

UKRAIŃSKI DYSKURS
POLITYCZNY
w latach 2010–2014.
Analiza lingwistyczna

Svitlana Romaniuk

UKRAIŃSKI DYSKURS
POLITYCZNY
w latach 2010–2014.
Analiza lingwistyczna

Warszawa – Iwano-Frankiwnsk 2016

Recenzenci

prof. dr hab. Hałyna Maciuk

dr hab. Jakub Sadowski

Publikacja dofinansowana przez

Katedrę Ukrainistyki i Wydział Lingwistyki Stosowanej

Uniwersytetu Warszawskiego oraz

Fundację Uniwersytetu Warszawskiego

Redakcja i korekta – Marta Saniewska

Przekład na język angielski – Anna Kizińska

Projekt okładki – Justyna Jakubczyk

Rysunek na okładce – praca Mariji Ivaniuty

Wydawca

Katedra Ukrainistyki

Uniwersytet Warszawski

Copyright by Svitlana Romaniuk

Skład i łamanie – Adrian Szatkowski

Druk i oprawa

SOWA Sp. z o.o.

ul. Raszyńska 13, 05-500 Piaseczno

ISBN 978-83-941574-3-2

W kręgu języka, literatury i kultury У колі мови, літератури і культури

Seria monograficzna Katedry Ukrainistyki UW oraz Uniwersytetu Przykarpackiego im. Wasyla Stefanyka w Iwano-Frankiwsku

pod redakcją Iryny Kononenko i Ireny Mytnik

Том XI

W serii ukazały się:

Lidia Stefanowska, *Mission Impossible. MUR i odrodzenie ukraińskiego życia literackiego w obozach dla uchodźców na terytorium Niemiec (1945–1948)*, Warszawa 2013.

Kobieta we współczesnej kulturze ukraińskiej, pod red. Katarzyny Jakubowskiej-Krawczyk, Warszawa – Ivano-Frankiv'sk 2013.

Тенденції розвитку української лексики та граматики, ч. 1, за ред. Ірини Кононенко, Ірени Митнік, Світлани Романюк, Варшава – Івано-Франківськ 2014.

Метаморфози у сучасній українській літературі, за ред. Пауліни Олеховської, Марти Замбжицької та Катажини Якубовської-Кравчик, Варшава – Івано-Франківськ 2014.

Lidia Stefanowska, *Mission Impossible. MUR i odrodzenie ukraińskiego życia literackiego w niemieckich obozach dla uchodźców na terytorium Niemiec (1945–1948)*, cz. II. *Antologia tekstów źródłowych*, Warszawa – Ivano-Frankiv'sk 2014.

Тарас Шевченко: погляд з третього тисячоліття, за ред. Степана Хороба, Івано-Франківськ-Варшава 2014.

Тенденції розвитку української лексики та граматики, ч. 2, за ред. Ірини Кононенко, Ірени Митнік, Світлани Романюк, Варшава – Івано-Франківськ 2015.

Marta Zambrzycka, *Sacrum i profanum w prozie Walerija Szewczuka*, Warszawa – Ivano-Frankiv'sk 2015.

Katarzyna Jakubowska-Krawczyk, *Kształtowanie się tożsamości narodowej a obraz Polaka i Ukraińca w polskiej i ukraińskiej literaturze I połowy XIX wieku*, Warszawa – Ivano-Frankiv'sk 2015.

Сучасні дослідження української культури, за ред. Пауліни Олеховської, Марти Замбжицької та Катажини Якубовської-Кравчик, Варшава – Івано-Франківськ 2015.

PODZIĘKOWANIA

Dziękuję serdecznie wszystkim moim przyjaciółom, którzy wspierali mnie w czasie pisania tej książki. Szczególnie – moim bliskim, którzy ze zrozumieniem podchodzą do mojej pasji, jaką jest nauka.

Dziękuję moim rodzicom, mojej Mamie, która zawsze we mnie wierzyła i której dedykuję swoją pracę. Mężowi, który wie, że to, co robię, jest warte godzin, dni i lat spędzonych w książkach i przy komputerze. Mojemu synowi, który uważa, że królową nauk jest matematyka i na niej się głównie skupia, ale ceni też moją fascynację odkrywaniem tajemnic językowych i sam nieraz potrafi interesująco zinterpretować zachowania językowe polityków.

Moim koleżankom i kolegom w Polsce i na Ukrainie, którzy dobrym słowem, krytyczną radą i możliwością konsultacji sprzyjali ukończeniu monografii, w szczególności prof. Natalii Kostusiak oraz prof. Irynie Dudko. Kasi Jakubowskiej-Krawczyk dziękuję za pomysł z okładką, zaś Pani Mariji Ivaniucie – za piękną grafikę, którą uprzejmie pozwoliła wykorzystać. Marcie Saniewskiej jestem głęboko wdzięczna za oddaną pracę redaktorską, za pomoc przy tłumaczeniu z języka ukraińskiego, zwłaszcza zawilosci językowych, i po prostu za wspaniąłą współpracę.

Moim recenzentom dziękuję za poświęcony czas i wnikliwe przeczytanie tekstu, wskazanie tego, co wymaga poprawek, za podpowiedzi i sugestie, w końcu za szczegółowe omówienie każdej części tej książki.

W tym miejscu pragnę również z wdzięcznością wspomnieć nieodżałowaną Panią Profesor Annę Duszak, która była dla mnie inspiracją i ogromnym wsparciem. Ona jako pierwsza wyraziła chęć bycia recenzentką niniejszej monografii, niestety już na ostatnim etapie powstawania tej pracy nie było jej z nami.

Wyrazy wdzięczności kieruję do władz dziekańskich i rektorskich Uniwersytetu Warszawskiego za wsparcie finansowe oraz do Kierownik Katedry Ukrainistyki dr hab. Ireny Mytnik, która nieustannie zachęcała mnie do ukończenia i wydania tej monografii.

Mojej Mamie

SPIS TREŚCI

Wstęp	13
--------------------	----

ROZDZIAŁ I. WSPÓŁCZESNE BADANIA NAD DYSKURSEM

Pojęcie dyskursu. Dyskurs polityczny	27
Krytyczna analiza dyskursu	42
Rola lingwistyki w badaniach krytycznych	46
Kategorie analityczne	56
Określenie poziomu lingwistycznej analizy tekstu	67
Styl i gatunek	75

ROZDZIAŁ II. UKRAIŃSKI DYSKURS POLITYCZNY: CECHY CHARAKTERYSTYCZNE

Wypowiedź polityczna	79
Strategie i taktyki	83
Perswazja	87
Interpretacja faktów	94
Sugestia	99
Manipulacja	101
Krytyka oponentów politycznych. Konflikt	111
Agresja werbalna	115

ROZDZIAŁ III. ANALIZA LINGWISTYCZNA UKRAIŃSKIEGO DYSKURSU POLITYCZNEGO

Styl mówienia polityków ukraińskich	121
---	-----

Potencjał leksykalny i jego znaczenie w dyskursie politycznym.....	143
Leksyka neutralna vs oceniająca	145
Intencja wypowiedzi	154
Manipulacja językowa	160
Leksyka obniżona i pejoratywna	176
Język prosty/potoczny.....	188
Slang	193
Żargon.....	198
Surżyk	206
Apostrofy w dyskursie politycznym	212
Funkcja apelu.....	219
Funkcja ekspresywna.....	220
Ty vs Wy – zwracanie się po ukraińsku.....	222
Typy i funkcje wykrzykników	234
Frazeologizmy i ich znaczenie w dyskursie politycznym	244
Metafora.....	260
Ironia	268
Konotacje i skojarzenia.....	270
Inwektywy.....	285
Uwagi końcowe.....	302
Bibliografia	313
Źródła encyklopedyczne i słowniki	338
Wykaz źródeł.....	341
Skróty.....	342
Прикінцеві уваги	343
Summary.....	351

WSTĘP

Zachowania językowe wybranych grup społecznych są ważnym i ciekawym obiektem badań dla wielu dziedzin nauk społecznych i humanistycznych. Językoznawcy, albo ściślej – socjolingwiści, starają się uzupełnić wiedzę o upodobaniach werbalnych oraz środkach językowych stosowanych przez określoną grupę użytkowników języka, zaś przedstawiciele innych nurtów i nauk pokrewnych również wskazują na potrzebę ich dogłębnej analizy. Problematyka ta łączy więc badaczy z zakresu socjologii, retoryki, komunikacji, medioznawstwa, psycholingwistyki, komparatystyki czy analizy dyskursu i odwołuje się do interdyscyplinarnego podejścia w badaniu i tłumaczeniu komunikacji społecznej¹.

Język polityki i polityków, a szerzej – dyskurs polityczny w całym bogactwie tekstów pisanych i wypowiedzi ustnych, które go modelują, zwraca szczególną uwagę naukowców, potwierdza to duża liczba opracowań naukowych, zwłaszcza z ostatnich lat, w których analizuje się go na różne sposoby i za pomocą

¹ Np.: *Jakościowa analiza dyskursu w naukach społecznych*, red. R. Wodak, M. Krzyżanowski, tłum. D. Przepiórkowska, Warszawa 2011; *Krytyczna analiza dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, red. A. Duszak, N. Fairclough, Kraków 2008; A. Duszak, *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Warszawa 1998; *Język, dyskurs, społeczeństwo. Zwrot lingwistyczny w filozofii społecznej*, red. L. Rasiński, Warszawa 2009; W. Szulc, *Komunikacja polityczna. Koncepcje teoretyczne i wyniki badań empirycznych na temat mediów masowych w polityce*, przeł. A. Kożuch, Kraków 2006; S. Grabias, *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin 1994; В. Кулик, *Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки*, Київ 2010; Л. Масенко, *Мова і політика*, Київ 1999; Л. Масенко, *Нариси з соціолінгвістики*, Київ 2010; К. Серажим, *Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалах сучасної газетної публіцистики)*, Київ 2010; Г. Яворська, О. Богомолів, *Непевний об'єкт бажання: Європа в українському політичному дискурсі*, Київ 2010; Л. Нагорна, *Політична мова і мова політики: діапазон можливостей політичної лінгвістики*, Київ 2005.

różnorodnych narzędzi – *stricte* lingwistycznych, jak i socjologicznych czy dyskursywnych². Pomimo to temat nadal pozostaje aktualny i, co ważne, wciąż prowokuje do dalszych analiz, zwłaszcza nowego i nieznanego materiału. Za taki uważać można komunikowanie polityczne w bliskim geograficznie, powiązanym historycznie, społecznie i kulturowo kraju, polityka którego w większym czy mniejszym stopniu zawsze wpływa na kraj sąsiedni. Wydarzeniom na Ukrainie, zwłaszcza tym w ostatnim okresie, w latach 2010–2014, które obejmuje niniejsze badanie, z wielką uwagą przyglądali się różni obserwatorzy życia politycznego w Polsce, gdyż mają one przełożenie zarówno na budowanie relacji dobrosąsiedzkich, jak i ogólnie – na strategię polityczną i kreowanie polityki zagranicznej. Są też najzwyczajniej ciekawe, gdyż ukazują zupełnie inny model komunikowania politycznego. Zamierzam go przedstawić, opisując jego płaszczyzny i sposoby realizacji. Badania poświęcone różnym aspektom współczesnego życia społeczno-kulturowego i politycznego na Ukrainie, w tym także analiza ukraińskiego dyskursu politycznego, są też niejako odbiciem wzmożonego zainteresowania Ukrainą wśród Polaków, szczególnie w badanym okresie i latach kolejnych.

Wydarzenia dziejące się w ramach czasowych określonych w tej książce stanowią bogate źródło materiału faktograficznego, który mogą wykorzystać takie dyscypliny naukowe, jak politologia, socjologia, historia czy językoznawstwo, o czym świadczy

² Np.: K. Ożóg, *Język w służbie polityki. Język i kształt kampanii wyborczych*, Rzeszów 2004; S. Dubisz, *Język i polityka. Szkice z historii stylu retorycznego*, Warszawa 1992; A. Kampka, *Perswazja w języku polityki*, Warszawa 2009; A. Małyska, *Strategie komunikacyjne we współczesnym dyskursie politycznym*, Lublin 2012; *Język polityki a współczesna kultura polityczna*, red. J. Anusiewicz, B. Siciński, Wrocław 1994; M. Głowiński, *Nowomowa i ciągi dalsze. Szkice dawne i nowe*, Kraków 2009; W. Szulc, *Komunikacja polityczna. Konsepcje teoretyczne i wyniki badań empirycznych na temat mediów masowych w polityce*, przeł. A. Kożuch, Kraków 2006. Wśród ukraińskich warto wspomnieć takie wydania: O. Руда, *Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі*, Київ 2012; Л. Нагорна, *Політична мова і мова політики: діапазон можливостей політичної лінгвістики*, Київ 2005.

duża liczba prac naukowych, wydanych ostatnio głównie na Ukrainie³. Warto podkreślić, że zainteresowanie dyskursem politycznym i pojawianie się prac ukraińskich na temat języka polityki obserwujemy jednak nie od tak dawna. Zdaniem Kateryny Serażym, dopiero zmiany społeczno-polityczne na Ukrainie po rozpadzie Związku Radzieckiego spowodowały rozwój badań ukraińskich dotyczących języka ideologii oraz manipulacji językowej, która przełożyła się na manipulację świadomością w czasach radzieckich. Wcześniej takie opracowania powstawały głównie na Zachodzie. W Europie Wschodniej prowadzenie takich badań i publikowanie nie było możliwe ze względów politycznych. Przełom nastąpił po ‘pieriestrojce’, wtedy właśnie wzrosło zainteresowanie komunikacją polityczną wśród ukraińskich, jak również rosyjskich badaczy⁴. Zaznaczę, że ukraińscy naukowcy chętniej korzystają z opracowań rosyjskojęzycznych jako podstawy metodologicznej, niejednokrotnie ignorując osiągnięcia nauki europejskiej czy amerykańskiej, chociaż w najnowszych opracowaniach coraz częściej widać podejście odmienne. Przy czym warto zauważyć, że dzisiejsze badania na Ukrainie stają się bardziej intensywne i obejmują problematykę powstawania i funkcjonowania tekstów politycznych, charakterystyki zachowań językowych polityków, wypracowania strategii językowych i retorycznych w działalności politycznej i innych, sięgając po

³ Z ostatnich prac z językoznawstwa warto wymienić np.: Н. Трач, „Разом – сила”: риторика українського спротиву. Соціолінгвістичні есеї, Київ 2015; Т. Монохова, Азірівка як соціолінгвістичний феномен [в:] „Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки”, т. 164, Київ 2014, с. 11–15; Н. Поліщук, Термінологічна лексика Майдану (на матеріалі газет „Дзеркало тижня”, „Українська правда”, „Газета по-українськи”, „Високий замок”) [в:] „Вісник Національного університету „Львівська політехніка””. Серія „Проблеми української термінології”, Львів 2014, № 791, с. 138–143.

⁴ К. Серажим, Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматико-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти: на матеріалі політичного різновиду українського масово-інформаційного дискурсу). Дис. ... д-ра філол. наук, Київ 2003, с. 2–3.

metodologię i narzędzia różnych nauk pokrewnych, a nie tylko językoznawstwa.

Inspiracją do napisania tej pracy stały się spostrzeżenia dotyczące języka ukraińskiej polityki, zwłaszcza w wybranym okresie – latach 2010–2014, kiedy na czele państwa stał Wiktor Janukowycz, prezydent budzący kontrowersje, a w Parlamencie rządziła Partia Regionów, z której się wywodził. Do władzy dochodziło się w dość brutalny sposób. Dlatego też ten okres wpłynął nie tylko na ówczesne i późniejsze zmiany społeczne i polityczne, ale także na język polityki i publicystyki. Wiktor Janukowycz, który zwyciężył w wyborach prezydenckich 17 stycznia 2010 r. i sprawował władzę do 22 lutego 2014 r. nie ukończył kadencji w związku ze sprzeciwem narodu ukraińskiego pod koniec listopada 2013 r. wobec niepodpisania Umowy Stowarzyszeniowej Ukrainy z Unią Europejską, która miała być pierwszym etapem w procesie wejścia kraju do UE. Po krwawym rozbiciu Euromajdanu w Kijowie (19–22 lutego 2014 r.) uciekł do Federacji Rosyjskiej. Przedterminowe wybory prezydenckie odbyły się 25 maja 2014 r. W tym samym okresie w Radzie Najwyższej przebiega szоста i siódma kadencja parlamentu ukraińskiego. Obejmują one lata 2007–2012 oraz 12 grudnia 2012 r. – 28 października 2017 r.⁵

Okres od 2010 do 2014 jest niezwykle interesujący zarówno z perspektywy badań socjologicznych, historycznych, jak też dyskursywnych i socjolingwistycznych; nie tylko budzi wiele kontrowersji, ale przede wszystkim odsłania nietypowy dla innych okresów język polityki oraz sposób prowadzenia sporów politycznych. Jest to związane przede wszystkim z pojawieniem się w Radzie Najwyższej i w innych instytucjach, na stanowiskach partyjnych i państwowych osób z niejednoznacznym życiorysem, często związanych ze środowiskiem biznesowym i – co gorsza – kryminalnym. Takie powiązania wywarły bardzo silny wpływ na styl i sposób wypowiedzania się nie tylko

⁵ Siódma kadencja została skrócona w wyniku zarządzonej przez nowego prezydenta, Petra Poroszenkę, wyborów przedterminowych i trwała od 28 października 2012 r. do 27 listopada 2014 r.

w płaszczyźnie prywatnej, a przede wszystkim – publicznej, stały się obiektem żartów, wyśmiewania. Różne osoby – od dziennikarzy do zwykłych obywateli – poddawały je próbom elementarnej analizy (wybrane wypowiedzi pojawiały się na łamach gazet, w blogach, w serwisach społecznościowych, w reklamie, animacji, jako znaki handlowe i slogany). Ciekawe, że nie bacząc na problemy społeczne i ekonomiczne, które obejmowały wszystkie poziomy życia na Ukrainie, ludzie znajdowali czas, żeby na bieżąco śledzić „językowe perełki” polityków ukraińskich, pojawiały się specjalne strony internetowe, które przedstawiały gafy językowe, szeroko je tłumaczyły albo po prostu zbierały i ujawniały⁶.

Wszystkie problemy dotyczące omawianego okresu w taki czy inny sposób wpłynęły na język, którym posługiwali się politycy. Język zawsze odzwierciedla poziom wykształcenia i przygotowania zawodowego tej grupy społecznej. Dziwić może fakt, że w czasie, kiedy w społeczeństwie ukraińskim faktycznie była stagnacja – zarówno w gospodarce, administracji, jak i w ogóle, np. przy reformowaniu kraju czy przybliżaniu go do standardów europejskich, język polityki aktywnie się rozwijał.

Dyskurs polityczny tego czasu – od dojścia do władzy Wiktora Janukowycza do Rewolucji Godności – obejmuje różnorodność tematów, problemów w nim poruszanych, tekstów, które wtedy się pojawiały, oraz jednostek pozatekstowych.

Oczywiście, proponowana praca nie miała na celu opisanie całego potencjału ukraińskiego dyskursu politycznego wybranego okresu. Próbowałam przedstawić głównie te zjawiska lingwistyczne, które, moim zdaniem, stały się charakterystyczne dla niego. W pracy nie poświęcałam uwagi przykładom tekstów oficjalnych i formalnych, które stanowią podstawę dyskursu politycznego, czyli ustawom, uchwałam, rozporządzeniom,

⁶ Przykłady można było śledzić m.in. na stale uzupełnianych stronach internetowych, np.: <http://ua.for-ua.com/analytics/>; <http://comments.ua/projects/dictionary/?%CE>; <http://azirivka.blogspot.com/>; <http://durdom.in.ua/>

komunikatom. Skupiam się głównie na tekstach wystąpień deputowanych w Radzie Najwyższej, na rozmowach polityków różnej rangi z dziennikarzami (wywiadach, informacjach dla prasy), czyli *de facto* na rozmowach bezpośrednich, które w pełni ‘odkrywają’ polityka przed wyborcą i zachęcają go do konkretnych działań – wyboru, poparcia, odrzucenia kandydatury, krytyki etc.

Mam świadomość, że w pełni wyczerpujące przedstawienie dyskursu politycznego w jednej pracy nie jest możliwe, stąd proponuję tę analizę jako formę wyjściową do dalszych badań w synchronii czy diachronii lub jako podstawę dla prac komparatystycznych.

W proponowanej monografii mam zamiar przedstawić przekrojową analizę środków językowych stosowanych przez polityków w celu wyegzekwowania własnych żądań, wymagań, a także przekonania i pokonania przeciwnika, zwiększenia własnej roli i znaczenia na arenie politycznej. Opiszę również sposoby kreacji i doskonalenia własnego wizerunku poprzez wykorzystanie odpowiedniego słownictwa. W ten sposób ukaże nam się ukraiński dyskurs polityczny lat 2010–2014, przedstawiona zostanie także kultura zachowania ówczesnych polityków ukraińskich. Stała się ona po części przedmiotem badań ukrainistyki, m.in. problematykę tę poruszyłam w swoich publikacjach⁷, różne jej aspekty zostały przedstawione w pracach Switłany Formanowej⁸,

⁷ С. Романюк, „Я прошу вас, послушайте. Криком ми ж нічого не допоможемо один одному”, або розмовний стиль в українському парламентському дискурсі [in:] *Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht*, her. von O. Novikova, P. Hilkes, U. Schweier, Munchen – Berlin – Leipzig – Washington, D.C. 2014, p. 201–216; С. Романюк, *Формулювання комунікату в українському політичному дискурсі: невміння чи свідоме маніпулювання?* [в:] „Studia Ukrainica Varsoviensia”, t. 3, Warszawa 2015, s. 165–179; С. Романюк, *Звертання в українському парламентському дискурсі* [in:] *Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht*, her. von O. Novikova, P. Hilkes, U. Schweier, Munchen – Berlin – Leipzig – Washington, D.C., 2015, p. 148–160.

⁸ С. Форманова, *Інвективи в українській мові*, Київ 2012, с. 73, с. 167.

Wołodymyра Куłyка⁹, Hałyны Jaworskiej¹⁰, Hanny Zawrażynej¹¹, Oksany Andrejczenko¹², Hrystyny Dacyszyn¹³, Iryny Rudyk i Iryny Muratowej¹⁴, Iryny Magryckiej¹⁵, Ołeny Rudej¹⁶, Iryny Farion¹⁷, Oksany Kałynowskiej¹⁸, Wiktorii Krawczenko¹⁹ i innych, jednak w większości nie dotyczyły one badanego okresu.

Materiałem faktograficznym są wypowiedzi polityków, zazwyczaj nieopracowane przez speechwriterów i dziennikarzy, czyli wypowiedzi autentyczne, cytowane przez media w wersji

⁹ В. Кулик, *op. cit.*

¹⁰ Г. Яворська, *До характеристики парламентського дискурсу в Україні*. Реферат на конференції „Українська соціолінгвістика поч. ХХІ ст.: напрями, здобутки, перспективи”, 2010 [в:] <http://www1.nas.gov.ua/institutes/iium/Structure/Departments/Department5/Pages/sociolinguistics-conference-2010.aspx>, [12.08.2015].

¹¹ Г. Завражина, *Мовленнева агресія та засоби її вираження в масмедійному політичному дискурсі України (на матеріалі російськомовної газетної комунікації)*. Автореф. дис. ... канд. філол. наук, Київ 2008.

¹² О. Адрейченко, *Метафори війни у жанрі політичної дискусії* [в:] „Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова”, вип. 2, с. 197–201.

¹³ Х. Дацишин, *Метафора в українському політичному дискурсі (за матеріалами сучасної періодики)*. Автореф. дис. ... канд. філол. наук, Львів 2005.

¹⁴ І. Рудик, І. Муратова, *Мовні знаки як інструменти маніпуляції й вербальної агресії в політичному дискурсі* [в:] „Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки”, 2008, Випуск 40, с. 186–189.

¹⁵ І. Магрицька, *Мішане мовлення політиків як хвороба українського суспільства* [в:] http://ukrmova.com.ua/2009/Artcl_24.pdf, [12.12.2013].

¹⁶ О. Руда, *op. cit.*

¹⁷ І. Фаріон, *Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей)*, Івано-Франківськ 2013, с. 329–331.

¹⁸ О. Калиновська, *Лексико-семантична структура українського політичного дискурсу 70–х років ХХ ст.* [в:] „Вісник Львівського національного університету. Серія філологічна”, 2004, Випуск 34, ч. I, с. 207–213.

¹⁹ В. Кравченко, *Євроінтеграційний дискурс як вид політичного дискурсу* [в:] „Збірник наукових праць Полтавського державного університету ім. В. Г. Короленка. Серія Філологічні науки”, 2006, Випуск 1–2 (48–49), с. 312–320.

oryginalnej, niezmienionej, które oddają pełny obraz funkcjonowania języka polityki i polityków, a także pozwalają na sformułowanie obiektywnych wniosków. Obiektem analizy są także stenogramy posiedzeń w Radzie Najwyższej i cytowane w mediach wypowiedzi polityków, przede wszystkim te, które przedstawiają oryginalną wypowiedź. Są to wystąpienia publiczne działaczy politycznych różnej rangi, ich komentarze, sprawozdania w Radzie, podczas posiedzeń i zebrań, okrągłych stołów, narad udostępnione mediom. Dobierając przykłady ilustracyjne, czerpałam z wypowiedzi polityków z różnych partii i o odmiennych poglądach. Przykłady zostały pogrupowane zgodnie z ich rolą w dyskursie, opisane i podane w kontekście, czasami szerszym, tak aby móc przekonująco przedstawić ich funkcje i znaczenie, wpływ na odbiorców i społeczeństwo.

Źródła zawierają interesujące przykłady stosowania różnorodnych strategii w celu zaspokojenia własnych aspiracji politycznych, odbiegające od ogólnie przyjętej kultury prowadzenia sporów, umiejętnej retoryki, sztuki oratorskiej, budowania wypowiedzi argumentacyjnej i zwięzłej. Ich analiza może być pomocna dla dalszych studiów nad stylem rządzenia ukraińskich elit politycznych, np. w zestawieniu z europejskim modelem funkcjonowania społeczno-politycznej organizacji państwa, a także konfrontacji ukraińskiej tradycji z europejskimi normami sprawowania władzy, zwłaszcza w zakresie prowadzenia sporów i negocjacji.

Na wstępie muszę zaznaczyć, że ukraiński dyskurs polityczny ze względu na sytuację w państwie powstaje w tekstach wygłoszanych bądź pisanych nie tylko w języku ukraińskim, lecz także po rosyjsku. Jest to jego cechą charakterystyczną, u podstaw której leżą czynniki historyczno-polityczne, m.in. długoletnie sztuczne upodabnianie języka ukraińskiego do rosyjskiego, czemu miały służyć wymuszane zmiany w systemie języka na poziomie leksykalnym, gramatycznym, składniowym i co w końcu prowadziło do tego, że język ojczysty na Ukrainie przestał być postrzegany jako wartościowy i był stopniowo zamieniany na rosyjski. Tę tendencję wyraźnie widać zwłaszcza badanym okresie, gdy np. wypowiedzi

w Radzie Najwyższej brzmią w obu językach albo są ‘mieszane’, tj. wypowiedź składa się z części po rosyjsku i po ukraińsku, często też zawiera pojedyncze wyrazy w języku innym niż cała wypowiedź etc. Dlatego świadomie analizuję teksty rosyjskie, gdyż chociaż obecnie językiem państwowym pozostaje ukraiński, rosyjskiemu po przegłosowaniu w Radzie Najwyższej i podpisaniu przez IV Prezydenta Ukrainy Wiktora Janukowycza *Ustawy o językach regionalnych*²⁰ zostały nadane większe prawa niż wcześniej. Zatem jest on stosowany także w parlamencie ukraińskim²¹ czy w innych instytucjach władzy państwowej. Widoczne są jednak zmiany, gdyż w dniu 23 lutego 2014 r. w Radzie Najwyższej została przyjęta *Uchwała o utracie ważności Ustawy o Zasadach polityki językowej z 2012 r.* Obecnie trwają prace nad poprawkami do tej ustawy, m.in. w dniu 11 grudnia 2014 projekt został przekazany odpowiednim Komitetom w Radzie Najwyższej w celu zgłoszenia przez nie poprawek, na stronie Rady widnieje informacja o ostatnim już etapie prac²². Zmiany dotyczą zapewnienia językowi ukraińskiego statusu jedyne go państwowego oraz równości języków regionalnych albo języków mniejszości narodowych, a także zmian w tych dokumentach, które poświadczają tożsamość osoby lub zawierają informację o osobie²³. Dopiero jednoznaczne stwierdzenie dotyczące statusu języka ukraińskiego pozwoli uniknąć dalszych nadużyć i nadinterpretacji tej ustawy²⁴.

²⁰ Закон України „Про засади державної мовної політики”, <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>.

²¹ W nazewnictwie polskim – Rada Najwyższa, nazwa ukraińska – Werchowna Rada (Верховна Рада).

²² http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52585, [11.02.2015]

²³ Projekt Ustawy o wniesieniu zmian do Ustawy „O zasadach polityki językowej” („Про засади державної мовної політики”) ws. zabezpieczenia statusu języka ukraińskiego jako jedyne go języka państwowego oraz równości języków regionalnych i języków mniejszości narodowych); Projekt Ustawy o wniesieniu zmian do Ustawy „O zasadach polityki językowej” (w części dot. języka dokumentów, poświadczających osobę lub informację o niej: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=52585, [11.02.2015].

²⁴ Problem jest zbyt skomplikowany, aby móc przedstawić go w całości w tej pracy, wymaga bowiem osobnej gruntownej analizy. Jest to tylko krótkie

Natomiast w analizowanych tekstach z okresu 2010–2014 te dwa języki są używane wymiennie.

Zatem podkreślę, że ukraiński dyskurs polityczny nie jest dyskursem jednego naturalnego języka, stanowi połączenie ukraińskiego i rosyjskiego, do tego nie zawsze na poziomie dwóch tekstów / wypowiedzi; poniekąd obserwujemy nieuzasadnione mieszanie obu języków, które podczas głębszej analizy da się zdefiniować jako pewną strategię bądź przeciwnie – nieumiejętność i nieporadność językową.

Praca podejmuje także problematykę stosowania wypowiedzi niegrzecznych, nieodpowiednich i agresywnych w ukraińskim dyskursie politycznym. Badania dotyczą w szczególności opisu środków językowych wykorzystywanych do realizacji polityki perswazyjnej, manipulacyjnej. Ich celem jest ustalenie przyczyn oraz skutków stosowanych strategii werbalnych, wskazanie na ich typowość albo odmienność od ogólnie przyjętych zachowań językowych odpowiednich dla stylu parlamentarnego. Próby dominacji politycy realizują poprzez stosowanie odpowiednich zabiegów językowych, warunkując tym samym utrzymanie władzy.

wprowadzenie w problematykę, jaką stał się wybór materiału badawczego – czy zostawiać używane w dyskursie politycznym ukraińskim przykłady w języku rosyjskim? Mój wybór wymagał zatem wyjaśnienia takiego, a nie innego podejścia do problemu. Szczegółowo na ten temat patrz np. prace Hałny Maciuk (Г. М а ц ю к, *Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики*, Львів 2009; *Idem, Розвиток теорії соціолінгвістики: формування змісту поняття „мова ворожнечі” як форми дискурсивної дискримінації* [w:] „*Studia Ucrainica Varsoviensia*”, t. 3, Warszawa 2015, s. 111–123) oraz Łarysy Masenko (Л. М а с е н к о, *У мовна (Україна)*, Київ 2007; *Idem, Мовна політика та мовна ситуація в Україні: аналіз та рекомендації*, Київ 2008); S. Roman iuk, *Stano wisko partii politycznych w kwestii języka ukraińskiego na Ukraїnie* [w:] „*Obóz*”, nr 53, red. K. Jurczak, I. Kotańska, J. Malicki, J. Sadowski, Warszawa 2010, s. 59–69. Jako jedne z nielicznych prac zagranicznych ukrainistów, które skupiają wokół problematyki polityki językowej na Ukrainie, należy wymienić monografie Michaela Mosera *Language Policy and the Discourse on Languages in Ukraine under President Victor Yanukovich (25 February 2010 – 28 October 2012)*, Stuttgart 2013 i Laady Bilaniuk, *Contested Tongues: Language Politics and Cultural Correction in Ukraine*, Ithaca and London 2005.

Badanie swoje opieram na założeniach wypracowanych przez nurt krytycznej analizy dyskursu. Takie podejście metodologiczne traktuje dyskurs jako zdarzenie komunikacyjne, w którym wyodrębnia się dwa podstawowe wymiary – syntaktyczny i semantyczny, czyli formalny i znaczeniowy, gdzie „dokładnie pomiędzy syntaksą a semantyką mieści się kwestia stylu, uwzględniająca zarówno sposoby zorganizowania wypowiedzi, jak i sam jej przekaz, którego nie można oddzielić od zagadnień retorycznych”²⁵.

Krytyczna analiza dyskursu jako narzędzie badawcze będzie pomocna przy zestawieniu stosowanych środków przekazu językowego, zwłaszcza tych nacechowanych negatywnie, i wskazaniu ich funkcji, różnorodności oraz ogólnej roli w ukraińskim dyskursie politycznym, będzie miała znaczenie dla zbadania ukrytych relacji przyczynowości i determinowania zależności zachodzących pomiędzy zdarzeniami i praktykami dyskursywnymi oraz relacjami i procesami społecznymi.

Do analizy wykorzystuję przede wszystkim metody lingwistyczne, chociaż opieram się na jakościowej analizie dyskursu, która przewiduje wraz z dogłębną analizą językową (np. leksyki nacechowanej negatywnie, epitetów, zaimków (*nasz, inny*), metafor) i analizę kontekstu. Odwołuję się do metody opisowej zjawisk językowych występujących we współczesnym języku ukraińskim, którym posługuje się pewna grupa społeczna. Podstawą do wyrażenia spostrzeżeń lingwistycznych jest odnajdywanie w tekście określonego zachowania werbalnego (faktu językowego), ustalenie cech szczególnych i opis zjawiska, które ów fakt modeluje (np. reakcje innego mówcy lub rezonans społeczny). Sięgam także do krytycznej analizy dyskursu oraz analizy treści głównie tych zjawisk, które są kluczowe dla wpływu ideologicznego na odbiorcę. O słuszności wyboru tej metodologii świadczy to, że daje ona możliwość ustalenia sposobu przedstawienia poszczególnych

²⁵ B. Markowska, *Jacy „my” i jacy „oni”? Analiza semantyczna nazw i etykiet [w:] To oni są wszystkim winni... Język wrogości w polskim dyskursie publicznym*, pod red. X. Bukowskiej i B. Markowskiej, Warszawa 2013, s. 20.

tematów oraz wskazania tendencji do zmian. Innymi słowy, taka analityczna praca zakłada nie tylko ustalenie zawartości informacji w tekście (analizy fragmentu wypowiedzi poprzez całość), lecz także to, czy i na ile różnym elementom kontekstu została nadana większa waga i znaczenie. Krytyczna analiza dyskursu pozwala zrozumieć i ustalić znaczeniowe ukierunkowanie komponentów wypowiedzi.

Pracę podzielono na rozdziały, z których pierwszy stanowi teoretyczne podstawy badania. Jest on niejako kontynuacją zarysowanych we wstępie założeń metodologicznych, gdyż przedstawienie ich wymagało szerszego i dokładniejszego opisu. W tej części poświęcam uwagę dotychczasowym badaniom na ten temat, koncentruję się także na przedstawieniu kategorii, na których opieram swoją pracę, jak również wyjaśniam, czym jest właściwie dyskurs polityczny.

W rozdziale drugim skupiam się na wskazaniu sposobów powstawania tekstów politycznych nacechowanych negatywnie oraz opisanie problemu komunikatów nieodpowiednich, niezgodnych z kulturą prowadzenia sporów w dyskursie politycznym na przykładzie ukraińskim. Przedstawiam środki manipulacyjne, z których korzystają politycy ukraińscy, opisuję różne typy wypowiedzi, które mieszczą się w modelu agresji werbalnej; wskazuję też kontekst, w którym one występują, czasami szerszy, tak aby móc przekonująco przedstawić ich funkcję i znaczenie.

Najbardziej obszerny rozdział trzeci stanowi kluczową analizę, na którą składa się szczegółowy opis środków językowych wykorzystywanych w dyskursie politycznym, zwłaszcza tych, które mają w sobie elementy perswazyjne, nacechowane negatywnie albo są kwalifikowane jako inwektywy. Opis konstrukcji neologicznych, a także frazeologicznych i neofrazeologicznych, próba ustalenia źródła ich powstania oraz wskazanie przyczyn ich doboru, wyjaśnienie, na ile są zrozumiałe i nośne dla odbiorców oraz analiza wpływu wykorzystywanych środków językowych na ogólną strukturę dyskursu politycznego i opis możliwości zastosowania sposobu mówienia niekoniecznie wychodzącego poza granice odpowiedniego dla polityka zachowania w sytuacjach

wymagających szybkiej reakcji, będą analizowane w tej części pracy.

W poszczególnych podrozdziałach analizuję te zjawiska językowe, które są kluczowe dla zrozumienia wyjątkowości ukraińskiego dyskursu politycznego, m.in. koncentruję się na sposobie formułowania wypowiedzi przez ówczesnych polityków ukraińskich, na tym, jak – czy w sposób poprawny, czy zupełnie nieodpowiedni wykorzystują środki werbalne z różnych obszarów języka (leksyki, stylistyki, składni, frazeologii). Opisanie różnorodności środków stosowanych przez wybraną grupę pomoże w określeniu roli środków nadużywanych, m.in. leksyki nacechowanej negatywnie, nowotworzonych nazw, epitetów czy frazeologizmów oraz inwektyw.

Ustalenie zależności pomiędzy sposobem mówienia (w szczególności wykorzystywanie języka perswazji, manipulacji) a procesami społecznymi zachodzącymi na współczesnej Ukrainie będzie miało znaczący wpływ na wyjaśnienie problemu zachowań agresywnych i będzie stanowiło ważny element badań dyskursywnych. Ustalenie roli języka jako jednego z narzędzi sprawowania władzy, m.in. poprzez formułowanie w nim takich, a nie innych konstrukcji, będzie miało ogromne znaczenie nie tylko dla selekcji i analizy doboru odpowiednich środków językowych podczas konstruowania tekstów politycznych, ale również stanie się źródłem badawczym dla nauk pokrewnych, w tym teorii dyskursu, socjologii, politologii, teorii komunikacji, medioznawstwa i in.

ROZDZIAŁ I. WSPÓŁCZESNE BADANIA NAD DYSKURSEM

POJĘCIE DYSKURSU. DYSKURS POLITYCZNY

Początki pojęcia dyskursu leżą u źródeł etnometodologicznych, które zapoczątkowały nowe kierunki badań związanych z użyciem języka w różnych sytuacjach społecznych i kulturowych. Analiza konwersacyjna zainspirowała wielu uczonych (m.in. Sacks, Schegloff, Jefferson²⁶; Goffman²⁷). W latach 70. XX w. Sinclair i Coulthard postanowili zbadać „organizację jednostek językowych nad poziomem zdania” (‘organization of linguistic units above the rank of clause’) oraz poziomy pośrednie w języku „między kontekstem i fonetyką” (‘between context and phonetic’)²⁸. Model stworzony przez tych uczonych posłużył za punkt wyjścia dla analizy dyskursu, stał się, według de Boera bazą dla bardziej aktualnych modeli tej analizy²⁹. Rozwój socjolingwistyki, pragmatyki aktów mowy i teorii współdziałania komunikacyjnego przyczynił się do rozwoju studiów nad tekstem, a podstawą

²⁶ H. Sacks, E. A. Schegloff, G. Jefferson, *A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation* [in:] “*Language*” 50, 1974, p. 696–735.

²⁷ E. Goffman, *Replies and Responses* [in:] “*Language in Society*”, 5:3, 1976, p. 257–313.

²⁸ J. Sinclair, R. M. Coulthard, *Toward an Analysis of Discourse*, Oxford 1975, p. 1.

²⁹ M. de Boer, *A discourse model for collaborative learning: The discourse of scaffolding and social interaction in the V-task* (Unpublished assignment), Birmingham University TEFL/TESL ODSL, Module 4 assignment, 2007, p. 7, cyt za: M. Cockayne, *Applying the Sinclair and Coulthard model of discourse analysis to a student – discourse analysis to a student-centered EFL classroom*, 2010, <http://www.birmingham.ac.uk/documents/college-artslaw/cels/essays/csdp/essaybankmod4cockayne.pdf>

nowego myślenia o języku stało się przekonanie o powiązaniach języka, myślenia i działania. Język zaczął być traktowany jak forma działania społecznego, które pozwala kształtować rzeczywistość pozajęzykową³⁰.

Ważnym wydarzeniem stało się wyodrębnienie pragmatyki jako jednego z trzech filarów ogólnej teorii znaków, czyli semiotyki (od greckiego *semeiotikòs* – dotyczący znaku)³¹. Przyczynił się do tego amerykański filozof i semiotyk – Charles W. Morris, który wyznaczył trzy typy relacji: między znakiem a obiektem (1), znakiem a osobą (2) oraz innym znakiem (3)³². Później te trzy zależności przełożyły się na podział semiotyki na semantykę, syntaktykę i pragmatykę. Ostatnia wyznaczała relację między znakiem a odbiorcą (interpretatorem). Podstawą badań pragmatycznych stały się próby ustalenia sposobów posługiwania się językiem, a w szczególności wyjaśnianie mechanizmu rozumienia i interpretowania wypowiedzi przez odbiorcę w zależności od kontekstu. We współczesnych badaniach pojawia się określenie semiotyczna analiza dyskursu, która m.in. według autora tego terminu, Macieja Czerwińskiego, „opiera się na przekonaniu, że treść znaków, nie tylko językowych, kształtuje się dopiero w kontekście”. Zdaniem autora, „Konieczne jest stworzenie modelu, w którym najprostsze jednostki znaczące – słowa – zostaną skonfrontowane z najbardziej złożonymi, dyskursami. W wyniku takiej operacji, którą określam mianem semiotycznej analizy dyskursu, dojdziemy do przekonania, że znaki językowe należy rozpatrywać dwupłaszczyznowo: abstrakcyjne (systemowo) i konkretnie (jako aktualizacje w dyskursie)”³³.

Jednym z aspektów zainteresowań badaczy stał się mechanizm niejawnego przekazywania i uzyskania informacji za pomocą wypowiedzi oraz jej właściwego odbioru i rozumienia.

³⁰ A. Duszak, *op. cit.*, s. 27–28.

³¹ S. C. Levinson, *Pragmatyka*, tłum. T. Ciecierski, K. Stachowicz, Warszawa 2010.

³² Ch. W. Morris, *Logical Positivism, Pragmatism and Scientific Empiricism*, Paris, Reprinted, New York 1979.

³³ M. Czerwiński, *Kultura, dyskurs, znak*, Kraków 2015, s. 83.

W pragmatyce operowano takimi pojęciami, jak teoria aktów mowy, teoria implikatur czy relewancji. A po późniejszym 'odrzućeniu' podejścia strukturalistycznego i generatywistycznego pragmatyka zyskała jeszcze większe możliwości w badaniach nad tekstem, co w perspektywie dało początek rozumieniu tekstu jako procesu. Pragmatyka przede wszystkim opierała się na dynamice powstawania i interpretowania znaczeń w kontekście, jak również skupiła się na użytkowniku tekstu. Zatem pod koniec lat 70., w czasie aktywnego rozwoju pragmatyki, „tekst zaczyna być pojmowany z punktu widzenia postaw względem aktów komunikacji”³⁴. Od komunikacji jako podstawy można przejść do ustalenia pojęcia dyskursu.

Pojęcie dyskursu w tej pracy formułowane jest według podstaw teoretycznych van Dijka – jako zdarzenie komunikatywne, w którym ludzie używają języka, by przekazać różne idee i przekonania. Odbywa się w ramach pewnych sytuacji społecznych, a komunikacja w interakcji, która zachodzi między jej uczestnikami, stanowi źródło analizy dyskursywnej. Analiza dyskursywna powstaje w dwóch płaszczyznach – krytycznej i jakościowej³⁵. Jednak są to płaszczyzny połączone wspólnym zadaniem, gdyż, według Ruth Wodak, „analiza dyskursu daje ogólne ramy pojęciowe na potrzeby badań społecznych ukierunkowanych problemowo”³⁶. Zadaniem krytycznej analizy dyskursu (dalej – KAD) jest opis, jak użycie języka wpływa na wyobrażenie człowieka o świecie i na przebieg interakcji, a z drugiej strony – jak interakcja wpływa na formułowanie wypowiedzi, dobór środków językowych, a także w jaki sposób odbiorcy i ich przekonania wpływają na rozwój zdarzenia komunikatywnego.

Rozważania nad naturą dyskursu stanowią ważny aspekt badań Teuna A. van Dijka, który porównuje go z takimi pojęciami, jak 'język', 'komunikacja', 'interakcja', 'społeczeństwo' i 'kultura' i kwalifikuje je wszystkie jako kategorie rozmyte.

³⁴ A. Duszak, *op. cit.*, s. 28.

³⁵ Por.: *Jakościowa analiza dyskursu...; Krytyczna analiza dyskursu...*

³⁶ *Jakościowa analiza dyskursu...*, s. 12.

Wyjaśnia, że tak często bywa z pojęciami, które oznaczają złożone zjawiska³⁷. Autor wierzy, że nowa dyscyplina – analiza dyskursu, znajdująca się na przecięciu tradycyjnych podziałów, będzie mogła dostarczyć pełną definicję wspomnianych kategorii fundamentalnych³⁸. Van Dijk pisze o potrzebie zdroworozsądkowego rozumienia dyskursu jako punktu wyjścia do poważnego teoretycznego opisu tego pojęcia. Jest ono ściśle związane z potocznym rozumieniem dyskursu jako języka w użyciu, języka publicznych wystąpień albo najogólniej – języka mówionego czy sposobów wypowiedzania się³⁹. Dyskurs może także odzwierciedlać idee i poglądy poszczególnych osób publicznych, wtedy określany jest np. terminami ‘dyskurs neoliberalizmu’, ‘dyskurs postkomunizmu’ etc⁴⁰.

Odwołując się do pojęcia dyskursu, nie możemy ominąć podstaw teoretycznych opisanych w pracach m.in. Michela Foucaulta⁴¹, Roberta de Beaugrande’a⁴², Deirdre Burtona⁴³, Malcolma Coultharda⁴⁴, Malcolma Coultharda i Martina Montgomery⁴⁵, Ruth Wodak⁴⁶, Normana Fairclough⁴⁷, Anny Duszak⁴⁸ i in.

³⁷ Teun A. van Dijk, *Badania nad dyskursem* [w:] *Dyskurs jako struktura i proces*, praca zbiorowa pod red. Teuna A. van Dijka, przeł. G. Grochowski, Warszawa 2001, s. 9.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, s. 9–10.

⁴⁰ Por.: *Ibidem*, s. 10.

⁴¹ M. Foucault, *The Archaeology of Knowledge*, tr. A. M. Sheridan Smith, London 1969. Istnieje też tzw. *Foucauldian discourse analysis*, który opiera się na teorii Michela Foucaulta. Jest to forma analizy dyskursywnej, skoncentrowana na relacjach ‘władza-język’ w społeczeństwie (power relationships (in society as expressed through language and practices)).

⁴² R. de Beaugrande, *Text. Discourse and Process. Toward a Multidisciplinary Science of Texts*, Washington 1980.

⁴³ D. Burton, *Dialogue and discourse*, London 1980.

⁴⁴ M. Coulthard, *An introduction to discourse analysis*, Harlow 1985.

⁴⁵ M. Coulthard, M. Montgomery, *Studies in discourse analysis*, London 1981.

⁴⁶ *Jakościowa analiza dyskursu....*

⁴⁷ N. Fairclough, A. Duszak, *Wstęp: Krytyczna analiza dyskursu...*

⁴⁸ A. Duszak, *op. cit*; *Ibidem*.

Dyskurs w różnych środowiskach językowo-kulturowych jest odbierany i wyjaśniany inaczej, co wiąże się z pewnym brakiem uporządkowania systemu pojęciowego i metodologicznego. Na przykład u Foucaulta, który podaje wiele definicji⁴⁹, dyskurs nie jest definiowany za pomocą ściśle określonego systemu pojęć, jest on traktowany jako zespół „relacji zachodzących między zdarzeniami dyskursywnymi”⁵⁰. Przeciwstawne do abstrakcyjnych poglądów Foucaulta jest rozumienie dyskursu Ruth Wodak, która, odwołując się do gier językowych Wittgensteina i teorii aktów mowy Austina, proponuje, aby traktować go jako

„**działanie językowe** w komunikacji pisemnej, wizualnej bądź ustnej, werbalnej bądź niewerbalnej, podejmowane przez aktorów społecznych w konkretnym otoczeniu, określonym przez reguły, normy i konwencje społeczne”⁵¹ [wyróż. – autorka cytatu].

Autorka przytacza również definicję sformułowaną przez Jaya Lemke⁵², według którego ogólne rozumienie dyskursu polega na pojmowaniu go jako działania społecznego, w wyniku którego nadawane są znaczenia za pomocą języka lub innych systemów symbolicznych w określonej sytuacji lub otoczeniu. Tu też pojawia się uzasadnienie rozróżnienia pojęcia dyskurs a tekst: ostatni powstaje „za każdym razem, kiedy nadawane jest określone znaczenie”⁵³, z kolei „dyskurs jest definiowany na innym, bardziej abstrakcyjnym poziomie jako tekst”⁵⁴. Jay Lemke pisze dalej:

⁴⁹ M. Foucault, *The Order of Discourse* [in:] *Untying the Text. A Post-Structuralist Reader*, red. R. Young, Boston, London and Henley 1981, p. 48–79.

⁵⁰ *Jakościowa analiza dyskursu...*, s. 16.

⁵¹ *Ibidem*, s. 16.

⁵² J. Lemke, *Textual Politics: Discourse and Social Dynamics*, London 1995, p. 7, cyt. za: *Ibidem*, s. 17–18.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ *Jakościowa analiza dyskursu...*, s. 18

„dyskursy jako działania społeczne w większym lub mniejszym stopniu podlegające zwyczajom społecznym, tworzą teksty, które będą w jakiś sposób podobne pod względem swoich znaczeń [...] Kiedy chcemy skupić się na konkretnych cechach zdarzenia lub sytuacji, mówimy o tekście. Kiedy chcemy przyjrzeć się wzorcom, wspólnym cechom, relacjom dotyczącym różnych tekstów o okazji, możemy mówić o dyskursach”⁵⁵.

Ruth Wodak tak podsumowuje przytoczony cytat: „**Dyskurs** zakłada istnienie wzorców i wspólnych cech w ramach wiedzy i struktur, natomiast **tekst** jest konkretną i unikatową realizacją dyskursu”⁵⁶ [wyróż. – autorka cytatu].

Do pojęcia tekstu wróć jeszcze w dalszej części tego rozdziału, ze względu na to, że jest to jedna z podstawowych kategorii analitycznych dla badania różnych typów dyskursów.

Martin Reisigl uważa dyskurs za „złożoną tematycznie jedność działania semiotycznego, która obejmuje między innymi argumentację dotyczącą twierdzeń odnoszących się do prawdy i słuszności normatywnej”⁵⁷. Właśnie podejście określane mianem ‘wieloperspektywiczność’ (czyli obejmujące różne punkty widzenia) autor uważa za konstytutywną cechę dyskursu⁵⁸ i przeciwstawia go monoperspektywistycznej konceptualizacji „dyskursu” właściwej np. dla Normana Fairclough’a. Reisigl podkreśla:

„w tym sensie „dyskursy” są wieloperspektywistycznymi semiotycznymi wiązkami praktyk społecznych składającymi się z wzajemnie powiązanych, równoczesnych i sekwencyjnych działań

⁵⁵ J. Lemke, *op. cit.*, cyt. za: *Ibidem*, s. 18.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 18

⁵⁷ M. Reisigl, *Dyskryminacja w dyskursach* [w:] „Tekst i dyskurs”, nr 3, 2010, s. 36.

⁵⁸ *Idem*, *Wie man eine Nation herbeiredet. Eine diskursanalytische Untersuchung zur sprachlichen Konstruktion der österreichischen Nation und österreichischen Identität in politischen Fest- und Gedenkreden*, Vienna: unpublished PhD, 2003, p. 92, cyt. za: *Idem*, *Dyskryminacja w dyskursach...*, s. 36.

językowych oraz innych działań semiotycznych, które konstytuują rzeczywistość społeczną i są przez nią konstytuowane⁵⁹.

Anna Duszak zauważa, że w języku angielskim ów termin przyjął się w o wiele większym stopniu, jak w języku potocznym, tak i w terminologii językoznawczej. Oznacza on nie tylko ustną wymianę myśli, czyli rozmowę (konwersację), ale i funkcjonuje potocznie w szerszym znaczeniu, jako logiczna wypowiedź w mowie lub na piśmie⁶⁰. W języku polskim to określenie wiąże się najczęściej z wypowiedzią mówioną, logiczną, argumentacyjną, w prasie – z „bliżej nieokreślonym pojęciem komunikacji językowej”⁶¹. Wspomniana badaczka, pisząc o tym, że termin zaczęli używać badacze zakresu teorii tekstu, dodaje, że istotnym jest też fakt, iż do języka polskiego, a dokładnie – na potrzeby teorii tekstu wszedł on za pośrednictwem francuskiego odpowiednika *discourse* w rozumieniu Benveniste’a, który wyróżniał dwa poziomy wypowiedzi – dyskurs i historia. Dyskurs u Benveniste’a oznaczał wypowiedzi włączone w sytuację komunikacyjną (mające bezpośrednie odniesienie do „ja – ty – tu – teraz” mówiącego), a historia wyraża się w tekstach pisanych. Jednak teksty mogły także zawierać poziom dyskursu, np. po wprowadzeniu narratora jako osobowego podmiotu wypowiadającego⁶².

Wśród różnych sposobów pojmowania pojęcia dyskurs najczęściej występują ‘rozmowa, dyskusja’, ‘przemyślana, logiczna i uargumentowana wypowiedź na jakiś temat’, ‘nieokreślona komunikacja językowa, jakaś wypowiedź’⁶³. Janina Labocha dyskurs rozumie jako normę i strategię zastosowaną w procesie tworzenia tekstu i wypowiedzi (o określonych cechach gatunkowych)⁶⁴, a owa strategia oparta jest na wzorcach społecznych

⁵⁹ Idem, *Dyskryminacja w dyskursach...*, s. 36.

⁶⁰ A. Duszak, *op. cit.*, s. 14.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² *Ibidem*, s. 14–15.

⁶³ R. Zimny, P. Nowak, *op. cit.*, s. 313.

⁶⁴ Пор.: М. Діденко, *Політичний виступ як тип тексту (на матеріалі виступів англійських політичних діячів кінця 20 століття)*. Дис. ...

i kulturowych, składających się na uznawaną przez użytkowników normę⁶⁵. To, co autorzy nazywają ‘tekstem w tekście’, ma wyznaczać najprostsze określenie dyskursu, czyli stanowi ono taki komunikat językowy, który odzwierciedla sytuację / zachowania społeczne, innymi słowy – każda wypowiedź jest nie tylko motywowana sytuacyjnie, lecz przede wszystkim wywodzi się z sytuacji społecznej, która ma bezpośredni wpływ na formę i znaczenie każdej wypowiedzi. Nie jest oczywiście proces jednokierunkowy, bowiem dobrze wiemy, że przez słowo / wypowiedź wpływamy na wypowiedzi innych osób, na sposób budowania przez nich odpowiedzi na nasz komunikat, zaś w perspektywie koniecznej zbiór tych wszystkich wypowiedzi składa się na rozwój / zmianę sytuacji społecznej.

W ukrainistyce badaniom nad dyskursem zostały poświęcone przede wszystkim prace Wołodymyra Kułyka⁶⁶, Natalii Kondratenko⁶⁷, Walentyna Łukjancja⁶⁸, Kateryny Serażym⁶⁹. Kateryna Serażym pisze, że teoretyczne zagadnienia związane z ustaleniem natury dyskursu, rozgraniczeniem tekstu i dyskursu, jak i te dotyczące właściwości komunikacyjnych i roli mówcy w dyskursie są nie zbyt często przedstawiane w badaniach ukrainistów⁷⁰. Chętniej sięgają oni do analizy poszczególnych dyskursów: racjonalnego (Wiktor Buriak), publicystycznego (Iryna Sobolewa, Snizana Konowec), reklamy (Natalii Wołkohon), krytycznego-literackiego (Roman Bubniak), dyskursu tożsamości

канд. філол. наук, Одеса 2001.

⁶⁵ Сут. за: R. Zimny, P. Nowak, *op. cit.*, s. 313–314.

⁶⁶ В. Кулик, *op. cit.*

⁶⁷ Н. Кондратенко, *Український політичний дискурс: текстуалізація реальності*, Одеса 2007.

⁶⁸ В. Лук'янець та ін., *Сучасний науковий дискурс: Оновлення методологічної культури*, Київ 2000.

⁶⁹ К. Серажим, *op. cit.*

⁷⁰ *Ibidem*, с. 2. Wymienię jednak najważniejsze prace: *Дискурс іноземної комунікації*, за ред. К. Кусько, Львів 2001; *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен*, за ред. І. Шевченко, Харків 2005; А. Загнітко, *Основи дискурсології: науково-навчальне видання*, Донецьк 2008.

narodowej (Ołena Onufrijenko). Z kolei ta badaczka stwierdza, że dyskurs polityczny jest odmianą dyskursu informacyjnego (tzn. medialnego)⁷¹. Jednak nie można zgodzić się z takim twierdzeniem, gdyż teksty (wypowiedzi) medialne powstają z innych przyczyn i mają inne cele niż teksty / wypowiedzi polityczne. Czym innym jest wypowiedź polityczna skierowana do wyborców, a czym innym informowanie mediów o wydarzeniach politycznych. Dla uniknięcia nieporozumień, już na samym początku wyjaśniam, że w swojej pracy do analizy dyskursu politycznego nie włączam wypowiedzi moderowanych, w jakiś sposób przetworzonych przez media, które warto, moim zdaniem, analizować jako przykłady dyskursu medialnego. Tu przytoczone zostały tylko takie przykłady, które pojawiły się w mediach jako cytowania lub pochodzą ze stenogramów Rady Najwyższej.

Nie tylko podejście do określenia dyskursu politycznego Kateryny Serażym budzi wątpliwości. W pracach innych badaczy – ukrainistów ogólne pojęcie ‘dyskurs’ jest bardzo rozmyte. Definicja oscyluje głównie w płaszczyźnie socjologicznej, którą prawie bez refleksji przyjmują także językoznawcy, por.:

„... dyskurs nie jest po prostu pasywnym środowiskiem funkcjonowania takich lub innych obrazów i schematów konceptualnych, jest aktywnym środkiem ich konstruowania i odtwarzania. Dwustronny charakter związku pomiędzy działalnością werbalną i społeczną jest jedną z podwalin (podstaw) studiów dyskursywnych. Jedną z najbardziej rozpowszechnionych definicji tłumaczy dyskurs jako praktykę socjalną, która jednocześnie tworzy się za jej pomocą”⁷².

Autorka tego cytatu, chociaż bada dyskurs polityczny, nie daje własnej definicji, nie wyjaśnia dokładnie, jak rozumie to pojęcie. Jednak pisze o zwiększeniu roli języka w badaniach nad

⁷¹ *Ibidem*, c. 2–3.

⁷² Ten i inne cytaty z języka ukraińskiego w tłumaczeniu moim – S. R. К. Серажим, *op. cit.*, s. 2–3.

człowiekiem i społeczeństwem (czyli w socjologii, psychologii społecznej, historii, antropologii), neguje ‘wrogie nastawienie’ badaczy do aspektu języka w badaniach i podsumowuje badania dyskursywne w ten sposób:

„Studia dyskursywne, które opierają się na podejściu lingwo-pragmatycznym, pozwalają na zmianę sposobu widzenia problemu świadomości zbiorowej, myśli społecznej i tym podobnych istotnych pojęć. Uwaga jest skierowana na analizę sensów bez odejścia od ich nośników materialnych – słów, wyrażeń, tekstów”⁷³.

Rozumienie dyskursu Wołodymyra Kułyka opiera się na licznych wnioskach zachodnich badaczy, autor kwalifikuje dyskurs jako praktykę semiotyczną, zaliczając do niej poszczególne praktyki i wydarzenia⁷⁴, a w cytowanym dziele ogranicza się do ich werbalnej postaci.

W polskim językoznawstwie definicja Janiny Labochy, wykorzystywana na potrzeby teorii tekstu, została przyjęta jako wzorzec i przyczyniła się do uszczegółowienia i zastanowienia się nad dalszą konkretyzacją pojęcia⁷⁵. Badaczka ta tłumaczy go jako „normę i strategię zastosowaną w procesie tworzenia tekstu i wypowiedzi”⁷⁶, pod strategią rozumie „wzorce społeczne i kulturowe, składające się na tę normę, a jej efektem tekst lub wypowiedź o określonych cechach gatunkowych”⁷⁷.

Analiza dyskursu w różnych okresach badawczych i u różnych badaczy dotyczyła studiów nad tekstem, studiów nad szeroko pojętymi aspektami struktury i funkcjonowania tekstów pisanych i mówionych, jednak najczęściej niesie za sobą konotację ‘język

⁷³ Г. Яворська, О. Богомолов, *op. cit.*, s. 20–21.

⁷⁴ В. Кулик, *op. cit.*, s. 17–21.

⁷⁵ zob.: A. Duszak, *op. cit.*, s. 15–21.

⁷⁶ J. Labocha, *Tekst, wypowiedz, dyskurs* [w:] *Styl a tekst*, pod red. S. Gajdy, M. Bałowskiego, Opole 1996, s. 51.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 15.

w użyciu'. Wykorzystanie tego terminu zamiast pojęcia 'tekst' motywowane jest przede wszystkim tym, że

„mówienie o dyskursie pozwalało lepiej oddać dynamikę zjawisk komunikacyjnych, związanych z procesami tworzenia i odbierania tekstów. Tym sposobem wychodziło ono naprzeciw zmianom, jakie zaszły w samej lingwistyce tekstu, a także na obszarze ogólnych badań nad komunikacją językową. Podstawowym czynnikiem była tu redefinicja pojęcia tekstu oraz rewizja roli, jaką odgrywa on w procesach porozumiewania się ludzi”⁷⁸.

Wprowadzenie pojęcia dyskursu Anna Duszak wiąże z całościowym spojrzeniem na tekst, którego nie daje 'zwykła' analiza tekstu, i zwraca uwagę na to, że

„...analiza tekstu w kontekście jest najbardziej zasadnym sposobem patrzenia na zjawiska międzyludzkiej komunikacji werbalnej. Takie właśnie całościowe spojrzenie na tekst wymaga wprowadzenia pojęcia dyskursu. Dyskurs obejmuje tu całość danego aktu komunikacji, a więc zarówno określoną werbalizację (tekst), jak i czynniki pozajęzykowe, które ją towarzyszą, tj. przede wszystkim określoną sytuację użycia oraz jej uczestników”⁷⁹.

Aby pokazać wagę przyjęcia kategorii dyskursu dla badań nad analizą tekstu, rozważania Anny Duszak wydają się jak najbardziej pomocne, gdyż udowadniają, że pojęcie dyskursu pozwala przekroczyć granice tekstu, a tym samym pokonać wiele z ograniczeń tradycyjnej teorii tekstu, pozostając jednak nadal w jej pobliżu. W wyniku przyjęcia takiego podejścia możliwym staje się wzbogacenie naszego rozumienia zjawisk komunikacji językowej⁸⁰. Takie właśnie podejście będzie kluczowym w tej pracy.

⁷⁸ A. Duszak, *op. cit.*, s. 18.

⁷⁹ *Ibidem*, s. 19.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 20.

Dyskurs jest sposobem nadawania znaczenia pewnej konkretnej sferze życia społecznego, którą postrzegamy z pewnej perspektywy, więc

„zakładamy istnienie wzajemnego oddziaływania pomiędzy poszczególnymi rodzajami zachowań dyskursywnych a konkretnymi obszarami życia społecznego, w których one zachodzą. Zarówno sytuacje społeczne, struktura instytucjonalna itp. kształtują dyskurs, jak też zachowania dyskursywne mają wpływ na kształt dyskursywnych i niedyskursywnych działań politycznych i społecznych. Innymi słowy, zachowania językowe i dyskursywne zarówno określają dyskursywne i niedyskursywne działania społeczne, jak i same są jednocześnie przez nie określane”⁸¹.

Zatem rozumiem dyskurs jako teksty ustne i pisane, powstałe na potrzebę pewnej sytuacji komunikacyjnej zaistniałej między uczestnikami konkretnego zdarzenia werbalnego; otoczenie pozawerbalne jest ważne z tego względu, że ma wartość uzupełniającą, gdyż pomaga ‘umiejszczyć’ akt komunikacji w większym toku wydarzeń, tym samym dając możliwość zrozumienia intencji nadawcy i pojęcia reakcji odbiorcy.

Mówię o dyskursie politycznym, chociaż zdaję sobie sprawę, iż jest on powiązany z dyskursem medialnym, zwłaszcza jeżeli cytowane przeze mnie wypowiedzi pochodzą w większości ze źródeł drukowanych⁸². W komunikowaniu politycznym nastawienie na współpracę z mediami jest nieodłącznym elementem powodzenia lub niepowodzenia u odbiorców. W mediach powstają często wizerunki polityków bardzo zniekształcone właśnie poprzez to, jak dziennikarze o nich informują. W komunikowaniu politycznym ważną rolę mają także specjaliści od PR, którzy w odróżnieniu od dziennikarzy podają własne, odpowiednie do założeń fakty

⁸¹ R. Woda k, *Dyskurs populistyczny: retoryka wykluczenia a gatunki języka pisanego* [w:] *Krytyczna analiza dyskursu...*, s. 189–190.

⁸² O dylematach związanych z odpowiednim rozgraniczeniem patrz np. В. Кулик, *op. cit.*

oraz właściwe ich interpretacje. Przy czym trzeba pamiętać, że na przykład wypowiadając się bez przygotowania, polityk niejako obnaża swoją dotychczas umiejętnie ukrywaną tożsamość.

Nad właściwym traktowaniem pojęcia dyskurs polityczny zastanawiał się van Dijk, odwołując się przy tym także do prac Fairclough'a, pisząc m.in. o krytyczno-politycznej analizie dyskursu, która ma zajmować się przede wszystkim władzą polityczną, nadużywaniem władzy czy dominacją w dyskursie politycznym, opisując różne formy oporu i walki z tymi zjawiskami. W szczególności taka analiza dyskursywna ujawnia stan i następstwa praktyk dyskursywnych związanych z nierównością społeczną i zależnością polityczną, wynikającymi z tego typu dominacji⁸³.

Termin dyskurs polityczny wywołuje dyskusje co do prawidłowości zastosowania takiej nazwy oraz pytanie o zasadność jego używania. Autorzy *Słownika polszczyzny politycznej po roku 1989*⁸⁴ podkreślają, że w związku wyrazowym *dyskurs polityczny* „określenie *dyskurs* wprowadza wieloznaczność i nieostrość, a zasadność użycia przymiotnika *polityczny* budzi u części badaczy wątpliwości”⁸⁵[wyróż. – autorzy cytatu]. Ich twierdzenia oczywiście znajdują źródło przede wszystkim w znanych i liczących się opracowaniach Anny Duszak⁸⁶, Stanisława Grabiasa⁸⁷, Janiny Labochy⁸⁸.

Istnienie dyskursu politycznego można podważyć, można też określić go jako pojęcie bardzo rozległe. Literatura daje podstawy do tego, żeby wyróżnić jego najbardziej typowe cechy, np. van Dijk proponuje identyfikowanie dyskursu politycznego z jego

⁸³ Teun A. van Dijk, *What is Political Discourse Analysis?* [in:] <http://disco.urses.org/OldArticles/What%20is%20Political%20Discourse%20Analysis.pdf>, [22.05.2015], p. 11 (1).

⁸⁴ R. Zimny, P. Nowak, *op.cit.*

⁸⁵ *Ibidem*, s. 313.

⁸⁶ A. Duszak, *op. cit.*; N. Fairclough, A. Duszak, *Wstęp: Krytyczna analiza dyskursu...*

⁸⁷ S. Grabias, *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin 2003.

⁸⁸ J. Labocha, *Tekst, wypowiedź, dyskurs w procesie komunikacji językowej*, Kraków 2009.

aktorami czy autorami, inaczej mówiąc, politykami. Uczony podkreśla, że ogromna większość badań dyskursu politycznego jest oparta na tekstach i wypowiedziach polityków zawodowych lub komunikatów instytucji politycznych, takich jak prezydent, premier, członkowie rządu, parlamentu i partii politycznych, zarówno na poziomie lokalnym, krajowym, jak i międzynarodowym⁸⁹, czyli związanych z funkcjonowaniem państwa. Wskazuje on również, że państwo to nie tylko aktorzy polityczni, wydarzenia, relacje między nimi, stosowane przez nich praktyki lub właściwości, ale także aspekty społeczne, ekonomiczne i kulturalne, które są z nimi ściśle związane⁹⁰.

Opierając się na wnioskach wspomnianych badaczy oraz podsumowaniu podanym w *Słowniku*, przytoczę możliwe ujęcia pojęcia dyskurs polityczny, które składają się według nich na ogólne rozumienie dyskursu politycznego⁹¹. Są to m.in. następujące stwierdzenia: dyskurs polityczny wyznacza każda rozmowa o polityce, dyskusja poświęcona związanym z nią zagadnieniom oraz dowolna wypowiedź na tematy polityczne. Tu warta uwagi jest także adnotacja, że przy takim podejściu podobne sformułowanie oznacza, że dyskursem politycznym jest ogół „tekstów dotyczących ‘zdobycia i utrzymania władzy’”⁹².

Kolejne wyjaśnienie terminu dyskurs polityczny obejmuje wszystkie wypowiedzi sformułowane przez polityków albo teksty wygłoszone w miejscach, w których prototypowo uprawia się politykę (np. sejm, senat, administracja prezydenta, Rada Najwyższa Ukrainy), choć nie dotyczą one wcale polityki albo dotyczą jej tylko pośrednio. Kontekst przy ustaleniu odpowiedniości tych komunikatów ma decydujące znaczenie, on właśnie określa ich ‘polityczność’.

⁸⁹ Teun A. van Dijk, *What is Political Discourse Analysis?*, *op. cit.*, p. 12 (2).

⁹⁰ *Ibidem*, p. 15–16 (5–6).

⁹¹ R. Zimny, P. Nowak, *op.cit.*, s. 314.

⁹² *Ibidem*.

W najszerszym rozumieniu na dyskurs polityczny składa się każda wypowiedź podejmująca istotne dla społeczeństwa tematy, mająca funkcję integrującą, społeczną i informacyjną. Tu autorzy wymieniają temat eutanazji, obniżenia wieku szkolnego dzieci, likwidacji zakładu pracy. W realiach ukraińskich będą to poniekąd odmienne, aczkolwiek czasami bardzo podobne, tematy, można dodatkowo wymienić takie problemy, jak bezdomne dzieci, emigracja, wszechobecność rosyjskich mediów i różnego rodzaju wydawnictw, zwłaszcza książek dla dzieci, korupcja, nadużywanie władzy, ostatnio – konflikt na Wschodzie Ukrainy, aneksja Krymu, przesiedlenie osób z regionów wschodnich i południa kraju, sytuacja osób dotkniętych wojną (m.in. wojskowych po zakończeniu odbywania przez nich służby, ich rodzin i dzieci), wypłacania rent i ubezpieczeń i inne. Przykłady wymienione jako pierwsze też dotyczą tematyki bulwersującej polskiego obywatela, natomiast na Ukrainie są to problemy bardziej globalne, a więc takie, które później prowadzą do szerszej debaty, w tym debaty *stricte* politycznej, czyli prowadzonej przez osoby do tego celu wyznaczone, ostatnie zaś są obecne wyłącznie w przestrzeni ukraińskiej.

Wyznaczając ostatni element składający się na pojęcie dyskursu politycznego, niejako ‘wchodzi się’ do pokrewnego dyskursu lub jakiegoś odłamu, gdyż mowa jest o prowadzeniu kampanii wyborczej. Teksty, które powstają w tym celu, powinny być zaliczane do dyskursu politycznego, jednak są przesłanki, które temu zaprzeczają. Chodzi mianowicie o to, że tak naprawdę tekst wygłoszony w trakcie kampanii jest maksymalnie modyfikowany i często pisany w całości przez osobę trzecią. Takie działanie ‘dyskredytuje’ tekst prawie w całości, bowiem w nim nie ma osobowości polityka, nie zawiera jego myśli, trudno w nim doszukać się przyczyn takiego bądź innego zachowania społecznego. Narzędzia marketingu politycznego w tym przypadku formułują specyficzny typ ‘poddyskursu’, któremu przypisane zostało określenie *public relations*.

Reasumując, zaproponowanych przez autorów rodzajów znaczeniowych dyskursu politycznego nie możemy uważać za

klasyfikację i podział na podtypy, gdyż mogą one w oczywisty sposób nakładać się na siebie lub wzajemnie wykluczać. Jednocześnie w tej pracy opieram się na materiale, który składa się na pierwsze dwa, bardziej zawężone znaczeniowe wyznaczniki dyskursu politycznego.

KRYTYCZNA ANALIZA DYSKURSU

W podejściu dyskursywnym ważne jest ustalenie, co i jak osiągamy przy pomocy języka oraz jak zdolności lub nieporadność językowa wpływają na człowieka i jego zachowania. Wybór metody krytycznej analizy ma na celu określenie wyników dyskursu niewidocznych dla jego uczestników. Dzięki temu możliwy będzie wpływ na negatywne procesy zachodzące w ukraińskim dyskursie politycznym.

Według Michela Foucaulta,

„tym, co pozwala wyszczególnić dyskurs i przyznać mu istnienie niezależne, jest system momentów wyboru, który pozostaje wolny od obszaru danych przedmiotów, określonej skali wypowiedzi, od zestawu pojęć zdefiniowanych co do ich zawartości i funkcjonowania”⁹³.

W stosunkach ‘władza – społeczeństwo’ organizacja dyskursu odzwierciedla nierówną pozycję i brak równowagi w interakcjach uczestników, które polegają na powszechnym wpływie na odbiorcę. Chodzi zwłaszcza o wyjaśnienie specyfiki prowadzenia

⁹³ M. Foucault, *O archeologii nauk* [w:] *Język, dyskurs, społeczeństwo...*, s. 323–324.

rozmowy w ten sposób, czyli przyswojenie przez adresata stwierdzeń i przypuszczeń oraz przypisywanie im znaczeń podobnych do tych, jakie mieli na myśli ich twórcy; ustalenie właściwości oraz roli społecznej dyskursu politycznego, który jest ściśle powiązany z medialnym, ale ma odmienne cele, gdyż środki masowego przekazu są tylko narzędziem politycznego wpływu na odbiorcę, a treść i środki językowe wpływu w całości realizowane są w tekstach należących do dyskursu politycznego. Media pełnią tylko rolę pośrednika w stosunkach władzy ze społeczeństwem. Choć trzeba zauważyć, że sposoby współpracy władzy i mediów bywają różne.

W monografii piszę o dyskursie politycznym, chociaż zdaję sobie sprawę, że jest on ściśle powiązany z dyskursem mediów, zwłaszcza że cytowane wypowiedzi pochodzą w większości ze źródeł drukowanych i innych źródeł masowej komunikacji: czasopism i gazet w wersji elektronicznej, różnego rodzaju portali informacyjnych, w tym także w wersji audio / video. Jednak w komunikowaniu politycznym nastawienie na współpracę z mediami jest nieodłącznym warunkiem powodzenia u odbiorców.

Krytyczna analiza dyskursu określana jest jako subdyscyplina językoznawstwa zajmująca się społecznym aspektem funkcjonowania językowego, albo inaczej dyskursem. Według Normana Fairclough'a, KAD traktujemy jako dążącą do systematycznego badania ukrytych relacji przyczynowości i determinowania zachodzących pomiędzy (a) tekstami, zdarzeniami i praktykami dyskursywnymi oraz (b) szerszymi strukturami, relacjami i procesami społecznymi i kulturowymi. KAD dąży do odkrycia, jak praktyki, zdarzenia oraz teksty tego typu powstają i jak są kształtowane ideologicznie przez władzę oraz w walce o władzę. Celem KAD jest także demaskowanie, w jaki sposób niejawność powiązań pomiędzy dyskursem i społeczeństwem stanowi sama w sobie czynnik zabezpieczający władzę oraz hegemonię.

Cechą charakterystyczną tego kierunku badawczego jest to, że KAD jest nauką społeczną, w której równolegle do opisu następuje odkrywanie wzajemnych powiązań praktyk dyskursywnych i władzy. KAD, wykorzystując właściwości nauk społecznych, jest

niejako narzędziem zmiany społecznej. Poprzez sam opis pewnego zjawiska dokonuje się przemiana kontekstu, w którym ono występuje – tzn. zwracamy na niego uwagę, wyszczególniamy je i wyróżniamy. Takie podejście pozwala na uświadamianie problemów społecznych oraz podejmowanie prób ich zrozumienia i wyjaśnienia. KAD nie zajmuje się czystym opisem języka albo dyskursu, stają się one przedmiotem jej zainteresowania dopiero, kiedy da się określić rodzaj powiązania pomiędzy strukturami tekstu a makrostrukturami społecznymi. Teun van Dijk podkreśla potrzebę badania dyskursu politycznego, gdyż jest ona empirycznie istotna, przy czym tylko wtedy, gdy udaje jej się połączyć właściwości struktur dyskursywnych, czyli tekstów, z właściwościami procesów politycznych. Z kolei teksty, aby mogły być badane KAD, muszą stanowić wyraz pewnego problemu, kwestii nieobojętnej dla życia społecznego⁹⁴.

Obraz powstawania języka brutalnego powstaje poprzez opis i analizę komunikatów nacechowanych negatywnie. Praktyki społeczne i językowe okazują się podobne do siebie, niejako wzajemnie się odzwierciedlają. O ile jednak nie jest to tak jasne w sytuacji stonowanego użycia, o tyle jest to „krzyczące” w zachowaniach agresywnych. Faktyczne użycie języka oraz opis codziennych praktyk językowych w określonej grupie społecznej stanowi najważniejszy aspekt tego badania.

Zadaniem jest analiza dyskursu politycznego przez teksty i wypowiedzi, również w zestawieniu z innymi dyskursami tak, aby nie wykluczyć tego, co jest ważne ze względu na opis jakiejś strategii czy zachowania publicznego. Za pomocą narzędzi i arsenału pojęciowego KAD spróbuję opisać język w użyciu, a komunikowanie w grupie społecznej polityków przedstawić jak najwyraźniej i najpełniej.

Wśród prac, które miały wpływ na moje badania, zasługuje na uwagę monografia ukraińskiego badacza dyskursu Wołodymyra

⁹⁴ *Krytyczna analiza dyskursu...*; A. Duszak, J. House, Ł. Kumięga, *Globalization, Discourse, Media: In a Critical Perspective* [in:] *Globalisierung, Diskurse, Medien: eine kritische Perspektive*, Warszawa 2010.

Kułyka⁹⁵, w której poddaje on szczegółowej analizie zjawisko dyskursu mediów ukraińskich. Politolog, który wyznaczył sobie cel:

„Pokazać, jak użycie języka odzwierciedla i jednocześnie odtwarza tożsamość mówców, adresatów i omawianych osób i wspólnot, stosunki między nimi, osobiste i społeczne wyobrażenia o świecie. Szczególnie interesuję się tymi wyobrażeniami, które pozostają niewypowiedziane, bo mówcy odbierają je jako zdroworozsądkowe, oraz tymi relacjami i sposobami zachowania, które nie są omawiane, bo uważane za normalne i w związku z powyższym niewymagające pytań czy dyskusji [...] Nie interesuje mnie język jako po prostu złożone w zdania, akapity i repliki słowa: badam to, co ludzie robią za pomocą języka i odwrotnie – co język, jego możliwości i ograniczenia robią z ludźmi”⁹⁶.

Według Anny Duszak, KAD działa na rzecz dialogu różnych dyscyplin i kształcenia postaw społecznych w komunikacji, a język jest formą *działania* społecznego, odzwierciedla, a jednocześnie *tworzy rzeczywistość*, natomiast w użyciu językowym wyraża się nasza *tożsamość* społeczna⁹⁷ [wyróż. – autorka cytatu]. Zdaniem autorki, lingwistyka pomaga wyjaśnić nasze zachowania, otwiera drzwi do umysłów ludzkich. Kontynuując tę myśl, uważam, że zachowania komunikacyjne wyrażają naszą wewnętrzną kulturę, odzwierciedlają nasze dotychczasowe doświadczenia, stosunek do innych i do świata, demonstrowają otwartość na dialog, szczerą wypowiedź, chęć wysłuchania lub próbę perswazji, manipulacji, obrazy i w końcu kłótni.

Hałyna Jaworska i Ołeksandr Bohomolec uważają, że dyskurs polityczny odzwierciedla i jednocześnie jest instrumentem [...] rzeczywistości politycznej⁹⁸. Rzeczywiście, w tekstach twórcy

⁹⁵ В. Кулик, *op. cit.*

⁹⁶ *Ibidem*, s. 9.

⁹⁷ A. Duszak, *O władzy języka, słabości lingwistyki i potrzebie krytycznej analizy dyskursu* [w:] „Uniwersytet Warszawski”, 2009, nr 1 (40), s. 12–13.

⁹⁸ Г. Яворська, О. Богомолов, *op. cit.*, s. 22.

zostawia własne odbicie, a polityk zostawia także to, co będzie miało wpływ na całą społeczność, na całokształt państwa w przyszłości, ponieważ jest tą częścią władzy, której dajemy takie prawo – tworzyć, zmieniać, budować. Często skrupulatnie ukryte motywy oraz inny niż dotychczas obraz człowieka przejawiają się niechęć w języku jego wypowiedzi i wychodzi na jaw to, co było dyskretnie ukrywane.

ROLA LINGWISTYKI W BADANIACH KRYTYCZNYCH

Ważne wskazówki dotyczące tego, jak wyodrębnić przedmiot analizy dyskursywnej i czym ona się różni np. od zwykłej analizy językowej, daje najbardziej chyba znany filozof XX wieku, francuski poststrukturalista Michel Foucault. Autor koncepcji władzy-wiedzy i metody badania historycznego – archeologii i genealogii wiedzy, który zaproponował przyjęcie do badań nad społeczeństwem teorii dyskursu, wyznacza określony obszar badawczy jako rozległy, ale taki, który można określić, konstytuowany przez sumę wszystkich rzeczywistych wypowiedzi (mówionych czy pisanych) w ich zdarzeniowym rozproszeniu i w instancji, która jest każdemu właściwa⁹⁹. Uczony podkreśla, że należy odróżniać czysty opis faktów dyskursu od analizy języka. Według niego,

„system lingwistyczny można z pewnością ustalić (jeśli nie konstruuje się go sztucznie), posługując się wyłącznie zestawem wypowiedzi czy zbiorem faktów dyskursu, ale chodzi wtedy o to,

⁹⁹ M. Foucault, *O archeologii nauk...*, s. 313.

by na podstawie owej całości, mającej znaczenie wzoru, określić reguły, które pozwalają ewentualnie budować wypowiedzi inne niż tamte; nawet jeśli język zniknął dawno temu, nikt nim już nie mówi i odtworzyliśmy go ze skąpych pozostałości, to i tak konstytuuje on system dla wypowiedzi możliwych: skończony zbiór reguł, który dopuszcza nieskończoną liczbę sposobów użycia”¹⁰⁰.

Foucault twierdzi, że dyskurs jest zawsze skończoną i aktualnie ograniczoną całością sformułowanych sekwencji lingwistycznych, które mogą być niepoliczalne lub poprzez nagromadzenie, przewyższać zdolność rejestrowania, pamięci czy lektury, ale zawsze tworzą skończoną całość¹⁰¹. Takie podejście do dyskursu stało się determinujące dla mnie w tej pracy, opierałam się na nim, zbierając i selekcionując materiał ilustracyjny.

Wiadomo, że analiza dyskursu „korzysta” z narzędzi różnych dyscyplin, w tym lingwistyki. To połączenie odzwierciedla także niniejsze badanie, które w większości opiera się na analizie lingwistycznej. Bardzo ważnym przy tym jest to, co pojawiło się u Foucaulta dalej w przytaczanym dziele:

„Pytanie, które *à propos* jakiegokolwiek faktu dyskursywnego stawia analiza języka, zawsze brzmi następująco: według jakich reguł utworzono taką wypowiedź i w konsekwencji według jakich reguł można by utworzyć inne podobne wypowiedzi? Opis dyskursu stawia też inne pytanie: jak to się dzieje, że pojawiła się właśnie ta wypowiedź, a nie inna w jej miejsce?”¹⁰².

Odpowiedzi na te pytania, po wnikliwej analizie treści i dokładnej analizie lingwistycznej wybranych przykładów wypowiedzi współczesnych polityków ukraińskich mają stać się wyznacznikiem jakościowej analizy ukraińskiego dyskursu wybranego przekroju czasowego w ogóle. A więc analiza dyskursu

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ *Ibidem*, s. 313–314.

¹⁰² *Ibidem*, s. 314.

powinna spełniać szereg przesłanek sformułowanych m.in. przez Foucaulta, powinna zawierać wypowiedź w wąskim zakresie i konkretności jej wydarzenia; powinny być określone warunki jej istnienia i wyznaczone granice, ustalone zależności od innych wypowiedzi, z którymi może być powiązana¹⁰³.

Wybrany przeze mnie obiekt badań jest zbieżny z zadaniami wyznaczanymi przez Foucaulta. Sposób, w jaki zostały przeprowadzone, oczywiście będzie różnił się od podobnych badań na tyle, na ile różnią się od siebie języki, społeczeństwa, kultury... Ze względu na inny charakter tekstów i konkretnych wypowiedzi, a także zdarzeń im towarzyszących, wyniki badań będą odmienne w różnych krajach i w przypadku różnego materiału. Jednakże badacze ze zdecydowanie różnych 'pól dyskursywnych' mogą opierać się na wspólnych wytycznych, jakimi są na przykład wywody francuskiego filozofa, który uważa, że

„jeśli przez wzgląd na język i na myśl wydzielamy instancję zdarzenia wypowiedzeniowego, to nie po to, by ujmować ją samą w sobie, jakby była niezależna, odrębna i suwerenna. Przeciwnie – po to, by ustalić, jak te wypowiedzi, brane jako zdarzenia, które nie są natury dyskursywnej, lecz mogą być technicznego, praktycznego, ekonomicznego, społecznego, politycznego rodzaju. Sprawienie, by ukazała się w swej czystości przestrzeń, w której rozproszone są zdarzenia dyskursywne, nie polega na próbie umieszczenia jej wewnątrz zerwania, którego nic nie jest w stanie przezwyciężyć; nie polega też na ponownym zamknięciu jej na nią samą ani tym bardziej na otwarciu na transcendencję; przeciwnie – jest to swobodny opis gry zależności między nią a innymi systemami, które są względem niej zewnętrzne”¹⁰⁴.

Moje dociekania mają służyć ogólnemu opisowi zdarzeń dyskursywnych właściwych kulturze ukraińskiej, typowych dla jej dyskursu politycznego wybranego okresu, tj. w latach 2010–2014.

¹⁰³ *Ibidem*.

¹⁰⁴ *Ibidem*, s. 315.

Zatem celem pracy jest to, co Foucault widzi na horyzoncie badań dyskursywnych, a mianowicie ujawnienie ogółu warunków, które w danym momencie i w określonym społeczeństwie rządzą pojawianiem się konkretnej wypowiedzi, ich zachowaniem, ustalonymi między nimi związkami, sposobem, w jaki składają się one w całość, rolą, jaką pełnią, wpływającym na nie zestawem wartości, sposobem, w jaki narzuca się je praktyce lub zachowaniom, zasadami, według których wchodzą one w obieg, albo przeciwnie – są odrzucane, zapominane, niszczone czy reaktywowane¹⁰⁵.

Pytaniem zasadniczym dla tej pracy jest też wybór ‘odpowiednich’ tekstów i wypowiedzi wzorowych czy przykładowych tak, aby móc stwierdzić, że jest to ‘zespół reprezentatywny’ dla pewnego rodzaju dyskursu oraz przedstawić i przeanalizować (za Foucaultem – ‘rozszyfrować’) je tak, aby opisane cechy charakterystyczne dało się odnaleźć w innych tekstach i wypowiedziach tego typu. Zatem wnikliwy wybór przykładów stanowi ważny aspekt monografii.

Kolejnym etapem pracy jest określenie przedmiotu dyskursu, który również jest dla badaczy źródłem wielu pytań i problemów wynikających z tego, że „jedności dyskursu nie tworzy trwałość i wyjątkowość przedmiotu, lecz raczej wspólna przestrzeń, w której różne przedmioty kształtują się i nieustannie przekształcają”¹⁰⁶; o kłopotach z ustaleniem jednego przedmiotu dyskursu wspomina też Foucault. Zatem jeśli chodzi o złożoność kryteriów, to „pierwsze (z nich) określa jedność dyskursu dzięki regule tworzenia wszystkich jego *przedmiotów*; kolejne poprzez regułę tworzenia wszystkich jego typów *składniowych*; trzecie przez regułę tworzenia wszystkich jego elementów *semantycznych*; czwarte przez regułę tworzenia wszystkich jego możliwości *operacyjnych*”¹⁰⁷ [wyróż. – autor cytatu]. Uczony uważa, że,

¹⁰⁵ *Ibidem*, s. 315–316.

¹⁰⁶ *Ibidem*, s. 318.

¹⁰⁷ *Ibidem*, s. 324.

„skoro w grupie wyrażen możemy wykryć i opisać *jakiś* układ odniesienia, *jakiś* obszar możliwości strategicznych, to możemy być pewni, że należą one do tego, co można nazwać *formacją dyskursywną*. Formacja ta gromadzi całą masę zdarzeń wypowiedzeniowych. Nie zbiega się ona oczywiście – ani w swych kryteriach, ani w swych granicach, ani w swych wewnętrznych relacjach – z jednościami bezpośrednimi i oczywistymi, w ramach których zwykle grupujemy wypowiedzi. Rzuca światło na związki pomiędzy zjawiskami wyrażania, które dotychczas pozostawały w cieniu, i nie były zapisane bezpośrednio na powierzchni dyskursów. To, co wydobywają one na jaw, nie jest tajemnicą, jednością ukrytego sensu ani ogólną i jedyną formą; jest to uporządkowany system różnic i rozproszeń”¹⁰⁸ [wyróż. – autor cytatu].

Za przedmiot analizy dyskursywnej należy więc przyjąć złożony system zdarzeń wypowiedzeniowych, który pomoże zrozumieć związki pomiędzy tym, co zostało powiedziane i w jaki sposób zostało przekazane, a tym, co udało się ukryć i w jakim celu, czyli odczytać zarówno sens jawny, jak i ten niedostrzegany na pierwszy rzut oka.

Znaczenie analizy lingwistycznej w badaniach nad dyskursem wydaje się niepodważalne. W tej części określono składniki takiej analizy i wskazano na różne jej poziomy (semantyczny, składniowy, pragmatyczny), przedstawiono również kategorie analityczne oraz pojęcia, które powinny być brane pod uwagę. Najważniejszym założeniem jest wskazanie znaczenia lingwistyki dla badań krytycznych, z zastrzeżeniem, że musi to być podejście nie ‘czysto językowe’, a bardziej złożone, które powinno opierać się na maksymie ‘język w użyciu’.

Uważam, że dogłębna analiza wybranego materiału na poziomie lingwistyki pomaga zrozumieć także całościową specyfikę pewnego dyskursu. We Wstępie do *Jakościowej analizy dyskursu w naukach społecznych* Ruth Wodak pisze:

¹⁰⁸ *Ibidem.*

„w ostatnim czasie wielu naukowców zauważa złożoność materiałów tekstowych i poszukuje bardziej adekwatnych metodologii ich analizy [...] a analiza dyskursu daje ogółem ramy pojęciowe na potrzeby **badania społecznych ukierunkowanych problemowo** [wyróż. – autorka cytatu]”¹⁰⁹.

Wspominając o różnorodności tekstów i ich gatunków, do których należą m.in. przemówienia publiczne / polityczne, wywiady, zogniskowane wywiady grupowe, media, Internet, dokumenty opisujące założenia polityki społecznej i inne tu niewymienione, autorka ta określa towarzyszący naukowcom wymiar **interdyscyplinarności** [wyróż. – S.R.], który jest tak trudny do opisanie i uwzględnienia w warsztacie badacza. Owa interdyscyplinarność, jak wiadomo, „obejmuje różnorodność praktyk i relacji między dyscyplinami”¹¹⁰ i powinna składać się z różnych metod i narzędzi, tak aby móc jawić się jako wielopoziomowe podejście do analizy zjawiska społeczno-językowego, jakim jest w zasadzie dyskurs.

Jednym z ujęć w KAD może być wyodrębniona i po części wystarczająca analiza lingwistyczna tekstów, które stanowią pewien rodzaj dyskursu (na przykład różnego rodzaju przemówienia polityczne, wystąpienia na wiecach, wywiady dla mediów i in. stanowiące dyskurs polityczny). Według van Dijka podstawą badań nad dyskursem jest „**systematyczna i jawnie wyrażona analiza różnych struktur i strategii na różnych poziomach tekstu i mówienia**”¹¹¹ [wyróż. – autorka cytatu], wyniki badań nad dyskursem wspomniana autorka wyjaśnia jako połączenie wiedzy z „dorobku antropologii, historii, retoryki, stylistyki, analizy konwersacyjnej, badań literackich, kulturoznawstwa, pragmatyki, filozofii, socjolingwistyki itd.”¹¹².

¹⁰⁹ R. Wodak, *Wstęp: Badania nad dyskursem – ważne pojęcia i terminy* [w:] *Jakościowa analiza dyskursu...*, s. 12.

¹¹⁰ N. Fairclough, A. Duszak, *Wstęp: Krytyczna analiza dyskursu...*, s. 13.

¹¹¹ Cyt. za: R. Wodak, *Wstęp...*, s. 13.

¹¹² *Ibidem*, s. 13.

Ciekawym i wartym uwagi wydaje się też ustalenie wymiarów, które badaczka określa jako wspólne dla dziedzin pokrewnych, takich jak: semiotyka, pragmatyka, psycho- i socjolingwistyka, etnografia mówienia, analiza konwersacyjna i badania nad dyskursem; mogą one stać się również podstawą określenia roli analizy lingwistycznej w badaniach nad dyskursem, gdyż obejmują różne podejście lingwistyczne i uwzględniają odmienne metody badawcze, a są to m.in.:

- „zainteresowanie właściwościami **„naturalnego użycia” języka** przez rzeczywistych użytkowników języka (w przeciwieństwie do studiowania abstrakcyjnych systemów językowych i wymyślonych przykładów);
- skupienie uwagi na **jednostkach większych niż wyizolowane słowa i zdania**, a tym samym pojawienie się nowych podstawowych jednostek analizy: tekstów, dyskursów, konwersacji, aktów mowy czy zdarzeń komunikacyjnych;
- rozszerzenie lingwistyki **poza gramatykę zdania**, w kierunku badań nad działaniami i interakcjami;
- uwzględnienie **niewerbalnych (semiotycznych, multimodalnych, wizualnych) aspektów** interakcji i komunikacji: gestów, obrazów, filmu, Internetu i multimediów,
- skupienie uwagi na dynamicznych (socjo)kognitywnych lub interakcyjnych działaniach i strategiach;
- badanie funkcji (społecznych, kulturowych, sytuacyjnych i kognitywnych) **kontekstów użycia języka**.
- analiza licznych zjawisk dotyczących **gramatyki tekstu i użycia języka**: koherencji, anafory, tematów, makrostruktur, aktów mowy, interakcji, kolejności zabierania głosu, znaków, uprzejmości, argumentacji, retoryki, modeli mentalnych i wielu innych aspektów tekstu i dyskursu”¹¹³ [wszystkie wyróż. – autorka cytatu].

Wiadomo, że zastosowanie całego arsenału metod do zbadania zjawiska dyskursu wymaga niezwykle zaangażowania, co jest prawie niemożliwe dla jednego badacza. Analiza

¹¹³ *Ibidem*, s. 14.

lingwistyczna składa się z różnych sposobów opisanego obiektu badań, może odbywać się z uwzględnieniem różnych metod, chociaż najlepiej wybrać jedną lub kilka z nich, maksymalnie uzasadniając decyzję. Podam przykład – badacze często próbują analizować zjawiska dyskursywne (przejawy wrogości – antysemityzmu, rasizmu, wykluczenia społecznego, różnych form poniżania i dyskryminacji), biorąc pod uwagę całościową treść komunikatu, niektórzy zaś sięgają tylko po najmniejsze elementy znaczeniowe języka (np. nazewnictwo jako sposób określania adresata, etykietowanie oponentów), formułują w ten sposób zjawisko zwane ‘językiem wrogości’, ‘mową wrogości’, ‘językiem nienawiści’, ‘językiem wrogiej destrukcji’, agresją werbalną¹¹⁴ i opisują tylko jeden poziom leksyki albo frazeologię w celu ustalenia dodatkowych środków leksykalnych. Inni analizują tekst wyłącznie na płaszczyźnie składni – wtedy wyznaczają najbardziej charakterystyczne zwroty i formułowania, typową budowę zdań w pewnym celu – przekonania, ‘zniszczenia’ przeciwnika itp. Każde ze wspomnianych, a także innych – niewymienionych – ujęć wnosi swoją część do ogólnych badań nad dyskursem. Jednak tylko wielopoziomą analizę lingwistyczną można uważać za

¹¹⁴ Te pojęcia w językoznawstwie traktowane są najczęściej synonimicznie, chociaż w dokumentach prawniczych, jak np. w Rekomendacji nr R 97 (20) Komitetu Ministrów Rady Europy w kwestii ‘wypowiedzi szerzących nienawiść’ występuje definicja ‘mowy nienawiści’ i jest ona stosowana do każdej formy wypowiedzi, „która rozpowszechnia, podżega, propaguje lub usprawiedliwia nienawiść rasową, ksenofobię, antysemityzm lub inne formy nienawiści oparte na nietolerancji, włączając w to nietolerancję wyrażaną w formie agresywnego nacjonalizmu, etnocentryzmu, dyskryminacji lub wrogości wobec mniejszości, migrantów lub osób wywodzących się ze społeczności imigrantów”, [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/other_committees/dh-lgbt_docs/CM_Rec\(97\)20_en.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/hrpolicy/other_committees/dh-lgbt_docs/CM_Rec(97)20_en.pdf), cyt. za: D. Głowaćka, *Ostry język debaty publicznej w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Porównanie z praktyką sądów krajowych* [w:] *Współczesne media. Język mediów*, pod red. I. Hofmana i D. Kępy-Figury, Lublin 2013, s. 95. Cytowane pojmowanie tego terminu nieco zawęża jego znaczenie i obejmuje wyłącznie płaszczyznę prawniczą. W swojej pracy przyjmuje, że te nazwy można traktować jako synonimy wyłącznie w podejściu lingwistycznym, natomiast posługując się terminem ‘agresja werbalna w języku’ zamiast ‘język agresji’ czy ‘mowa nienawiści’.

gruntowną i perspektywiczną, bowiem „język” jest zjawiskiem „zawieszonym” między abstrakcyjnym systemem („gramatyką”) a autentyczną mową (i pismem)”¹¹⁵, a co z tego wynika – skomplikowanym i wymagającym tak samo różnorodnych sposobów opisu i analizy. Pamiętamy, że nie chodzi tu o analizę *stricte* językową, która niejako powinna odsuwać się na dalszy plan, gdyż nie zawiera analizy ‘języka w użyciu i sposobu działania społecznego’, jak również nie uwzględnia tego, że dyskurs obejmuje też elementy pozajęzykowe. Wspominają o tym cytowani autorzy, podkreślając, że „jeszcze ćwierć wieku temu (a w pewnym stopniu i dziś) lingwiści wyraźnie faworyzowali „gramatyki” – podczas gdy „dyskurs” obejmuje ten drugi aspekt języka”¹¹⁶.

Ważnym czynnikiem jest, według Anny Duszak i Normana Fairclough’a, rozwarstwienie lingwistyki, które ma wpływ na osłabienie dominacji lingwistyki formalnej (zajmującej się formalnymi właściwościami abstrakcyjnych systemów językowych) na korzyść nurtów badawczych, które koncentrują się na języku w użyciu¹¹⁷. Do tych ostatnich autorzy zaliczają socjolingwistykę, pragmatykę, analizę dyskursu, etnograficzną analizę konwersacyjną. Określają także rolę tych nurtów, które, jak np., pragmatyka, przyniosły wnikliwie obserwacje na temat znaczenia języka w użyciu oraz interpretacji, albo socjolingwistyka i analiza dyskursu, które wprowadziły metody analizowania różnych aspektów relacji między językiem w użyciu a kontekstem społecznym. Badacze podkreślają, że „lingwistyka krytyczna [...] dodała perspektywę krytyczną analizie języka w sytuacjach społecznych, skupiając się na ideologii i ‘represyjnym i fałszującym aspekcie praktyk językowych’”¹¹⁸.

Podejście lingwistyczne miało w swoim rozwoju kilka wątków – zależnie od geografii badaczy i od czasu powstawania prac. Uważa się, że jako „pierwsza pojawiła się ‘lingwistyka krytyczna’

¹¹⁵ N. Fairclough, A. Duszak, *Wstęp: Krytyczna analiza dyskursu...*, s. 9.

¹¹⁶ *Ibidem*, s. 11.

¹¹⁷ *Ibidem*, s. 11.

¹¹⁸ *Ibidem*, s. 11–12.

(‘szkoła wschodnioangielska’), która w pierwszej fazie czerpała z prac George’a Orwella oraz Michaiła Bachtina, a w mniejszym stopniu również Habermasa i Foucaulta”¹¹⁹. Teoria lingwistyczna opierała się przede wszystkim na gramatyce Noama Chomsky’ego, niezaprzeczalny wpływ miała także gramatyka funkcjonalna Hallidaya, a rozwój i utrwalenie funkcjonalnego ujęcia języka przypisuje się Romanowi Jakobsonowi. Oczywiście pojawienie się kolejnych prac z zakresu kognitywistyki, badań nad komunikacją językową, analizy konwersacyjnej, teorii aktów mowy, lingwistyki tekstu pozwoliło również w perspektywie budować ‘lingwistykę krytyczną’; obecnie w większym lub mniejszym stopniu przyjęłam opisywane przez lingwistów różnych szkół wzorce i propozycje badań wszelkich aspektów użycia języka.

Za ważny krok do wykrystalizowania się badań dyskursywnych można uważać nowe podejście językoznawców, którzy zmienili **podstawę** [wyróż. – S.R.] badań nad językiem i za punkt wyjścia przyjęli język nie jako system znaków, autonomiczny i niewymagający do jego poznania kontekstu (jak strukturaliści), ale przede wszystkim skupili na jego roli (w tym także społecznej) oraz na jego znaczeniu i wpływie. Po tym, jak naukowcy przestali opierać się wyłącznie na badaniach relacji paradygmatycznych i syntagmatycznych i przeszli do ukazywania języka jako funkcjonowania systemu w kontekście, i zaczęli traktować język, który istnieje, odzwierciedla się i ‘żyje’ w tekście, ważnym aspektem stała jego rola i funkcja społeczna. Dlatego w nauce lingwistycznej mówimy o zmianie wektora – od opisów samego języka w stronę procesów posługiwania się nim we wszystkich aspektach życia społecznego. Współcześni lingwiści najchętniej sięgają to źródeł, jakimi są prace wspomnianych naukowców, a cytowani wyżej redaktorzy tomu *Krytyczna analiza dyskursu* również podkreślają, że stały się one źródłem i podstawą KAD. Ogromne znaczenie zyskała zwłaszcza systemowa lingwistyka funkcjonalna Hallidaya, która ujmuje język funkcjonalnie, a nie

¹¹⁹ P. Chilton, *Brakujące ogniwo KAD: moduły, amalgamaty i instynkt krytyczny* [w:] *Krytyczna analiza dyskursu...*, s. 62.

czysto formalnie, rozpatruje właściwe językowi struktury w kategoriach funkcji społecznych. Język rozwija się na potrzeby tych funkcji, jest on postrzegany w kategoriach wyborów opcji w ramach systemów związanych z czynnikami społecznymi¹²⁰.

KATEGORIE ANALITYCZNE

TEKST

W tym rozdziale warto wspomnieć o niejednoznacznym podejściu do kwestii tekstu i dyskursu: badacze rozróżniają te pojęcia, ustalając odmienne kryteria (pojawia się kwestia zastosowania różnej terminologii), a nawet traktują jako synonimiczne – biorąc pod uwagę to samo źródło powstawania (są wynikiem komunikacji). Kierując się jednak wektorem dyskursywnym, a nie *stricte* tekstowym, pamiętamy, że pod wpływem pragmatyki i językoznawstwa kognitywnego

„przewartościowaniu uległy sposoby percepcji i interpretowania zasad, które regulują powstawanie i społeczne funkcjonowanie tekstów. W centrum zainteresowań pojawił się użytkownik i tekst, który przestał być traktowany jako produkt gotowy, utrwalony na piśmie wytwór podlegający zobiiektywizowanemu oglądowi, a zaczął być postrzegany jako proces, którego naturę wyznaczają wzajemne relacje wszystkich czynników komunikacji, jako dynamiczny akt kreowania i interpretowania znaczeń w kontekście”¹²¹.

¹²⁰ N. Fairclough, A. Duszak, *Wstęp: Krytyczna analiza dyskursu...*, s. 12.

¹²¹ A. Małyńska, *op. cit.*, s. 32–33.

Przyjęcie tego punktu widzenia wymaga od badacza większego zaangażowania niż w trakcie 'zwykłej' analizy tekstu, gdyż praca ta opiera się na zaakceptowaniu odmienności w podejściu 'tekstowym' i dyskursywnym: analiza dyskursywna jest bardziej skomplikowana, według Stanisława Gajdy, trudna do jednoznacznej kategoryzacji, poniekąd wymyka się procedurom analitycznym, stanowi wypowiedź niepowtarzalną i kreatywną, zawsze osadzoną w sytuacji. Z drugiej strony, mowa o tekście, który jest niezależny od sytuacji, jest wytworem algorytmicznych operacji, stanowi całość hierarchiczno-linearną, przede wszystkim można go klasyfikować i analizować¹²².

Dmytro Barannyk kwalifikuje tekst jako kompleksową kategorię, która zajmuje najważniejsze miejsce w hierarchii składniowej, jako jej cechą charakterystyczną wskazuje jedność i spójność komponentów¹²³. Ruth Wodak zaznacza, że ważną cechą wszystkich definicji tekstu jest istnienie wewnątrztekstowych i zewnątrztekstowych kryteriów jego wyłonienia. Wyjaśniając problem definicji tekstu, autorka sięga do podstaw, m.in. do pracy Roberta de Beaugrande'a i Wolfganga Dresslera *Wstęp do lingwistyki tekstu*¹²⁴, w której autorzy przedstawili kryteria jego określenia. Wśród wspomnianych kryteriów istnieją elementy składowe tekstu, które świadczą o jego spójności, objęte one są pojęciem kohezji, które z kolei łączy w sobie różnorakie środki językowe zgodne z zasadami gramatyki pewnego języka. Tworzona w ten sposób powierzchnia tekstowa¹²⁵ [termin Ruth Wodak – S. R.] tworzona jest za pomocą pewnych powtarzających się środków językowych, składników zdania i innych elementów językowych (rekurencja); anafory i katafory (odniesienia do tego

¹²² S. Gajda, *Tekst / dyskurs oraz jego analiza i interpretacja* [w:] M. Krauz, S. Gajda, *Współczesne analizy dyskursu. Kognitywna analiza dyskursu a inne metody badawcze*, Rzeszów 2005, s. 13.

¹²³ Д. Баранник, *Текст і його складові* [в:] *Дослідження з лексикології і граматики української мови*, т. 1, Дніпропетровськ 1999, с. 15–20.

¹²⁴ R. de Beaugrande, W. Dressler, *Wstęp do lingwistyki tekstu*, Warszawa 1990.

¹²⁵ R. Wodak, *Wstęp...*, s. 19–20.

co było i co nastąpi); elipsy, dla zrozumienia których potrzebny jest szerszy kontekst lub wiedza o nim; łączników, które odzwierciedlają relacje i związki między wydarzeniami i sytuacjami¹²⁶. Semantykę tekstowości oddaje pojęcie koherencji, a „termin ten dotyczy często elementów, które nie wymagają koniecznej realizacji językowej”¹²⁷. Wspomagać znaczenie tekstu może według kognitywistów „istnienie u odbiorców struktur kognitywnych, które są aktualizowane przez tekst i pomagają im ustalić interpretację”¹²⁸ bądź za pomocą sugestii niezawartej bezpośrednio w tekście, a wynikającej z dotychczasowej wiedzy odbiorcy na przedstawiany temat, czy też innych środków pragmatycznych, relacji logicznych, kognitywnych lub semantycznych powierzchniowo realizowanych w tekście¹²⁹. Opisane wyżej kryteria stanowią wewnątrztekstową ‘zawartość’, natomiast te, opisywane w dalszej części rozdziału są czynnikami zewnątrztekstowymi. Kolejne składniki, które świadczą o tym, że tekst jest tekstem są intertekstualność (odniesienie tekstu do innych tekstów, co zdaniem Ruth Wodak jest jedynym sposobem, w jaki tekst uzyskuje znaczenie¹³⁰), intencjonalność (założenia i cele twórcy tekstu), akceptowalność (uznanie tekstu przez odbiorcę, jego skierowanie do odbiorcy i rozumienie przez niego); informacyjność (zawartość w tekście informacji, odpowiednio przedstawionej, m.in. za pomocą środków językowych), sytuacyjność, która oznacza, że „w produkcji tekstu ważną rolę odgrywają konstelacja rozmowy i sytuacja mówienia. Tylko konkretne odmiany lub typy tekstu,

¹²⁶ *Ibidem*.

¹²⁷ *Ibidem*.

¹²⁸ P. Chilton, *Missing Links in Mainstream CDA: Modules, Blends and the Critical Instinct* [in:] R. Wodak, P. Chilton (ed.) *A New Research Agenda in Critical Discourse Analysis: Theory and Interdisciplinary*, Amsterdam, 2005, p. 19–51; T. A. van Dijk, *Contextual Knowledge Management in discourse Production. A CDA Perspective* [in:] R. Wodak, P. Chilton (ed.) *A New Research...*, p. 71–100; R. Wodak, *Wstęp...*, s. 20–21.

¹²⁹ R. Wodak, *Wstęp...*, s. 20–21.

¹³⁰ *Ibidem*, s. 21.

style mówienia lub formy adresatywne są właściwe zarówno w danej sytuacji, jak i w określonej kulturze¹³¹.

Podział na zewnątrztekstowe i wewnątrztekstowe kryteria, zdaniem Ruth Wodak wskazuje na rozróżnienie między tradycyjną lingwistyką tekstu a analizą dyskursu, gdyż przy oparciu się o pierwsze podejście większą wagę ma gramatyka tekstu (badanie kohezji i koherencji), a czynniki zewnętrzne nie mają dużego znaczenia, w podejściu dyskursywnym „właśnie te zewnętrzne czynniki odgrywają zasadniczą rolę, a teksty (tzn. zjawisko kohezji i koherencji) są rozpatrywane jako przejaw i wyniki konkretnej kombinacji czynników”¹³². W dalszym komentarzu autorka akcentuje to, że opisane czynniki dotyczą różnych wymiarów tekstu i nie można między nimi stawiać znaku równości, natomiast kohezję i koherencję należy traktować jako elementy konstytutywne tekstu, obecne w nim niezależnie od tekstu uzupełniającego czy też kontekstu. Za uwarunkowane kontekstowo uważa jednak kryteria intencjonalności, informacyjności, akceptowalności, sytuacyjności¹³³.

Chociaż zdaniem Anny Duszak,

„w tradycyjnej lingwistyce tekstu określenie *tekst* wiąże się dość mocno z pojęciem tekstu pisanego, gdy tymczasem analiza konwersacyjna posługuje się chętniej terminami takimi jak *wypowiedź*, *rozmowa* czy też *dyskurs* [wyróż. – autorka cytatu]. Stan ten jest zresztą odbiciem kanonicznego niegdyś podziału na język pisany i język mówiony, podczas gdy w świetle dzisiejszych badań nad komunikacją językową rozróżnienie to uległo daleko idącej erozji”¹³⁴.

Ten ostatni przytoczony cytat odzwierciedla i niejako podsumowuje uzasadnienie wyboru w mojej pracy takiej a nie innej

¹³¹ *Ibidem.*

¹³² *Ibidem*, s. 22.

¹³³ *Ibidem.*

¹³⁴ A. Duszak, *Tekst, dyskurs...*, s. 13.

metodologii badawczej. Rozumiem i analizuję dyskurs nie tylko jako zbiór tekstów pisanych, lecz przede wszystkim jako mnogość wypowiedzi kreowanych przez określone środowisko, w tym przypadku – polityczne. Wypowiedzi te mają charakter zarówno ustny, jak i pisany, za każdym razem jest to jednak komunikacja językowa, ponieważ każdy utwór stworzony przez polityka skierowany jest – bezpośrednio bądź pośrednio – do czytelnika / słuchacza / widza, czyli nadawca zawsze liczy na odbiór.

Z kolei Tean van Dijk wyraźnie rozróżnia tekst pisany i wypowiedź (ustną), przy tym podkreśla, że „choć wielu badaczy dyskursu skupia się szczególnie na języku mówionym, na **wypowiedzi**, wydaje się, że w obręb pojęcia dyskursu warto włączyć też **teksty pisane**. Istnieje wiele podobieństw między sposobami mówienia i pisania, jakie dane osoby stosują w celu wyrażania swoich przekonań”¹³⁵ [wyróż. – autor cytatu]. W myśl ostatniego twierdzenia w pracy tej analizuję wyłącznie teksty pisane bądź te, które zostały odtworzone na piśmie ze słuchu (stenogramy), gdyż w większości składają się one na dyskurs polityczny ogółem i w naszym wypadku są zapisem wypowiedzi ustnych. Muszę jednak zaznaczyć, że np. podczas analizy gatunku reklamy politycznej takie podejście uważane byłoby za błędne, gdyż w tym przypadku inny niż słowo znak semiotyczny ma większy wpływ na odbiorcę (np. obraz czy dźwięk).

Dla celów współczesnych badań lingwistycznych warto byłoby jednak przyjąć takie tłumaczenie terminu ‘tekst’, które obejmuje „interakcje mówione, „multimodalne”, teksty telewizji i Internetu (mieszanie trybów języka i obrazu), a także teksty pisane i publikowane”¹³⁶. W takim przypadku nic nie umknie uwadze, a wszystkie elementy dodatkowe pomogą zrozumieć i wyjaśnić zjawisko społeczne, ujęte przy pomocy nie tylko języka *per se*¹³⁷. Obserwujemy ostatnio większe znaczenie tekstów

¹³⁵ T. A. van Dijk, *Badania nad dyskursem...*, s. 11.

¹³⁶ N. Fairclough, A. Duszak, *Wstęp: Krytyczna analiza dyskursu...*, s. 18.

¹³⁷ Por. np. z analizą tekstów politycznych: A. Алтунян, *Анализ политических текстов*. Курс лекций: Учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся-

multimodalnych zarówno w źródłach nowoczesnych (np. wersje czasopism i gazet na tablet), jak i w mediach tradycyjnych. Już dziś badania lingwistyczne obejmują takie źródła, jak sfera piśmno-graficzna (serwisy społecznościowe, blogi), graficzno-piśmna (język graffiti, reklamy) i na ich podstawie przedstawiają rolę i znaczenie pewnych rodzajów tekstów, ich wpływ na opinię społeczną, na poszczególne osoby i grupy, społeczeństwo ogółem.

Jednak oprócz wspomnianych powiązań 'słowo – obraz' na poziomie lingwistyki można ustalić rolę połączeń syntaktycznych, spójników łączących zdania w całość tekstową lub myślową, określić relacje do innych tekstów lub zagłębić się w kontekst. Z kolei pamiętać należy, że „analiza dyskursu powinna brać pod uwagę zarówno właściwości tekstu oraz wypowiedzi, jak i to, co zwykle określa się mianem **kontekstu**, a co obejmuje cechy sytuacji społecznej, które mogą systematycznie oddziaływać na strukturę komunikatu”¹³⁸ [wyróż. – autor cytatu].

KONTEKST

Kontekstem są okoliczności – miejsce, czas, znajomość wydarzeń, w których dochodzi do mówienia i interakcji. Odgrywa ważną rolę w rozumieniu, odbieraniu i interpretowaniu komunikatu. Od kontekstu zależy odpowiednia interakcja pomiędzy nadawcą a odbiorcą, gdyż „nadawca z określoną intencją urabia kod językowy (kodowanie), a pewien odbiorca / pewne audytorium odbiorców odnosi usłyszany / przeczytany komunikat do kodu językowego (dekodowanie)”¹³⁹. Musimy znać i rozumieć pewien kontekst, żeby prawidłowo

ся по направлениям и спец. „Политология”, „Журналистика”, „Связи с общественностью”, „Юриспруденция”, Москва 2006.

¹³⁸ T. A. van Dijk, *Badania nad dyskursem...*, s. 12.

¹³⁹ M. Czerwiński, *op. cit.*, s. 103.

wo ‘umiejszcwić’ jakąś informację, usłyszaną / przeczytaną w wybranym modelu kulturowym, językowym; jeśli chodzi np. o model społeczny, to „nadawca komunikatu, najczęściej nieświadomie, uwzględnia czynnik relacji społecznych w aktach komunikacyjnych”¹⁴⁰.

Z drugiej strony, zdaniem Ruth Wodak:

„jeśli stykamy się z nieznaną sytuacją, musimy najpierw dowiedzieć się o niej więcej i ustalić rządzące nią zasady i normy – w przeciwnym razie możemy ją błędnie zrozumieć. Musimy również mieć możliwość oceny kontekstów, gdyż w przeciwnym przypadku możemy przeoczyć niepoprawne lub niewłaściwe zachowanie językowe”¹⁴¹.

Potrzeba znajomości kontekstu kulturowego czy społecznego w relacjach codziennych i w celu odpowiednich reakcji zwrotnych nie budzi żadnych wątpliwości. Podobnie jak szerszy kontekst językowy ma znaczenie dla poprawnego odbioru komunikatu. Takie pojmowanie przydaje się w ustaleniu praktyk dyskursywnych i analizy korpusu tekstów z określonej problematyki. Pojawienie się każdego komunikatu czy wypowiedzi jest osadzone w szerszym kontekście, który pozwala na interpretowanie i rozumienie konkretnych zachowań językowych na poziomie pewnej kultury¹⁴², tak samo jak „w wielu przypadkach do zrozumienia codziennych rozmów niezbędna jest duża liczba informacji wstępnych”¹⁴³, albo innymi słowy, wiedza uczestników, w tym także wiedza o sobie nawzajem¹⁴⁴.

¹⁴⁰ *Ibidem*, s. 104.

¹⁴¹ R. Wodak, *Wstęp...*, s. 23–24.

¹⁴² Takie rozumienie oparte jest na podejściu teoretycznym autorstwa van Dijka, który rozpatruje kontekst w kategoriach kognitywnych, przyjmując pewne ‘modele kontekstu’, które „prowadzą do uznania roli informacji kontekstowych i wiedzy o nich” (R. Wodak, *Wstęp...*, s. 23).

¹⁴³ R. Wodak, *Wstęp...*, s. 24.

¹⁴⁴ Szczegółowo patrz np.: T. A. van Dijk, *Kontekstualizacja w dyskursie parlamentarnym* [w:] *Krytyczna analiza dyskursu...*, s. 223–226.

Tean A. van Dijk, który w swoich badaniach nad dyskursem skupił się także nad stworzeniem ogólnej, multidyscyplinarnej teorii kontekstu. Proponuje nową teorię kontekstu z wykorzystaniem szczególnych mentalnych modeli doświadczenia¹⁴⁵, podstawowym jej założeniem jest „przekonanie, że konteksty nie stanowią obiektywnych „sytuacji społecznych”, co powszechnie stwierdzają obiegowe definicje kontekstu w lingwistyce, analizie dyskursu i innych dziedzinach. Przeciwnie, istotność kontekstu dla tekstu i rozmowy wymaga uznania ich za *subiektywne*, to znaczy za *definicje istotnych właściwości sytuacji komunikacyjnych przypisywane im przez samych uczestników*”¹⁴⁶ [wyróż. – autor cytatu]. Zdaniem Teana A. van Dijka, „konteksty są więc subiektywnymi modelami (doświadczeniami) epizodycznymi uczestników, które są tworzone (i aktualizowane) dynamicznie w trakcie interakcji”¹⁴⁷, a

„doświadczenie” czy „bycie świadomym” zdarzenia komunikacyjnego, w którym się uczestniczy, stanowi właśnie to, co nazywamy *modelem kontekstu* lub *kontekstem* [wyróż. – autor cytatu]. Takie pojęcie modelu mentalnego obejmuje właśnie te cechy, które zazwyczaj przypisujemy kontekstom: są one subiektywne, stanowią definicję sytuacji, mogą być niepełne, stronnicze, zawierają uprzedzenia itp.”¹⁴⁸.

James Martin, zastanawiając się nad ewolucją gramatyki systemowo-funkcjonalnej, pisze również o zainteresowaniu relacjami między językiem a kontekstem, określa źródła tej chęci poznania sięgające prac Bronisława Malinowskiego, w których jako pierwszy użył określenia ‘kontekst sytuacyjny’ (context of

¹⁴⁵ T.A. van Dijk, *Kontekstualizacja w dyskursie parlamentarnym ...*, s. 218 i przytoczone przez autora prace z lat 1999, 2001, 2004, 2005, poświęcone temu zagadnieniu.

¹⁴⁶ *Ibidem*, s. 218.

¹⁴⁷ *Ibidem*, s. 220.

¹⁴⁸ *Ibidem*.

situation) i ‘kontekst kulturowy’ (context of culture)¹⁴⁹. Martin podkreśla, że lingwiści systemowo-funkcjonalni zapożyczyli takie rozumienie tekstu od wspomnianego badacza i w ślad za nim „zawsze twierdzili, że nie można zrozumieć znaczenia tego, co ktoś mówi bądź pisze, jeśli nie wie się niczego o kontekście, w którym wypowiedź jest osadzona”¹⁵⁰. Posługując się także wnioskami Ure i Ellis, Martin kontynuuje poprzednie wywody: „jeżeli rozumie się tekst, to można również w dużej mierze opisać kontekst, w którym dany tekst się pojawia”¹⁵¹.

Podkreślę jednak, że znajomość realiów, tzw. ‘otoczenia’ komunikatu, jest wymagana na poziomie mniejszych ‘składników’ (np. bardzo krótkich komentarzy, zdań eliptycznych (niedopowiedzianych)). Można także rozważyć analizę pojedynczych słów w zdaniu, użycie których spowodowane jest szerszym kontekstem:

„Jeśli zdania mają dobrze określony sens jedynie dlatego, że tylko w tej formie można wyrazić jakiś stan rzeczy lub pełną myśl, to znaczenie poszczególnych słów trzeba szacować według wkładu, jaki wnoszą do budowy zdań prawdziwych. Ponieważ jednak te same słowa mogą służyć jako cegiełki do budowy całkiem różnych zdań, to ta „zasada kontekstu” zdaje się sugerować, że wszystkie wyrażenia języka są ze sobą powiązane przez złożoną sieć semantycznych nici”¹⁵².

¹⁴⁹ B. Malinowski, *“The problem of meaning in primitive languages, supplement”* [in:] *The Meaning of Meaning*, red. C. K. Ogden, I. A. Richards, New York 1923, p. 296–336; Idem, *Coral Gardens and their Magic*, vol. 2, London 1935. Cyt. za: J. R. Martin, *Język, rejestr, gatunek* [w:] *Systemowo-funkcjonalna analiza dyskursu*, red. A. Duszak, G. Kowalski, Kraków 2013, s. 2.

¹⁵⁰ J. R. Martin, *Język, rejestr, gatunek...*, s. 2.

¹⁵¹ *Ibidem*. Patrz także: J. Ure, J. Ellis, *Register in descriptive linguistics and linguistics sociology* [w:] *Issues in sociolinguistics*, red. O. Uribe-Villas, Haga 1977, s. 197–243.

¹⁵² J. Habermas, *Filozofia analityczna i hermeneutyczna. Dwie komplementarne odmiany zwrótu lingwistycznego* [w:] *Język, dyskurs, społeczeństwo...*, s. 253.

Tak czy owak niezaprzeczalnym jest fakt, że „w wielu przypadkach do zrozumienia codziennych rozmów niezbędna jest duża liczba informacji wstępnych”¹⁵³, zaś odniesienie się do nich, komentowanie i omawianie, jak również badanie tym bardziej nie mogą być ‘bezkontekstowe’. W cytowanej pracy przedstawiono analizę różnych poziomów kontekstu w ujęciu dyskursywnym, na które składają się bezpośrednie otoczenie, język lub tekst towarzyszący (*co-text*), znajdujący się w tekście; intertekstualne i interdyskursywne relacje między wypowiedziami, tekstami, gatunkami i dyskursami; pozajęzykowe zmienne społeczne / socjologiczne oraz instytucjonalne ramy danego kontekstu sytuacyjnego (teorie średniego zasięgu); szersze konteksty społeczno-polityczne i historyczne, w których umiejscowione są praktyki dyskursywne¹⁵⁴ i z którymi są one powiązane (makroteorie)¹⁵⁵.

Przykładem wyznaczonych poziomów kontekstu może być tekst towarzyszący, znajdujący się w tekście, np. użycie żargonu więziennego w tekstach publicystycznych lub nawet w wypowiedziach polityków nawiązuje do przeszłości ukraińskich elit politycznych, do uwarunkowań politycznym ostatnich lat, a także do analizy zmian historycznych, które miały bezpośredni wpływ na pojawienie się nieudolnych polityków, a właściwie na przekształcenie się w demokratycznych urzędników osób wywodzących się w większości z partii komunistycznej lub ze

¹⁵³ R. Woda k, *Wstęp...*, s. 24.

¹⁵⁴ Tak definiuje je M. Foucault: “This term refers to a historically and culturally specific set of rules for organizing and producing different forms of knowledge. It is not a matter of external determinations being imposed on people’s thought, rather it is a matter of rules which, a bit like the grammar of a language, allow certain statements to be made”, <http://www.michel-foucault.com/concepts/index.html>, [15.05.2015]. Jako przeciwnie autor wskazuje praktyki niedyskursywne, do których zalicza instytucje, wydarzenia polityczne, praktyki i procesy ekonomiczne (“including ,institutions, political events, economic practices and processes”) (M. Foucault, *On the ways of writing history* [in:] *Aesthetics, Method and Epistemology. The Essential Works of Michel Foucault 1954–1984*, vol. II, ed. J. D. Faubion, tr. R. Hurley and others, Harmondsworth, Middlesex 1998, p. 284; cyt. za: <http://www.michel-foucault.com/concepts/index.html>, [15.05.2015]).

¹⁵⁵ R. Woda k, *Wstęp...*, s. 26–27.

środowisk kryminalnych czy grup oligarchów (o czym też pisze prasa w ostatnich latach). Uważam, że w tym kontekście ważne są słowa Ernesto Laclau, który podkreśla:

„demokracja jest jedynym prawdziwie politycznym społeczeństwem [wyróż. – autorka cytatu], albowiem jest jedynym społeczeństwem, w którym luka między (uniwersalnym) miejscem władzy i rzeczywistymi siłami przygodnie je zajmującymi wymagana jest już przez samą logikę ustroju. W innych typach społeczeństwa miejsca władzy nie traktuje się jako pustego, lecz jako miejsce z istoty związane z konkretną koncepcją wspólnego dobra. Doprowadza nas to do wniosku, iż warunki demokracji, warunki hegemonii i warunki polityki ostatecznie są takie same”¹⁵⁶.

W ukraińskich realiach opisanego okresu tej maksymy, jak innych równie ważnych, nie traktowano poważnie, co dało się zauważyć chociażby w stylu prowadzenia polityki ogółem, a w płaszczyźnie języka – na przykładzie formułowania wypowiedzi i konstruowania tekstów¹⁵⁷.

W badaniach interdyscyplinarnych, w których analizowane są szersze konteksty społeczno-polityczne, mają one na celu pomóc zrozumieć przyczyny zaistniałej sytuacji oraz innych podobnych sytuacji, w tym także tej opisaney wyżej, z kolei analiza podobnych tekstów da obraz relacji intertekstualnych i interdyskursywnych między wypowiedziami, tekstami, gatunkami, a opisanie poziomu tej analizy można z powodzeniem stosować w praktyce badawczej.

¹⁵⁶ E. Laclau, *Demokracja i kwestia władzy* [w:] *Język, dyskurs, społeczeństwo...*, s. 342.

¹⁵⁷ Por.: М. Діденко, *Політичний виступ як тип тексту (на матеріалі виступів англійських політичних діячів кінця 20 століття)*. Дис. ... канд. філол. наук, Одеса 2001.

OKREŚLENIE POZIOMU LINGWISTYCZNEJ ANALIZY TEKSTU

W lingwistycznej analizie tekstu wyznacza się trzy poziomy, które mogą być w niej ujęte: poziom składniowy, poziom semantyczny, poziom pragmatyczny.

Analiza treści, najczęściej i chyba najchętniej wybierana przez badaczy, znajduje się w granicach pola semantyki.

Na poziomie składniowej analizy tekstu najważniejsze kategorie znajdują się w obrębie zdania, pomija się rolę innych konstrukcji składniowych, takich jak wyrazy i zależności między nimi w zdaniu (należy to zadań czysto 'gramatycznych'). Określa się i bierze pod uwagę przede wszystkim typy zdań: proste / złożone, nierozwinięte / rozwinięte, eliptyczne, wykrzyknikowe, pytające (w tym retoryczne), rozkazujące.

Badanie struktury zdania należy jeszcze do sfery językoznawstwa 'tradycyjnego', które „kończyło swoje analizy na płaszczyźnie syntaktycznej, wychodząc z założenia, że w granicach zdania zamykają się powiązania elementów, które sprawiają, że mamy do czynienia z jedną strukturą znakową”¹⁵⁸. I w językoznawstwie ukraińskim, w ślad za ogólnie przyjętą tradycją, najwyższym poziomem analizy języka długo pozostawało zdanie. Natomiast teksty powinny być badane z uwzględnieniem kryteriów okołojęzykowych. Jednak nawet poziom analizy z perspektywy zdania może być przydatny w badaniach dyskursywnych, bowiem ustalenie typów zdań, które przeważają w pewnym dyskursie (np. wykrzyknikowych czy rozkazujących), może potwierdzić tezę o strategiach perswazyjnych stosowanych przez nadawcę oraz o jego intencjach – umocnieniu własnej pozycji, poniżeniu przeciwnika etc., np.: *Багато хто думає, що на Майдані – збіговисько варварів і вандалів, а виявляється, це нелюди*

¹⁵⁸ A. Małyska, *op. cit.*, s. 30.

i фашисту! / Wielu myśli, że na Majdanie jest zbiegowisko barbarzyńców i wandali, a okazuje się – że to nie są ludzie, faszyści!; Я іноді кажу: досить скиглити. Візьміть лопату, садіть картоплю, капуста, робіть своє життя легшим / Czasami mówię: dosyć jęczenia. Weźcie łopatę, uprawiajcie ziemniaki, kapustę, róbcie swoje życie łatwiejszym; Ви, будь ласка, нам Королевську більше сюди не приводьте, тому що, Миколо Яновичу, такий тон, як пані міністр собі дозволяє у залі з депутатами і з народом, замість того щоб давати користь, налагоджувати діалог із суспільством і урядом, спрацьовує у зворотному напрямі / Mykoło Janowiczu, proszę, aby Pan tu więcej nie zapraszał Pani Korolewskiej, dlatego że taki ton, na jaki sobie pozwala Pani minister na sali w obecności deputowanych i narodu, zamiast korzyści, poprawy dialogu ze społeczeństwem i rządem, działa przeciwnie¹⁵⁹.

Biorąc pod uwagę ten poziom analizy na podstawie materiału źródłowego ukraińskiego czy rosyjskiego, trzeba pamiętać o odmiennej interpretacji składni w językoznawstwie wschodniosłowiańskim. Zdanie bowiem może wyrażać się za pomocą jednego rzeczownika: *Що значить, не хоче? Наручники! Фейсом об мейбл! / Co znaczy, że nie chce? Kajdanki! Face(m) o table!* Orzeczenie w takim przypadku nie jest wyrażone w zdaniu, jest domyślne: *Наручники [одягту]! / Kajdanki [zalożyć]!* Podobne przykłady są dosyć rozpowszechnione: *Масляна пройшла без гречаних млинців. Великий піст розпочався без хліба в містах Луганщини. 'ПроФФесіонали'. Треба цей шабаш швидше припиняти / Maślana¹⁶⁰ odbyła się bez gryczanych naleśników. Wielki post rozpoczął się bez chleba w miastach Ługańszczyzny. 'ZaWWodowcy'. Треба ten szabaty szybciej*

¹⁵⁹ Przykłady: <http://static.rada.gov.ua/zakon/new/STENOGR/>

¹⁶⁰ Święto pogańskie, od pewnego czasu wprowadzone do kalendarza świąt prawosławnych. Obchody na cześć przebudzenia wiosny – zabawy, gry ludowe na ulicach, pieczenie naleśników, termin obchodów – ostatni tydzień przed Wielkim Postem, odpowiednik polskich ostatek. Inna nazwa, rozpowszechniona na Ukrainie – Mjasnyci.

powstrzymać. W tym zdaniu orzeczeniem domyślnym jest czasownik *są*; przykład odwołuję się do błędnie zapisanego przez Wiktora Janukowycza własnego tytułu naukowego – *proffesor*, z powodu którego w przestrzeni publicznej pojawiło się mnóstwo żartów, uszczypliwości, prześmiewek, docinek, kpin. Podwójne napisanie litery *w* będzie miało znaczenie na innym poziomie analizy lingwistycznej, mianowicie leksykalnym, gdyż służy nazywaniu kogoś w sposób poniżający, a błędnie zapisany wyraz ma świadczyć o podobnej kwalifikacji osób, których dotyczy. Ten sam wyraz może, a nawet powinien, być analizowany na poziomie pragmatycznym, ponieważ słowo to w takiej pisowni pojawiło się w dyskursie politycznym współczesnej Ukrainy po objęciu wysokiego stanowiska państwowego przez Wiktora Janukowycza, prezydenta znanego ze swojej nieudolności językowej, popełnianych gaf i błędów, a także z budzącego poważne zastrzeżenia tytułu profesora, w związku z czym pojawił się zapis *проФФесор* / *proffesor* i jako kolejne – przytoczony *проФФесионал* / *profesionalista* (za *WWodowiec*).

Analiza poziomu leksykalnego (semantycznego) jest najczęściej stosowana, najłatwiej ‘wykonalna’, z jej pomocą można potwierdzić stosowanie agresji werbalnej, wywieranie wpływu (perswazji), określanie osoby za pomocą epitetów, bezpośrednio obrażanie (stosowanie inwektyw). Tu między innymi i przede wszystkim zwraca się uwagę na środki językowe: słownictwo, na które składają się epitety, synonimy, zwroty metaforyczne, związki frazeologiczne, inne tropy i figury retoryczne (np. anafora, personifikacja, metonimia), typowe zwroty perswazyjne i argumentacyjne; eufemizmy, różne nominacje nacechowane negatywnie (inwektywy) bądź obecność „pozytywnie nacechowanych, prestiżowych rzeczowników (np. „aspiracje, dziedzictwo kulturowe, współpraca kulturowa”) oraz rzeczowników utworzonych od czasowników o charakterze oceniającym („poszanowanie, umożliwianie”)¹⁶¹.

¹⁶¹ R. Wodak, *Wstęp...*, s. 34.

Jeśli zastanawiamy się nad funkcją etykiet i na tym, co z ich pomocą pragnie osiągnąć nadawca komunikatu, ciekawym wydaje się pogląd Barbary Markowskiej, która twierdzi, że są one charakterystyczne dla języka wrogości, a ich wysokie natężenie

„świadczy o tym, że nie są one niewinnymi retorycznymi ozdobnikami. Widać, że na poziomie samej artykulacji skutecznie przyciągają uwagę odbiorcy i poruszają wyobraźnię. Dodatkowo ich metaforyczna struktura powoduje, że bardzo często zawierają w sobie zakodowane dodatkowe znaczenia, które pogłębiają siłę stygmatyzacji, perswazji i zawierają silnie normatywny przekaz”¹⁶².

Uważam, że dogłębna analiza opisanego materiału na poziomie lingwistyki jest niezbędna, otwiera ona dalsze perspektywy badań, pomaga zrozumieć całościową specyfikę pewnego dyskursu, zatem ustalenie funkcji etykietowania. Szerzej – pewne nominacje przedmiotu / osoby można uważać za kluczowe na płaszczyźnie analizy semantycznej. Autorka także wyznacza rolę i znaczenie stosowania etykiet, pisząc:

„artefakty dyskursywne pojawiły się w dyskursie prasowym w postaci charakterystycznych, zaskakujących, a czasami całkiem przewidywalnych etykiet. Niewątpliwie zawierają one w sobie, oprócz ram konwencjonalnych odniesień (gwarantujących ich zrozumiałość), dużą dozę inwencji językowej, wyraźnie poszerzając spektrum społeczno-politycznych znaczeń. Aby jednak wydobyć przekaz zakodowany w bogactwie semantycznych odniesień, konieczne okazuje się ujawnienie dyskretnych zmian czy przesunięć ich znaczenia, wskazując na ich powtarzalność

¹⁶² B. Markowska, *Jacy „my” i jacy „oni”? Analiza semantyczna nazw i etykiet [w:] To oni są wszystkim winni... Język wrogości w polskim dyskursie publicznym*, red. X. Bukowska, B. Markowska, Warszawa 2013, s. 20.

i utrwalenie specyficznego naddatku znaczenia (naddeterminowanie), związanego z kontekstem¹⁶³.

Analizując dyskurs, szczególną uwagę zwracam nie tylko na to, co zostało powiedziane (tematy, problemy), ale też na to, w jaki sposób i za pomocą **jakich słów** [wyróż. – S.R.], określają one bowiem poziom wypowiedzi – od neutralnej (o ile taka w ogóle może istnieć) do ironicznej, wyśmiewającej, poniżającej, w końcu manipulacyjnej czy perswazyjnej. O ważnej roli leksyki oceniającej, metafory, metonimii, żargonu, leksyki pejoratywnej, jak również ironii, gry językowej pisze Ołena Ruda, analizując potencjał manipulacyjny środków językowych na materiale ukraińskim. Ocena, według autorki, może „być wyrażona eksplicytnie – za pomocą jednostek leksykalnych, które mają semy [minimalne jednostki, znaki – S.R.], a implicytnie – na podstawie kontekstu”¹⁶⁴. Używanie neologizmów, znanych słów, ale z nadanym im nowym znaczeniem, wyrazów utworzonych za pomocą różnych form słowotwórczych albo błędnie zapisanych, jak na przykład *україножер* / *ukrainożerca* (w odniesieniu do osoby nie szanującej własnego kraju), *професор* / *professor* (błędny zapis w innej części wyrazu, por. z wcześniejszym przykładem: *профѣсор* / *proffessor*), ujawnia stosunek nadawcy do adresata, którym w dyskursie politycznym jest przedstawiciel innego obozu ideologicznego, i do działań przeciwników. Służy również przekonaniu do jakiejś racji. Oczywiście leksyka oceniająca używana jest w celu określania nie tylko osoby, ale także czyichś działań lub zjawisk: *дурість* / *głupota*, *циркова вистава* / *przedstawienie w cyrku*, *збіговисько варварів і вандалів* / *banda barbarzyńców i wandalii*, *прояв хамства* / *przejaw chamstwa*, *оскаженіле гупання, гизикання* / *rozwścieczone stukanie, głupi śmiech*; *холопські відносини* / *chłopskie stosunki (zależne, podwładne)*.

¹⁶³ *Ibidem*, s. 21.

¹⁶⁴ O. Руда, *op. cit.*, s. 180–198.

Uczestnicy dyskursów publicznych również w pełni wykorzystują potencjał metafory, na przykład rozpowszechniona ostatnio metonimia *Євромайдан зібрався* / *Euromajdan się zebrał*, *Автомайдан вирушив* / *Automajdan wyruszył*. Zjawisko metonimii pojawia się rzadziej, ale w ukraińskim dyskursie ostatnich kilku lat jeden jej rodzaj – antonomazja – staje się coraz bardziej zauważalny i aktywnie wprowadzany do obiegu; wszechobecne w dyskursie politycznym czy medialnym są nazwy utworzone w wyniku zamiany pewnego ogólnego pojęcia (zazwyczaj właściwości ludzi) przez nazwę własną – imię, nazwisko osoby, która ma bezpośredni wpływ na to zjawisko (autor, wykonawca etc), np.: *кивалови, валуєви* (wykorzystanie nazwisk polityków – Kiwałow, Wałujew do określenia osób, którzy zachowują się w podobny nieodpowiedni sposób), *табалови (тушку)* / ‘tuszki’ (od nazwiska deputowanych, ojca i syna Tabałowych, którzy zmienili partię polityczną w zamian za wynagrodzenie – do określenia innych deputowanych, którzy również zmieniają ugrupowania polityczne, zwłaszcza jeżeli są podejrzenia o otrzymywanych korzyściach finansowych z tego tytułu), *миміуку* / *tituszki* (od nazwiska Tituszko pojawiła nazwa, mianem której określano osoby, które brały udział w opłacanych przez władzę bójkach, napadach na uczestników manifestacji przeciwko rządowi Partii Regionów i prezydenta Janukowycza)¹⁶⁵.

Podczas analizy lingwistycznej szczególnej uwagi wymaga płaszczyzna języka tworzona przez idiomy, frazeologizmy, porównania; bogatego materiału dostarczają nam zwłaszcza języki słowiańskie, znane z różnorodności tych środków językowych, w tym także z możliwości ich używania w różnych kontekstach, chociaż czasem niezwykle trudno jest wskazać jednoznacznie ich rolę i znaczenie w poszczególnym tekście i wypowiedzi. Nie jest to możliwe bez znajomości kontekstów, o których była mowa wcześniej – historycznego, socjokulturowego, językowego. Wyniki takiej analizy są bardzo ciekawe, gdyż środki te ‘ukrywają’ w sposób

¹⁶⁵ Dodatkowe wyjaśnienia podaję w Rozdziale III, analizując styl mówienia polityków.

bardzo przemyślany intencje autora. Wspominając o grze językowej, odwołam się do wcześniejszego przykładu *професор, професор* / *professor, proffesor*, który mieści się w ramach żartu, ale nie zawsze jest tak odbierany, wręcz przeciwnie – najczęściej jest traktowany jako określenie prześmiewcze, poniżające.

Takie ‘żarty językowe’ często pojawiają się w dyskursie medialnym i świadczą o finezji autorskiej, dla badacza stanowią wartość, wymagają jednak doskonałej znajomości języka, tak aby móc uchwycić najmniejsze cechy ukryte w języku jako takim i w poszczególnej wypowiedzi. Jest to bardzo trudne do zrozumienia i wyjaśnienia, w ukraińskim dyskursie natomiast często stosowane, zwłaszcza ostatnio: chodzi o powielanie błędów nadawcy i analogiczne tworzenie nowych słów *доброді* (od *bóbr*) zamiast *доброді* (od *dobry*, grzecznościowe zwracanie się do osoby), *бімба* / *bimba* zamiast *bomba*, *азіровщина* / *azirowszczyzna* – od nazwiska premiera Mykoły Azarowa ze zmienioną literą¹⁶⁶, *нопередіки* – ukraiński wyraz powiedziany po rosyjsku. To zjawisko może mieć różne przesłanki, w dyskursie ukraińskim jest tak rozpowszechnione w związku z brakiem praktyki językowej – nader często przedstawiciele ukraińskiej sceny politycznej, w tym rządu czy Rady Najwyższej nie mówią dobrze po ukraińsku, na co dzień używają języka rosyjskiego, a takie ‘mieszanie języków’ powoduje znacznie większą ilość błędów, które później zostają zmienione w środki językowe – przykłady gry językowej i żartów językowych¹⁶⁷.

¹⁶⁶ O wykorzystywaniu języka Azarowa podczas wydarzeń na kijowskim Majdanie w latach 2013–2014 patrz np. Н. Трач, *op. cit.*, s. 75, por. także: Т. Монахова, *Азірівка як соціолінгвістичний феномен* [В:] „Наукові записки НАУКМА. Філологічні науки”, т. 164, Київ 2014, с. 11–15.

¹⁶⁷ Jest to uwaga ogólna, wynikająca w własnych spostrzeżeń oraz często opisywana w badaniach ukraińskich socjolingwistów, poruszana na konferencjach naukowych, dot. m.in. statusu języka ukraińskiego na Ukrainie. Jednoznaczne wskazanie, ilu i którzy politycy nie posługują się językiem ukraińskim w stopniu odpowiednim dla pełnienia funkcji państwowych wymagałoby innego podejścia i wyboru materiału ilustracyjnego, w tym także zastosowania metodologii ilościowej w odniesieniu do poszczególnych

Analiza poziomu pragmatycznego opiera się na podstawie, jaką jest określenie pragmatyki jako nauki, która „zajmowała się badaniem mówców, słuchaczy oraz otoczenia komunikacyjnego”¹⁶⁸. Jednak wskazać można też braki takiego podejścia, gdyż „w tego typu analizach mikrolingwistycznych często nie były brane pod uwagę inne czynniki kontekstowe”¹⁶⁹. Ten poziom analizy przewiduje uwzględnienie reguł konwersacyjnych i pojęć presupozycji (czyli zakładanej wiedzy), implikatury (domyślnych założeń), jak również insynuacji. Lingwistyczna analiza środków pragmatycznych opiera się na takich czynnikach, wyselekcjonowanych przez Ruth Wodak na przykładzie sytuacji związanej z problemem antysemityzmu w Austrii, jak **analiza historyczna** (tzn. „język zakodowany”); **analiza socjokognitywna** (pamięci zbiorowej i ram ukierunkowujących nabywanie konkretnej wiedzy, pozwalającej na zrozumienie „języka zakodowanego”); **analiza socjopolityczna** (np. kampanii wyborczej, toczących się debat i partii politycznych, biorących w nich udział – te dwa wymiary stanowią *szerszy kontekst*); **teoria gatunków**, funkcje przemówień politycznych (strategie perswazji, pozytywna autoprezentacja / negatywna prezentacja „innego” itd.); **otoczenie**, mówcy itp. wygłaszający konkretne wypowiedzi; jest to *węższy kontekst*; **tekst towarzyszący** każdej wypowiedzi; na koniec wypowiedzi słowne muszą zostać zanalizowane przy zastosowaniu koncepcji *pragmalingwistycznych* / gramatycznych (presupozycje, insynuacje, implikatury itd.)” [wyróż. – autorka cytatu]¹⁷⁰.

Otóż zastosowanie powyższych składników analizy pragmatycznej, założmy, współczesnego ukraińskiego dyskursu politycznego powinno odbywać się z obowiązkowym uwzględnieniem cech typowych dla tego obszaru językowo-kulturowego. Tak dyskusja i pośpieszne przyjęcie Uchwały ws. języka regionalnego

wybranych grup, np. deputowanych Rady Najwyższej w wybranej kadencji. Zjawisko to nie jest szczegółowo badane w tej pracy.

¹⁶⁸ R. Wodak, *Wstęp...*, s. 23.

¹⁶⁹ *Ibidem*.

¹⁷⁰ *Ibidem*, s. 28.

z dn. 4 lipca 2012 r., a także kolejne posiedzenia Rady Najwyższej Ukrainy i masowe protesty w kraju związane z tym wydarzeniem, jak i cały dyskurs, który powstał wokół tego zjawiska, nie będą zrozumiałe bez wnikliwej analizy przyczyn podjęcia nietrafnej decyzji. W tym zakresie pojawiają się takie wyznaczniki, jak dyskryminacja (również ze względu na język), ukryta bądź jawna zniewaga (rozpowszechnione na Ukrainie pojęcie ‘mniejшовartości’, tj. poczucie mniejszej wartości w porównaniu z Wielkorosami, czyli Rosjanami), polityczne ignorowanie / wykluczenie i in.

STYL I GATUNEK

Teoretycy nurtu KAD, np. Norman Fairclough i Ruth Wodak¹⁷¹ traktują dyskurs jako zdarzenie komunikacyjne, które mieści się w dwóch płaszczyznach – formalnej (syntaktycznej) i treściowej (semantycznej). Opierając się na wynikach ich badań oraz na badaniach van Dijk’a, badacze określają miejsce i rolę stylu:

„dokładnie pomiędzy syntaksą a semantyką mieści się kwestia stylu, uwzględniająca zarówno sposoby zorganizowania wypowiedzi, jak i sam przekaz, którego nie można oddzielić od zagadnień retorycznych”¹⁷².

¹⁷¹ N. Fairclough, R. Wodak, *Krytyczna analiza dyskursu* [w:] A. Jasińska-Kania, L. Nijakowski, M. Ziółkowski, *Współczesne teorie socjologiczne*, tłum. A. Ostolski, Warszawa 2006.

¹⁷² B. Markowska, *op. cit.*, s. 20.

Określone zachowania werbalne niejako odzwierciedlają cały dyskurs, zwłaszcza naukowy czy publiczny, taki pogląd dominuje m.in. w pracy Anny Duszak:

„Formy dyskursu (dyskursywne) są niewątpliwie elementem składowym interakcyjnej kompetencji komunikacyjnej użytkowników języka. Stopień jej opanowania może być jednak różny. Ponadto specyfika genu wymagać może finezji dyskursywnej, wykraczającej poza przeciętne możliwości komunikacyjne użytkownika danego języka. Sprawność tworzenia i odbierania takich dyskursów powstaje w drodze przysposobienia sobie odpowiednich zachowań tekstowych. Tym samym zdolność konstruowania i interpretowania zdarzeń komunikacyjnych zależy nie tylko od stopnia uczestnictwa w danej wspólnocie językowej i kulturowej, ale nierzadko również od stopnia przynależności do określonej wspólnoty dyskursu”¹⁷³.

Na tym poziomie analizy ważne jest ustalenie, czy tekst spełnia ‘wymagania’ stawiane tego rodzaju tekstom, wypowiedziom, a jeśli nie – to w jakim celu je narusza. Czy osoba / nadawca robi to w sposób bardziej lub mniej świadomy, czy kreuje potrzebny styl, realizując pewne zamiary (utrzymanie władzy, przekonanie adresata, werbalne ‘zniszczenie’ oponenta czy ‘mydlenie’ oczu, zakłamywanie faktów i in.). Pamiętać należy o tym, że „relacje jednostki ze społeczeństwem reguluje nie tylko zasada stosowności wobec wymogów sytuacji, ale często mechanizmy mające źródło w dyspozycji psychicznej (nie zawsze są więc przez jednostkę uświadamiane). Mogą one być przyczyną alienacji czy konfliktu jednostki ze społeczeństwem”¹⁷⁴. Dotyczy to głównie relacji codziennych, w mniejszym stopniu – dyskursu medialnego. Ta teza nie powinna być przedmiotem dyskusji w dyskursie politycznym. Jednak realia są zupełnie odmienne: zdecydowanie nie wszyscy aktorzy sceny politycznej pamiętają o zachowaniu

¹⁷³ A. Duszak, *Tekst, dyskurs...*, s. 19.

¹⁷⁴ B. Witosz, *Dyskurs i stylistyka*, Katowice 2009, s. 55.

odpowiedniego stylu rozmowy czy debaty. Przypomnę tylko, że ważną rolę odgrywa tu znajomość reguł, zasad i ogólnej wykładni stylu oraz gatunku.

Gatunek (*genre*) można scharakteryzować za Normanem Fairclough'em jako skonwencjonalizowane, mniej lub bardziej uschematyzowane używanie języka w związku z określoną czynnością, jako „społecznie ratyfikowany (tzn. społecznie akceptowany) sposób użycia języka w powiązaniu z konkretnym typem działania społecznego”¹⁷⁵. Co do zależności tych dwóch pojęć – to raczej nie jest ona negowana, natomiast ważne jest przyjęte na podstawie osiągnięć Michaiła Bachtina¹⁷⁶ założenie, że

„wszelkie interakcje językowe są gatunkowo ukształtowane, tzn. że w celu zakomunikowania czegoś mówiący nie tworzy każdorazowo całościowego kształtu swej wypowiedzi, nie komponuje jej z wybranych elementów systemu, ale niejako „sięga” po gotowe (utrwalone w jego kompetencji) wzorce odpowiednich czynności mownych. Znajomość owych wzorców – uświadamiana w sposób mniej lub bardziej wyraźny przez członków danej społeczności kulturowej – stanowi warunek i podstawę komunikacji. Wybór adekwatnego do czynności mowy wzorca gatunkowego jest decyzją pierwszorzędnej wagi. Informacja o gatunku pozwala odbiorcy uruchomić w swej kompetencji odpowiednie reguły odbioru”¹⁷⁷.

Niejasność, nieklarowność komunikatu i sytuacji ogółem powoduje zakłócenia na linii ‘odbiorca – nadawca’ na płaszczyźnie stylistycznej i jest niedopuszczalna w pewnych sytuacjach komunikatywnych, a stosowanie środków językowych, które ją powodują, może mieć różne podłoże – od nieprzygotowania merytorycznego, przez niewiedzę aż po świadomą manipulację.

¹⁷⁵ N. Fairclough, *Critical Discourse Analysis*, London 1995, s. 14, cyt. za: R. Wodak, *Wstęp...*, s. 29.

¹⁷⁶ M. Bachtin, *Estetyka twórczości słownej*, tłum. D. Ulicka, Warszawa 1986.

¹⁷⁷ B. Wito sz, *Dyskurs i stylistyka*, Katowice 2009, s. 47.

A więc próba ustalenia, dlaczego użyto tego lub innego gatunku czy stylu, może wykazać intencje mówcy / nadawcy komunikatu, w dalszej perspektywie – pomóc w określeniu wyznaczników dyskursywnych. Bożena Witosz, zastanawiając się nad procesem komunikowania, interakcji i ustalając rolę uczestników dialogu, która zawiera w sobie i czynniki społeczne, i subiektywne, podkreśla, że jej zdaniem

„Uczestnik interakcji zachowuje się więc w sposób kreatywny – sam wybiera odpowiedni wzorzec zachowań, dokonuje jego interpretacji, a następnie w sposób indywidualny go aktualizuje. Można więc założyć, że w analizie zachowań językowych istotna jest nie tyle determinacja społeczna, ile interpretowanie wymogów sytuacji i stylów społecznych, jakiego każdorazowo, indywidualnie, aktywizując własną kompetencję komunikacyjną, dokonuje podmiot i jak efekty owej interpretacji wciela w akcie mowy”¹⁷⁸.

Podsumowując, podkreślę, że za pomocą analiz językowych można wytłumaczyć istotę działania społecznego, narzędziem którego jest również język, ustalić jego przyczyny i determinanty, oczywiście przy rozsądnym i przemyślanym doborze metod i podejścia badawczego. Procesy społeczne znajdują odbicie w języku, a więc to on kryje w sobie ‘tajemnicę’ tego, jak, co i w jakim celu dzieje się, to z kolei znaczy, że zadaniem badacza jest umieć ‘rozszyfrować’ i wyjaśnić relacje ‘język – praktyka społeczna’.

¹⁷⁸ *Ibidem*, s. 54.

ROZDZIAŁ II. UKRAIŃSKI DYSKURS POLITYCZNY: CECHY CHARAKTERYSTYCZNE

WYPOWIEDŹ POLITYCZNA

Każda wypowiedź traktowana jest jako zdarzenie. O ważności wszystkiego, co zostało powiedziane, oraz o tym, że warto się zastanowić nad owymi tekstami i wyrazami pisze m.in. Foucault, tak oto definiując najważniejsze pojęcie, które pojawi się w tym rozdziale:

„Wypowiedź – tak zwyczajna, jak tylko może być, i o tak nieistotnych skutkach, jak jesteśmy w stanie to sobie wyobrazić, tak szybko zapomniana, jak mogłaby tylko być po swoim pojawieniu się, tak niesłyszalna czy trudna do rozszyfrowania, jak to możliwe, tak pospieszna, że mogłaby zostać pochłonięta przez noc – pozostaje zawsze zdarzeniem, którego ani język, ani sens nie mogą być zupełnie wyczerpane. Zdarzeniem z całą pewnością dziwnym, przede wszystkim dlatego że jest z jednej strony związane z gestem pisania lub wypowiadania słowa, a drugiej – samo sobie umożliwia szczątkowe istnienie na polu pamięci czy w rzeczywistości rękopisów, książek i jakiegokolwiek innej formy zapisu; następnie dlatego że jest wyjątkowe jak każde zdarzenie, ale możliwe do powtórzenia, przekształcenia, reaktywacji; wreszcie dlatego że jest jednocześnie związane z sytuacjami, które powoduje, oraz ze skutkami, które wywołuje, a zarazem jest powiązane

w tym samym czasie i według zupełnie odmiennego sposobu wypowiedziami, które je poprzedzają i które po niej następują¹⁷⁹.

Jeżeli traktuje się powyższy cytat jako punkt wyjścia, analiza każdej wypowiedzi, zwłaszcza politycznej ma ogromny sens nie tylko dla ustalenia tego, co i jak zostało powiedziane, ale również tego, dlaczego właśnie w taki, a nie inny sposób, oraz w jakim celu i ewentualnie – z jakim skutkiem w przyszłości.

Wypowiedź może być konstruowana zgodnie z zasadami retoryki, etyki politycznej, kultury języka, a przeciwnie – jej niezgodność zależy to od różnych czynników – od z góry zaplanowanego ‘słowotoku’, który ma na celu zniewagę, wyśmiewanie, poniżanie współrozmówcy, bądź od zwykłej nieumiejętności posługiwania się językiem oficjalnym, którą pokazuje. Formułując komunikat, mówca (zwłaszcza mówca-polityk) ma wiedzieć, że to, co mówi, jest adekwatne do sytuacji i przede wszystkim stosowne. Każda wypowiedź, każdy model kontekstu ma wpływ na ogólny dyskurs, właśnie dlatego osobne akty komunikacyjne, tworzone w procesie interakcji, powinny odzwierciedlać ogólny kontekst, np. osobne wystąpienia na sali obrad tworzą ogólny obraz dyskursu parlamentarnego.

Pojęcie wypowiedzi związane jest z pojęciem kontekstu, ponieważ każda wypowiedź mieści się w określonym kontekście. Współcześni badacze rozróżniają tekst i wypowiedź jako pojęcia ‘podrzędne-nadrzędne’ albo ‘typ-egzemplarz’, z czego wynika, że o tekście mówi się jak o wyższej, ogólniejszej strukturze, zaś o wypowiedzi – jak o poszczególnym wzorcu tekstu, konkretnym przekazie słownym, czyli akcie komunikacji, realizowanym przez konkretną osobę¹⁸⁰.

W wypowiedziach politycznych szczególną uwagę zwracają konstrukcje nacechowane emocjonalnie, z dodatkową nową

¹⁷⁹ M. Foucault, *O archeologii nauk* [w:] *Język, dyskurs, społeczeństwo...*, s. 314–315.

¹⁸⁰ Por.: T. Dobrzyńska, *Tekst. Próba syntezy*, Warszawa 1993, s. 9; A. Duszak, *Tekst, dyskurs...*, s. 14.

konotacją, ukrytym podtekstem etc. Ich obecność nie jest wyłącznie skutkiem nieznajomości zasad retoryki bądź erystyki, nieprzygotowania mowy do rozmowy czy ignorowania kultury języka. Są to w większości zamierzone i dobrze zaplanowane działania.

Emocjonalny wywód zawiera np. bezpośrednio i pośrednio niegrzeczne zwroty zazwyczaj do rywali politycznych: *окремі лідери* /niektórzy liderzy/, lub też z negatywną konotacją: *серед вас є сталінізм* /wśród was są staliniści/, pomija formę grzecznościową, używając skrótu *шановні* /szanowni bez imienia czy nazwiska, co w języku ukraińskim brzmi niekulturalnie i nie odpowiada wymogom stylu oficjalnego¹⁸¹.

Nadużywanie trybu rozkazującego – typowa cecha ukraińskich parlamentarzystów, np. nawet takie zwracanie się, jak przytoczone niżej, nie spełnia przesłanek odpowiedniej rozmowy politycznej: *Скажіть, будь ласка, що ви хочете скасувати* / Proszę mi powiedzieć, co Państwo chcą [wy chcecie] odrzucić, adresat nie jest traktowany jak partner, jego kompetencje są podważane.

Dalej, można zauważyć używanie leksemów nacechowanych negatywnie i z zabarwieniem emocjonalnym, co stanowi najwyraźniejszy przykład nieodpowiedniości wystąpień, które powinny mieć charakter oficjalnych referatów na posiedzeniach plenarnych; wykorzystywanie wyjaśnień z odwołaniem do nieporadności oponentów, sięganie do stylu potocznego. Wszystkie powyższe należą do środków manipulacji, o której dokładniej piszę w kolejnym rozdziale.

Jednak takie przykłady nie są wyłącznie skutkiem nieumiejętności językowych, gdyż dyskurs nie jest tylko wyrazem pewnego sposobu działania, interakcji, które podlegają instytucjonalizacji w instytucjach i organizacjach społecznych, pamiętajmy, że dyskurs ma siłę sprawczą w konstrukcjach społecznych¹⁸². Właśnie to

¹⁸¹ Por. np.: С. Єрмоленко, *Нариси з української словесності (стилістика та культура мови)*, Київ 1999.

¹⁸² *Krytyczna analiza dyskursu ...*, s. 16.

wyduje się tu najważniejsze: dyskurs jest czynnikiem kluczowym w konstrukcji społecznej życia¹⁸³, a jego rola określona jest w kategoriach dialektycznego procesu operacjonalizacji:

„dyskursy mogą być operacjonalizowane w jednostkach i obiektach społecznych, tj. mogą one być odgrywane jako sposoby działania i interakcji, podlegające instytucjonalizacji w instytucjach i organizacjach społecznych; mogą być przyswajane jako elementy tożsamości przez społecznych agentów indywidualnych i zbiorowych, mogą wreszcie materializować się w cechach świata fizycznego”¹⁸⁴.

W takim wypadku należy mówić o świadomym kształtowaniu swoich działań, które w perspektywie mają służyć innym celom, przede wszystkim zapewnieniu władzy. Polityk swoim zachowaniem dyskursywnym wpływa na zjawiska społeczne, nadaje im znaczenie, nie dowolne, a starannie przemyślane, takie, które przyniesie założoną przezeń reakcję i odpowiedź w pewnych kołach, środowisku i społeczeństwie. Takie działania kwalifikuję jako perswazyjne, manipulatorskie lub nawet agresywne, w zależności od stopnia negatywnego wpływu.

Wpływ społeczny takiego dyskursu jest jednoznaczny, pytanie tylko, czy adresat (mamy na myśli pośredniego adresata) będzie w stanie krytycznie ocenić wystąpienie polityka, zrozumieć ukryte motywy, którym są np. bezpośrednia czy pośrednia manipulacja, i ocenić intencje. Szczegółowo przeanalizowany zwrot jest świadectwem dobrze przemyślanego i zmyślnego ułożenia komunikatu, oczywiście z uwzględnieniem jego perswazyjnego charakteru. I nawet mając tak otwarcie perswazyjną formę, należy do przemyślanych i przygotowanych wypowiedzi, w przeciwieństwie do agresywnych wystąpień, które zawierają różnego rodzaju inwektywy. Różnica polega na tym, że przeciętny słuchacz

¹⁸³ *Ibidem.*

¹⁸⁴ N. Faicough, *Doing Discourse Analysis. Textual Analysis for Social Scientists*, London 2003, cyt. za: *Krytyczna Analiza Dyskursu ...*, s. 16.

jest w stanie bez problemów zrozumieć otwartą krytykę, nawet w ostrej formie, natomiast, aby znaleźć w komunikacie ukryte elementy, konieczne jest myślenie krytyczne, selekcyjonowanie faktów.

Podsumowując, zaznaczę, że w analizowanych w tym rozdziale wypowiedziach udaje się ujawnić bezpośrednio i pośrednio przyczyny nieumiejętnego formułowania komunikatów w dyskursie politycznym. Czynniki zewnętrzne to słaba pozycja polityczna poszczególnych polityków, brak wyraźnego ukierunkowania partii i władzy w kraju jako takiej. Bezpośrednio przyczyny polegają na nieostrożności konstruowania komunikatów, jak też nieumiejętności wypowiadania się i kontrolowania emocji – wtedy mówi się o wyrażeniach nieodpowiednich do zadań, naruszających styl wypowiedzi politycznej. Oprócz tego w dyskursie politycznym ważna jest ukierunkowana i przemyślana strategia, która, jak się okazało, często realizuje się z zastosowaniem wszystkich środków modelowania perswazji, manipulacji i agresji słownej często obecnych w komunikatach polityków ukraińskich.

STRATEGIE I TAKTYKI

Można założyć, że w dyskursie politycznym komunikowanie zawsze ma na celu określony wpływ na odbiorców. Pod pojęciem komunikowania w takim ujęciu rozumiem próbę uzupełnienia wiedzy adresata o nową informację, zmianę jego dotychczasowych poglądów, przedstawienie własnych wizji i rozwiązań problemów. Warto podkreślić, że podczas takiego komunikowania „możliwości wpływu są ograniczone, ponieważ odbiorcy,

analizując komunikat, odwołują się do swoich doświadczeń”¹⁸⁵. Jest to oczywiste, że tematy są zawsze dobierane w taki sposób, aby miały istotne dla odbiorcy znaczenie, a wypowiedzi budowane tak, żeby wyzwolić poczucie zrozumienia sytuacji i uczynków, współczucie, litość, złość, nienawiść etc. Wołodymyr Kułyk podkreśla:

„używanie języka odzwierciedla i jednocześnie wytwarza tożsamość mówcy, adresata oraz osób, o których się mówi, a także wspólnot, stosunków między nimi, ich osobisty i wspólny światopogląd”¹⁸⁶.

Z wpływem manipulacyjnym, o jakim mówi się w tym rozdziale, ściśle związane są takie pojęcia, jak ‘strategia’ i ‘taktyka’, które w swojej istocie mają podobne podłoże – ukierunkowanie na zmianę zachowania adresata, jego poglądów, myśli, działań itd¹⁸⁷. Termin ‘strategia’ według definicji słownikowych odnosi się przede wszystkim do planu, organizacji, celów, w tym także sztuki planowania i kierowania kampaniami wojennymi¹⁸⁸, takie tłumaczenie zawarte również w słownikach innych języków, w tym ukraińskiego, np.: 1. strategia – sztuka przygotowywania i prowadzenia wojny lub dużych operacji wojskowych; nauka o prowadzeniu wojny; system gry w sporcie, przy której pewne kroki, kombinacje, podejścia są podporządkowane ogólnemu,

¹⁸⁵ A. Пці́ów, *Public relations w polityce. Ujęcie krytyczne* [w:] *Media a komunikowanie polityczne*, red. nauk. M. Sokołowski, Toruń 2009, s. 27.

¹⁸⁶ *Ibidem*, s. 9.

¹⁸⁷ Пор.: Л. Славова, *Комунікативні стратегії та тактики у сучасному мас-медійному політичному дискурсі: зіставний аспект (на матеріалі українських та американських Інтернет-джерел)* [В:] „Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка”, № 27, 2006, с. 116–117; І. Юшковець, *Комунікативні стратегії і тактики в політичному дискурсі канцлерів ФРН (на матеріалі урядових заяв і політичних виступів)*. Автореф. дис. ... канд. філол. наук, Донецьк 2008.

¹⁸⁸ Пор.: *Słownik języka polskiego*, 1915, t. 6, s. 447; *Słownik języka polskiego*, 1961, t. 8, s. 802; *Słownik współczesnego języka polskiego*, 1996, s. 1067.

wcześniej przemyślanemu planowi; 2. przenośne znaczenie: sztuka ekonomicznego, społecznego i politycznego kierowania ludźmi, która ma wyznaczyć główny kierunek ich działań i postępowania; 3. przenośne znaczenie: sposób działań, czyjeś zachowanie. Dodatkowo opisane zostały pojęcia z zakresu ekonomii, gdzie strategia rynkowa postaje jako system działań, wykorzystywany przez organizację (firmę, przedsiębiorstwo, kraj) w celu poszerzenia zbytu towarów, a strategia dywersyfikacji jest strategią marketingową, która oznacza politykę wyodrębnienia przez firmę swojej produkcji (lub usług) jako wyjątkowej, odmiennej od produkcji konkurenta¹⁸⁹.

W polskich pracach leksykograficznych synonimami strategii są plan, koncepcja, wizja, krok, działania, posunięcia¹⁹⁰, sposób, procedura, tryb, technika, taktyka, metoda, droga¹⁹¹. Zdaniem Agaty Małyski, „bliskie współczesnemu leksykograficznemu rozumieniu strategii w polskich opracowaniach są te koncepcje językoznawcze, które utożsamiają strategię ze 1) sposobem, metodą, lub też z 2) taktyką, techniką”¹⁹². Takie też wyjaśnienie znajdujemy w ukraińskich źródłach leksykograficznych, por: taktyka – sposób, podejście, działanie dla osiągnięcia pewnego celu¹⁹³ czy też w pracach naukowych¹⁹⁴.

Strategia w polityce często kojarzy się z zamiarem osiągnięcia pewnego wpływu, wtedy też obok niej pojawia się możliwość manipulacji czy ogólnie – realizacja perswazji i stosowanie propagandy¹⁹⁵. W badaniach nad manipulacją w zakresie problemu językowego na Ukrainie Ołena Ruda wywodzi taką definicję

¹⁸⁹ *Великий тлумачний словник сучасної української мови*, Київ-Ірпінь 2009, s. 1399.

¹⁹⁰ <https://www.synonimy.pl/synonim/strategia/> [19.12.2015]

¹⁹¹ Z. Kubiszyn-Mędrala, Z. Kurzowa, M. Skarżyński, J. Winiarska, *Słownik synonimów polskich*, Warszawa 1998, s. 381.

¹⁹² A. Małyska, *op. cit.*, s. 47.

¹⁹³ *Великий тлумачний словник...*, s. 1428.

¹⁹⁴ O. Руда, *op. cit.*, s. 51–52.

¹⁹⁵ O strategiach propagandy politycznej dokł.: J. Brałczyk, *Strategie propagandy politycznej*, [w:] „Język a kultura”, t. 4: *Funkcje języka i wypowiedzi*, red. J. Bartmiński, R. Grzegorzycowa, Wrocław 1991, s. 105–115.

strategii w swojej pracy: „Strategię manipulacyjną pokazują środki językowe, użyte w celu manipulowania w połączeniu z pewnymi sposobem strukturalizacji i przekazu informacji”¹⁹⁶.

Jeśli chodzi o taktyki, to w językoznawstwie ukraińskim temu problemowi poświęcona jest monografia Iryny Szkickiej, która kwalifikuje językową taktykę manipulacyjną jako taką działalność, która odpowiada na pewnym etapie realizacji strategii i jest sumą sposobów realizacji pewnego ukrytego wpływu, którego celem jest osiągnięcie efektu czy zapobiegnięcie niepożądanym rezultatom; określony stereotyp (model) zachowania językowego stworzony przez społeczeństwo i kulturę narodową¹⁹⁷. Agata Małyska uważa, że „definiowanie strategii jako sposobu bądź techniki (taktyki) koncentruje uwagę badaczy przede wszystkim na środkach językowych, użytych w określonych celach, a „utożsamianie strategii ze sposobem, taktyką czy techniką obecne jest w części opracowań z zakresu retoryki i erystyki. Wówczas strategiami nazywane są erystyczne techniki argumentacji (także: sposoby, chwytów dialektyczne), umożliwiające skuteczne zaprezentowanie własnych opinii i przekonanie do nich innych”¹⁹⁸. Autorka jednak proponuje, by rozróżniać te pojęcia i w stosunku do nich przyjąć strukturę gradacyjną, w której strategia zajmuje najwyższy szczebel, któremu podporządkowane w dalszej kolejności są: taktyka, technika, sposób¹⁹⁹.

¹⁹⁶ *Ibidem*.

¹⁹⁷ І. Шкіцька, *Маніпулятивні тактики позитиву: лінгвістичний аспект*, Київ 2012, с. 51.

¹⁹⁸ А. Ма́лґська, *op. cit.*, s. 49.

¹⁹⁹ *Ibidem*, s. 51. Inni autorzy piszą o t.zw. mini-strategiach, por.: М. Громак, О. Попова, *Комунікативна доцільність міні-стратегій (на матеріалі політичного дискурсу)* [в:] „Філологічні трактати”, т. 4, № 4, 2012, с. 15–19.

PERSWAZJA

Perswazja to jeden z filarów najbardziej popularnej metody wpływu psychologicznego przez informację. Według badaczy tego zjawiska w polityce,

„Perswazja – to jeden ze sposobów sprawowania władzy. [...] Jest narzędziem zastępującym przemoc i – jeśli wierzyć niezwykle liczny dziś poradnikom – gwarantuje sukces w społeczeństwie, w którym podstawową umiejętnością staje się komunikowanie. Mechanizmy perswazyjne, obecne od zawsze w społecznych interakcjach i nieustannie, choć często nieświadomie, wykorzystywane w życiu prywatnym, w sferze publicznej w demokracji odgrywają szczególną rolę”²⁰⁰.

Perswazja występuje wśród innych zjawisk, częściowo już analizowanych w tej pracy, m.in. propagandy, manipulacji, argumentacji, czasem jest utożsamiana z nimi, jak chociażby z manipulacją²⁰¹.

Analizując czynniki, które wpływają na skuteczność właściwego, czyli zgodnego z założeniami nadawcy odbioru informacji, Elliot Aronson i Anthony Pratkanis wyróżnili 4 techniki wywierania wpływu, którymi według nich są: stworzenie atmosfery sprzyjającej komunikatowi (perswazja wstępna), zadbanie o właściwy wizerunek w oczach odbiorców (wiarygodność źródła), skonstruowanie i przekazanie komunikatu, który skupi uwagę dokładnie na tym, na czym zależy nadawcy, kontrolowanie uczuć odbiorców i wzbudzenie w nim odpowiednich emocji oraz umiejętne

²⁰⁰ A. K a m p k a, *op. cit.*, s. 23.

²⁰¹ Szczegółowo patrz np.: A. K a m p k a, *op. cit.*, s. 36–37.

kierowanie tymi emocjami tak, jak to odpowiada nadawcy²⁰². Autorzy ci uważają, że

„skuteczny agent perswazji może wykorzystać dowolną liczbę technik wywierania wpływu, zdolnych skłonić odbiorcę do pozytywnego myślenia o danym problemie czy sposobie działania. Jednak z najskuteczniejszym wpływem mamy do czynienia wówczas, gdy udaje się połączyć cztery techniki wywierania wpływu, cztery ogólne zabiegi, służące skłonieniu kogoś do przyznania nam racji”²⁰³.

Perswazja, którą często kwalifikuje się jako racjonalne przekonywanie, przede wszystkim ma na celu zmienić zachowanie osoby nie bezpośrednio, a przez zmianę jej przekonań, które przekształcają się w pewne osobiste poglądy. Te ostatnie w pewnych warunkach doprowadzą do spodziewanej zmiany zachowania. W przeciwieństwie do przymusu i manipulacji, perswazja to metoda wpływu na świadomość ludzi ukierunkowana na ich własny krytyczny stosunek i sferę poznawczą i intelektualną psychiki. Czyli to proces kształtowania takich myśli, w prawdziwość których człowiek silnie wierzy i kieruje się nimi w postępowaniu. Jednak wyłącznie za pomocą słów przekonujemy adresata do swoich racji, wywierając przy tym wpływ na niego, a „za pomocą określeń, które stosujemy do opisanego obiektu czy zdarzenia, możemy zdefiniować je w taki sposób, aby odbiorca naszego komunikatu zaakceptował naszą definicję sytuacji i w skutek tego był już wstępnie przekonany (*pre-persuaded*) [wyróż. – autor cytatu], zanim jeszcze zaczniemy na serio przedstawiać argumenty”²⁰⁴. Jak da się zauważyć, bardzo często w polityce ta pierwsza technika nie powoduje powstania kolejnej, czyli argumentacyjnej, tj. na perswazji wstępnej często kończy się działanie

²⁰² E. Aronson, A. Pratkanis, *Wiek propagandy. Używanie i nadużywanie perswazji na co dzień*, przeł. J. Radziński, M. Szuster, Warszawa 2013, s. 48–49.

²⁰³ *Ibidem*, s. 48.

²⁰⁴ *Ibidem*, s. 65.

впливу на одборця. Така практика стосується однак виключно ‘сильних’ представників сцени політичної, котрі своїм тогочасним добром заслужили собі на повсякденне довіру.

В україністичній теоретичній засади аргументації логічної в процесі персвазії опрацювали Василь Гладунський, Наталя Драган-Іванець, Марія Яцимирська. Теорію і практику переконання, утвердження переконань бачили учні: Володимир Здороваха, Іосиф Лось, Іевхен Музика і ін.²⁰⁵. В дослідженні *Пошукування правди, утвердження переконань: Деякі проблеми гносеологічні і психологічні публіцистики* Володимир Здороваха аналізує специфіку переконання як особливу форму прояву поглядів на світ через особу. Дослідив до висновку, що в основі переконань лежить конкретна знання:

„Не як би знання є в основі переконань, а тільки та, котра в тому чи іншому способі стосується зацікавлених осіб, відповідає їм. Цілковито зрозуміло, що таке порівняння певних ідей з потребами людини неухронно викликає відповідні почуття, а не тільки думки. Не випадково переконання ніколи не є розрізнені з погляду емоції, не можуть відбуватися без активної участі не тільки знання, але і емоції”²⁰⁶.

З думкою Володимира Здоровахи „персвазія то вплив на думку, почуття, а з часом і на дії людини через активізацію розуму, в процесі, в якому людина позитивно відноситься до прийнятих ідей”²⁰⁷.

²⁰⁵ За: Н. Драган-Іванець, М. Яцимирська, *Персвазивне комунікування в науковому дискурсі* [в:] „Вісник Львівського університету. Серія журналістика”, вип. 33, Львів 2012, с. 59–64, http://journ.lnu.edu.ua/publications/visnyk33/Visnyk_33.pdf, [23.07.2015]; Є. Музика, *Аргументація в політичній комунікації (на прикладі політичних ток-шоу)*, <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/5079/1/94-99.pdf>, [20.12.2015].

²⁰⁶ В. Здороваха, *Пошуки істини, утвердження переконань: деякі гносеологічні та психологічні проблеми публіцистики*, Львів 1975, с. 99.

²⁰⁷ *Ibidem*, с. 162.

Aby zdobyć i utrzymać wyborców politycy skutecznie pracują nad tym, jak przekonać ich do swoich racji. Od wyboru środków wpływu na adresata uzależniony jest efekt końcowy – powodzenie bądź nie na scenie politycznej. Jednak aby to się udało, powinny być dobrane i użyte odpowiednie środki. Sztuka odpowiedniego komunikowania się ma przy tym ogromne znaczenie, o czym wiedzieli już starożytni mędrcy jak chociażby Arystoteles, twórca kursu retoryki, w którym zaznaczał, na co warto zwrócić uwagę dla efektywnego wpływu na odbiorcę. To właśnie on w retoryce przede wszystkim widział perswazję, którą cechował odpowiedni układ kompozycyjny i logiczny wypowiedzi²⁰⁸.

Tradycja retoryczna obejmująca okres grecki i rzymski, sięga wielu stuleci wstecz i wskazuje, jak powinna wyglądać dobra mowa. Współczesne powiedzenie *pusta retoryka* odnosi się głównie do współczesnych polityków i oznacza wypowiedź pozbawioną znaczenia²⁰⁹. Retoryka klasyczna przyczyniła się do powstania kanonu perswazyjnego, gdyż uczyła efektywnych sposobów przemawiania, zwłaszcza politycznego, a jej głównymi składnikami było zbieranie i gromadzenie materiału (*inventio*), porządkowanie, selekcja i opracowanie materiału (*dispositio*), nauka o właściwym doborze środków w celu odpowiedniego (skutecznego) wyrażania się (*elocutio*). W sumie miało to wpływ na postępy w wypowiadaniu się publicznym zgodnie z założeniami mówcy.

Arystoteles zauważył zależność perswazji od osoby mówcy, publiczności, do której owe wystąpienie skierowane, a także treści komunikatu. Nawet biorąc pod uwagę fakt, iż w późniejszym okresie nauka retoryki nie miała takiego wielkiego znaczenia, współcześni mówcy mają świadomość, że 'wróciła ona do łask' w XX i XXI wieku. Jednak z obserwacji współczesnych wystąpień politycznych wynika, że sztuka przemawiania publicznego pozostaje nieważna dla wielu osób publicznych, chociaż są uzasadnione powody, by po nią sięgać. Tetiana Kosmeda uważa, że „cechą

²⁰⁸ Аристотель, *Риторика*, пер. Н. Платоновой, Москва 1978.

²⁰⁹ S. P. Morreale, B. H. Spitzberg, J. K. Barge, *Komunikacja między ludźmi. Motywacja, wiedza i umiejętności*, Warszawa 2011, s. 509.

charakterystyczną współczesnej retoryki jest gra językowa²¹⁰, która też ostatnio stała się sposobem bycia oryginalnym i wyjątkowym. Moda ta jaskrawo wyraża się w środowisku politycznym, któremu bardzo zależy na tym, aby się wyróżnić, a co za tym idzie – żeby go zapamiętano. Np. na scenie ukraińskiej jest kilku-kilkunastu znanych działaczy, wystąpienia których często ‘wpadają w ucho’ odbiorców, gdyż są umiejętnie budowane po to, by wzbudzić większe zainteresowanie. Przytoczę chociażby taki cytat: *Шановні народні депутати, шановні громадяни України! Я хотів би звернути вашу увагу на істеричне і, водночас, історичне відеозвернення, так званого, „Стрілка”, російського офіцера, диверсанта, терориста, який керує російськими терористами на Донбасі* (Олег Ляшко), w którym wyraz *historyczny* znalazł się obok *hysterycznego* i tym samym oddaje nastawienie autora do opisywanych faktów.

Z punktu widzenia nauki lingwistycznej, „retoryka tradycyjna przygotowała grunt pod późniejszą stylistykę i strukturalną analizę dyskursu, wskazując na szereg psychologicznych i społecznych uwarunkowań procesów komunikacji językowej”²¹¹. Bowiern kompetentny mówca-polityk nie tylko przemawia, ale w sposób skuteczny przekonuje do swoich racji, nakłania do głosowania na niego/ jego partię, podzielenia jego poglądów, innymi słowy, wpływa na swoich odbiorców. Mówiąc o wpływie w polityce przede wszystkim mamy na myśli perswazję, która

„polega na wykorzystywaniu komunikacji do wzmacniania, zmieniania lub modyfikowania postaw, wartości, przekonań i działań

²¹⁰ Т. Космеда, *Риторика українців: порушення норми як мовна гра* [в:] „Studia Ukrainica Posnaniensia”, vol. I, Poznań 2013, s. 81. Por. z rozważaniami W. Masłowej nt. gier językowych i gier słownych w dyskursie politycznym: В. Маслова, *Политический дискурс: языковые игры или игры в слова?* [в:] „Политическая лингвистика”, вып. 1 (24), Екатеринбург 2008, с. 43–48 oraz Н. Кондратенко, *Ігрова природа політичної комунікації* [в:] *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*, Хмельницький 2005, с. 89–92.

²¹¹ А. Duszak, *Tekst, dyskurs...*, s. 23.

słuchaczy. Zazwyczaj postrzegana jako forma wpływu, może występować w wielu różnych kontekstach, na przykład, kiedy nakłaniamy siebie do działania lub myślenia w określony sposób lub kiedy sprzedawcy osobiście, poczta tradycyjną i elektroniczną lub przez telefon próbują przekonać nas do kupienia ich usług lub produktów. Kiedy mamy podejmować decyzję w małych grupach, członkowie grupy argumentują za zmianą naszego sposobu myślenia. W wielu dziedzinach życia, politycy i ludzie reklamy bombardują nas wiadomościami, które mają nas przekonać. Szczególnie w okresie kampanii wyborczej, politycy używają zróżnicowanego zestawu narzędzi przekonywania, aby zmienić nasze opinie lub nakłonić nas do popierania ich politycznego przekazu²¹².

Jerzy Bralczyk, zastanawiając się nad tym, ile jest prawdy w reklamie, pisze o zjawisku perswazji, które też jawnie występuje w dyskursie politycznym. Te wymienione przez badacza poszczególne cechy (przede wszystkim używanie pewnych form i wyrazów dla podkreślenia swoich racji) są równie aktywnie stosowane przez uczestników różnych dyskursów publicznych, w tym politycznego:

„... konwencjonalnie sankcjonowane jest mijanie się z surową prawdą przy stosowaniu tak zwanego wielkiego kwantyfikatora, jednego z najczęściej używanych językowych narzędzi perswazji. Gdy chcemy kogoś przekonać, często sięgamy po takie słowa, jak „zawsze”, „nigdy”, „każdy”, „wszyscy”, „nikt”, „wszędzie”, „nigdzie”. Umowność w ich stosowaniu jest jasna – kiedy mówimy „każdy to wie”, oczywiście sami znamy wiele wyjątków od tej jakoby żelaznej reguły [...] kolejna perswazyjna technika wprowadza stopień najwyższy przymiotnika i przysłówka. Jest on zupełnie nie do podważenia w ustach konkretnych osób, które mogą się posunąć nawet do tego, by rezygnując z tych części mowy, ograniczać się do samej cząstki „naj-” („on jest naj”).

²¹² S.P. Morreale, B.H. Spitzberg, J.K. Barge, *op. cit.*, s. 39.

Ale i w autorytatywnym sądzie nadawcy tekstu bez osobowego zaopinionowania nie bardzo możemy podważać stosowanie formy superlatywu – tak zostało ono skonwencjonalizowane [...] Zresztą większość superlatywów to formy przymiotników oceniających, najczęściej – subiektywnie – a oceny trudno weryfikować, w końcu *de gustibus est non disputandum*. Możemy nawet uwierzyć, gdy ktoś posuwa emocjonalizację swojej wypowiedzi do paradoksu i powiada, że coś jest „lepsze od najlepszego”²¹³.

Janina Frasz uważa, że perswazja językowa może być zastosowana, aby emocjonalizować odbiór, odwoływać się do wspólnych więzi, upraszczać wartości oraz zaznaczyć bezalternatywność wyboru²¹⁴. Ale przede wszystkim perswazja jest składnikiem zwykłej komunikacji między ludźmi, wyróżnia ją tylko to, że dotyczy wpływu na innych w celu osiągnięcia własnych celów i jeśli komunikację uważa się za udaną pod warunkiem jej trwania, to z punktu widzenia realizacji założonego wpływu na odbiorcę „komunikacja jest o tyle skuteczna, o ile uda nam się przekonać innych, aby robili to, czego od nich oczekujemy”²¹⁵. Niezaprzeczalny jest także fakt, że autorzy komunikatów politycznych są coraz bardziej aktywni i zdeterminowani, coraz częściej opierają się na technikach perswazyjnych, w których przeważają emocje, żywy obraz zamiast dyskursu, skojarzenia czy aluzje zamiast wnikliwej analizy przyczynowo-skutkowej²¹⁶.

²¹³ J. Bralczyk, *Język na sprzedaż*, Gdańsk 2004, s. 33.

²¹⁴ J. Frasz, *Komunikacja polityczna. Wybrane zagadnienia gatunków i języka wypowiedzi*, Wrocław 2005, s. 85.

²¹⁵ S.P. Morreale, B.H. Spitzberg, J.K. Barge, *op. cit.*, s. 39.

²¹⁶ E. Aronson, A. Pratkanis, *op. cit.*, s. 307.

INTERPRETACJA FAKTÓW

Interpretować to znaczy „odkrywać treść czegoś: tłumaczyć, wyjaśniać”²¹⁷. Ten termin ma pewną dodatkową konotację tylko w pewnych warunkach kontekstualnych, a dyskursie politycznym najczęściej właśnie to jego dodatkowe znaczenie jest ważniejsze, gdyż wskazuje na to, że zjawisko, fakt, zdarzenie będą „podawane” z punktu widzenia mówiącego (przedstawiciela pewnej siły politycznej) i będą nieść pewien (zaplanowany) ładunek. W perspektywie takie sposoby wyjaśniania wpływają na to, jak analizowane fakty są postrzegane przez adresata. Zdaniem Ołeny Rudej

„nie mniej ważną rolę niż same fakty mają ich interpretacje, które są potężnym instrumentem tworzenia obrazu sytuacji w świadomości ludzi. Wiemy o dwóch zdarzeniach, jednak nie mamy odpowiedniego ich połączenia w jeden system. A to powinna dać interpretacja, która pozwala nawet na odrzucenie innych faktów, które jej nie odpowiadają, bo zaczynają być rozpatrywane jako nieprawdziwe”²¹⁸.

Interpretacja w dyskursie politycznym to nie tylko pokazanie treści czegoś, to odpowiednie, słuszne z punktu widzenia mówcy i zbieżne z poglądami jego partii politycznej (koła, grupy parlamentarnej) traktowane pewnych zdarzeń, czynów, faktów, osób itd. I tak w polityce nie chodzi o zwykłe wyjaśnianie, a o z góry zaplanowane tłumaczenie czegoś. Właśnie takie tłumaczenie ma na celu pokazać konkretną stronę zjawiska czy zdarzenia, takie tłumaczenie może być uznane za manipulację, gdyż korzysta z licznych zabiegów, które mają zapewnić odpowiednie przyjęcie faktów przez adresata. Ołena Ruda wymienia takie zabiegi i sposoby interpretacji faktów, jak wykorzystanie sloganów

²¹⁷ *Великий тлумачний словник ...*, s. 502.

²¹⁸ О. Руда, *op. cit.*, s. 100.

propagandowych, które „często powtarzają się w tekstach wpływu w celu przyjęcia czy potępienia pewnych działań”²¹⁹, pokazanie korelacji jako przyczyny jako jeden ze środków demagogii, wykorzystanie technologii manipulacyjnej pod nazwą „prania mózgow” (kontrola świadomości)²²⁰. Takich przykładów w materiale ukraińskim jest wiele: najczęściej odnotowujemy je podczas dłuższych wystąpień monologowych, szczególnie w różnych talk-show czy w sali parlamentu. W zacytowanych fragmentach zaznaczę typowe slogany i frazy, które mają wpłynąć na słuchacza, przekonując go o błędach opozycji:

*Шановний пане Голово, шановні народні депутати України, сьогодні український парламент повинен розглядати **доленосне рішення** для української держави, а саме питання внесення змін до Конституції, що повинні посилити незалежність судової гілки влади. **Я підкреслюю, посилити незалежність судової гілки влади, а не розпочати процес приватизації судової гілки влади.***

Ми як українська опозиція, а саме три фракції: „Батьківщина”, „УДАР» і „Свобода”, чітко виклали юридичну та політичну аргументацію необхідності внесення нового спільного узгодженого законопроекту, який повинен передбачати, перше – введення інституту відповідальності судді і вплив на того суддю, який корумпований, який порушує закон, Конституцію, право і справедливість (А. Яценюк) / Szanowny panie przewodniczący, szanowni deputowani, dziś parlament ukraiński powinien rozpatrzyć **zasadniczą dla państwa decyzję**, a dokładnie problem wniesienia zmian do Konstytucji, które mają zwiększyć niezależności władzy sądowniczej. **Podkreślam**, zwiększyć niezależność władzy sądowniczej, a nie rozpoczynać proces prywatyzacji władzy sądowniczej. **My jako opozycja, a dokładnie trzy frakcje: „Batkiwszczyna», „UDAR” i „Swoboda” wyrażnie przytoczyliśmy argumentację polityczną i prawną dotyczącą konieczności**

²¹⁹ *Ibidem.*

²²⁰ *Ibidem*, s. 100–104.

nowego, przyjętego przez wszystkich projektu ustawy, który powinien przewidywać przede wszystkim wprowadzenie instytucję odpowiedzialności sędziego i wpływ na tego sędziego, który jest skorumpowany, który narusza praworządność, Konstytucję, prawo i sprawiedliwość.

W tym fragmencie zaznaczyłam te wyrazy i części zdań, które mają na celu przekonanie odbiorcy do racji nadawcy, m.in. odwołują się one do losu państwa, wspólnoty: *доленосне рішення / zasadnicza dla państwa decyzja* (po ukraińsku taka, która wpłynie na los kraju); *підкреслюю / podkreślam*; *ми як українська опозиція / my jako opozycja*.

W dalszej części wyróżniam konstrukcje, które miały, zdaniem autora tych słów, wpłynąć na adresata tak, aby mógł on interpretować fakty zgodnie z intencją nadawcy. W tym fragmencie również często powtarzane są te same zwroty, por.: *Коли ви голосували за президентський законопроект, то ви підтримали разом з нами і він набрав більше 300 голосів. І тим самим ми подали серйозний сигнал європейцям і українському суспільству, що він має конституційну перспективу. Ви, коли запропонували свій законопроект, **ви не читали Конституції, ви не читали XIII Розділу Конституції**, бо потрібно 300 голосів на реєстрацію вашого законопроекту. **Ви і не читали своїх партійних програм**, шановні опозиціонери. **Я вам нагадую**, ви брали на себе зобов'язання скасувати недоторканість суддів. **Де у вашому законопроекті ця позиція?** Ви брали на себе зобов'язання – суд присяжних. **Де ваша тут пропозиція?** **Ви брали на себе зобов'язання** щодо формування Вищої ради юстиції виключно тільки судом суддів, а ви сьогодні пропонуєте 5 чоловік із 15 від Верховної Ради. **Де ваша пропозиція?** / Kiedy głosowaliście na projekt prezydencki, to poparliście go razem z nami i uzyskał więcej niż 300 głosów. I w ten sposób daliśmy Europejczykom i społeczeństwu ukraińskiemu poważny sygnał, że ma perspektywę konstytucyjną. Kiedy zaproponowaliście swój projekt, **nie czytaliście Konstytucji, nie czytaliście XIII Rozdziału***

Констытуцји, бо трэба 300 глосów до рэжэстрацји вашэго прэжэкту. **Не чыталісьце тэж свойч прэграмаów**, шановні апозыцыянісьці. **Прэпымінам вам**, жэ зобавіязалісьце сідэ скасавач нідэтыкальнóсь сідэжів. **Гдзіе в вашым прэжэктэ жэст та прэпозыцја?** Зобавіязалісьце сідэ створыч сідэ прэзысьглыч. **Гдзіе ваша прэпозыцја?** **Зобавіязалісьце сідэ**, жэ выжшэ радэ сідэсуднівчэ мајэ становіч тылькó сідэсідэвіе, а дзісь прэпонујэцэ 5 осóб на 15 з Рады Найвыжшэј. **Гдзіе ваша прэпозыцја?**

Віелоразовэ павтарзаніе тыч самых слóв і здаñ: *не чыталісьце, гдзіе в вашым прэжэктэ жэст та прэпозыцја* ма падкрэсьліч значэнніе жакіегаó факту, зарóвнó жак узычціе конструкцји *прэпымінам вам* швіадчы о тым, жэ адрэсачі комунікату нідэ са особамі адпавідзальнымі, длатэго тэж в далсэј чэсьці называ сідэ іч нідэудачнїкамі, іч аргумэнты в дыскусьці пóрóвнужэ сідэ з лэј жакóсьці тытоніем, пó раз кóлэјны павтарза сідэ, жэ нідэ бралі удзїалу в глосаваніу і длатэго пóносэ адпавідзальнóсь за skutкі, пóр.: *І таму я прїхóжу до вїсьнóвкы, цо вї є пóлітїчнїмї нєвдахамі, таму цо „чїм гїршэ, тїм крацэ”, і тэ, цо вї нє спрэмóжні зрóbїтї самї, вї нє даэтэ іншїм зрóbїтї. Вашї аргумэнты цо до нєконстїтуцїйнóстї закóнпрэекту Прэзїдэнта рóзбїтї вщэнт Констїтуцїйнїм Судом. Вонї такї ж слабэнькї, жак і слабэнькóю кóлїсь була тэрнóпільська махорка, шанóвнї апозыцїонэрі. І я прїхóджу до вїсьнóвкы, цо вї нє хóчэтэ сьгóдні єврóінтэграцїї, вї протї нєї. І прївэдэ прїклад. Сэрэд нїзкї єврóпéјськїч закóнів, жакї мї прїймалї, є важлївї, сїстэмнї і знакóвї. **Вї гóлосувалї протї Закóну „Прó судóустрїї і статурэ суддів”, вї гóлосувалї протї Крїмїнальнó-прóцэсуальнóга кóдэксу, вї нє прїймалї участї в гóлосаваннї** прó Закóн „Прó адвóкатуру”, **вї сьгóдні нє хóчэтэ гóлосуватї** за цей прэзїдэнтськїй закóн, жакїй пїдтрїманїй Вэнэцїанськóю комїсією і Констїтуцїйнїм Судом, **вї пóгрóжуэтэ і нє гóлосуватї** за Закóн прó прóкуратуру. Маскї знятї, вашї обліччя вжэ всїм зрóзумїлї: **вї протї єврóінтэграцїї.***

*І вся відповідальність за невідписання угоди в листопаді місяці лягає на ваші плечі. Тут часто звучить такий викрик: „Слава Україні!”. Її – слава, а вам – ганьба! (В. Олійник) / I dlatego dochodzę do wniosku, że jesteście **politycznymi nieudacznikami**, gdyż sami nie dajecie czegoś rady zrobić i innym nie pozwalacie. Wasze argumenty co do niekonstytucyjności projektu Prezydenta są odrzucone przez Sąd Konstytucyjny. **I są tak słabe, jak słaba była machorka tarnopolska**, szanowna opozycjo. I ja dochodzę do wniosku, że **nie chcecie euro integracji, że jesteście przeciwni**. Dam przykład. Wśród szeregu praw europejskich, które przyjęliście, są ważne, systemowe. **Głosowaliście przeciw** Ustawie Ukrainy „O ustroju sędziowskim i statusie sędziów”, **głosowaliście przeciw** kodeksowi postępowania karnego, **nie wzięliście udziału w głosowaniu** dotyczącym ustawy „O adwokaturze”, dziś **nie chcecie głosować na tę ustawę** prezydencką, która ma poparcie sądu konstytucyjnego, głosicie, że nie będziecie głosować na ustawę o prokuraturze. Maski opadły i wasze twarze są odkryte: **Jesteście przeciw integracji europejskiej i cała odpowiedzialność za niepodpisanie porozumienia w listopadzie spoczywa na was**. Tu często brzmi krzyk: *Слава Ukraine! Jej chwała, а вам – ганьба*.*

Świadomie zostawiłam pełen cytat z wystąpienia Wołodymyra Olijnyka, wszak właśnie takie wypowiedzi, w których są częste powtórzenia tych samych informacji, są jaskrawym przykładem wykorzystania wspomnianych technologii – demagogii, a przede wszystkim naruszenia zasady „po tym nie znaczy wskutek tego”²²¹ [wyróż. – autor cytatu]. Informacja, która pojawiła się we wstępie, bez wątpienia, wpłynie na pasywnego słuchacza, którym jest np. wyborca, i żadnego znaczenia nie będzie miał fakt, że może być mylna. Mówiący umiejętnie wyraził wszystko, co zaplanował, dlatego można przypuścić, że jego zadanie – kontrola nad świadomością słuchacza zostało zrealizowane.

²²¹ *Ibidem*, c. 101.

I tak zaproponowana przez kogoś interpretacja zabiera nam możliwość samodzielnego ocenienia faktów, wyklucza samodzielną analizę zjawiska, proponuje nam inne patrzenie na problem. Taki brak indywidualnej interpretacji to podstawa narzucania, manipulacji, jak również propagandy. Bardziej szczegółowym badaniom języka propagandy poświęcone są prace Ihora Borkowskiego, Jerzego Bralczyka, Walerija Pisarka²²². W ukrainistyce również zjawisko to zainteresowało krąg badaczy z różnych dziedzin i stało się obiektem najnowszych badań, m.in. Hałyny Maciuk, Georgija Poczepcowa, Lidii Łeontjewej, Nelli Jakowliewej, Andrija Sniżki, Mykoły Krawczuka²²³ i in.

SUGESTIA

Według Marka Sokołowskiego, wyborcy stają się coraz bardziej świadomi wpływów na ich zdanie i w konsekwencji – późniejsze decyzje, wiedzą o grze prowadzonej w stosunku do nich w celu uzyskania poparcia, wiedzą, „iż poddawani są oddziaływaniu PR,

²²² Patrz: I. Borkowski, *Świt wolnego słowa. Język propagandy politycznej 1981–1995*, Wrocław 2003; J. Bralczyk, *O języku polskiej propagandy politycznej lat siedemdziesiątych* [w:] „Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Slavica Upsaliensia”, Uppsala 1987; J. Bralczyk, *Strategie propagandy politycznej...*; W. Pisarek, *Język służy propagandzie*, Kraków 1976.

²²³ Г. Почепцов, *Пропаганда и контрпропаганда*, Москва 2004; Л. Леонтєва, *Пропаганда як інформаційно-психологічний складник політичних процесів*, Львів 2004; Н. Яковлєва, *Пропаганда як складова політичної комунікаціїю*. Автореф. дис. ... канд. політ. наук, Київ 2010; А. Сніжко, *Політична пропаганда як засіб формування громадської думки*. Автореф. дис. ... канд. політ. наук, Київ 2012; М. Кравчук, *Політична пропаганда як засіб становлення і трансформації політичних режимів*. Дис. ... канд. політ. наук, Луцьк 2005.

wykorzystującemu nieustannie wzbogacany repertuar **sugestii, wmówień, perswazji i manipulacji**” [wyróż. – S.R.]²²⁴. Odnosnie do zaangażowania specjalistów od marketingu politycznego w kształtowanie przekazu informacji autor wspomina o zdeformowanym i zniekształconym obrazie polityka oraz o kreowaniu rzeczywistości, w którą mają uwierzyć inni. Stąd mamy zarządzanie tematami w mediach, sponsorowane wywiady, dobrze przemyślane przemówienia, których treści nie zawsze odpowiadają rzeczywistości. W kontekście *public relations* powstaje również problem związany z **propagandą** [wyróż. – S.R.]. Dokładną charakterystykę propagandy podaje Adam Ilciów, opierając się na rozprawach Marka Mazura i Doroty Piontek²²⁵, a sam termin definiuje jako jednokierunkowe oddziaływanie na odbiorcę w celu osiągnięcia pewnej korzyści. W gruncie rzeczy jest to narzucanie własnego punktu widzenia, własnych racji, a w końcu – zmiana w postrzeganiu faktów przez odbiorcę tak, jak to odpowiada nadawcy.

Jerzy Bralczyk przekonuje o tym, że komunikat (w tym przypadku reklamowy) może być kategoriyczny, taki, który co do zasady nie da się podważyć, lub zupełnie odmienny – przedstawiający osobę niepewną, niezdecydowaną. W dyskursie politycznym również występują różni przedstawiciele – jedni natychmiast ‘pokonują’ odbiorcę, inni ‘zachęcają’ do odkrycia prawdy same-mu. Wspomniany wyżej badacz tak to ujął:

„Na jednych z nas silniej działa wypowiedź jednoznaczna, pewna i kategoriyczna, nawet demagogicznie upraszczająca. Inni częściej gotowi są ulec sugestiom delikatniejszym, z zaznaczonymi

²²⁴ M. Sokołowski, *Wstęp. Media i odmiany dyskursu politycznego* [w:] *Media a komunikowanie polityczne*, red. M. Sokołowski, Toruń 2009, s. 7–11.

²²⁵ A. Ilciów, *op. cit.*, s. 15–40; M. Mazur, *Marketing polityczny. Wyczerpujący przegląd technik i metod stosowanych w kampanii wyborczej*, Warszawa 2002, s. 44–45; D. Piontek, *Imagistyka społeczna, czyli marketing polityczny* [w:] *Media masowe w systemach demokratycznych. Teoretyczne problemy i praktyczny wymiar komunikowania politycznego*, Wrocław 2003, s. 113.

wahaniami, z niepewnością nadawcy co do prawdziwości sądu i adekwatności opisu. Zależy to od wielu czynników, między innymi od sposobu spostrzegania nadawcy i jego wiarygodności, od sytuacji, od uprzedniego nastawienia i tym podobnych²²⁶.

Z sugestią, jak i propagandą wiąże się omawiane wcześniej pojęcie perswazji oraz manipulacji, o której piszę w kolejnym rozdziale. Według Jerzego Bralczyka, istnieje możliwość 'kamufLOWANIA' naszych prawdziwych intencji, ponieważ zdaniem badacza, niektóre sugestywne komunikaty maskują swoją funkcję perswazyjną. Chociaż z drugiej strony, jesteśmy zwykle podejrzliwi wobec nakłaniania: „ktoś czegoś od nas chce – pewnie ma w tym jakiś swój, czasem podejrzany, interes. Ale gdy odbieramy czystą informację (nie wiedząc, że to tylko pozór), gdy podsłuchujemy wypowiedź, niby nie do nas skierowaną, możemy ulec manipulacji²²⁷.

MANIPULACJA

Pojęciem manipulacja zajmują się różne środowiska pragnące je zbadać: filozofowie, psychologowie, socjologowie, politolodzy²²⁸. Dla językoznawców problem manipulacji przy pomocy środków lingwistycznych też jest ciekawym przedmiotem badań. Wpływ werbalny jest zauważalny nawet dla niewtajemniczonych w subtelności sztuki perswazji czy manipulacji, choć samo pojęcie nie

²²⁶ J. Bralczyk, *Język na sprzedaż...*, s. 40.

²²⁷ *Ibidem*, s. 41.

²²⁸ Patrz np. prace ukraińskich badaczy: В. Петренко, *Політична мова як засіб маніпулятивного впливу*. Автореф. дис. ... канд. політ. наук, Київ 2003.

jest *stricte* językoznawczym. Język jest środkiem, przy pomocy którego realizuje się wspomniany wpływ, gdyż każdy akt mowy zakłada pewien cel. Ołena Ruda, w ślad za Johnem Searlem, który w pracy *Косвенные речевые акты*²²⁹ określił istotę manipulacji, uważa, że

„Podobieństwo między niebezpośrednimi aktami mowy i manipulacją polega na tym, że w obu wypadkach nadawca przy pomocy środków werbalnych wyraża niewłaściwą im treść i tym samym osiąga cel, który nie jest pokazany słownie. Różnica między nimi w tym, że przy mówieniu nie wprost odbiorca dekoduje rzeczywiste zamiary mówiącego i dokładnie tego chce nadawca. W manipulacji kluczowe dla nadawcy jest ukrycie faktycznych zamiarów, motywów, celów, zrobienie tak, by odbiorca nawet nie domyślił się ich”²³⁰.

Co do pojęcia manipulacja, trudność w jego określeniu wynika z tego, że każda forma kontaktów, której celem jest wpływ na odbiorcę jest manipulacją²³¹. I dlatego każde staranie, by kogoś przekonać ma charakter manipulacji. O rozgraniczeniu pojęć „manipulacja – namawianie” pisze Jacek Warchała, zwracając uwagę, że manipulacja nie zawsze powinna być odzwierciedleniem zła społecznego, ale zawsze odbiega od normy komunikacji społecznej, jeśli przez normę rozumieć pragnienie porozumienia się i koordynacji działań²³².

Ołena Ruda pisze, że „Manipulacja osobowością stała się normalnym zjawiskiem w życiu codziennym, konkurencji i walce

²²⁹ Дж. Серль, *Косвенные речевые акты* [w:] „Новое в зарубежной лингвистике”, вып. 17. Теория речевых актов, Москва 1986, с. 195–222.

²³⁰ О. Руда, *op. cit.*, с. 51.

²³¹ А. Аwdiejew, G. Хабраjsка, *Nieuchwytnе pojęcie manipulacji* [w:] http://www.etykaslowa.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=11:nieuchwytnе-pojecie-manipulacji&catid=1:eksperci-o-etyce-sowa&Itemid=9, [22.08.2013].

²³² J. Warchała, *Komunikacja perswazyjna, czyli kilka uwag o retoryczności, zaufaniu i prawdomówności* [w:] *Kultura i język mediów*, Kraków 2007, s. 131.

politycznej. Manipulacja to oznaka wzajemnych kontaktów²³³, zauważa też, że metaforyczne znaczenie tego słowa, które oddaje wpływ lub kierowanie ludźmi, ostatnio jest używane znacznie częściej. Rozumiane jest jako „programowanie myśli i pragnień mas, ich nastrojów i nawet stanu psychicznego w celu zapewnienia, że będą postępować w taki sposób, jaki jest potrzebny tym, kto włada środkami”²³⁴. Agnieszka Kampka jest przekonana, że „politycy kreują pozytywny wizerunek siebie i swojej partii, jednocześnie budując negatywny obraz swoich przeciwników”²³⁵, a to znaczy, że właśnie manipulują tymi, kto ich słucha, jak również ich wiedzą, odbieraniem i rozumieniem konkretnych sytuacji etc.

Na podstawie charakterystyki porównawczej prac poświęconych kwestii wpływów, manipulacji Ołena Ruda zauważa rozbieżności w tłumaczeniu wartości tego zjawiska. Wspólne jest rozumienie tego, że „Manipulacja to podstawowy przejaw dyskursu, który realizuje ten główny cel na poziomie sugestii”²³⁶. Jednak dalej pojawiają się wątpliwości, które wpływają na różne rozumienie zjawiska, wszak „pomimo że większość badaczy wpływu manipulacyjnego zgadza się co do destruktywnego charakteru manipulacji, to w pewnych pracach na podstawie analizy efektu perlokutywnego dzielą manipulację na produktywną i nieproduktywną (w innych klasyfikacjach na dobrą i złą, melioratywną (pozytywną) i pejoratywną”²³⁷.

Manipulacja polega właśnie na tym, żeby w sposób niejawny, zawołowany przedstawić swoje poglądy, które mają stać poglądami innych. Często skuteczność takiego działania jest osiągalna dopiero, gdy polityk zaczyna obwiniać innego o złe intencje, uczynki, działanie na szkodę innych osób, partii, kraju etc., przy czym

²³³ О. Руда, *op. cit.*, с. 48.

²³⁴ *Ibidem*, с. 48.

²³⁵ А. Кампка, *op. cit.*, с. 22.

²³⁶ О. Руда, *op. cit.*, с. 49.

²³⁷ *Ibidem*, с. 49; Рог.: І. Шкіцька, *Маніпулятивні тактики позитиву: лінгвістичний аспект*, Київ 2012.

„bezpośrednie oskarżenie o oszukiwanie społeczeństwa pada dość rzadko, politycy wybierają częściej drogę okrężną, mającą doprowadzić słuchaczy do takiego właśnie wniosku. [...] Nieliczenie się z potrzebami społeczeństwa, cyniczne oszukiwanie wyborców i manipulowanie nastrojami społecznymi – to główne formy działalności złych polityków w stosunku do obywateli”²³⁸.

Ale nie jest to tylko zła wola, a bardzo dobrze przemyślana strategia, plan, który ma zostać zrealizowany i przynieść zamierzone efekty. Pojęcie strategii w dyskursie politycznym wymagało nieco więcej konkretnych wyjaśnień, zatem zostało omówione w innym rozdziale, co do roli strategii manipulacyjnych, to uważa się, że:

„Strategie manipulacyjne realizowane są tak na poziomie świadomości masowej (w dyskursie politycznym, medialnym, reklamowym), w społeczeństwach demokratycznych i totalitarnych podczas kampanii politycznych dla zareklamowania towarów i usług, jak na poziomie międzyludzkim [...] Manipulacja zakłada podanie nieprawdziwej informacji, różnej od „prawdy”. A więc łatwo ją pomieszać z omyłnością, która jest cechą ludzką, robić niesłuszne wnioski, wykorzystywać niesprawdzone fakty [...] Politycy i działacze społeczni często nie kierują się jakąś ideą fix i nie są wykonawcami czyjejś złej woli, a dziennikarze szczerze, zgodnie z przekonaniem, przedstawiają własne interesy. Trudność określenia charakteru manipulacji w działalności komunikatywnej (wróćmy: manipulacja jest świadomym wprowadzeniem w błąd w pewnym celu), niemożność bycia pewnym do końca co do zamiarów mówiącego robi badanie tego zjawiska bardzo odpowiedzialnym”²³⁹.

José Ortega y Gasset, autor pracy *Bunt mas*, pisze o tym, że brak moralności, w połączeniu z takimi czynnikami, jak uleganie

²³⁸ A. Кампка, *op. cit.*, s. 208.

²³⁹ O. Пуда, *op. cit.*, c. 49.

wpływowi przez masy, bezpośrednio wpływa na wzrost zjawiska manipulacji. Związane jest to, jego zdaniem, z rozpowszechnieniem pewnych funkcji na osoby, które nie powinny ich pełnić, wskutek czego wyjątkowość wiedzy nie jest tak elitarna jak kiedyś, por.:

„Otóż, istnieje w społeczeństwie olbrzymia różnorodność czynności, zajęć i funkcji, które z natury rzeczy mają szczególny charakter i, co za tym idzie, nie mogą być należycie wykonywane przez ludzi pozbawionych pewnych specjalnych uzdolnień. Przykładem mogą tu być pewnego typu przyjemności artystyczne o elitarnym charakterze albo też sprawowanie funkcji w rządzie i wygłaszanie politycznych ocen na temat spraw życia publicznego. Niegdyś te szczególnego rodzaju czynności wykonywane były przez mniejszość o odpowiednich kwalifikacjach lub przynajmniej przez mniejszości, które przypisywały sobie posiadanie tych kwalifikacji. Masy nie starały się ingerować w te zagadnienia; były bowiem świadome tego, że chcąc wziąć w nich udział, musiałyby, zgodnie z naturą rzeczy, zdobyć owe szczególne zdolności, a tym samym przestałyby być masą. Znały swą rolę i miejsce w zdrowej dynamice społecznej”²⁴⁰.

Dalej, Ortega y Gasset, pisząc o zmianach zachodzących w umysłach i zachowaniach ludzi XX wieku, o rozważaniach na temat ważności ich egzystencji w porównaniu z przeszłością, o ewolucji norm, poglądów i obyczajów, nazywa ten czas ‘epoką w złym guście’. To nie jest odruchowa i spontaniczna nazwa zjawiska, lecz przemyślana teoria, którą autor opisał w swoich wcześniejszych pracach w ten sposób:

„Ten poważny rozdźwięk pomiędzy przeszłością a teraźniejszością jest w naszej epoce zjawiskiem powszechnym, należy zatem przypuszczać, że stąd też bierze swój początek charakterystyczny dla naszych czasów zamęt i ogólna dezorientacja. Czujemy, iż

²⁴⁰ J. Ortega y Gasset, *Bunt mas*, Warszawa 2004, s. 13–14.

nagle my, ludzie terazniejsi, zostaliśmy sami na ziemi, że zmarli nie umarli na niby, ale naprawdę, i że już nie mogą nam pomóc. Wyparowały już resztki ducha tradycji. Dawne modele, normy, wzory nie mają już zastosowania. Musimy teraz rozwiązywać swoje problemy bez aktywnego udziału przeszłości, sposobami w pełni terażniejszymi – czy to w dziedzinie sztuki, nauki czy polityki”²⁴¹.

Te słowa mogą bezpośrednio dotyczyć zjawiska, które jest mocno obecne w polityce, chodzi o zmiany w obyczajach, o nieprzyzwoite zachowania, o to, co bulwersuje społeczeństwo – kłamstwo, obelgi, manipulacja myślą społeczną i inne opisane przejawy agresji werbalnej. Wspomniana dezorientacja, a także nieodpowiednie miejsce konkretnej osoby na scenie politycznej skutkuje takim stanem rzeczy. Niestety tylko pierwsza część z postulatów autora znalazła swoje odbicie w dyskursie politycznym, druga, dotycząca tego, trzeba zmienić, pozostaje bez odzewu. A przynajmniej zbadany materiał ukraiński tego dowodzi. Patrząc jednak na nowe przykłady budowania relacji chociażby w parlamencie ukraińskim, już teraz widzimy minimalne próby, pierwsze namiastki zmiany dotychczasowego sposobu prowadzenia sporów, dyskusji, negocjowania czyichś poglądów i działań. Więc możliwe, że kolejne badania, obejmujące okres po 2014 roku zaświadczą zupełnie inny, bardziej umiejętny sposób uprawiania polityki na Ukrainie, przede wszystkim w planie językowym – budowania wypowiedzi, które jest ściśle związane z polityką jako taką.

Ortega y Gasset widzi także problem w tym, że każdy pospolity człowiek ma wpływ na to, co się dzieje w społeczeństwie i jakim owe społeczeństwo się staje. W takiej ‘masowości’, ogólnodostępności i wpływowi na system, który wcześniej mieli tylko wybrani, wybitnie uzdolnieni, autor widzi zagrożenie dla współczesnych systemów społecznych i politycznych. Taki punkt widzenia może też obrazować stan polityki współczesnej – równie niedoskonałej,

²⁴¹ *Ibidem*, s. 36.

a nawet pospolitej, a także tych, którzy tę politykę uprawiają. W dużej mierze dotyczy to także i tych, którzy oceniają polityków – czasami zbyt powierzchownie, bez umiejętności analizowania lub braku jakiegokolwiek wiedzy na ten temat.

W uzasadnieniu swoich tez autor *Buntu mas* pisze:

„Panowanie pospolitości intelektualnej w dzisiejszym życiu publicznym jest być może najnowszym i najbardziej kontrastującym z przeszłością elementem obecnej sytuacji. W każdym razie nigdy przedtem w historii Europy pospółstwo nie pretendowało do tego, by mieć własne ‘idee’ na temat różnych spraw. Miało swoje przeświadczenia, swoje tradycje, doświadczenia, przysłowia, nawyki myślowe, ale nie rościło sobie pretensji do teoretycznych poglądów na to, czym rzeczy są lub być powinny – na przykład na politykę czy literaturę. Wydawało im się dobre lub złe to, co polityk czynił lub planował czynić; odpowiednio do tego albo go popierali, albo nie, ale ich postawa sprowadzała się zawsze do pozytywnej bądź negatywnej reakcji na twórczą działalność innych. Człowiekowi pospolitemu nie przychodziło nigdy do głowy przeciwstawianie ‘ideom’ polityka jakichś innych, własnych; ani nawet osądzanie ‘idei’ polityka przed trybunałem ewentualnych własnych ‘idei’. To samo odnosi się do sztuki i innych dziedzin życia publicznego. Wrodzona świadomość własnego ograniczenia i braku kwalifikacji do teoretyzowania (autor pojmuje teoretyzowanie jako każde formułowanie poglądu – S. R.) stanowiła dla niego barierę nie do przebycia. Automatycznym następstwem tego stanu rzeczy było to, że pospółstwo nie myślało nawet o choćby najmniejszym wpływaniu na decyzje głównie o teoretycznym charakterze, dotyczące większości dziedzin życia publicznego. Natomiast dzisiaj przeciętny człowiek ma bardziej taksujące ‘idee’ na temat tego, co się we wszechświecie dzieje i co się dzieć powinno. Dlatego też zatracił umiejętność słuchania”²⁴².

²⁴² J. Ortega y Gasset, *op. cit.*, s. 74.

Te słowa, jak przykrymi by się nie wydawały, niosą pewną prawdę. Jeśli chodzi o dyskurs polityczny na Ukrainie, to nie jest nowością, że środowisko polityków w dużej mierze firmują osoby absolutnie się do tego nienadające. W takiej sytuacji pojawia się problem zasadniczy – nie ma silnego trzonu, który ma wizję funkcjonowania państwa i sukcesywnie je wprowadza, przekonując przy tym swoich oponentów. Swoją drogą, opozycja jest właśnie po to, żeby władza generowała nowe idee. Jedyne problem, który da się wyraźnie zauważyć na Ukrainie w badanym okresie – to nie tyle niechęć do słuchania opozycji czy ogólnie – przeciwników politycznych, co brak zainteresowania funkcjonowaniem i rozwojem państwa *sensu stricto*, w połączeniu z wyraźnym dążeniem do wzbogacania się i upajania władzą. Wspomniana przez myśliciela pospolitość w polityce ukraińskiej postaje „w wersji *hard*”, gdyż problemem jest nie tylko to, że osoby niegodne próbują wykonywać ważną pracę, ale także i to, że generują szkodliwe idee. Niestety, nie zawsze sposób je wyłapać, gdyż umiejętność manipulowania opinią społeczną w tym okresie sięga zenitu.

Jest to oczywiście sposób na prowadzenie takiej, a nie innej polityki, ładnie bądź nie ujętej w słowach. Agnieszka Kampka, nie odrzucając w zasadzie takich pozytywnych intencji dobrego rządu, jak np. otwartość i uczciwość w kontaktach ze społeczeństwem, podkreśla, że nie zawsze tak właśnie jest, i wyraźnie zaznacza, że

„problem bardzo szeroko pojmowanej komunikacji politycznej zajmuje ważne miejsce w wypowiedziach mających zdyskredytować przeciwników politycznych. Posłowie, odwołując się do demokratycznej zasady reprezentacji, zaczynają najczęściej od zarzutu oderwania danej partii od rzeczywistych problemów społecznych. Nieco niekonsekwentnie (ale w powiązaniu ze stawianymi przeciwnikom zarzutami o egoistyczne motywacje) posłowie mówią o przedmiotowym traktowaniu społeczeństwa. Najważniejszym argumentem jest jednak próba wykazania, że źli politycy są w stosunku do wyborców nieuczciwi, okłamują naród,

manipulują rządzonymi i w efekcie doprowadzają do społecznych podziałów”²⁴³.

Ważna wydaje się umiejętność ‘wychwycenia’ elementu manipulacyjnego z wypowiedzi aktora politycznego. Pamiętamy jednak o tym, że jest to zadanie trudne, gdyż do powstania tekstu przyczyniają się osoby, które wiedzą, jak ów tekst ‘podać’ odbiorcy i jak sprawić, żeby adresat zrozumiał go w sposób zaplanowany. Paweł Jakubowski pisze o tym w kontekście kampanii wyborczej, ale sytuacja jest typowa dla dyskursu politycznego ogółem, również podczas pozostałych okresów sprawowania władzy:

„Odbiorcy komunikatów nie są w stanie wychwycić, czy język polityki jest tworzony na potrzeby kampanii, czy też jest w pewnym stopniu naturalny. Profesjonalizacja działań wyborczych to praca sztabów i specjalistów od marketingu politycznego, wyspecjalizowanych w tworzeniu obrazów i słów, którymi urzekają elektorat, natomiast środki masowego przekazu próbują ujawniać i podkreślać najbardziej jawne przejawy manipulacji”²⁴⁴.

Dalej:

„Jednym z dość rozpowszechnionych chwytów manipulacyjnych jest nieuzasadnione porównanie lub metafora. Mechanizm tej manipulacji wykorzystuje proces przeniesienia wartości z obiektu odniesienia na bazę porównania lub metafory. Jeśli ktoś porównuje jakiegoś polityka do Mussoliniego, postaci historycznej, która w naszej świadomości posiada cały zbiór cech negatywnych, to przenosi ten cały zbiór na sposób wartościowania tego właśnie polityka, uzyskując efekt jego degradacji”²⁴⁵.

²⁴³ A. Kampka, *op. cit.*, s. 200.

²⁴⁴ P. Jakubowski, *Język polityki podczas kampanii wyborczej w 2011 roku* [w:] *Współczesne media. Język mediów*, pod red. I. Hofmana i D. Kępy-Figury, Lublin 2013, s. 395.

²⁴⁵ A. Awdiejew, G. Habrajska, *op. cit.*

O trudnościach w ustaleniu granicy manipulacji w polskim dyskursie pisze dwoje wspomnianych autorów – Aleksy Awdiejew i Grażyna Habrajska, zauważając, że wynikają one

„z niezaprzeczalnego faktu, że każda komunikacja, której celem jest wywarcie wpływu na odbiorców, jest w pewnym sensie komunikacją manipulującą, ponieważ jakkolwiek wpływ ogranicza wolny wybór odbiorcy i zawsze ma charakter subiektywny. Można zatem powiedzieć, że każda perswazja, niezależnie od tego, czy jest prowadzona w dobrej czy złej wierze nadawcy, ma charakter manipulacyjny. Ponieważ samo pojęcie manipulacji jest odbierane w języku polskim jako pojęcie destrukcyjne, negatywne, zatem można ograniczyć użycie tego terminu tylko do takich procesów perswazyjnych, które zmuszają odbiorców do niekorzystnych dla nich wyborów”²⁴⁶.

Pamiętając, że „w języku naturalnym na poziomie interakcyjnym, który określa współdziałania nadawcy i odbiorcy, istnieją wypracowane w trakcie komunikacji określone reguły postępowania, które mogą być wykorzystane w celach manipulacyjnych”²⁴⁷, prześledzimy właśnie te elementy, które nadają takiego znaczenia zacytowanemu powyżej komunikatowi:

1. Przede wszystkim te, które najczęściej się powtarzają i stanowią główną myśl polityka / wymóg mówcy: *My (jako opozycja) wymagamy* i warianty *nasze wymagania, nalegamy, wymagania opozycji to wymagania Ukraińców*.
2. Te, które określają tożsamość polityka (partii), która jest wspólna z tożsamością pojedynczego Ukraińca: *My jako opozycja, większość, tysiące (miliony) Ukraińców*.
3. Te, które odwołują się do uczuć patriotycznych Ukraińców, np. apostrofa do Ukrainy: *Tego oczekuje od nas Ukraina / państwo / kraj*.

²⁴⁶ *Ibidem*.

²⁴⁷ *Ibidem*.

4. Ostatni i najsłabszy element stanowią formuły skierowane tylko do elektoratu partii opozycyjnej, czyli dotyczą tylko części społeczeństwa, to zwroty do osób związanych z opozycją.

W każdym razie to, co nie budzi wątpliwości, to fakt, że manipulacja opinią publiczną jest od dawna obecna w dyskursie politycznym. Polityk czy partia jako całość, wpływając na wyborców przy pomocy wszystkich możliwych strategii dyskursywnych, w taki sposób formuje przyszły elektorat, czyli przekonuje adresatów do niepodważalnej słuszności swoich decyzji i działań, przeciwstawiając temu działania oponentów i pokazując je jako niedopuszczalne, niewłaściwe, niegodne itd.

KRYTYKA OPONENTÓW POLITYCZNYCH. KONFLIKT

Wśród badaczy wielu, za Herbertem Paulem Gricem słusznie uważa, że u podstaw komunikacji ludzkiej leży zasada kooperacji, tzn. współpracy między rozmówcami dla osiągnięcia wspólnej korzyści informacyjnej i przytaczają wypowiedź „Wnoś swój wkład do konwersacji tak, jak tego w danym stadium wymaga przyjęty cel czy kierunek wymiany słów, w której bierzesz udział”²⁴⁸. Często jednak wiąże się to z krytycznymi uwagami, nieodpowiadającymi miejscu i sytuacji i przechodzi np. w agresję słowną.

²⁴⁸ H. P. Grice, *Logika a konwersacja*, tłum. polskie: *Logika a konwersacja*, tłum. J. Wajszcuk [w:] *Przegląd Humanistyczny*, 1977, Nr 6, s. 85–100.

Halina Satkiewicz uważa krytykę za negatywną ocenę czyjejś działalności lub jej rezultatu²⁴⁹. Przedmiotem krytyki jest właśnie działalność, czyn czy jego rezultat, ale nie osoba, działacz. Celem krytyki jest pragnienie, by zmienić, naprawić to, co zrobione. Natomiast agresja słowna ma inny cel – przy pomocy języka mówca wyraża negatywne emocje do odbiorcy, a jednocześnie przy tym poniża go, deprecjonuje jego wiedzę, działania, uczynek itd. Krytyczne wyrażenia, żeby nie były pojmowane w inny sposób, muszą być motywowane chęcią pomocy, naprawy, podpowiedzi. Przy pomocy uwag krytycznych można osiągnąć pozytywny rezultat pracy (indywidualnej czy grupowej). Czyli tak, aby nie powodowały powstawania konfliktów²⁵⁰.

Według *Nowego słownika poprawnej polszczyzny*, konflikt – to „sprzeczność interesów, poglądów, niezgodność, zatarg”²⁵¹. Określając sposoby radzenia sobie z konfliktem w środowisku polityków, Jagoda Bloch w oparciu o psychologiczne teorie wchodzenia w role opisuje składowe tych zachowań, wspominając o nieodzownej próbie dominacji w rozmowie i zaznaczając przy tym, że relacje oparte na rywalizacji nie przynoszą korzyści, ponieważ osłabiają komunikację²⁵². W kontekście nawiązania dialogu pomiędzy politykiem a dziennikarzem, badaczka wspomina o formie psychoterapii wypracowanej w ramach psychiatrii społecznej, zwanej analizą transakcyjną, kiedy to

„W konkretnej sytuacji ludzie porozumiewają się ze sobą poprzez jeden z tych trzech stanów (Rodzica, Dziecka, Dorosłego – S.R.). Zatem od tego, jakie role komunikują się ze sobą w danym

²⁴⁹ H. Satkiewicz, *Językowe przejawy agresji w mediach* [w:] *Język w mediach masowych*, red. J. Bralczyk, K. Mosiołek-Kłosińska. Warszawa, 2000, s. 28–33.

²⁵⁰ O konfliktach dokładnie patrz np.: М. Горбунова, *Конфликтология*, Ростов-на-Дону 2005.

²⁵¹ *Nowy słownik poprawnej polszczyzny*, red. A. Markowski, Warszawa 2000, s. 348.

²⁵² J. Bloch, *Sposoby radzenia sobie z konfliktem przez polityków na przykładzie wywiadów* [w:] *Reverendissimae Halinae Satkiewicz cum magna aetimatione*, red. G. Dąbkowski, Warszawa 2008, s. 31–47.

momencie transakcji (tj. kontaktu z uwzględnieniem roli) zależy, czy rozmówcy osiągną porozumienie czy nie. [...] Transakcje bardzo często przyjmują charakter gier, czyli porozumiewania się, w którym oprócz poziomu jawnego, jest także poziom ukryty, który może być powodem konfliktu. Rozmówcy mają różne interesy, wchodzą w różne role, aby bronić swoich interesów, wchodzą tym samym ze sobą w konflikt”²⁵³.

Politycy w większości nie próbują łagodzić konfliktów, gdyż te prowadzą do zmian na scenie politycznej, zwłaszcza jeśli chodzi o relacje różnych obozów politycznych. Różnice są natomiast zauważalne na niektórych poziomach „uprawiania polityki”. Wybitny uczony, Noam Chomsky, opisując użycie języka i formułowanie pewnych komunikatów, podkreśla, że ostrożność w wypowiedziach polityka najbardziej widoczna jest w kampaniach prezydenckich i wyjaśnia na przykładzie funkcjonowania administracji Prezydenta Reagana:

„The Reagan administration is largely a pigment of the public relations industry, and the public relations aspects of it, including control over language, are very striking – it’s a professional public relations outfit. It was interesting to see how every choice of terms they use is carefully crafted”²⁵⁴.

W tym wywiadzie Chomsky poddaje analizie używanie w dyskursie politycznym takich terminów, jak *conservative*, *defense*, *terrorism*, *national / special interest*, zwraca uwagę na wybór odpowiedniego słownictwa przez speechwriterów i podkreśla, że

„This is typical case of the way of framework of thought is consciously manipulated by an effective choice and reshaping of

²⁵³ J. Bloch, *op. cit.*, s. 41–42.

²⁵⁴ N. Chomsky, *Political discourse and the propaganda system* (24 Oct. 1986) [w:] *Idem, Language and politics*, ed. by C. P. Otero, Montreal – NY 1989, p. 662–697 (cyt. – p. 662).

terminology so as to make it difficult to understand what's happening in the world. A very important function of the ideological institutions – the media, the schools, and so on – is to prevent people from perceiving reality, because if they perceived it they might not like it and might act to change it, and that would harm privileged people who control these things”²⁵⁵.

Rola wpływu na opinię rozmówcy przy pomocy słowa i miejsce tego zjawiska w strukturze języka są dokładnie opisane w badaniu Michała Sarnowskiego²⁵⁶. Przy pomocy konstrukcji: *czy to naprawdę tak, jak mówicie, ja bym za bardzo nie dowierzał takim danym, myślę inaczej, w przeciwieństwie do was, moja myśl jest taka...* mówca unika bezpośredniej zniewagi odbiorcy, ale przy tym dużą rolę odgrywa aspekt socjolingwistyczny zjawiska, a dokładnie to, że sposób wyrażania niezgody z opinią rozmówcy jest postrzegany różnie wśród różnych grup społeczeństwa. Anna Dąbrowska zwraca jednak uwagę na to, że takie sposoby wyrażania opinii są charakterystyczne dla inteligencji, ale niewykształceni ludzie postrzegają je jako unikanie przez mówiącego odpowiedzi, przekręcanie faktów²⁵⁷.

We wspomnianej pracy Michał Sarnowski wprowadził pojęcia przestrzeń negatywnej komunikacji, a także szczegółowo opisał takie segmenty komunikacji, jak kłótnia i konflikt²⁵⁸. Kłótnię określono jako specyficzną interakcję interpersonalną, odmienną sytuację komunikacyjną, a tym samym – specjalny rodzaj mówienia. Interakcja buduje się na konflikcie, w razie przejścia w kłótnię, przestaje odpowiadać przyjętym normom społecznym. Te dwa pojęcia są nierozłączne, to różne formy przejawu niezgody

²⁵⁵ *Ibidem*, s. 663.

²⁵⁶ M. Sarnowski, *Przestrzeń komunikacji negatywnej w języku polskim i rosyjskim. Kłótnia jako specyficzna sytuacja komunikacji werbalnej*, Wrocław 1999.

²⁵⁷ A. Dąbrowska, *Akty etykiety językowej wyrażające brak zgody z opinią rozmówcy* [w:] „Język a kultura”, t. 6. *Polska etykieta językowa*, pod red. J. Anusiewicza i M. Marcjanik, Wrocław 1992, s. 115–120.

²⁵⁸ M. Sarnowski, *op. cit.*, s. 10.

z opinią rozmówcy. Jednak konflikt w przeciwieństwie do kłótni daje wymianę opinii i może prowadzić do pozytywnych efektów rozwiązania problemu. To, jak pisze Michał Sarnowski, „siła dynamiczna, silnik zmian i przekształceń, środek poszukiwania porozumienia i kompromisu”²⁵⁹. Inny przejaw konfliktu polega na ostrym przeciwstawieniu poglądów, podczas takiej praktyki komunikacyjnej chodzi tylko o zwycięstwo nad rozmówcą, pokonanie opozycji przez ostre wystąpienia, agresywne wyrażenia, zniewagi i czasem zachowanie.

W sytuacjach komunikacji zbudowanych na konflikcie narusza się zasady zachowania i etykiety, a szczególnie wyraźnie widać stosunki międzyludzkie, jak lekceważenie, zwierzchność i zniewaga, które są poza normami komunikacji i zachowania ogólnoludzkiego. Dlatego autor zwraca uwagę, że takie niepożądane stosunki etyczne pozwalają розміścić pojęcie przestrzeni komunikacji negatywnej wśród negatywnych zjawisk aksjologicznych, natomiast w przestrzeni komunikacji werbalnej aktywizują się i zaostrzają wszelkie negatywne aspekty konfliktu, których skutkiem jest porażka komunikacji i psucie stosunków międzyludzkich²⁶⁰.

AGRESJA WERBALNA

Michał Głowiński wypowiada się o totalitaryzacji języka polskiego i pisze:

²⁵⁹ *Ibidem*, s. 10.

²⁶⁰ M. Sarnowski, *op. cit.*, s. 12.

„Nie jest to z pewnością w tej chwili sprawa najdonioślejsza, warto wszakże zwrócić na nią uwagę: obserwujemy radykalne obniżanie się kultury mówienia publicznego. Chodzi zarówno o narastającą niepoprawność, jak i o brutalizację wypowiedzi”²⁶¹.

Podobne wnioski nasuwają się także po wnikliwej analizie w odniesieniu do języka ukraińskiego i ogólnej kultury politycznej na Ukrainie.

Kłótnie i utarczki, obelgi i zniewagi z ust różnych przedstawicieli elity politycznej, spotykają się z obojętnością elektoratu wynikającą z przyzwyczajenia do podobnych zachowań. Ostry język wypowiedzi powoli przekształca się w język wrogości i agresji, mowę nienawiści i chamstwa, której poświęciła swoje badania Hałyna Maciuk²⁶², czy której została poświęcona praca Ireny Kamińskiej-Szmaja²⁶³. Maria Peisert pisze, że źródła agresji znajdują się „w sferze emocji pod wpływem afektu i wrodzonych instynktownych zachowań”²⁶⁴. Autorka zaznacza, że polska inwektywa parlamentarna mogłaby stanowić źródło kilku monografii i wyjaśnia, że w przestarzałym już przenośnym znaczeniu słowo parlamentarny znaczyło ‘zgodny z dobrymi obyczajami, przyzwoity, kulturalny’, a w polskim parlamencie obserwuje się zachowania przeciwne, zresztą jak i w ukraińskim, z charakterystycznym użyciem ‘nieparlamentarnego słownictwa’²⁶⁵. Autorka podkreśla, że

„Byłoby interesujące zebrać zniewagi słowne i inne formy agresji werbalnej, których używało się i używa także w polskim parlamencie, szczególnie obecnie, kiedy odrodziła się tradycja wolnego

²⁶¹ M. Głowiński, *Nowomowa i ciągi dalsze. Szkice dawne i nowe*, Kraków 2009, s. 223.

²⁶² Нр.: Г. Мацюк, *Розвиток теорії соціолінгвістики...*, с. 11–123.

²⁶³ I. Kamińska-Szmaja, *Agresja językowa w życiu publicznym. Leksykon inwektyw politycznych 1918–2000*, Wrocław 2007.

²⁶⁴ M. Peisert, *Formy i funkcje agresji werbalnej. Próba typologii*, Wrocław, 2004, s. 9.

²⁶⁵ *Ibidem*, s. 176.

parlamentu, a na jego arenie dochodzą do głosu rywalizujące partie polityczne²⁶⁶.

Agresja „stanowi istotny problem badawczy ze względu na społeczne aspekty i skutki jej przejawów”²⁶⁷. „Człowiek wraz z nauką języka uczy się agresywnych zachowań językowych, a także pozajęzykowych, które mogą im towarzyszyć bądź je zastępować. Uczy się także reakcji na agresywne zachowanie, tzn. replik stosownych do sytuacji”²⁶⁸.

Z terminem agresja związane jest każde działanie agresywne, które jest sposobem osiągnięcia pewnego celu²⁶⁹. *Słownik języka polskiego* daje takie wyjaśnienie: agresja – „wrogie, zaczepne zachowanie się, też: silne negatywne emocje wywołujące takie zachowanie”; znaczenie z indeksem 2 dotyczy już tylko działań wojskowych, bo tłumaczone jest jako „zbrojna napaść jednego państwa na drugie”²⁷⁰.

Najdokładniejszą charakterystykę tego zjawiska podają najnowsze prace, poświęcone temu zagadnieniu. Na przykład autorka monografii *Agresja językowa w życiu publicznym. Leksykon inwektyw politycznych 1918–2000*, Irena Kamińska-Szmaj tak wyjaśnia analizowane zjawisko:

„Agresja językowa – obrzucanie się inwektywami, poniżanie, znieważanie słowem, mimo że jest zjawiskiem powszechnym, i to nie tylko we współczesnym życiu publicznym, ciągle budzi sprzeciw społeczny, ale jednocześnie skłania do refleksji nad potęgą słowa, którego moc już od czasów starożytnych w różny sposób jest wykorzystywana przez uczestników życia publicznego, a zwłaszcza przez nadawców komunikatów politycznych. W XX wieku gwałtowny rozwój prasy, a następnie upowszechnienie się nowych kanałów komunikacji społecznej, takich jak radio,

²⁶⁶ *Ibidem*, s. 175.

²⁶⁷ *Ibidem*, s. 181.

²⁶⁸ *Ibidem*, s. 182.

²⁶⁹ *Великий тлумачний словник ...*, s. 10.

²⁷⁰ *Słownik języka polskiego*, Warszawa, 2007, t. 1, s. 5.

telewizja czy w ostatnich latach Internet, zrewolucjonizowały możliwość oddziaływania słowem, również tym obelżywym, naruszającym godność drugiego człowieka. Szermierki słowne, a często brutalna walka na słowa zostały wpisane w rytuał sprawowania władzy, w którym uczestniczą też mniej lub bardziej podekscytowani słuchacze, czytelnicy, widzowie, bo przecież dla nich te igrzyska są organizowane²⁷¹.

Więc traktujemy agresję werbalną jako wyrażenie w słowach gniewu, oburzenia, złości i innych emocji negatywnych, które powstają na skutek wrogiego stosunku do rozmówcy i wykorzystanie ich w stosunku do niego. Maria Peisert sformułowała to tak:

- bezpośrednia agresja werbalna, która wyraża negatywny stosunek do osoby, realizowana za pomocą leksyki znieważającej i neutralnej;
- niejawną agresję językową w stosunku do adresata, wyrażoną w formie plotki lub innych działań językowych, które zniesławiają i pozbawiają autorytetu;
- implikowana agresja, której nie można zauważyć w treści komunikatu, ale wypływa podczas analizy kontekstu i sytuacji aktu mowy²⁷².

Halina Satkiewicz zaproponowała podział agresji na otwartą i zamkniętą²⁷³. Agresję werbalną charakteryzuje językowa zniewaga, deprecjonowanie wszystkich działań przy pomocy dużej ilości leksyki zabarwionej emocjonalnie. Elżbieta Laskowska przeciwstawia pojęcie agresji językowej terminowi język ideologii: „Ideologię pojmuję jako względnie uporządkowaną wizję rzeczywistości społecznej i ściśle powiązany z tą wizją system wartości”²⁷⁴, który stanowi o roli człowieka w społeczeństwie, a podporządkowanie jemu jest ostoją porządku społecznego.

²⁷¹ I. Kamińska-Szmaj, *op. cit.*, s. 7.

²⁷² M. Peisert, *op. cit.*, s. 31.

²⁷³ H. Satkiewicz, *Językowe przejawy agresji w mediach [w:] Język w mediach masowych...*, s. 28–33.

²⁷⁴ E. Laskowska, *Agresja językowa jako problem moralny [w:]* http://www.etykaslowa.pl/index.php?option=com_content&view=article&id

W innych pracach Elżbiety Laskowskiej agresję werbalną pokazano z punktu widzenia psychologii, autorka nazywa jej wykorzystanie problemem moralnym i zwraca uwagę, że zastosowanie strategii agresji językowej wyklucza dwie podstawowe zasady kultury i zachowania, a dokładniej – szacunek dla partnera i zainteresowanie jego poglądami²⁷⁵.

Pojęcie agresji werbalnej nieodłącznie związane jest z kulturą języka, etykietą. O tym pisałam też w artykułach poświęconych zjawisku w ukraińskiej płaszczyźnie politycznej²⁷⁶. Jeśli badać zjawisko agresji werbalnej jednego środowiska językowego, to można uogólnić przyczyny i cel takiego zachowania. Mówca w swoim wystąpieniu rujnuje normy kultury językowej, czasem nieświadomie, a jeśli mówić o dyskursie politycznym, czy sfery medialnej, wtedy działała w sposób świadomy i zaplanowany. Przyczyny takiego zachowania to prognozowana reakcja na wyrażenia mówiącego – oburzenia, dominacja, bezpośredni wpływ i zmiana poglądów odbiorcy, dalej – omówienie, ale „przede wszystkim pragnienie, by za wszelką cenę realizować cele polityczne²⁷⁷”.

Możliwość wpływu na współrozmówcę słowami rozpowszechniła się szczególnie razem z rozwojem demokracji – procesu wolnego wyrażania swoich upodobań czy wyborów. Jednocześnie takie zmiany doprowadziły do walk językowych, słowo przetworzono na środek manipulacji poglądami innych, a politycy i dziennikarze doskonale opanowali sztukę perswazji – argumentowanego namawiania do czegoś lub starań, by zrezygnować z czegoś²⁷⁸.

Elementy składowe werbalnej agresji znajdują przejaw w różnych płaszczyznach języka: atakowanie image'u innej osoby, które powoduje jej dyskomfort psychiczny, odbywa się za pomocą środków leksykalnych, morfologicznych, wykorzystania składni

=12:agresja-jzykowa-jako-problem-moralny&catid=1:eksperci-o-etyce-sowa&Itemid=9, [31.08.2012]

²⁷⁵ *Ibidem*.

²⁷⁶ S. Romaniuk, *Sposoby (nie)werbalnego pokonania...*, s. 197–215.

²⁷⁷ I. Kamińska-Szmaj, *op. cit.*, s. 53.

²⁷⁸ *Słownik języka polskiego...*, t. 1, s. 53.

emocjonalnej. W stylistyce najczęściej wykorzystuje się środki ironii, wyśmiewania, sarkazmu, dokuczania. Odczuwalnym sygnałem agresji jest ostry, dyrektywny (ukazujący) ton, podniesiony głos, który często przechodzi w krzyk²⁷⁹.

²⁷⁹ I. Kamińska-Szmaj, *op. cit.*, s. 53.

ROZDZIAŁ III. ANALIZA LINGWISTYCZNA UKRAIŃSKIEGO DYSKURSU POLITYCZNEGO

STYL MÓWIENIA POLITYKÓW UKRAIŃSKICH

Różnorodne środki językowe stosowane przez polityków są dobierane dwojako: w pewnym określonym celu lub przypadkowo, bez większego zastanowienia nad odpowiednim sposobem i miejscem ich użycia. Jak się okazało, oprócz typowych strategii stosowanych w różnych dyskursach politycznych ukraiński ma cechy odmienne, które są bardzo charakterystyczne dla języka jako takiego. Jest to m.in.: posługiwanie się dwoma językami – ukraińskim i rosyjskim na zmianę, mówienie ‘surżykiem’ (mieszanką obu języków), wykorzystanie slangu więziennego, nieznanostwo podstaw kultury języka i zasad gramatycznych.

W tym rozdziale skupię się na tym, na ile nieumiejętnym okazało się władanie stylem oficjalnym. O stylu mówienia poszczególnych grup polityków (parlamentarzystów), jak również o ich nieodpowiednich zachowaniach językowych pisałam wcześniej, próbując ustalić przyczyny takiego postępowania²⁸⁰. W głównej mierze były to: brak przygotowania zawodowego, niska kultura

²⁸⁰ С. Романюк, „Я прошу вас, послушайте. Криком ми ж нічого не допоможемо один одному”, або розмовний стиль в українському парламентському дискурсі [w:] *Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht*, hrsg. O. Novikova, P. Hilkes, U. Schweier, Munchen – Berlin – Leipzig – Washington, D.C., 2014, p. 201–216.

osobista, zajmowanie się sprawami nieodpowiednimi do wykształcenia albo brakiem owego. Na Ukrainie w latach 2005–2013 rażące było nadużywanie władzy, co powodowało obniżanie stylu rządów i zachowań językowych oraz ogólnych.

Parlamentarzyści chętnie posługują się stylem potocznym języka ukraińskiego, który, jak widać, obniża poziom debaty w Radzie Najwyższej. To wpływa na ogólny sposób postrzegania działalności deputowanych, a także na jej ocenę w społeczeństwie, a następnie kształtuje opinię na temat odpowiedzialności i działalności bądź ich braku tej grupy społecznej.

Rozpatrzmy podstawowe składniki analizowanego stylu mówienia. Nie dziwi, że często określa się go jako język potoczny: „szczególny rodzaj języka literackiego, którym posługują się mówcy w codziennych nieoficjalnych kontaktach. Język mówiony uważany jest też za osobny styl języka literackiego” (w polskiej lingwistyce mówi się o dialekcie kulturalnym)²⁸¹. Dla stylu potocznego charakterystyczne jest wykorzystanie potocznej leksyki i frazeologii, prostych konstrukcji syntaktycznych, ekspresywna intonacja²⁸². Oprócz tego określono cechy pozalingwistyczne, które stanowią o specyfice takiego języka. Chodzi o aktywną gestykulację, mimikę, niewymuszoność i spontaniczność mówiącego, a przede wszystkim o emocjonalność przekazywania myśli, improwizację, ukierunkowanie na słuchacza i na sytuację²⁸³. Cytowany artykuł słownikowy z ukraińskiej encyklopedii zawiera charakterystykę typowych konstrukcji właściwych temu stylowi. To przede wszystkim leksyka „słowa, które są przeciwstawiane leksyce neutralnej i książkowej przez ich zabarwienie emocjonalno-ekspresywne i nacechowanie funkcjonalno-stylistyczne.

²⁸¹ *Українська мова: Енциклопедія*, редкол. В. Русанівський, О. Тараненко, М. Зяблюк та ін., Київ 2000. *Стаття „Розмовна лексика”*, с. 522.

²⁸² О експресји в језыку и јей функцијах в залежној од стылу патрз: В. Чабаненко, *Основи мовної експресји*, Київ 1984; В. Русанівський, *Співвідношення функціональних і експресивних стилів мови* [В:] *Слово і труд*, Київ 1976, с. 73–81.

²⁸³ *Ibidem*.

Potoczność obejmuje szeroką gamę ocen stylistycznych i emocjonalnych w niewymuszonych, przeważnie codziennych kontaktach. W leksyce potocznej widać bezpośredni wpływ uczuć mówiącego, np. [...] ironiczno-pogardliwy stosunek jest pokazywany przez leksemy familiarne, wulgarne, typu **gadula, oferma, człapać**” [wyróż. – autor cytatu]²⁸⁴. Źródłami dla niego jest codzienny język potoczny, język prosty, dialekty, język folkloru, żargon itd. Znane jest stanowisko wielu badaczy, którzy podtrzymują tezę, że „mowa prosta” jest charakterystyczna przede wszystkim dla osób niewykształconych²⁸⁵.

Nie budzi wątpliwości funkcja stylistyczna opisywanych środków w języku literatury pięknej. Wynika ona z kontekstu i potrzeby. W publicystyce natomiast wprowadzenie podobnych leksemów do wystąpień publicznych – referatów na posiedzeniach Rady Najwyższej – jest całkowicie nieodpowiednie, stąd można przypuszczać, że ukraińscy parlamentarzyści nie znają zasad prawidłowego formułowania wypowiedzi. Podobne stwierdzenie będzie słuszne podczas mówienia o dyskursie mediów, ale to pozostaje poza moimi badaniami. Przykłady potwierdzające tę tezę podam podczas szczegółowej analizy języka polityków. Nie potrzeba dodatkowego wyjaśnienia do komentarza, że podstawowym stylem, którym umiejętnie powinni posługiwać się deputowani, jest styl urzędowy, a zachowanie ustalonych norm językowych w mowie i na piśmie odpowiada pojęciu kultury języka, czyli „świadomego, ukierunkowanego wykorzystania środków językowych w zależności od celu i okoliczności kontaktów”²⁸⁶.

Kontakty oficjalne, które zakładają niezgodę (bo właśnie one wywołują najwięcej dyskusji, a później są cytowane i transmitowane przez wszystkie kanały TV i Internet i stają się przedmiotem badania) w ścianach instytucji rządowych powinny zawierać typowe konstrukcje na kształt: *Proszę kontynuować; proszę*

²⁸⁴ Українська мова: Енциклопедія..., с. 521.

²⁸⁵ І. Кононенко, Українська та польська мови: контрастивне дослідження, Warszawa 2012, с. 263.

²⁸⁶ Українська мова: Енциклопедія. Стаття „Культура мови”..., с. 263.

pozwolić dokończyć..., proszę zwrócić uwagę na..., zaprzeczam, gdyż..., w przeciwieństwie do państwa słów..., nie zgadzam się z państwa opinią; to powinno być uzupełnione/potwierdzone; nie mogę godzić się na taki stosunek / przedstawienie faktów; to decyzja nie do przyjęcia itd.²⁸⁷. Te i inne modele językowe nie naruszają etykiety, często są na tyle przekonujące, że nie wymagają dodatkowego elementu emocjonalnego, a umiejętnie połączone z nieobraźliwą gestykulacją, mimiką podkreślają komunikat, ale nie zniżają go do poziomu potocznego. Zauważmy, że taka postawa nie jest typowa dla polityków ukraińskich. Niestety typowe jest formułowanie myśli w sposób zupełnie inny, różny od przyjętego.

Istnieje wzajemna zależność między procesami społecznymi i wyrażaniem się w języku, mamy więc jaskrawy przykład tego, na ile jest niski poziom edukacji politycznej, a w kraju – poziom demokracji oraz tego, jak wpływ konkretnych sytuacji z udziałem parlamentarzystów i bliskich im osób określa ich język *a priori*, w ten sposób ‘dyskwalifikując’ ich jako profesjonalistów.

Zniekształcone, nieodpowiednie sytuacje językowe bezpośrednio odpowiadają zachowaniu poszczególnych osób i ogólnym procesom społecznym na Ukrainie. Dla rzetelności naukowej wspomnę, że chodzi przede wszystkim o te zjawiska, które kształtują negatywne postrzeganie osoby przez pewną grupę społeczną lub później – przez szeroki ogół. W ukraińskiej polityce sprzyjają temu takie zjawiska, jak kumoterstwo władz (w Europie ma to oficjalną nazwę – nepotyzm, a nie żartobliwą i zbliżoną do ukraińskiej tradycyjnej formy); ‘mażorstwo’ (wpływowość i bogactwo rodziców, które determinują styl życia dzieci, zauważmy, niegodny i świadczący o bezprawiu, nieodpowiedzialności, marnotrawstwie itd.); zdrada w najszerszym znaczeniu: partii, ideałów, wyborców; ogólne zachowanie na posiedzeniach (głosowanie za innymi, fałszerstwa dotyczące liczby deputowanych,

²⁸⁷ Szczegółowo o kulturze ukraińskiego języka specjalistycznego – patrz np. *Культура фахового мовлення*, za ред. Н. Бабиц, Чернівці 2005. Typowe dla ustnej wypowiedzi konstrukcje zostały opisane na str. 95–117.

znane przechodzenie z partii do partii) i poza parlamentem, np. niegodne postępowanie wobec dziennikarzy, łamanie przepisów ruchu drogowego, inne przestępstwa administracyjne i karne; rozwiązywanie problemów dzięki pozycji, grabież ziem państwowych, instytucji, firm itd. Nie jest możliwe, aby podobne zjawiska społeczne nie były nieodzwierciedlane w języku, przejawiają się np. w sformułowaniach typu tuszki²⁸⁸, mażory²⁸⁹, pianiści²⁹⁰ itd.²⁹¹ Jednak oprócz tego takie wyrazy wpływają na ogólny obraz dyskursu politycznego na Ukrainie – stają się jego częścią. Mimo wiedzy o tych i podobnych zdarzeniach, są częste i nie znika-

²⁸⁸ ‘Tuszkami’ (mięso zabitego zwierzęcia, zazwyczaj przedstawiane w mediach jako kurczak lub królik) nazywano parlamentarzystów, którzy po wejściu do RN z ramienia jednej partii natychmiast zmieniali ją na inną, z bardziej korzystnymi warunkami współpracy, zazwyczaj bliską władzy. Najbardziej znane i komentowane – przejścia z Partii Julii Tymoszenko „Bat’kiwyszczyna” do Partii Regionów Wiktora Janukowycza. Użycie nazwy ‘tuszka’ jest przykładem przywoływania słownictwa z negatywną konotacją; to określenie kogoś, kto nie ma własnego zdania, traktowany jak martwe zwierzę. Nazywanie posłów w taki sposób skutkuje natychmiastowym oburzeniem się adresatów, ponieważ w takim ujęciu rola parlamentarzystów kojarzy się wyłącznie z kupnem-sprzedazą głosów. To pojęcie rozpowszechniło się po tym, jak ojciec i syn Tabałowowie, którzy trafili do Rady Najwyższej z partii Batkiwyszczyna nie weszli do tej partii w Radzie Najwyższej, tym samym łamiąc przysięgę deputowanego, zgodnie z którą powinni złożyć mandat.

²⁸⁹ Złota młodzież.

²⁹⁰ Dot. deputowanych, od naciskania (bezmyślnego) na guziki podczas głosowania.

²⁹¹ O tym szczegółowo np.: О. Тараненко, *Формування нової системи соціальних цінностей і пріоритетів українського суспільства (на матеріалах української мови кінця ХХ – початку ХХІ ст.)* [в:] *Мовознавство* № 1, 2014, с. 3–31; № 3, с. 3–33; О. Кирилюк, *Мовні реакції на суспільно-політичні процеси (на прикладі інтернет-дискурсу)* [в:] „Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови”, Вип. 11, Київ 2014, с. 193–196; o tłumaczeniu nowych leksemów w prasie polskiej i niemieckiej: С. Романюк, О. Новікова, *Нова лексика в українському медіа-дискурсі та проблема її інтерпретації польськими і німецькими ЗМІ* [in:] *Dekonstruktion und Konstruktion. Zwischen Sprach- und Literaturwissenschaft. Festschrift für Ulrich Schweier zum 60. Geburtstag*, hrsg. von E. Graf, I. Mendoza, B. Sonnenhauser, Muenchen, Berlin, Leipzig, Wien 2015 (= Wiener Slawistischer Almanach. Sonderband 86), p. 225–245.

ją, a w ciągu ostatnich lat – wręcz przeciwnie stają się częstsze. Rozmowa o takich czynach nabiera podobieństwa do nich staje się brutalna i agresywna.

Możliwość wpływania na współrozmówcę słowami rozpowszechniła się szczególnie razem z rozwojem demokracji – procesu wolnego wyrażania swoich upodobań czy wyborów. Jednocześnie te zmiany doprowadziły do walk językowych, słowo przetworzono na środek manipulacji poglądami innych, a politycy i dziennikarze doskonale opanowali sztukę perswazji – argumentowanego namawiania do czegoś lub starań, by ktoś zrezygnował z czegoś²⁹². Elementy składowe werbalnej agresji znajdującej przejaw w różnych płaszczyznach języka:

„Atakowanie image’u innej osoby, które powoduje jej dyskomfort psychiczny, odbywa się za pomocą środków leksykalnych, morfologicznych, wykorzystania składni emocjonalnej. W stylistyce najczęściej wykorzystuje się środki ironii, wyśmiewania, sarkazmu, dokuczania. Odczuwalnym sygnałem agresji jest ostry, dyrektywny (nakazujący) ton, podniesiony głos, który często przechodzi w krzyk”²⁹³.

Podam przykład: [...] *Але колегам, особливо молодим, я хочу сказати: ви знаєте, **демонстрація вашої крайньої агресивності, демонстрація цинізму, коли буцімто відстоюються інтереси Конституції і тут же зривається робота Верховної Ради, не додає авторитету Верховній Раді. Ви зрозумійте, ми тут – представники політичної еліти України, на нас люди дивляться, нам люди покладали якісь наші надії і сподівання. А всім горлопанам я рекомендую, якщо в вас так... Колеги, якщо в вас так бурлить енергія, якщо ви такі завзяті – **візьміть лопати в руки, ідіть повідкидайте сніг, нехай вийде з вас дурь (Шум у залі)** (Я. Сухий) / *Ale kolegom,****

²⁹² Słownik języka polskiego PWN, t. 2., Warszawa 2007, s. 25.

²⁹³ I. Kamińska-Szmał, op. cit., s. 53.

szczególnie młodym, chcę powiedzieć: **Wiecie, demonstracja waszej krańcowej agresji, demonstracja cynizmu, kiedy niby bronię interesy Konstytucji i tu przerywa się pracą RN, nie doda jej autorytetu. Rozumieście, że jesteśmy tu przedstawicielami elity politycznej Ukrainy, ludzie na nas patrzą, pokładali w nas nadzieję. A wszystkim krzykaczom polecam... Koledzy, jeśli tak was rozpięra energia, jeśli jesteście tacy zawzięci, **weźcie łopaty, idźcie odgarniać śnieg, niech wyjdzie z was głupota** (hałas)²⁹⁴.**

Ponizanie adresata odbywa się za pomocą epitetów dobranych w celu upokorzenia, wyśmiania. Na to, w jaki sposób informacja jest przyjmowana, czy zawiera agresję (wyrażoną bezpośrednio lub pośrednio), ma wpływ wiele czynników językowych, np. dobór słów i konstrukcji składniowych, typy zdań, funkcja kontekstu, różnorodność stylu funkcjonalnego, adekwatność wybranego stylu lub jego nieodpowiedniość do typu informacji, forma podania, rodzaj aktu mowy, wykorzystanie aluzji, ironii, intertekstualność, typy kodów, które współlistnieją z werbalnymi, hierarchia kodów, podział informacji na kody, odniesienie do aktualnej sytuacji nadawcy i odbiorcy, typ nadawcy, jak też pozajęzykowych – wygląd zewnętrzny nadawcy, stosunki nadawca – odbiorca, tembr głosu, zanikanie głosu, dźwięku, typ tła zastosowanego w mediach elektronicznych, poziom ważności informacji dla sytuacji politycznej i społecznej w kraju²⁹⁵.

W ukraińskim dyskursie politycznym jest wyjątkowo wiele przykładów wspomnianego wykorzystania wszystkich środków językowych dla wyrażenia niezadowolenia z czyichś czynków, dla negatywnej oceny działań, wyśmiewania, poniżania, a nawet dla słownego znęcania się nad przeciwnikiem. Środki te są aktywnie wykorzystywane przez deputowanych i coraz częściej brzmią w sali obrad: *Напевне, ні за кого з вас ніхто би не голосував,*

²⁹⁴ Wszystkie przykłady pochodzą ze stenogramów Rady Najwyższej Ukrainy: <http://static.rada.gov.ua/zakon/skl7/1session/STENOGR/index.htm>

²⁹⁵ J. W a r c h a ł a, *Komunikacja perswazyjna, czyli kilka uwag o retoryczności, zaufaniu i prawdomówności* [w:] *Kultura i język mediów*, Kraków 2007, s. 130–131.

якби розказували, що ви такі **‘піаністи’** тут. **Позор і ганьбу на весь світ організуєте, голосуючи чужими картками!** Та з нас всі сміються! На засіданнях, зустрічах з дипломатичним корпусом люди з інших країн навіть в голову не можуть собі уявити, що є така практика в українському парламенті, коли голосують за сусідів. **Та схаменіться вже!** Та ви маєте більшість. **Що вам ще потрібно?** Голосуйте згідно закону! Дотримуйтеся Конституції і тоді буде порядок, і тоді буде конструктивна парламентська робота! (Оплески) (О. Тягнибок) / *Na pewno na nikogo z was nikt by nie głosował, gdyby się okazało, że jesteście takimi ‘pianistami’.* **Hańbicie się na całą świat, głosując za innych!** Z nas wszyscy się śmieją! Na posiedzeniach, spotkaniach z korpusem dyplomatycznym ludzie z innych krajów nawet nie są w stanie sobie wyobrazić, że jest taka praktyka w ukraińskim parlamencie, że głośnie się za sąsiadów. **Opanujcie się!** Macie większość. **Czego wam jeszcze trzeba?** Głosujcie zgodnie z prawem! Zachowujcie Konstytucję i będzie porządek, i będzie konstruktywna praca parlamentarna! (oklaski). W tym fragmencie pojawił się wcześniej analizowany wyraz ‘pianista’, jak również leksemy *hańba*, *wstyd* w odniesieniu do wybranych posłów, wykrzykniki i pytania pod ich adresem, przywoływanie do odpowiedniego zachowania. Wypowiedź ta brzmi bardzo emocjonalnie i nawet jeśli nadawca miał rację, to przekaz został skonstruowany w sposób odbiegający od przyjętego w debacie parlamentarnej.

Ale nie tylko niekulturalne czy agresywne zwroty pokazują niski poziom kompetencji językowej deputowanych i nieumiejętność formułowania komunikatów, przez co ich wystąpienia są ciągłym źródłem żartów dla dziennikarzy, internautów, jak też i bazą źródłową mojego i podobnych badań²⁹⁶. Nie tylko jaszkrawo pokazana lub umiejętnie ukryta agresja słowna pokazuje

²⁹⁶ Zaznaczę, że podobnych badań w językoznawstwie ukraińskim oraz socjologii, politologii, psychologii właśnie na materiale ukraińskim wyraźnie brakuje, chociaż temat wydaje się ważny i potrzebny.

obniżony styl nadawcy. Np. językowi przewodniczącego Rady Najwyższej Ukrainy Wołodymyra Rybaka właściwe są niczym nieuzasadnione powtórzenia, które często robią wypowiedź niejasną, np.: **Я прошу, прошу** від Партії регіонів. Три фракції по мотивах голосування виступили, хто від Партії регіонів? **Немає. Від комуністів? Продовжуємо. Продовжуємо** роботу. (О. Рыбак) / **Proszę, proszę** z Partii Regionów. Trzy frakcje wystąpiły do głosowania, kto z Partii Regionów? **Nie ma. Od komunistów? Kontynuujemy. Kontynuujemy** pracę; / **Я прошу... Я прошу** депутатів, **ми прийняли рішення...** (Шум у залі) **Послухайте! Ми прийняли рішення:** скорочена процедура. Запитань по скороченій процедурі немає. **Прошу записатися** на виступи, і вийдете виступите. (Шум у залі) **Прошу записатися** на виступи! Ну, давайте ж Регламент виконувати! **Що ж ви кричите?** (О. Рыбак) / **Proszę... Proszę** deputowanych, **przyjęliśmy decyzję...** (hałas na sali) **Posłuchajcie! Podjęliśmy decyzję:** Skrócona procedura. **Nie ma pytań w skróconej procedurze. Proszę się zapisać** do wystąpień i wtedy wystąpiacie (hałas na sali) **Proszę zapisać się** do wystąpienia! **Wypełniajcie regulamin! Co krzyczycie?** (О. Рыбак). Takie powtórzenia świadczą z jednej strony o emocjonalności, z drugiej – o nieumiejętnym władaniu środkami językowymi właściwymi dla stylu oficjalno-urzędowego, który powinien przeważać w dyskursie politycznym. Czasem przyczyną takiego wyrażenia myśli jest wpływ innych nadawców i ich zachowanie na sali, dlatego w stenogramach często zaznaczono zachowanie deputowanych – hałas, oklaski itd., por.: **Ми ж розглядаємо питання. Давайте розглянемо питання** і потім повернемося. **Сьогодні ви брали. Арсеній Петрович, ви брали** вже перерву. **Взяли дві фракції другу перерву.** Тому перерв більше немає сьогодні. Ранкове засідання ми не закривали, **то давайте ж по Регламенту і працювати.** Воно ж не закрито. **Ми продовжили роботу. Ми по Прасолову не закінчили питання,** тому я ж.... **По Прасолову давайте закінчимо питання,** ну, а як? **Ну,** якщо

ми кажемо, за Регламент. У нас Сас в цьому **професор**. **Ну, питання ми повинні закінчити**. (Шум у залі) Я поняв. **Ну, ви брали перерву**. Ми ранкове засідання **не закінчили**. (Шум у залі) Сідайте, сідайте, шановні! (О. Рибак) / **Rozpatrujemy pytanie. Chodźcie rozpatru-
my pytanie** i potem wrócimy. Dziś **wy braliście**. Arsenij Petrowycz, już **pan brał** przerwę. **Dwie frakcje wzięły dru-
gą przerwę**. Dlatego nie będzie dziś więcej przerw. Porannego posiedzenia nie zamknęliśmy, więc **dawajcie** pracujemy zgod-
nie z regulaminem. Nie jest zamknięte. Kontynuowaliśmy pra-
cę. Nie **skończyliśmy pytania Prasołowa**, dlatego ja... **Dawajcie, skończymy pytanie co do Prasołowa No**, jeśli mówimy, za regulamin. U nas Sas jest w tym **profeso-
rem. No, powinniśmy zakończyć pytanie**. (Hałas w sali). Zrozumiałem (ros.). **No, braliście przerwę**. Nie zakończy-
liśmy **porannego posiedzenia** (hałas). Siadajcie, siadajcie szanowni!

Prawdopodobieństwo tego, że wpływ innych osób na sali, ich repliki i wykrzykniki przeszkadzają nadawcy jest wysokie, gdyż analizując przemówienia poprzedniego przewodniczącego Wołodymyra Łytwyna, zauważamy też podobny problem powta-
rzania słów, części zdania, zdań, np.: **Шановні... шановні... шановні** колеги, я пропоную поступити таким чином. За час перерви Апарату підготувати інформацію про всі документи, як, в який спосіб підписували присягу, ставили свої підписи ці народні депутати **щодо яких у вас виникли...** (Шум у залі) Одну хвилинку. **...щодо яких у вас виникли...** Я прошу вас, **послухайте**. Криком ми ж нічого не допоможемо один одному. І головуючий на вечірньому засіданні поінформує вас з цього приводу (В. Литвин) / **Szanowni... szanowni... szanowni** koledzy, proponuję postępować w następujący sposób. W czasie przerwy aparatu przygotowali informację o wszystkich dokumentach, jak, w jaki sposób podpisywali przysięgę, stawiali podpisy ci deputowani, wobec **których u nas pojawiły się** (hałas). Chwilka... **Wobec których u nas pojawiły się... Proszę,**

posłuchajcie. Krzykiem nie pomożemy sobie. I przewodniczący na wieczornym posiedzeniu poinformuje was o tym; Шановні колеги, **опустіть, я бачу, я дам, я надам** вам слово, **опустіть руку, я дам;** Пан Яворівський, голосували за Прасолова, а не за Табачника. **Слухать надо! Чечетов, прошу. Ви понутили. Прошу, Чечетов** (В. Литвин) / Szanowni koledzy, **opuszczcie ręce, widzę, dam, udzielię** wam głos, **opuszczcie rękę, dam;** pan Jaworiwskij, głosowaliście za Prasolowa, a nie za Tabacznika / **Слухать надо! / Czeczetow, proszę. Ви понутили. Що? Шановні народні депутати, я просив би вас дати мені можливість... Одну хвилиночку, дати мені можливість... Одну хвилинку, завершити виконання своїх обов'язків як голови Підготовчої... Одну хвилинку, голови підготовчої групи.** Зараз буде питання формування фракції. **Будь ласка, розберіться із своїми депутатами,** яких висували, яких пропонували. Я виконав технічну роботу. **Будь ласка.** (Оплески) Шановні колеги, ще раз **прошу вас, розбирайтесь в своїх колективах.** (Шум у залі) (В. Литвин) / Co? Szanowni deputowani, **prosiłbym was o danie** mi możliwości... **Jedną chwilę, danie mi możliwości... Jedną chwilę, zakończyć wykonanie swoich obowiązków jako prezesa Przygotowawczej... Jedną chwilę, prezesa grupy przygotowawczej.** Zараz będzie kwestia formowania frakcji. **Proszę, ogarnijcie się z deputowanymi,** których wysłuchaliście, których zaproponowano. Zrobilem pracę techniczną. **Proszę** (oklaski) Szanowni koledzy, raz jeszcze **proszę was, ogarnijcie się w swoich grupach** (hałas na sali).

Podczas analizy dużej ilości materiału stenograficznego zwraca uwagę nadużywanie zdań urwanych, eliptycznych w wystąpieniach deputowanych i przewodniczącego, np.: **Дякую. Фракція Партії регіонів, хто буде виступати? (Шум у залі). Не фракція, а політична партія Партія... Я прошу вас, шановні колеги, я йду за Регламентом. Михайло Чечетов, будь ласка. Ми ж... по одній хвилині** (В. Литвин) /

Dziękuję. Frakcja Partii Regionów, kto będzie występował (hałas). **Nie frakcja, a partia polityczna Partia...** proszę was, szanowni koledzy, idę wg regulaminu. Mychajło Czczetow, proszę. **My ... po jednej chwili; / Це є депутатом...** фракцію можуть утворювати депутати по багатомандатному округу, а також депутати, обрані по мажоритарному округу, висунуті відповідною політичною силою. Закон говорить 'одні та другі', не говорить 'одні або другі' (О. Махніцький) / **To są deputowani...** фракcję mogą tworzyć deputowani z okręgu wielomandatowego i deputowani wybrani w okręgu większościowym, zaproponowani przez odpowiednią siłę polityczną. Ustawa mówi 'jedni i drudzy' a nie 'jedni lub drudzy'; / **Тому...** (Шум у залі) голосувати повинні тільки депутати, які є в цьому залі. **Прошу фракція... запис від фракцій.** Фракція „Батьківщина” (О. Рибак) / **Dlatego...** (hałas) głosować powinni tylko deputowani, jacy są w sali. **Proszę frakcja... zapis z frakcji.** Frakcja „Batkіwszczyna”. Taka forma językowa wywołana jest najczęściej przebiegiem zdarzeń na sali, jak też nieumiejętnością kontrolowania emocji, a stąd – niemożliwością prawidłowego wyrażenia i zakończenia myśli. U odbiorcy takiego komunikatu rodzi się wrażenie, że takie pourywane i niedokończone, spontaniczne są czy będą działania osoby-mówcy, a po głębszej analizie sytuacji – i partii / kierownictwa państwa jako takiego. W świadomości wyborców jest utrwalone przekonanie o braku konstruktywnych działań w całym parlamencie, gdyż postrzegają pracę parlamentu całościowo, nie wyodrębiając poszczególnych wystąpień. Dlatego słyszymy: „wszyscy są tacy sami”, „wart jeden drugiego” itd. Pojedyncze wystąpienie i mnogość podobnych sytuacji składa się na ogólny obraz dyskursu parlamentarnego na Ukrainie, łatwo go określić np. na podstawie prasy, Internetu jako nieuporządkowany, niekulturalny, obrażający, nieprawdziwy i beczynny. Ma to bezpośredni wpływ na niezadowolenie rządami politycznymi w kraju.

Jednak rozczarowanie sposobem prowadzenia dyskusji, obecne w pytaniach retorycznych, zdaniach wykrzyknikowych typowych dla codziennego zachowania i stylu potocznego, jest

zauważalne nawet w replikach Przewodniczącego RN, osoby, która powinna być wzorem zachowania parlamentarnego, np.: **По якому питанню? По якому?** Це дві фракції взяли перерву. Від цих фракцій Мірошниченко вносить пропозицію. **Ви брали, дві фракції, тож не надавали вам слово.** Сідайте. Я ставлю на голосування... Я прошу керівнику фракції Олександрю Сергійовичу Єфремову (О. Рибак) / **W jakiej kwestii? Jakiej?** Dwie frakcje wzięły drugą przerwę. Z tych frakcji Mirosznychenko wnosi propozycję. **Wzięliście, dwie frakcje, może udzielić вам głos.** Siadajcie. Daję pod głosowanie... Proszę kierownika frakcji...;/ **А чого ви кричите?** Я чую. Ви ж вимагаєте, щоб Регламент був. Тут треба, надо хвилину – дамо. Прошу, включіть ще хвилину (О. Рибак) / **А чзего крижучице?** Шлысзє. Вытагадзце регуламіні. Ту трзєба, надо хвпліну – даму. Прозшє, влэчзцє јєшчє хвплілє; /Так ви ж вимагаєтє Регламент щоб я виконував. **Що мені робити? А?** Не виконувати Регламент? **Давайте ще хвпліну дамо і закінчуйте** (О. Рибак) / Так вы вытагадзце регуламін, жєбуыт ја выконувал. **Со там робіть? А?** Ніє выконаць регуламіні? **Давайце јєшчє хвплілє даму і закінчзце.**

Tak więc nieuporządkowanie pracy parlamentu jest odzwierciedlone w językowej niestaranności i na odwrót: ogólne zachowanie osoby, tolerowanie takiego stylu rządzenia w partii i wśród kierownictwa przejawia się w sposobie mówienia. W przedstawionych przykładach wspomniane konstrukcje są oznaczone boldem. Obok nich są podkreślone konstrukcje – to przykłady naruszeń składniowych: *Вытагадзце регуламін, жєбуыт выконувал* zamiast prawidłowej formuły *вытагадзце, жєбуыт выконувал регуламін*. To nie jest przypadkowe i niekoniecznie może świadczyć o nieumiejętności nadawcy, często właśnie emocje powodują taki przekaz myśli. Podobnych pomyłek w mówieniu deputowanych jest niezliczona ilość, w poniższych przykładach wyraźnie to widać: **Конституцію ми будемо нарушати** чи будемо працювати по Конституції? (В. Литвин) / **Czy będziemy naruszać konstytucję czy**

*бєдзietу прасоваć згоднє з нiя? Володимире Васильовичу, щоб **вам не заважали там**. Арсеній Петрович, нехай вже скаже. Дякую Арсеній Петрович (М. Катеринчук) / Wołodymyrze Wasylowyczu, żeby **wam tam nie przeszkadzali**. Arsenij Petrowycz, niech już powie. Dziękuję Arsenij Petrowycz; Вранці зареєструвалися депутати. **Є в мене секретаріату дані такі**. Народні депутати України, які перебувають у відпустках, це Соболев і Зубко. Далі. **Відрядження немає у народних депутатів**. І хворих, за даними секретаріату, не значиться (О. Рибак) / Rapo zarejestrowali się deputowani. **Są u mnie z sekretariatu dane takie**. Dalej. **Delegacji nie ma u deputowanych**. Народний депутат Сас. Народний депутат Сас. Сідайте, **надам я слово...!** (О. Рибак) / Siadajcie, udzielę ja głosu...!; Я поставлю на голосування. **Ви тільки не кричіть ніхто**: ні свої, ні... Не треба. Прошу (О. Рибак) / Poddam pod głosowanie. **Wy tylko nie krzyczcie**: nie trzeba.*

Dla stylu potocznego typowe jest też używanie pomyłkowych konstrukcji gramatycznych, nieprawidłowo przyswojonych z różnych przyczyn – pod wpływem dwujęzyczności, nieznajomości zasad ukraińskiego i in. Np.: **Я прошу керівнику фракції Олександру Сергійовичу Єфремову**. (О. Рибак) / Proszę kierownikowi frakcji Ołeksandrowi Serhijowiczowi Jefremowi; / Конституцію ми будемо нарушати чи будемо працювати **по Конституції?** (В. Литвин) / Czy będziemy naruszać konstytucję czy będziemy pracować z nią?; **Що стосується п'ять округів**, ми вчора на Погоджувальній раді визначилися. (О. Рибак) / Co dotyczy pięć obwodów, wczoraj na radzie określiliśmy się.

Surzyk²⁹⁷ też wszystko przenika – przykłady jego użycia prześlę i w języku polityków, gdy wykonują obowiązki służbowe, czyli kiedy powinni mówić językiem służbowym, maksymalnie prawidłowym, z użyciem stałych konstrukcji. Np. chodzi

²⁹⁷ Nieuzasadnione mieszanie języków – rosyjskiego i ukraińskiego. Dokładne wyjaśnienie podaję w dalszej części rozdziału.

o rusycyzmu: *Тут треба, **надо** хвилину – дамо* (О. Рибак) / *Trzeba, **надо** [nado – ros. trzeba] chwilę – дамо*; *Ви брали, дві фракції, **тоже** надавали вам слово* (О. Рибак) / *Braliście, dwie frakcje **тоже** [toże – ros. również] udzielali wam głos*; *Міценко, народний депутат. Все. І будемо по мотивах голосування закінчувати. Дам представнику ще „УДАРУ” і закінчуємо. І буде **об’явлена** перерва* (О. Рибак) / *Miszczenko, deputowany. Już. I będziemy kończyć ze względu na motywę głosowania. Dam jeszcze przedstawicielowi „Udaru” i zakończymy. I będzie **об’явлена** [objawlena – ros. ogłoszona] przerwa*; ***Поняв**. Я прошу по мотивах голосування Розенко і потім Катеринчук чи „Батьківщина”* (О. Рибак) / [*Poniał – ros. zrozumiałem*] *Proszę na podstawie motywów głosowania Rozenko i potem Katerynczuk czy „Bat’kiwszczyna”*); *І цим законом нам вдалося підвищити грошове забезпечення наших військовослужбовців до рівня, практично до рівня всіх європейських країн зі збереженням тих посадових **окладів** фінансового забезпечення в Україні. Але я хочу погодитися з вами. **Люба** військова справа, де б вона не відбувалась, – це ризик.* (О. Кузьмук) / *I tą ustawą udało nam się podwyższyć zabezpieczenie finansowe naszych wojskowych do poziomu, do poziomu praktycznie wszystkich krajów europejskich z zachowaniem wszystkich służbowych **окладів** [okład – ros. pensja] zabezpieczenia finansowego na Ukrainie. Ale chcę zgodzić się z wami. **Люба** [lubá – ros. każda] wojskowa sprawa, gdzie by nie miała miejsca – to ryzyko.*

Часем в wystąpieniach pojedynczych polityków trafia się przewaga rosyjskich leksemów, co całkowicie zniekształca treść, np.: [ros.] *Симоненко, фракція Компартії. Одна **опечатка** **произошла**, **Владимир Васильевич**. Левченко Ольга **Владимировна** записана в **Комитет** по будівництву, містобудуванню, житлово-комунального господарства, регіональної політики. **Фракция Компартии вносила ее как членом Комитета по вопросам культуры и духовности. Поэтому прошу внести коррективу***

с учетом этой ошибки (П. Симоненко). Podkreśliłam też składnię nieprawidłową w języku rosyjskim.

Użycie partykuł typu *ну* (*no*) świadczy o nadzwyczaj niskim poziomie kultury języka, gdyż są zarezerwowane jest dla stylu potocznego. Choć nawet nadużywanie ich w życiu codziennym zdradza poziom wykształcenia, więc jest w rozmowach niepożądane: *Підготовка група, одну хвилину, дослухайте до кінця, я почув вас, ну, я почув, зараз будете виступати. (Шум у залі) Ну, секунду! Підготовка депутатська група пропонує для формування фракції відвести 1 годину. Разом з тим, ми на засіданні Підготовчої депутатської групи дійшли висновку, що нам потрібно буде створити Лічильну комісію (В. Литвин) / Grupa przygotowawcza, chwile, dosłuchajcie do końca, słyszałem was. No, słyszałem, zaraz będziecie mówić (hałas). No, sekundę. Grupa przygotowawcza proponuje dla utworzenia frakcji poświęcić 1 godzinę. Razem z tym na posiedzeniu grup przygotowawczych doszliśmy do wniosku, że potrzeba stworzyć komisję liczącą; Що стосується перерви, я зараз дійду до перерви. З процедури голосування, правда, не було. Ну, давайте. Олег Тягнибок (О. Рибак) / Co dotyczy przerwy, zaraz do przerwy dojdę. Z procedury głosowania, правда, nie było. No, dawajcie. Oleh Tiahnybok; Спасибі. Більше записів на виступ не було. Я по мотивах дам, по мотивах. А? Ну, мінуту дам по фракціям. Партія регіонів – хвилина, вам – хвилину, і тобі – хвилину. Прошу, Партія регіонів, Герман. Прошу Герман включити (О. Рибак) / Dziękuję. Więcej zapisów do wystąpienia nie było. Я по мотивах дам, по мотивах. А? No, chwila, дам we frakcjach. German. Proszę włączyć German.*

Oprócz wspomnianych, trafiają się i niegrzeczne, nieodpowiednie do sytuacji zwroty, np. **Szanowni, wy dawajcie propozycję**. W ukraińskim zwroty *szanowny / szanowni* bez imienia / imienia i formy odojcowskiej / nazwiska / stanowiska osoby, do której się zwracamy, uważane są za bez szacunku, powinno być *szanowni deputowani*.

Język prosty i konstrukcje żargonowe też są odnotowane w słowniku deputowanych: *Я звертаюсь до колеги, який щойно мені дякував. У мене до вас велике прохання: не дякуйте мені, бо чим більше ви дякуєте, тим гірше це впливає на мою репутацію як політика. Ви мене краще критикуйте, а не дякуйте. От коли ви мене будете щодня критикувати, я вам буду по пляшці коньяку виставляти кожний день* (О. Ляшко) / *Zwracam się do kolegi, który tylko co dziękował. Mam do was wielką prośbę: Nie dziękujcie mnie, bo im więcej dziękujecie, tym gorzej to wpływa na moją reputację jako polityka. Lepiej mnie krytykujcie, a nie dziękujcie. Jeśli będziecie mnie codziennie krytykować, będę wam po butelce koniaku stawiać każdego dnia.*

Wiele pokazuje też frazeologia. Do udanych porównań, zwrotów szczególnych uciekają się przede wszystkim fachowcy – byli dziennikarze, rzecznicy prasowi itd., czyli ci, którzy rozumieją cenę i wagę słów. Politycy pozwalają sobie na więcej, por.: *Друге, я добре усвідомлюю і розумію колишніх колег по Львову, що вони ‘трупом ляжуть’ для того, щоб не було комуністів* (А. Мартинюк) / *po drugie, dobrze rozumiem i dawnych kolegów ze Lwowa, że oni ‘oddadzą życie’, żeby nie było komunistów.* Tu tłumaczenie nie oddaje w pełni znaczenia frazeologizmu, dosłownie *труп* – to są *zwłoki*, jest to bardzo mocne określenie, oznaczające że ktoś będzie walczył do ostatniego tchu, dodatkowo jest wyrażeniem potocznym. I dalej: *Він [Янукович – S. R.] все більше стає Президентом клану, кланів, і це є не так реверанс навіть Партії регіонів, як Москві, яка наполягала на цьому призначенні. Ну, і це я хочу принагідно звернутися до пана неофіта парламентського – сина Азарова. Ваш батько пропонує всім взяти в руки лопати і не скиглити. Покажіть приклад: візьміть сьогодні лопату – і розчистіть отут для прикладу, будь ласка...* (І. Геращенко) / *Coraz bardziej staje się [Janukowycz – S. R.] prezydentem klanów, klanów i to nawet nie tyle Partii Regionów, jak Moskwy, która nalegała na jego nominację. No, i jeszcze przy okazji*

chcę się zwrócić do **pana neofity parlamentarnego** – syna Azarowa. Pański ojciec proponuje wszystkim **wziąć łopaty do rąk i nie skomleć**. Proszę dać przykład, **niech pan dziś weźmie łopatę i posprząta tu, dla przykładu**; [...] на завершення я хотів би сказати одне. Тут згадувався мій виступ про те, що нібито я казав там про чийсь родинні зв'язки. Я ні в чийх родинних зв'язках **не копаюся**. (А. Ілленко)/ на koniec chciałbym powiedzieć jedno. Tu wspomniane było moje wystąpienie, niby mówiłem wam o czyjś związkach rodzinnych. Nie **przekoruję się** przez niczyje relacje; *Ви знаєте, шановні колеги, просто я розумію, що в нашому залі сесійному зібралися не випускники ‘інституту благородних дівиць і суворівського корпусу’, але те, що відбувається в Партії регіонів, те, що дозволяють собі чоловіки з цієї партії, це більше схоже на те, що тут зібралися ті, для кого кумир поручик Ржевський*. Сидять вони в першому ряду, ці люди не дуже схожі, звичайно, на політиків і депутатів. І я вважаю, що регламентний комітет має розглянути поведінку цих людей, які дозволяють собі з першого ряду коментувати виступи колеги від опозиції, жінки, такими словами, знаєте, які не чуєш іноді в подворотні. Закінчуючи, я хочу сказати, що... Я таких слів не повторюю, нехай ними вони спілкуються **в своїй клоаці**, там, де вони живуть (І. Геращенко) / *Wiecie, szanowni koledzy, po prostu rozumiem, że na naszej sali zebrali się nie absolwenci instytutu dla szlacheckich dziewcz i korpusu suworowskiego, a to, co dzieje się w Partii Regionów, to, na co sobie pozwalają mężczyźni z tej partii, bardziej przypomina tych, dla których idolem jest porucznik Rzewski*. Siedzą w pierwszym rządzie, ci ludzie, nie bardzo podobni do polityków i deputowanych. *I uważam, że komitet ds. regulaminu ma rozpatrzyć zachowanie tych osób, które z pierwszego rzędu pozwalają sobie komentować koleżanki w takich słowach, jakich nie słyszy się nawet na ulicach*. Kończąc, chcę powiedzieć, że ja tych słów nie powtórzę, niech oni się nimi posługują w **swojej kloace, tam gdzie mieszkają**. Odniesienie do realiów carskich,

tj. wykorzystanie w wypowiedzi imienia porucznika *Rzewskiego, Suworowa*, czy też znanej instytucji *instytutu dla szlacheckich dziewczyc* może być świadomym zabiegiem, kojarzeniem polityków ukraińskich z rosyjskimi. Jednak w dalszej części tej wypowiedzi pojawiło się określenie rozmawiać *в подворотни*, czyli na ulicy, pod domem, w najgorszej dzielnicy miasta i dalej autorka cytatu porównuje to miejsce z *kloaką*, zaznaczając przy tym, że jest to miejsce ich zamieszkania. Jest to wypowiedź bardzo emocjonalna i obraźliwa dla adresatów, ma na celu jawne ich upokorzenie.

W przykładach pokazano różne środki wyrażenia agresji. Agresja werbalna cechuje się użyciem inwektyw – ostrych wystąpień przeciw przeciwnikom, oskarżenia pod ich adresem²⁹⁸. Oskarżenia należą do specyficznej formy dezaprobaty, są związane z przekonaniem mówcy (oskarżyciela), że adresat (oskarżony) popełnił coś, co wymaga kary, nagany itd. Negatywna ocena tworzy się przy doborze odpowiednich leksemów charakteryzujących osobę, jej działania i uczynki, często z konotacją negatywną: *przydupas, dureń, chory, nikczemny, błazen* i podobnych wyrazów, w tym także neologizmów. Emocjonalność wyrażenia zwiększa się w kontekście: *Але я ще хотів, товариство, звернутися до усіх нас стосовно тих подій, які відбувалися протягом останнього тижня. Коли **удільні князьки** на місцях, яких поставив той уряд і та влада, собі дозволяли принижувати народних депутатів, зокрема в Житомирі, коли губернатор так званий Сергій Рижук дозволяв собі в присутності депутатів місцевих, журналістів місцевих обзивати народних депутатів України (О. Тягнибок) / Ale chciałbym zwrócić się do nas wszystkich odnośnie do tych zdarzeń, które miały miejsce w ostatnim tygodniu. Kiedy **udzielni książęta** na miejscach, gdzie postawił ich ten rząd i władza, pozwalali sobie na poniżanie deputowanych.*

²⁹⁸ M. Sarnowski, *Przestrzeń komunikacji negatywnej w języku polskim i rosyjskim. Klótnia jako specyficzna sytuacja komunikacji werbalnej*, Wrocław 1999, s. 40.

W wystąpieniach deputowanych pojawiają się neologizmy z odczuwalną konotacją negatywną, np. „nemyragate” – nazwa związana z Watergate – skandalem politycznym w USA w 1970, wskutek którego prezydent Nickson pod groźbą impeachmentu podał się do dymisji: *Емісару і справа ‘немирагейту’, про який зараз говорить цілий світ, перешкодила Україні це зробити. Сьогодні ті порушення прав людини, ті антисемітські виступи, які дозволяють собі члени...* (Г. Герман) / *Emisariusze i sprawa ‘nemyragate’, o której teraz mówi cały świat przeszkodziła Ukrainie w zrobieniu tego. Dziś te naruszenia prawa człowieka, te wystąpienia antysemityczne, na które pozwolili sobie członkowie.* Nazwy powstałe w taki sposób mają silny wpływ na odbiorcę, gdyż uświadamia on sobie ważność i wyjątkowość podobnego porównania, inni uczestnicy dyskursu też muszą uważnie wsłuchać się, żeby zrozumieć wykorzystanie takiego epitetu, a to będzie mieć wpływ na trwałe zachowanie w pamięci sytuacji i kontekstu.

Oczywiście często zniewagi są zawoalowane lub dla przekazania ich używa się bardziej neutralnych konstrukcji. Tym niemniej działają na odbiorcę podobnie jak zwykła zniewaga, i tak jak inni słuchacze komunikatu rozumie go jednoznacznie, zgodnie z treścią założoną przez autora. Choć taką retorykę ciężko nazwać *stricte* agresywną czy nieodpowiednią do sytuacji i kontekstu: *Товариство, так не можна робити, так не можна працювати, XXI століття, тут перетворили цей парламент в цирк, перетворили фактично депутатів в паяців, які, я не знаю як хто, починають натискувати на кнопки по чужих терміналах. Та майте совість! Шановний пане Голово, та це є ваше реноме, це є ваш імідж в очах суспільства* (О. Тягнибок) / *Towarzystwo, tak nie można robić, tak nie można pracować, XXI w., tu przerobili ten parlament na cyrk, przerobili deputowanych na pajaców, którzy, nie wiem jak kto, zaczynają naciskać guziki na cudzych miejscach. Miejcie sumienie! Szanowny panie przewodniczący, to pańska opinia, to pański image w oczach społeczeństwa.*

Dla porównania użycie konstrukcji z czasownikiem w trybie rozkazującym jest absolutnie niedopuszczalne w formach zaprezentowanych poniżej, gdyż świadczy o braku szacunku dla rozmówcy, jego poniżeniu, a z drugiej strony – o niskiej kulturze mówiącego: *І я хотів би, користуючись нагодою, звернутися до Представника Президента у Верховній Раді, **хай він встане назве** норму Регламенту, яка дозволяє повернутися до відхилених питань. І Зарубінський, тут мені підказують, голосував за двох! **Хай мені** Мірошніченко **відкриє норму Регламенту і покаже**, де в Регламенті написано можливість повернення до відхиленого голосування. Дякую за увагу (С. Сас) / I chciałbym, korzystając z okazji, zwrócić się do przedstawiciela prezydenta w Radzie Najwyższej, niech wstanie, nazwie punkt regulaminu, która pozwala wrócić do uchylonych pytań. I Zarubinski, tu mi podpowiadają, głosował za dwóch! **Niech mi** Miroszniczenko **otworzy punkt Regulaminu i pokaże**, gdzie jest w nim możliwość powrotu do uchylonego pytania. Dziękuję za uwagę; Ляшко. **Сідай**, бо відключать зараз. **На місце сідай** і з місця. Все, уже два регламенти. Спасибі. Народний депутат Ляшко з місця, прошу... Є яка пропозиція... Є яка пропозиція: завтра вранці керівники фракцій продовжать консультації. Так домовилися усі керівники фракцій. Потім о 10-й годині... (Шум у залі) ... о 10-й годині... (Шум у залі) **Це ви покричіть** своїм керівникам, а не всім депутатам! **Ви послушайте**, що я дам інформацію, а **потім покричите; Не кричи**. Я прошу керівників фракцій до мене підійти. Я ще раз кажу, **спокійно послушайте**. Керівники фракцій домовились, завтра в 11 годині. Як буде пропозиція сьогодні попрацювати, я прошу керівників фракцій сюди (В. Рибак) / Laszko **Siadaj**, bo wyłączą zaraz. **Na miejsce siadaj** i z miejsca. Wszystko, już dwa regulaminy. Dziękuję. Deputowany Laszko z miejsca proszę; jest taka propozycja... jest taka propozycja: Jutro rano kierownicy frakcji będą kontynuować konsultacje. Tak umówili się wszyscy kierownicy frakcji. Potem o 10 (hałas)... o 10 ... (hałas). To **krzyczcie** swoim kierownikom, a nie*

*wszystkim deputowanym! **Wy posłuchajcie**, dam informację, a **potem krzycie; nie krzycz**. Proszę kierowników frakcji o podejście do mnie. Mówię raz jeszcze, posłuchajcie spokojnie. Kierownicy frakcji umówili się, jutro o 11. Jak będzie propozycja, by dziś popracować, poproszę tu kierowników frakcji.*

Trudno sobie nawet wyobrazić w dyskursie parlamentarnym, by używać czasowników o znieważającej treści, typu *szczekać*, jednak i takie są w słowniku deputowanych: *Дякую. Дякую. Той, хто каже, що немає права, хай подивиться 34 статтю Регламенту, яка передбачає гарантоване право виступу кожної фракції з будь-якого питання, яке розглядається у Верховій Раді. Учїть матеріальну частину спочатку, а потім будете **тявкати** (Шум у залі) (А. Мартинюк) / *Dziękuję. Ten, kto mówi, że nie ma prawa, niech spojrzysz na artykuł 34 Regulaminu, który zakłada prawo do wystąpienia każdej frakcji dotyczące dowolnego pytania rozpatrywanego w RN. Nauczcie się, a potem będziecie **szczekać** (hałas na sali).**

Podalam tylko przykłady i potwierdziłam podstawową tezę o wykorzystaniu nieodpowiednich środków stylistycznych w ustnym dyskursie parlamentarnym na Ukrainie. Podsumowując, chcę zwrócić uwagę: negatywny kontekst społeczny wywołuje oburzenie, które przechodzi do języka poszczególnych osób (np. uczestników dyskursu politycznego), kształtując w taki sposób własny, odmienny od innych ukraiński dyskurs parlamentarny. Dlatego będzie można mówić o wyważeniu słów w Radzie Najwyższej dopiero, gdy ogólny poziom zmian społecznych nabędzie pozytywnych cech i przyjmie słuszny, własny, ale demokratyczny kierunek. Z drugiej zaś strony zmiany ładu społecznego będą bardziej zrozumiałe, jeśli konstrukcje i słowa, którymi są opisywane, będą bliższe poziomowi godnemu współczesnego polityka europejskiego. I wtedy będzie można mówić o dyskursie ukraińskim w kontekście europejskim.

POTENCJAŁ LEKSYKALNY I JEGO ZNACZENIE W DISKURSIE POLITYCZNYM

W dyskursie politycznym kultura języka, a co za tym idzie specyficzny dobór słownictwa, najbardziej zauważalna jest w dialogu, podczas spotkań, na których odbywa się aktywna wymiana opinii – okrągłego stołu, zebrań i in. Poniższy przykład spróbowałam odtworzyć na podstawie informacji dziennikarzy na temat przebiegu okrągłego stołu „Zjednocmy Ukrainę”, który miał miejsce 13 grudnia 2013 r.²⁹⁹. W cytowanej dyskusji bierze udział kilku uczestników, skoncentrujemy się na wybranych – Wiktorze Janukowyczu, Mykole Azarowie i Arseniju Jaceniuku.

Wydzielano te słowa i konstrukcje, które najwyraźniej oddają stan emocjonalny mówiącego i pokazują jego stosunek do oponentów, współ rozmówców itd., a oprócz tego odzwierciedlają jego indywidualny styl, np.: *Лєвова частка тїєї кризи, яка є у країні – політична й економічна – пов'язана з тим, що **Ви персонально тримаєтесь за крісло замість того, щоб прийти у парламент і написати заяву про відставку і сказати, що я винен, я беру на себе відповідальність і йду у відставку*** (А. Яценюк) / *Lwia część tego kryzysu, który jest w kraju – politycznego i ekonomicznego – wynika z tego, że **Pan osobiście trzyma się fotela zamiast przyjść do parlamentu i napisać oświadczenie o dymisji i powiedzieć, że jestem winny,***

²⁹⁹ Przypomnę, Okrągły Stół dotyczył problemu, który pojawił w związku z niepodpisaniem przez ówczesnego prezydenta Wiktora Janukowicza umowy stowarzyszeniowej z UE w Wilnie, 28 listopada 2013 r. wydarzenie, jak wiadomo, miało bardzo negatywne następstwa – zaczynając od pobicia studentów na Majdanie Niepodległości w Kijowie w noc na 1 grudnia 2013 r., rozwoju aktywnego przeciwstawiania się władzy, tzw. Rewolucji Godności aż do krwawych wydarzeń w lutym 2014 r., włącznie z kryzysem na południu i wschodzie Ukrainy (odłączenie Krymu i działania wojskowe w obwodach ługańskim i donieckim, czyli operacja antyterrorystyczna).

biorę na siebie odpowiedzialność i składam dymisję (A. Jaceniuk, zwrot do M. Azarowa). I odpowiedź na te słowa brzmiała tak: *А що стосується посади... У мене є своя сміливість, я прийму рішення. **Май ти сміливість і візьми відповідальність*** (M. Azarow) / *A jeśli chodzi o stanowisko.... **Мат śmiałość, podejmę decyzję. Miej i ty śmiałość i weź odpowiedzialność.*** W tym fragmencie pojawiło się na przykład zwracanie się *per ty*, które ma podkreślić, po pierwsze, wiek współmówcy, a po drugie, i chyba głównie o to chodziło nadawcy – jego niekompetencję, związaną z wiekiem i niedoświadczeniem.

Kolejny cytat z wypowiedzi Wiktora Janukowycza na temat sytuacji na kijowskim majdanie w 2013 r. zawiera konstrukcje potoczne, użycie których jest absolutnie nieodpowiednie dla osoby piastującej najwyższy urząd w państwie. Trzeba zaznaczyć, że w drugiej części autor cytatu ‘schodzi z tonu’, zmiękcza swoją wypowiedź, por.: *Будь-які розмови про те, що сьогодні готуються силові дії, я вам скажу, **я теж начитався Інтернету, заклики про озброєння, кого треба вбити, кого повісити** і т. д... Я не буду про це говорити – це все емоції, це провокації, це розхитування ситуації, і хто в цьому зацікавлений, прийде час – і ми з вами зрозуміємо. Давайте будемо мудрішими, давайте спокійно розберемося на нашій рідній землі* (B. Янукович) / *Jakiegokolwiek rozmowy o tym, że dziś szykowane są rozwiązania siłowe, powiem wam, **ja też naczylałem się Internetu, wezwania do zbrojenia, kogo trzeba zabić, kogo powiesić** itd. Nie będę o tym mówić – to wszystko emocje, to prowokacje, to zaost్రzanie sytuacji i kto jest tym zainteresowany, przyjdzie czas – i zrozumiemy. Dawajcie, będziemy mądrzejsi, dawajcie spokojnie rozwiążemy to na naszej ziemi ojczystej.* Wyróżnione fragmenty zdań świadczą wyłącznie o poziomie kultury i języka stosowanego przez mówcę, trudno określić, czy jest to zabieg świadomy czy bardziej zachowanie naturalne i typowe dla autora tych niewybrednych słów. Dalsza część wypowiedzi jest bardziej stonowana, nadawca waży słowa: *Я звертаюсь до наших громадян, які стоять на*

всіх майданах – **заспокоїтись** і припинити протистояння. Протистояння ніколи не приводило ні до чого хорошого (В. Янукович) / *Zwracam się do naszych obywateli, którzy stoją na wszystkich mайдanach, aby się **uspokoili** i wstrzymali konflikty. Konflikty nigdy nie prowadziły do niczego dobrego*³⁰⁰.

W tym rozdziale i następnych podrozdziałach do analizy wykorzystuję głównie cytaty z wystąpień byłego premiera Ukrainy, Mykoły Azarowa, jako najjaskrawszy przykład języka zanieczyszczonego surżykiem, i Wiktora Janukowycza, który wykorzystywał leksemy należące do żargonu przestępczego. Przykłady takiego zastosowania potem pojawiły się w wystąpieniach innych deputowanych, zazwyczaj dla ironii czy drwiny z mówiącego-autora. Podstawowe (ze względu na ich autorską wyjątkowość i wprowadzony przez autorów własny, odmienny i łatwo rozpoznawalny styl) cytaty uzupełnię przykładami wystąpień innych polityków.

LEKSYKA NEUTRALNA VS OCENIAJĄCA

O leksyce oceniającej mówimy ostatnio najczęściej w kontekście jej wpływu na odbiorcę (bezpośredniego lub pośredniego), a pojęcie oceny i jej językowe uwarunkowania znajdują się w obrębie badań aksjologicznych³⁰¹. Wpływ ten może mieć charakter perswazyjny albo manipulacyjny. Zarówno pierwszy, jak też drugi są często stosowane strategii w dyskursie politycznym. Dlatego też dobór słownictwa dla osiągnięcia tego celu jest bardzo

³⁰⁰ Opracowanie własne na podstawie: <http://fakty.ictv.ua/ua/index/read-news/id/1497210>.

³⁰¹ Т. Космеда, *Аксјологічні аспекти прагмалінгвістики*, Львів 2000; Т. Krzeszowski, *Aksjologiczne aspekty semantyki językowej*, Toruń 1999.

ważny, gdyż z jednej strony może kogoś ‘podnosić’, wywyższać, z innej zaś – poniżać i pomniejszać jego znaczenie w hierarchii i na scenie politycznej:

„Wyraz bowiem może działać jak sygnał, jak bodziec podstawowy, uruchamiający reakcje odbiorcy. Sensy tekstu to czasem nie tyle iloczyny, ile sumy sensów słów – każde z nich wzięte z osobna, w izolacji, może wyzwać oczekiwane emocje lub wpływać na postawy”³⁰².

Zatem zbadanie doboru leksemów oceniających w wypowiedziach polityków należy do zadań aktualnych, a materiał źródłowy, jakim jest dyskurs ukraiński, do tej pory prawie w ogóle nie był analizowany³⁰³. Ze względu na to, że na Ukrainie ogólnie i w Radzie Najwyższej Ukrainy jako organie państwowym – Parlamencie – mówcy posługują się dwoma językami – ukraińskim i rosyjskim, zjawisko to znajdzie odzwierciedlenie w przytaczanych przykładach.

Analizę zjawiska poprzedza zgłębienie rozważanie na temat możliwości zawarcia w słowie emocji – ogólnych czy własnych – i oceny. Do tego niezbędne jest wyjaśnienie znaczenia wyrazu, a także ustalenie intencji nadawcy. Wspomniane pojęcia osadzone są w teorii kognitywizmu, która jako kierunek powstała

³⁰² J. B r a l c z y k, *Język na sprzedaż czyli o tym, jak język służy reklamie i jak reklama używa języka*, Gdańsk 2004, s. 60.

³⁰³ Analiza nowej leksyki szeroko przedstawiona w pracach m.in. O. Taranenki: O. T a r a n e n k o, *Формування нової системи соціальних цінностей і пріоритетів українського суспільства (на матеріалах української мови кінця XX – початку XXI ст.)* [в:] *Мовознавство* № 3, 2012, с. 3–31; № 5, с. 13–40; № 6, с. 3–22; I d e m, *Формування нової системи соціальних цінностей і пріоритетів українського суспільства (на матеріалах української мови кінця XX – початку XXI ст.)* [в:] *Мовознавство* № 6, 2013, с. 3–26; I d e m, *Формування нової системи соціальних цінностей і пріоритетів українського суспільства (на матеріалах української мови кінця XX – початку XXI ст.)* [в:] *Мовознавство* № 1, 2014, с. 3–31; № 3, с. 3–33; oraz С. Р о м а н ч у к, *Лексичні інновації сучасного мас-медійного простору* [in:] *Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht...*, 2014, p. 190–201.

w końcu lat osiemdziesiątych i w latach dziewięćdziesiątych, a istotą jej jest „ściśle powiązanie zjawiska języka z procesami poznawczymi i czynnościami mentalnymi człowieka, a także z jego doświadczeniami kulturowymi i społecznymi”³⁰⁴. Według amerykańskich kognitywistów – Lakoffa i Langackera – znaczeniem jest „*reprezentacja świata* w umysłach ludzi mówiących, a więc to wszystko, co mówiący, używając wyrazów, wiąże ze zjawiskami świata, często nie cechy istotne, ale typowe, silnie skojarzone, asocjacyjne” [wyróż. – autorzy cytatu]³⁰⁵. Badania J. R. Martina i D. Rose pozwalają na wywnioskowanie, że

„Środki systemu oceny są bardzo bogate – ocena jest w znacznym stopniu realizowana poprzez słownictwo, nie tylko gramatykę, co powoduje, że posługiwanie się oceną jest nawet bardziej skomplikowane niż to dotychczas przedstawiliśmy. Słownictwo jest w końcu tą częścią języka, która zmienia się najszybciej; słownictwo jest elastyczne, pozwala szybko dostosować język do zmieniających się czasów i nowych potrzeb. Wszystko się zmienia i trudno za tymi zmianami nadążyć”³⁰⁶.

W ślad za tym stwierdzeniem uważam, że zbadanie tego, na ile treści wypowiedzi politycznej są wypełnione leksyką oceniającą / wartościującą pomoże w ustaleniu ogólnego kierunku komunikatu i jego nastawienia na odbiorcę, ponieważ podobnie jak cytowani autorzy uważam, że „większość emocji jesteśmy w stanie oddać środkami leksykalnymi”³⁰⁷. Konieczne w tym celu jest rozgraniczenie słownictwa na zawierające ocenę i tzw. neutralne. Przy tym ważnym pojęciem jest **ocena**, która

³⁰⁴ R. Grzegorzczkowska, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Warszawa 2001, s. 25.

³⁰⁵ *Ibidem*.

³⁰⁶ J. R. Martin, D. Rose, *Wartościowanie w dyskursie i negocjowanie postaw* [w:] *Systemowo-funkcjonalna analiza dyskursu*, red. A. Duszak, G. Kowalski, Kraków, s. 68.

³⁰⁷ *Ibidem*, s. 70.

„dotyczy wartościowania – rodzajów postaw negocjowanych w tekście, siły występujących w nim emocji oraz sposobów, w jakie identyfikowane są źródła wartości oraz w jaki odbiorcy tekstu stają się elementem w procesie uzgadniania ocen [...] OCENA jest systemem znaczeń interpersonalnych. Używamy środków OCENY do negocjacji naszych relacji społecznych, oznajmiając naszym odbiorcom, co czujemy wobec rzeczy i osób (słowem, jakie są nasze postawy wobec nich) [...] Postawy dotyczą wartościowania rzeczy, charakteru osób oraz ich uczuć. Takie wartościowanie może być mniej lub bardziej intensywne, czyli mniej lub bardziej wzmocnione”³⁰⁸ [wyróż. – autor cytatu].

A więc musimy przyjąć ocenę jako wyznacznik tego, czy słownictwo może być uważane za wartościujące. Tu przejdziemy do wyjaśnienia tradycyjnego podziału leksyki ukraińskiej, dyferencjacja której na neutralną i emocjonalną istnieje w językoznawstwie ukraińskim w ramach podziału leksyki ze względu na charakterystykę funkcjonalno-gatunkową³⁰⁹. Te płaszczyzny stylistyczne obejmują również podział na:

- leksykę rozróżnianą na podstawie terytorium rozpowszechnienia oraz sfery użycia: ogólnonarodową (ukr. *загальнонародна*), dialekty, leksykę zawodową i żargon, w jej ramach istnieje także podział na leksykę języka literackiego oraz leksykę potoczną;
- leksykę języka ogólnonarodowego w jego wariantach, np. zachodnioukraińska praktyka językowo-literacka;
- leksykę języka literackiego z podziałem na ogólnie używaną (międzygatunkową) leksykę (taką, która jest uwarunkowana obszarem i stylem używania). Tu m.in. wyodrębnia się opozycję: leksyka potoczna – leksyka literacka (ukr. *книжна*

³⁰⁸ *Ibidem*, s. 23–24.

³⁰⁹ Zaznaczę, że od gatunku tekstu, w którym stosowana jest leksyka oceniająca zależy m.in. także jej funkcja, por.: E. Вольф, *Функциональная семантика оценок*, Москва 1985.

лексика) z dalszym podziałem książkowej na poetycką, publicystyczną, specjalistyczną, terminologiczną;

- leksykę aktywną i pasywną pod względem częstotliwości użycia³¹⁰.

Skupię się jednak na wspomnianej wyżej dyferencjacji **neutralny – emocjonalny**, gdyż stanowi ona dla nas punkt wyjścia w późniejszej kwalifikacji zasobów leksykalnych używanych w celu manipulacyjnym w dyskursie politycznym. Kieruję się sposobem kategoryzacji i nazewnictwem przyjętym w językoznawstwie ukraińskim. Nie zawsze te nazwy mają odpowiedniki w języku polskim lub nie są używane dokładnie w takim znaczeniu³¹¹. Dlatego zachowuję ukraińską nazwę, tłumacząc ją na język polski, wyjaśnienie i przykłady mają pomóc zrozumieć jej specyfikę. Otóż w tej dychotomii wyróżniamy następujące kategorie:

1. wysoka (кермануч / przywódca) – niska (obniżona) (смердити / śmierdzieć, нязати / brzuchaty, сопливий / zasmarkany);
2. leksyka z dodatkowymi cechami emocjonalno-oceniającymi:
 - a. ekspresyjna – jednostki emocjonalne ze znaczeniem wzmacniającym i szczególnymi możliwościami wyrażenia (шкварити, чечати (szybko iść, mówić); звір / zwierzę, зубр / żubr, мегера / megiera – o osobie; море, сила / morze, potęga (w znaczeniu bardzo dużo); звірство / zachowania zwierzęce, роздраконити / rozerać na strzępy, rozkradać);
 - b. leksyka, zawierająca ocenę emocjonalną: pozytywną (aprobata): (здоров'як, чолов'яга (duży człowiek), козачина / kozak) i negatywną (dezaprobata): судилище (zgrubienie od sąd, na określenie niezadawalającego systemu sądownictwa), скороснілий (np. o kimś, kto zbyt szybko podejmuje decyzje); znieważająca: нікчема (nic nie warty człowiek), людиці (mali ludzie, małuchy);

³¹⁰ Українська мова: Енциклопедія..., s. 271–273.

³¹¹ Porównanie leksyki ekspresywnej i oceniającej w języku polskim i ukraińskim patrz: I. Кононенко, *op.cit.*, s. 275–280.

pogardliwa: *набрід / hołota, політиканство / politykierstwo, чиноврал / urzędas;*

- c. leksyka z nastawieniem emocjonalnym: zdrobnienia (*козаченько / zdrobniałe od kozak, соколик / sokolik*), zgrubienia (*баньки / banie (oczy), жертви / źreć, заткнулися / zamknąć się*), żartobliwa (*благовірний / robożny, дульциня / Dulcinea*), ironiczna (*розумник / mądrała, велемудрий / przemądrzały*), prześmiewcza (*рогоносець / rogacz, сліпак / ślepiec*), familiarna (*друзька, дружище / koleś, дідуган / dziad; чорт, чортеня / diabeł, diabełek, chochlik – w przenośni*), inwektywy (*паразит / pasożyt, паршивець / parszywiec*)³¹².

Wymienione wyżej kategorie zostały wykorzystane w celu opisanego poszczególnych leksemów z oceniająco-emocjonalną semantyką. Określam także ich funkcje w pewnych kontekstach – wypowiedziach współczesnych polityków ukraińskich.

W analizowanych tekstach udało się zaobserwować takie leksemy oceniająco-wartościujące:

na określenie osób, wyrażone zazwyczaj za pomocą rzeczownika lub konstrukcji rzeczownik + rzeczownik, rzeczownik + przymiotnik, rzeczownik odprzymiotnikowy, nazwy złożonej: *самозванець / samozwaniec, негідник / łajdak, порушник (Конституції) / przestępca (ten, kto złamał konstytucję), шахрай / oszust, 'вождь' / 'wódz', 'тушка' / 'tuszka', тушка кролика / tuszka królika, агент / agent, стукач / donosiciel (z żargonu kryminalnego), 'донецький' / 'doniecki' (odwoływanie się do pochodzenia Janukowycza i in. polityków z ramienia Partii Regionów), держиморда (coś na kształt zamordyzmu), висуванець (negatywne od: *висування кандидатури / zgłoszenie kandydatury*). Wyraz oznacza kogoś, kto został deputowanym, czyli został 'wysunięty', świadczy o jego nieodpowiednim (obojętnym) podejściu do pracy), *антиукраїнець / antyukrainiec, 'Регіони' / 'Regiony' (członkowie Partii Regionów), реальні**

³¹² *Українська мова: Енциклопедія...*, 271–273.

бійці / *realni wojownicy*, покусані бджолами / *rogrzyziony przez pszczoły*, другорядна особа / *osoba drugorzędna*, спеціалісту по ‘ганьбі / *specjaliści od ‘hańby*, ‘товариші’ / *‘towarzysze*, ‘патріоти’ / *‘partiosi*, політичні ділки / *polityczni ‘działacze*³¹³, герантократи / *gerantokraci*³¹⁴, ‘пaпiреднікy’ / *‘poprzednicy*’ (zapisane z błędem ortograficznym, zgodnie z wymową Azarowa: [papieriedniki], powinno być: [poperednyky], ‘кpовосіці’ / *‘krwopijcy*’ (wyraz wymyślony, zgodnie z powstałymi innymi błędnymi formami w języku Azarowa, powinno być: [krowosocy], ‘помаранчева команда’ / *‘pomarańczowy zespol*’, Президент клану / *Prezydent klani*, неofит парламентський / *neofita parlamentarny*, горлопани / *krzykacze*, ‘завзяті’ / *‘zawzięci*’, буржуазія / *burżuazja*, олігархи / *oligarchowie*, бойовий загон олігархів і великого капіталу / *jednostka wojskowa oligarchów i dużego kapitału*, комуняка / *komunika* (zgrubienie od komunista), брехун / *kłamca*, політичні дошкільнята / *polityczni przedszkolacy*, сателіти-комуністи / *satelici-komuniści*, вовки-регіонали / *wilki-regionaly*, провокатор / *prowokator*, ‘піаністи’ / *‘pianista*’, т.зв. евроінтегратору / *tzw. eurointegratorzy*, псевдопатріоти / *pseudopatriosi*, горе-реформатору / *nie-doszli reformatorzy* (konstrukcja po ukraińsku w części pierwszej zawiera wyraz *горе* – *nieszczęście*, który oznacza, że reformatorzy na tyle nieudolni, że w wyniku swoich działań spowodują nieszczęście), представник політичного хабаря / *przedstawiciel politycznej łapówki*, конкретні хлопці / *konkretni chłopcy* (z żargonu kryminalnego: rzeczowi, skuteczni), отпущк, щурі / *szczury*, зрадники депутату-тушки / *zdrajcy deputowani-tuszki*, представник старий донецький / *stary przedstawiciel doniecki*, пани від Партії регіонів / *panowie z Partii Regionów* (tu: panowie, w znac. władcy), кишеньковий спікер / *kieszonkowy Przewodniczący* [RN], керований спікер /

³¹³ Tu tłumaczenie nie oddaje w pełni znaczenia: *dilok* – *działacz*, ale taki, który narozrabia więcej, niż zrobi.

³¹⁴ Wyjaśnię daje w dalszej części rozdziału, w szerszym kontekście.

sterowany Przewodniczący [RN], політично упереджені / politycznie uprzedzeni, розумово відстали / urośledzony umysłowo, україноненависник (osoba, który nienawidzi Ukrainy);

na określenie zjawisk, wyrażone za pomocą rzeczownika, rzeczownika odczasownikowego, konstrukcji rzeczownik + przymiotnik: *свинство / świństwo, 'накращення' / 'polepszenie', цирк / cyrk, базіканина / gadanina, уряд олігархів / rząd oligarchów, дивіденди у вигляді посад / dywidenda w postaci stanowisk, откат (rodzaj łapówki, np. za pośrednictwo w przetargach), дурь / głupota, ницість / niegodziwość, злочинна політична сила / przestępcza siła polityczna, обслуга примітивна / prymitywna przysługa, союз ганебний / sojusz haniebny, маячна / brednie, антиукраїнська, антисоціальна, антидемократична політика / antyukraińska, antysocjalna, antydemokratyczna polityka, політичний хабар / łapówka polityczna, туалетний папір / papier toaletowy, 'присяга' / 'przysięga', зрадництво / zdrada, цинізм / cynizm, беззаконня / bezprawie, кнопочадавство (czynność związana z naciskaniem guzików podczas głosowania w RN zamiast osób nieobecnych na sali), вакханалія / orgia, (політична) недіездатність / niezdolność polityczna, формальна бутафорна ширма / formalna fałszywa zasłona, (авторитарна олігархічна кримінально-капіталістична) диктатура / autorytarna oligarchiczna kryminalno-kapitalistyczna dyktatura, блюзнірство / bluźnierstwo, наруга / znęcanie się, (тотальна російськомовна) окупація / totalna rosyjskojęzyczna okupacja, свавілля / swawola, 'Міністерство доходів сім'ї Януковича' / Ministerstwo dochodów rodziny Janukowycza, здача (національних інтересів) / zdrada interesów narodowych, брутальне шахрайство / brutalne oszustwo, Уряд (на принципах монархізму і принципах брежневізму) / Urząd na zasadach monarchizmu i breżniewizmu (od nazwiska Breżniewa), советизація / sowietyzacja;*

na określenie działań, wyrażone za pomocą czasownika lub konstrukcji czasownik + rzeczownik / rzeczownik z przymiotnikiem, czasownik + przysłówek: *брешете /*

клатіа, поприходили / porprzychodzili, протринькали (Україну) (Rozkradać, wydawać [pieniądze], tu – Ukrainę), жебракувати / żebrać, таскати (нічні горшки) / taszczyć (posniki), жити за рахунок контрабанди / żyć z przemytu, перекрыти контрабанду / odciąć [udaremnić] przemyt, верещати / wrzeszeć, плюються / plują, служити (владі) / służyć (władzy), дурити (виборців) / okłamywać (wyborców), захищати (нібито) / bronić (niby), обкрадати / okradać, паразитувати / pasożytować, грабувати і гвалтувати (країну) / grabić i gwałcić (kraj), вибити³¹⁵ (з бюджету) / wymusić dofinansowanie z budżetu, вироджується (парламентський контроль) / ulega zwyrodnieniu (kontrola parlamentarna), збирати (данину) / zbierać daninę;

składniki stałych zwrotów, związków frazeologicznych, określających osoby i zjawiska: *просвітити Україну / odgwizdać (Ukrainę), відіграти (Україну)³¹⁶, довести країну / doprowadzić kraj, дурити людям голови (oszukiwać ludzi), бурлить енергія / kipi energia, бояться як чуми / bać się jak dżуту, вовки в овечих шкурах / wilk w skórze owcy, грати на піаніно (кнопкодавиту) / grać na pianinie (wciskać klawisze [podczas głosowania], бути на підтанцьовках / być tancerzem zapasowut.*

Zdaniem Iryny Kononenko, na semantykę oceny składają się różne czynniki, m.in. struktura semantyczna leksemu, połączenie i hierarchia sem, typ nominacji, wewnętrzna struktura wyrazu, semantyka morfemów, semantyczno-składniowa struktura zdania i in.³¹⁷ W tym rozdziale nie analizuję szczegółowo struktury składniowej wypowiedzi oceniającej, powrócę do niej w rozdziale opisującym styl wystąpień politycznych³¹⁸. Podkreślę jednak, że wybór odpowiedniego leksemu, jak również układ składniowy

³¹⁵ Żargon kryminalny, oznacza zmusić kogoś zapłacić lub oddać coś.

³¹⁶ Wulgarnie: sprzedać, odniesienie do aktu płciowego.

³¹⁷ I. Кононенко, *op.cit.*, s. 276.

³¹⁸ Patrz również: I. Коваленко, *Однорідні означення в експресивному синтаксисі* [в:] „Проблеми семантики слова, речення та тексту”, вип. 3, Київ 2000, с. 108–112.

wypowiedzi świadczy o świadomym założeniu adresata oraz zaplanowanym przez niego oddziaływaniu na odbiorcę.

INTENCJA WYPOWIEDZI

Jak zaznaczyłam na wstępie, jeśli chodzi o obszar polityczny, intencją nadawcy, który posługuje się wyrazami z charakterystyką emocjonalno-oceniającą, zazwyczaj jest manipulacja i wpływ. W tekstach publicystycznych, w języku prasy, reklamy, jak również coraz częściej w dyskursie politycznym wyjątkowo wyraziście przejawiają się również wyrazy ekspresyjne³¹⁹. Ekspresja powstaje za pomocą starannie dobranych wyrazów, które mają pełnić specjalną rolę³²⁰. Rola informowania zostaje maksymalnie zmniejszona, ponieważ „głównym zadaniem twierdzeń oceniających jest nie powiadamianie, a realizacja wpływu – stworzenie nastroju, zachęcanie do podejmowania decyzji, działań, kształtowanie przekonania”³²¹.

Ogólnie wiadomo i postaram się to udowodnić za pomocą zebranego materiału, że wywieranie wpływu czasem jest brutalne i to też jest bardzo charakterystyczne m.in. dla politycznego dyskursu ukraińskiego. Nie ma w nim miejsca na rozważania, czy warto w taki, a nie inny sposób zwracać się do odbiorcy. Jest za to bogactwo środków, po które chętnie sięgają przedstawiciele tej sceny politycznej. To nie znaczy, że funkcja informowania

³¹⁹ Por.: *Мова сучасної масово-політичної інформації*, ред. І. Білодід, М. Пилинський, К. Ленець та ін., Київ 1979.

³²⁰ В. Чабаненко, *Стилістика експресивних засобів української мови*, Запоріжжя, 2002.

³²¹ О. Руда, *op. cit.*, с. 180.

zostaje całkowicie zdezawuowana, jest ona niejako ‘wzbogacona’ o dodatkowe konotacje:

„mówiący może przez swoje działanie językowe chcieć poinformować kogoś lub uzyskać informację, spowodować czyjeś działanie (prosząc, radząc, rozkazując) bądź powstrzymać kogoś od działania (ostrzegając, zabraniając), dopuścić do czyjegoś działania (pozwalając), wywołać irytację, dokuczyć komuś, obrazić kogoś, zobowiązać się samemu i spowodować zobowiązanie, nawiązać z kimś kontakt i go utrzymywać, zabawić siebie i kogoś, wyrazić różnego typu emocje oraz dokonywać wielu innych czynności.

W tym ogromnym zbiorze możliwych wypowiedzi tworzonych przez ludzi można wyróżnić takie, w których **intencje komunikatywne** nadawcy, zwane czasem znaczeniem intencjonalnym (pragmatycznym), **zgodne są** z tym, co przekazuje forma językowa, a więc ze znaczeniem systemowym (np. *Przyjdę* jako oznajmienie, *Która godzina?* jako pytanie), i takie, w których zachodzi **rozbieżność** między informacją systemową a znaczeniem pragmatycznym (np. *Przyjdę* jako groźba, *Która godzina?* jako chęć zaczepki)” [wyróż. – autorka cytatu]³²².

Podane niżej przykłady mieszczą się w tych dwóch płaszczyznach – jawnej i ukrytej, przy tym wyznacza je wyrazistość środków niewymagających dodatkowego wyjaśnienia, np. używanie epitetów *дурень / głupek, зрадник / zdrajca, негідник / niegodziwiec* i nazywanie kogoś za pomocą wyrazów neutralnych, które tylko w pewnym kontekście mają dodatkową konotację negatywną. Porównajmy: *Оскільки їх в залі немає і були зафіксовані факти, ми вас просимо, сьогодні цілий день ми будемо голосувати, будь ласка, ми вас дуже просимо вирішити питання із **самозванцями, з негідниками, з порушниками Конституції**, які всупереч того, що ми постійно про це говоримо, наголошуємо і весь світ з нас сміхається вже, далі і далі вперто голосують за*

³²² R. Grzegorzczkova, *op. cit.*, s. 35.

swoich koleg po frakcji (O. Тягнибок) / *Dziś ich nie ma na sali, były odnotowane fakty, prosimy was, dziś przez cały dzień będziemy głosować, prosimy was bardzo o rozwiązanie kwestii **samozwalców, niegodziwców, osoby, które łamią konstytucję**, które wbrew temu, o czym ciągle mówimy, na co zwracamy uwagę i cały świat już się śmieje, dalej uparcie głosują za swoich kolegów z frakcji; То хочеться все ж таки, аби ліквідували неточності, щоб у Президії Верховної Ради, якщо ваші соратники за вас проголосують, не було **шахраїв** (I. Мірошниченко) / *Chce się mimo wszystko, aby usunąć brak precyzji, żeby w Prezydium Rady, jeśli za was wasi współpracownicy zagłosują, nie było **oszustów**; [ros.] Никогда не бывает в зале, у нас вы помните, был Виктор Андреевич Ющенко, были **вожди** помаранчевої революції – Юлія Тимошенко, они по-разному трактовали, бывало Закон и Конституцию на весь мир, весь мир смеялся (M. Чечетов) / *Nigdy nie bywa na sali, u nas, pamiętacie, był Wiktor Andrejewicz Juszczenko, byli **wodzowie** rewolucji pomarańczowej – Julia Tymoszenko, różnie traktowali i Ustawy i Konstytucję, na cały świat, cały świat się śmiał. Wyraz **вождь** / **wódz**, wykorzystany w tej wypowiedzi, ma wydźwięk negatywny, gdyż odwołuje się do wodza, przywódcy pomarańczowej rewolucji, która w mniemaniu deputowanych partii władzy (w roku 2012) – Partii Regionów, była złem moralnym i społecznym.***

W podanych w tym rozdziale przykładach – fragmentach wypowiedzi polityków ukraińskich na sali Rady Najwyższej podkreślałam wyrazy, które definiuję jako wzorce leksyki oceniająco-wartościującej. Jeżeli są to leksemy ogólnie zrozumiałe, ograniczam się do podkreślenia, jeśli są to słowa charakterystyczne wyłącznie dla dyskursu ukraińskiego bądź ich znaczenie w danym kontekście czy w ogóle nie jest zrozumiałe, wyjaśniam to znaczenie – ma to uzasadnić ich wybór i cytowanie.

Według Renaty Grzegorzyczkowej, „nie bywają jawnie wyrażane wszystkie intencje ukryte, a więc np. chęć dokuczenia komuś, obrażenia, droczenia się (a także wszelkie mówienie aluzyjne),

w których właśnie chodzi o to, żeby jawnie nie sygnalizować rzeczywistej intencji”³²³, dlatego jest dużo przykładów, które odzwierciedlają niejawne intencje: *Ми часто спостерігали в минулому парламенті, коли від імені уряду і тих, хто мав доповідати важливі законопроекти, часто приходили **другорядні особи** і ми цим саме принижували роль парламенту* (С. Гордієнко) / *Często obserwowaliśmy w parlamencie poprzedniej kadencji, gdy w imieniu rządu i tych, kto miał referować projekty ustaw, często przychodziły **osoby mniej ważne*** / *Шановна тимчасова Президія, шановні колеги, особливо, **спеціалісти по ‘ганьбі’!*** (А. Мартинюк) *Szanowne Prezydium tymczasowe, szanowni koledzy, **specjaliści od ‘hańby’.***

Opisując model wartościowania w dyskursie, J. R. Martin i D. Rose wyznaczają główne pojęcie, jakim jest **ocena**. Jej składnikami są: postawa, zaangażowanie i stopniowanie, które powinny być traktowane jako całość podczas analizy wartościowania w dyskursie. W następnej kolejności badacze proponują definicje trzech rodzajów postaw, spośród których wymieniają afekt (uczucia osoby), osąd (charakter osoby) oraz aprecjację (wartość rzeczy)³²⁴. Taki podział służyć ma konkretnym celom w warsztacie badacza, m.in.:

„Obserwując, jak ludzie wyrażają swoje uczucia w dyskursie, możemy dokonać między nimi dwóch podstawowych rozróżnień. Po pierwsze, uczucia mogą być pozytywne bądź negatywne, analogicznie więc wyróżniamy afekt **pozytywny** i **negatywny**. Po drugie, mogą być one wyrażane bezpośrednio bądź pośrednio, kiedy to o uczuciach ludzi wnioskujemy na podstawie ich zachowań. Afekt bywa więc jawny lub ukryty”³²⁵ [wyróż. – autorzy cytatu].

³²³ R. Grzegorzczkova, *op. cit.*, s. 36.

³²⁴ J. R. Martin, D. Rose, *op. cit.*, s. 27.

³²⁵ *Ibidem*.

Dla dyskursu politycznego sformułowania ukryte, zawierające intencje niejawne, nie są czymś nadzwyczajnym. Umiejętność posługiwania się językiem dyplomacji, sięganie po środki retoryczne, mówienie aluzyjne powinno być elementem mowy polityka w sytuacji, gdy nie chce bądź nie może powiedzieć czegoś wprost. O kryteriach wyboru odpowiedniego słowa w zależności od założeń stylistycznych oraz upodobań estetycznych pisze np. A. Lagutina³²⁶. Owe składniki formują ogólne strategie i mechanizmy budowania poprawnej pod względem stylistycznym wypowiedzi politycznej. Ponieważ opis semantyczny języka obejmuje również semantykę poszczególnych wyrazów (leksykalną) i semantykę zdania, Renata Grzegorzycykowa wspomina o trzecim składniku – mechanizmach tworzących znaczenie wypowiedzi, ale kwalifikuje je jako zagadnienie należące do poziomu pragmatyki³²⁷. Według badaczki,

„wykrywanie znaczeń systemowych leksemów i zdań dokonuje się przez analizę użyc i wydobycie z nich elementów wspólnych. Tylko wówczas możemy przypisać wyrażeniu językowemu pewne znaczenie, jeśli stwierdzimy, że bywa ono używane (i może być potencjalnie użyte) w odniesieniu do określonych sytuacji. Warto pamiętać, że tą metodą (przez obserwację wypowiedzi i rzeczywistości) dziecko, przyswajając sobie język, dochodzi do znajomości systemu”³²⁸.

Jeśli więc prowadzimy wnikliwą obserwację poszczególnych wypowiedzi i analizę leksemów używanych przez mówcę, czyli ‘zawartości’ leksykalnej komunikatu, jesteśmy w stanie zrozumieć i odkryć ogólne znaczenie wypowiedzi politycznej, jak również nastawienie nadawcy do adresata, typowość jego zachowań

³²⁶ А. Лагутіна, *Стилістико-естетичні критерії добору слова* [в:] „Теоретичні проблеми лінгвістичної стилістики”, Київ 1972, с. 149–167.

³²⁷ R. Grzegorzycykowa, *op. cit.*, s. 37.

³²⁸ *Ibidem*.

werbalnych i niewerbalnych³²⁹. W nich kryje się między innymi ocena, bezpośrednio dotycząca wartościowania i postawy, które według współczesnych badaczy dyskursu są określane w następujący sposób:

„Podsumowując, wyróżniamy trzy systemy oceny: postawę, wzmacnianie i źródła. Postawa obejmuje afekt, osąd i aprecjację, tj. trzy główne obszary uczucia. Wzmacnianie zawiera stopniowanie, w tym siłę i ostrość, gdzie siła to wybór między podniesieniem i obniżeniem intensywności stopniowanych elementów leksykalnych, a ostrość to wyostanie bądź tonowanie granic doświadczeniowych. Zaangażowanie obejmuje środki wprowadzające dodatkowe głosy do danego dyskursu poprzez projekcję, moralizację i przyzwolenie”³³⁰.

Cytowani wyżej autorzy zaryzykowali też stwierdzenia, które mają znaczenie w kontekście następnego rozdziału, dotyczącego manipulacji, gdyż określili, że

„ocena jest dla retoryki tym, czym spójnik dla logiki. W tekście rozwija się dynamicznie, by zaangażować czytelnika w tekst i przeciągnąć na jedną ze stron, nie pojedynczym wezwaniem, lecz poprzez całe spektrum manewrów, które są systematycznie realizowane w kolejnych fragmentach dyskursu”³³¹.

Warto tylko dodać, że jeśli mówimy o dyskursie politycznym, to, w odróżnieniu od pozostałych dyskursów, wspomniane ‘przeciąganie na swoją stronę’ jest ściśle związane z wpływem, czyli manipulacją.

³²⁹ O składnikach niewerbalnych w komunikacji patrz np.: И. Горелов, *Невербальные компоненты коммуникации*, Москва 1980.

³³⁰ J. R. Martin, D. Rose, *op. cit.*, s. 62.

³³¹ *Ibidem*, s. 65.

MANIPULACJA JĘZYKOWA

O tym, czy wyraz będzie można wykorzystać w celach manipulacyjnych, świadczą pewne przesłanki, takie jak: polisemia, która daje możliwość niejednoznacznego tłumaczenia słowa; nabycie przez wyraz znaczenia kontekstualnego; implicytność treści, istnienie podtekstu; metaforyczność – posiadanie przez wyraz znaczenia przenośnego; środki pośrednie, wyrażające ocenę i emocje mówcy; niekonkretność, rozmycie, sprzeczność pojęcia; komponenty konotacyjne znaczenia słów, które zawierają informacje o stosunku nadawcy do tego, co nazywa. Według Ołeny Rudej „wszystkie te właściwości języka naturalnego są wykorzystywane we współczesnym dyskursie politycznym w celu manipulowania świadomością społeczną”³³². Autorka uważa, że nader szeroko w dyskursie reprezentowane są figury stylistyczne – przenośnie, zawężenia znaczenia, wzmocnienia, uszczegółowienia znaczenia, natomiast środki masowego przekazu powielają typowe konstrukcje (*газетні штатни*), zatarte metafory, skrzydlate słowa (*крилаті виразу*), przekształcone zgodnie z potrzebami ideologicznymi. Ukraiński dyskurs polityczny jaskrawo je reprezentuje, np.: *Але що я зрозумів, що треба для бачення вашої майбутньої діяльності і минулої знати два слова, вами придумані: перше слово – це ‘напiреднiки’, а друге слово це... ви ж самi повиннi знати – ‘накращення’. І от ‘напiреднiки’ уже сидять – значить все нормально, першу частину своєї програми ви виконали, а ‘накращення’ ми всi зараз споживаємо, весь український народ (В. Кириленко) / Ale co zrozumiałem, że trzeba znać dla zrozumienia waszej przyszłej i przeszłej działalności dwa słowa przez was wymyślone – ‘напiреднiки’ i ‘накращення’. I ‘напiреднiки’ już siedzą – czyli wszystko w porządku, pierwszą część swojego programu wykonaliście, a ‘накращення’ [polepszenie;*

³³² О. Руда, *op. cit.*, s. 180.

tu zapisane zgodnie z wymową Azarowa – S. R.] **wszyscy od-czuwamy**; Ви байдики били, а він працював, щоб людям платили пенсію, заробітну плату і таке інше. Коли тут деякі **‘покусані бджолами’ за помаранчевий режим** розказують про мільярд, вони ж забувають, що там люди працюють, у тому числі, на західних регіонах, це заробітна плата людей, мільярд, а не ваша **базіканина**, яку ви, сьогодні, так скажемо, реалізуєте із цієї трибуни. [...] / Wy zbijaliście bąki, a on pracował, żeby płacić ludziom emerytury, wypłaty i inne. Gdy tu niektórzy **‘pogryzieni przez pszczoły’ podczas pomarańczowego reżimu**, mówią o miliardzie, zapominają, że tam ludzie pracują, w tym w zachodnich regionach, gdzie wynagrodzenie, miliard, a nie jak wasza czcza gadanina; Постійно **брежете** народу України відносно того, чим ви хочете займатися. (Шум у залі) Відносно приємної новини для деяких, так скажемо, **політичних ділків** / Ciągłe **kłamięcie** narodowi Ukrainy co do tego, czym chcecie się zajmować. (Hałas na sali) A propos milej wiadomości dla niektórych, powiedzmy, **działaczy politycznych** (tu: działacz rozumiany jako ten, który szkodzi – S.R.); Вас тут половини не буде, бо одні по тричі, так скажемо, **агентами** є, переписані, інші, так скажемо, на співпраці сиділи, **стукачами** були / Nie będzie tu połowy z was, bo jedni po trzy razy, tak powiedzmy, są **agentami**, inni, powiedzmy, współpracowali, byli **donosicielami** (П. СИМОНЕНКО).

Podane wyżej przykłady w większości zawierają osąd, który również może być jawny bądź ukryty, pozytywny czy negatywny. Osąd może być personalny, wyrażający podziw i krytykę, lub moralny, zawierający pochwałę i potępienie. Do takich wniosków doszli J. R. Martin i D. Rose, a w ramach analizy tych pojęć zwrócili uwagę także na istotę emocji, rolę metafory w ocenie charakteru osób, ich działań. Wprowadzili też pojęcie ‘osądów specjalistycznych’, odnoszących się do instytucji prawnych, m.in. systemu sądownictwa. Wydaje się ciekawą interpretacją niemożliwości obiektywnej analizy tego typu osądów jako osądów bezpośrednich, gdyż

„Na potrzeby analizy, moglibyśmy stwierdzić, że te specjalistyczne osądy nie powinny zawierać się w analizie oceny, jako że każdy z nich odnosi się w pewnym sensie do znaczeń ideacyjnych, precyzyjnie usytuowanych w ramach instytucji prawnych, a nie w ramach znaczeń interpersonalnych, takich jak ocena. Nie jest jednak pewne, czy ta specjalistyczność pozbawia je całkowicie roli oceniającej”³³³.

Ponieważ opisana płaszczyzna jest niejako podobna do tej, która stała się obiektem moich badań, rozważania te stanowią ważny aspekt analizy, gdyż nie pozwalają traktować jednoznacznie wszystkich wypowiedzi polityków, przenosząc niektóre z nich na poziom manipulacji informacją w celu zaspokojenia własnych ambicji politycznych. Zwłaszcza dotyczy to wypowiedzi w trakcie kampanii wyborczej, w wywiadach dla prasy, podczas wystąpień w telewizji. Możemy zakładać, że wypowiedzi polityków, które zaistniały w trakcie wykonywania codziennych obowiązków podczas posiedzeń Rady Najwyższej, są bardziej wiarygodne w porównaniu z wymienionymi wyżej, a więc intencje i oceny zakładane w tekście i wyrazie mają potencjał pożądanym przez polityka i zgodny z jego nastawieniem do odbiorcy.

Niemniej identyfikowanie w wyrazach konotacji i nacechowania, zwłaszcza negatywnych, jest trudne nie tylko do opisanie, ale także do uchycenia i wskazania, że właśnie z takim typem słownictwa mamy do czynienia. Pamiętamy przecież o tym, że „aksjologizacja słownictwa etycznego charakteryzuje się dużym stopniem subiektywizmu i relatywizmu”³³⁴, jak również ma znaczenie to, że „wyobrażenia i przekonania (stereotypy) związane z denotowanymi zjawiskami mogą być różne u różnych mówiących, co bywa źródłem zakłóceń w porozumiewaniu się”³³⁵. W takich przykładach, jak przytoczone niżej trudno jest ‘wyłowić’ intencje mówcy, pomaga w tym szerszy i znany

³³³ J. R. Martin, D. Rose, *op. cit.*, s. 35.

³³⁴ R. Grzegorzczkowska, *op. cit.*, s. 56.

³³⁵ *Ibidem*, s. 151–152.

wcześniej kontekst – np. polityczny i społeczny: *Я розумію, що можливо в **донецьких, висуванцем** яких ви є, головне – це домовленості, які правда дуже часто не тримають* (О. Ляшко) / *Rozumiem, że możliwe, że wśród ‘**donieckich**’, których reprezentantem pan jest, najważniejsze są ustalenia, których często się nie trzymają*. Trzeba wiedzieć, że nazywanie kogoś ‘*донецьким*’ / ‘*donieckim*’ oznacza *de facto* utożsamianie go z ‘Rodziną Janukowycza’ – czyli członkami ugrupowania, które wraz z byłym prezydentem tworzyło system poboru i kontroli finansów, kontroli i rozbudowy władzy na wszystkich szczeblach i którego zachowanie było nieodpowiednie bądź wręcz naganne. Wyraz *висуванець* także zyskuje w ciągu ostatnich lat dodatkową konotację – określa osobę zaufaną, protegowaną, posłuszną, taką, która będzie wykonywała polecenia tego, kto ją rekomendował – *висунув*. W innym przykładzie pojawia się sformułowanie *помаранчева команда*, które również zmieniło swój wydźwięk i ma inne niż w czasie pomarańczowej rewolucji i krótko po niej znaczenie i odbiór w społeczeństwie – teraz jest on prześmiewczy, pogardliwy, zwłaszcza z ust deputowanych z partii komunistycznej, która w latach 2010–2014 jeszcze miała swoich przedstawicieli w parlamencie, np.: *І працювала ‘**помаранчева команда**’ 5 років, починаючи з Прем’єра, починаючи з Президента, починаючи з Голови Верховної Ради, який був недієздатний і не міг керувати Верховною Радою, а сьогодні видає рекомендації і поради* (П. Симоненко) / *I działał ‘**pomarańczowy zespół**’ przez 5 lat, zaczynając od premiera, zaczynając od prezydenta, zaczynając od Przewodniczącego Rady Najwyższej, a dzisiaj wydaje rekomendacje i doradza*.

Według J. Bralczyka,

„Świadomy wybór wyrazu zwykle zakłada jego nacechowanie. Automatycznie, spontanicznie wybieramy wyrazy prostsze, częstsze, nienacechowane. Ale jeśli w komunikacie perswazyjnym (na przykład reklamowym) wybierzemy świadomie wyraz prosty, bo naszym zdaniem lepiej się tu sprawdzi, to może on właśnie

został przez nas uznany za nacechowany? A w każdym razie za nacechowany perswazyjnie?”³³⁶.

Czyli dobór słownictwa w efekcie realizuje i materializuje nasze intencje, zwłaszcza jeśli chodzi o planowanie jakiegokolwiek wpływu na odbiorcę. Jeśli chodzi o ustalenie tego, czy wyraz zawiera sem ocenijający, to bierzemy pod uwagę ustalone przez lingwistów podejście, że przez ocenę rozumiemy utrwalone w semantyce jednostek leksykalnych pozytywne bądź negatywne, eksplicytne czy implicytne nastawienie subiektu (nadawcy) do obiektu (odbiorcy) – aprobatę, zarzut, zadowolenie, niezadowolnienie etc. Jako pragmatyczny składnik semantyki wyrazu znaczenie ocenijające zawiera informację kognitywną (myślenie / twierdzenie o wartości obiektu) i ma wagę emocjonalną³³⁷, np.: *Президент Янукович абсолютно нехтує думкою тих, кого він називав своїм народом і своїми виборцями. Він все більше стає **Президентом клану, кланів**, і це є не так реверанс навіть Партії регіонів, як Москві, яка наполягала на цьому призначенні. Табачник визначився не тільки тим, що він є **антиукраїнцем**, а і тим, що він причетний до корупційних дій, він причетний до знищення дитячих садочків, він причетний до знищення української літератури. [...] Ну, і ще я хочу принагідно звернутися до pana **неофіта парламентського** – сина Азарова (І. Геращенко) / *Prezydent Janukowycz całkowicie lekceważy opinię tych, кого nazwał swoim narodem i swoimi wyborcami. Staje się **prezydentem klanu, klanów** i to nie jest nawet reweransem (ukłonem) w stronę Partii regionów, jak w stronę Moskwy, która nalegała na tę nominację. Tabacznik odznaczył się tym, że nie tylko jest **antyukraiński**, ale i ma związek z działaniami korupcyjnymi, ze zniszczeniem przedszkoli i literatury ukraińskiej. I jeszcze przy okazji zwrócę się do **pana neofity****

³³⁶ J. Brańczyk, *Język na sprzedaż czyli o tym, jak język służy reklamie i jak reklama używa języka*, Gdańsk 2004, s. 61.

³³⁷ О. Руда, *op.cit.*, s. 180.

parlamentarnego; Перше, оті всі **вожді**, які пройшли в депутати по партійних списках, вони, на жаль, не зустрічалися з людьми. **Люди**, те, що бачать у Верховній Раді, вони **плюються**. [...] Друге, щодо питання **'тушок'**. Ви знаєте мою позицію: я проти **'тушок'**. Але найбільше за **'тушок'** кричить той, хто зробив ці **'тушки'**. І треба... І треба сьогодні, я звертаюсь до журналістів, провадити в життя новий термін не просто **'тушки'**, а **'тушки кролика'**. (Шум у залі) (Оплески) Бо... Я звертаюсь, я звертаюсь до громадян України. Люди добрі, шановні громадяни! Ви побачите тут ще не одну **'тушку'**. І ті, хто найбільше кричить, що вони від опозиції, вони як раз **владі служать**. Ще про що я хотів сказати. Щойно переді мною виступав лідер комуністів. Ви **дурили людям** перед виборами **голови**, що ви не будете в коаліції з **'Регіонами'**. Сьогоднішнє ваше голосування за Рибак – це свідчення того, що ви всі двадцять років як були з владою, **'кровосісі'**, так ви ними і залишаєтесь. [...] А в нас усе керівництво – це **герантократи** і плюс їхні родичі. От до чого ви **довели країну** і влада, і, так звана, об'єднана опозиція, яка нічим не краща, не гірша від влади. І поки народ спостерігає за цим **цирком**, людям немає чим платити комуналку, людям нема за що купити таблетки, людям нема.... (О. Ляшко) / Po pierwsze ci **wodzowie**, którzy weszli z list partyjnych niestety nie spotykali się z ludźmi. Ludzie, to co widzą w RN, **plują** na to. [...] Drugie, kwestia **tuszek**. Wiecie, że ja jestem przeciw **tuszkom**. Najbardziej krzyczy w ich obronie ten, kto stworzył **tuszki**. I trzeba dziś podać dziennikarzom nowy termin, **nie tuszki, a tuszki królicze**. A ci, co najbardziej krzyczą, że są z opozycji, oni akurat **służą władzy**. [...] Wy przed wyborami **ogłupiliście** ludzi, mówiąc, że nie będziecie w koalicji z Partią Regionów. A dzisiejsze głosowanie to świadectwo tego, że od dwudziestu lat jesteście z władzą, **'krwiopijcy'**. A wasze kierownictwo **'gerantokraci**. Oto do czego **doprowadziliście kraj**. [...] I naród póki co obserwuje ten **cyrk** [...].

Dwie przytoczone dłuższe wypowiedzi zawierają wiele słów emocjonalnych, wartościujących, wyrażone są w większości za pomocą rzeczowników, których znaczenie wymaga wyjaśnienia, m.in.: *Президент клану, кланів* (prezydent klanu – ugrupowania bandyckiego), *антиукраїнець* (antyukrainiec – osoba, która nie szanuje własnego państwa, tożsamości, szkodzi państwowości), *неофіт парламентський* (tu w znaczeniu nie tyle osoby początkującej, ile niekompetentnej), *тушка* (tuszka), *‘Регіону’* (przedstawiciele Partii Regionów, tu – w znaczeniu negatywnym, które wynika z sensu wypowiedzi), *герантократу* (połączenie dwóch wyrazów – *гваранця* i *демократи*. Pierwszy zapisany błędnie, ze zmienioną literką, w wyniku czego powstała nazwa od gerontologii, czyli nauki o osobach starzejących się; tu: dot. osób, obecnych w partii od wielu lat – chodzi o komunistów; nawiązuje do zapisu w konstytucji ukraińskiej, gdzie prezydent jest „gwarantem suwerenności państwowej, terytorialnej niepodzielności Ukrainy, czuwa nad przestrzeganiem *Konstytucji*, praw i wolności człowieka i obywatela” (Rozdział 13 Konstytucji Ukrainy). Natomiast drugi człon – wyraz *крат* – najczęściej występował w wyrazach *партократ*, *технократ*, również z konotacją negatywną, nazywając osobę, która traktuje innych w sposób bardzo bezosobowy, mechaniczny), *‘кровосіци’* (wyraz zmieniony na wzór innych wyrazów, błędnie, często pod wpływem języka rosyjskiego, wypowiedzianych przez byłego premiera Mykołę Azarowa, czyli według tzw. ‘aziriwky’, który ma znaczenie ‘krwiopijcy’), *цурк* (określenie sposobu prowadzenia polityki ukraińskiej). Czasowników nacechowanych jest o wiele mniej, np.: *владі служать / służyc władzy*; *прошу виключити мікрофон / proszę o wyłączenie mikrofonu*; *ви брешете і дезінформуєте / rap kłamię i dezinformujecie*; *я позбавляю вас слова / rozbawiam pana głosu, ви брешете нахабно / rap kłamię bezczelnie*; *сядьте на місце / proszę zająć swoje miejsce*. Często czasowniki występują również w konstrukcjach stałych – idiomach i frazeologizmach: *люди плюються – ludzie są oburzeni lub obojętni*, *довели країну – doprowadzili kraj*, *дурили людям голову – namieszali ludziom w głowie*.

Renata Grzegorzczkova, opisując znaczenia wyrazów, również pisze, że oprócz aksjologicznych i stylistycznych właściwości, posiadają one składnik emocjonalno-oceniający³³⁸, badaczka wyjaśnia także, że trudno jest zinterpretować wyrazy opisowo-wartościujące, gdyż zachodzą w nich odmienne zjawiska. Do takich przykładów należą wyrazy, w których „komponent emocjonalny i oceniający **nie należy do treści opisowej**, jest składnikiem dodanym” [wyróż. – autorka cytatu]³³⁹, m.in. *bachor* ‘dziecko, o którym nadawca wyraża z niechęcią’, *poecina* ‘lichy poeta, o którym nadawca wyraża się pogardliwie’³⁴⁰. Autorka wyznacza trzy podstawowe sytuacje, które mają wpływ na powstawanie odmiennych wyrazów i kwalifikuje je w ten sposób: „Przed wszystkim oddzielić trzeba wyrazy, w których **ocena** lub **emocja odnoszą się do zjawiska wskazanego** przez część opisową wyrazu³⁴¹ [wyróż. – autorka cytatu]. Emocje lub oceny mogą być wyrażone specjalnymi afiksami, a mogą takiego wykładnika nie mieć, wtedy element emocji lub oceny jest składnikiem znaczenia, które w całości wyrażane jest przez formę językową. Przekonajmy się o tym na przykładach: np. wyraz utworzony od wyrazu *свиня* / *świnia* za pomocą sufiksu *-ств*: *Але після того, дійсно, свинства, яке сьогодні відбувається у Верховній Раді України, яке ставить під сумнів легітимність вашу в першу чергу. Як ви надалі, можете керувати парламентом?* (А. Мохник) / *Ale po tym, rzeczywiście, świństwo, które dziś ma miejsce w Radzie Najwyższej, które poddaje w wątpliwość legalność waszych działań. Jak dalej możecie kierować parlamentem.* Kolejny przykład utworzony za pomocą połączenia dwóch wyrazów *держати* / *trzymać* i *морда* / *morda*: *На превеликий жаль, українські жінки, починаючи від Тимошенко, сидять у тюрмах, українські жінки ліплять хліб, українські жінки вас годують, а багато тут із держиморд*

³³⁸ R. Grzegorzczkova, *op. cit.*, s. 54.

³³⁹ *Ibidem*, s. 55.

³⁴⁰ Przykłady: *Ibidem*, s. 55.

³⁴¹ *Ibidem*.

*сидять і кричать. І знущуються над українськими жінками (О. Ляшко)/ Niestety kobiety ukraińskie, poczynając od Julii Tymoszenko, siedzą w więzieniach, pieką chleb, karmią was, a tu wielu z **zamordystów** siedzą i krzyczą. I znęcają się nad ukraińskimi kobietami.*

Takie przykłady, jak *żreć* zamiast *jeść*, *chlać* zamiast *pić*, *wódka* zamiast *wódka* i Renata Grzegorzyczkowa określa jako nacechowane stylistycznie, a ich użycie „jest znamię pewnego stylu mówienia, szerzej – pewnego sposobu bycia, określanego jako wulgarny, rubaszny”³⁴². Te leksemy obecne też w języku ukraińskim, np. *жертви*, *хляти* i mają taką samą konotację negatywną. Badaczka podkreśla, że

„Inny typ stanowią takie wyrazy, w których element emocjonalno-oceniający skierowany jest nie do określonego zjawiska (desygnatu wyrazu, jak w wypadkach poprzednich), ale jest **przejawem niekierunkowanej emocji** nadawcy, jest przejawem jego emocjonalnie negatywnego stosunku do świata (irytacji, gniewu, niezadowolenia, pogardy itp.)” [wyróż. – autorka cytatu]³⁴³.

W ukraińskim dyskursie politycznym te wyrazy również należą do niskiego stylu³⁴⁴, języka potocznego, jednak są powszechnie stosowane, nie tylko jako pewny środek stylistyczny, ale właśnie jako wspomniany przez Grzegorzyczkową styl bycia i jego odzwierciedlenie w warunkach oficjalnych. Przytoczone niżej przykłady pochodzą z wypowiedzi różnych polityków, reprezentujących różne poglądy i partie, lecz sposób ich wyrażania się jest czasami bardzo podobny, np.: *Ви зрозумійте, ми тут – представники політичної еліти України, на нас люди дивляться, нам люди покладали якісь наші надії і сподівання. А всім **горлопанам** я рекомендую, якщо в вас так... [...]*

³⁴² *Ibidem.*

³⁴³ *Ibidem.*

³⁴⁴ Według kwalifikacji stylów, przyjętej w językoznawstwie ukraińskim.

Колеги, якщо в вас так **бурлить енергія**, якщо ви такі **завзяті** – візьміть лопати в руки, ідіть повідкидайте сніг, нехай вийде з вас **дурь** (Я. Сухий) / Zrozumiejcie, że ty tu jesteśmy przedstawicielami elity politycznej Ukrainy, na nas patrzą ludzie, w nas ludzie pokładali nadzieje. A wszystkim **krzykaczom** polecam. [...] Koledzy, jeśli tak w was **buzuje energia**, jeśli jesteście tacy **zawzięci** – weźcie łopaty, idźcie odrzucać śnieg, niech wyjdzie z was **głupota**; Але той факт, що сьогодні комуністи висувують свого кандидата і Партія регіонів голосує, він показує всю **ницість** цього політичного союзу. [...] / Ale fakt, że dziś komuniści wysuwają swojego kandydata i głosuje Partia Regionów, pokazuje całą **nikczemność** tego sojuszu politycznego [...]; Ці люди, які обіцялись боротись з **буржуазією**, з **олігархами**, з великим капіталом, сьогодні в черговий раз стають **бойовим загоном олігархів і великого капіталу**. Вони **обдурили** своїх виборців. І вони в тому є вся їхня суть. Ця **злочинна політична сила**, яка взагалі не повинна існувати серед політичних партій в Україні, сьогодні вона продемонструвала, що вона не має жодного відношення ні до трудящих, ні до простих людей, ні до захисту інтересів людей, яких вони нібито захищають. Це просто **обслуга примітивна і банальна обслуга великого капіталу**, який сьогодні зібраний у Партії регіонів. Я хочу наголосити, цей **союз ганебний** між Партією регіонів і комуністами він був і в попередній каденції, він очевидно буде і в цій каденції. [...] / Ci ludzie, którzy obiecali walczyć z burżuazją, z oligarchami, z wielkim kapitałem. **Oszukali swoich wyborców**. I w tym jest ich istota. To **przestępcza siła polityczna**, która nie powinna istnieć wśród partii politycznych Ukrainy, dziś pokazała, że nie myśli o pracujących, ani o prostych ludziach, ani o obronie interesów ludzi, których niby broni. To po prostu **prymitywna i banalna obsługa wielkiego kapitału**, zebranego dziś w Partii Regionów. Chcę zwrócić uwagę, że to **haniebne porozumienie** między Partią Regionów i komunistami było i w poprzedniej kadencji i będzie

*też w tej. [...] ; До президентських виборів менше двох років, ви будете бачити, як будуть від вас втікати, **як чуми бояться вас**, коли вся Україна побачить, що у вас немає жодних шансів на те, щоб продовжити цю владу в Україні, цей час прийде дуже швидко (А. Парубій) / Do wyborów prezydenckich mniej niż dwa lata, zobaczycie, jak będą od was uciekać, **jak dzumy się was boją**, kiedy cała Ukraina zobaczy, że nie macie żadnych szans, żeby dalej mieć władzę na Ukrainie; Той, хто не підтримує відставку, означає, що він так само несе відповідальність за побитих дітей, що він так само несе відповідальність за **озвірілий „Беркут”**, що він так само несе відповідальність за провал в економіці і за знищення нашої європейської інтеграції і що він так само буде нести цю відповідальність і перед народом України, і перед чесним справедливим судом (А. Яценюк) / Ten, kto nie popiera dymisji, niesie tak samo odpowiedzialność za pobite dzieci, tak samo niesie odpowiedzialność za **zezwięzcony „Berkut”**, tak samo niesie odpowiedzialność za zapaść gospodarczą i za zniszczenie naszej integracji z Europą. Będzie nieść odpowiedzialność wobec narodu Ukrainy i przed uczciwym, sprawiedliwym sądem.*

Dwie przytoczone wypowiedzi są emocjonalne, przepełnione irytacją i gniewem, wskazuje na to ich ‘zawartość’ – słownictwo, takie jak określenie osób: *горлопан, дурь, нищість, буржуазія, обслуга примітивна*; określenie zjawiska, działania: *олігархи, бойовий загон олігархів і великого капіталу, обслуга примітивна, банальна обслуга великого капіталу, союз ганебний*; czasowniki opisujące działanie: *бурлить енергія, обдурили, нібито захищають*, frazeologia: *як чуми бояться*.

Jako osobne zjawisko traktowane jest „pojawienie się ocen bądź emocji **na zasadzie pragmatycznej**, a więc jako skutek pozajęzykowej wiedzy lub przekonań mówiących” [wyróż. – autorka cytatu]³⁴⁵ i nawet przypuszcza się, że „tego typu komponent

³⁴⁵ R. Grzegorzczakowa, *op. cit.*, s. 55.

nie wchodzi do znaczenia wyrażenia językowego”³⁴⁶. To twierdzenie wymaga szerszego kontekstu, zatem przytoczę go w całości:

„I tak np. wyrazy: *kłamać, kraść, zabijać* czysto językowo mają jedynie znaczenie ‘mówić nieprawdę z intencją wprowadzenie w błąd’, ‘zabierać cudzą własność potajemnie’, ‘pozbawiać życia’, natomiast ocena negatywna tych czynności jest w kulturze europejskiej głęboko zakorzeniona i stanowi element ściśle skojarzony z tymi czynnościami. W specjalnych warunkach jednakże kłamstwo, kradzież, a nawet zabójstwo mogą nie być oceniane ujemnie, np. w śledztwie, w sytuacji głodu, na wojnie. Podobnie ma się rzecz z przymiotnikami typu: *odważny, tchórzliwy, sumienny, prawdomówny* i in., a także chyba *mądry i głupi*, w których ocena pozytywna bądź negatywna nie należy do znaczenia, natomiast jest silnie z cechami nazwanymi kojarzona.

Nie wchodzi także do znaczenia element oceny w rzeczownikach typu: *abnegat, anarchista, liberał, bolszewik, komunista* (w odróżnieniu od *komucha* należącego do typu (1) [do wyrazów, w których **ocena** lub **emocja odnoszą się do zjawiska wskazanego** przez część opisową wyrazu – przypomnienie moje, S.R.], choć w niektórych środowiskach wyrazy te mogą brzmieć jak wyzwiska” [wyróż. – autorka cytatu]³⁴⁷.

Odpowiedniość tego twierdzenia może być wyrażona w kolejnych przykładach, np.: *І мільйони людей, які за вас проголосували, ви їх сьогодні **дурите**, бо ви знову голосуєте за **уряд олігархів**, який буде **обкрадати** людей. Ви будете отримувати свої **дивіденди у вигляді посад**, у вигляді **откатів**, і далі будете **паразитувати** на почуттях людей похилого віку. **Комуняку** – на гілляку! **Комуняки – брехуни!** (О. Ляшко) / *Miliony ludzi, którzy na was oddali głos, wy ich dzisiaj **okłamujecie**, ponieważ znówu głosujecie na **rząd oligarchów**, który będzie **okradał****

³⁴⁶ *Ibidem.*

³⁴⁷ *Ibidem.*

ludzi. Wy będziecie otrzymywać **dywidendy w postaci stanowisk, łapówek**, i nadal będziecie **pasożytować** na uczuciach starszych ludzi. **Komuniakę – na gałąź! Komuniaka – kłamca!** Bardzo emocjonalne wyrazy znalazły się w ostatnim zdaniu tej wypowiedzi, m.in. chodzi o określanie osoby – *комуняка, комуняка-брехун*; jest to wyraz zgrubiały od *komunista*, nazwano go kłamcą, jak również zabrzmiało bardzo agresywnie domaganie się, aby został powieszony. Oprócz tego, początek zdania zawiera słownictwo wartościujące: *дурити, обкрадати, паразитувати* (czasowniki), *откат, уряд олігархів, дивіденди у вигляді посад* (określenie zjawisk, głównie za pomocą rzeczowników).

Ocena może być wyrażana eksplicitnie za pomocą leksemów, które mają w sobie semantykę oceniającą (*зłodії, брехун*), jak również implicytnie – na podstawie kontekstu: *Всупереч волевиявленню громадян, адже більшість людей на виборах проголосували за опозиційні партії, сьогодні Партія регіонів разом із своїми сателітами-комуністами і тушками, які, правда, не з неба упали, а є конкретні люди, які відповідальні за цих тушок. Я звертаюся до громадян Сходу, до жителів Сходу, які голосували за регіоналів: ви хотіли оцих регіоналів, які вам будуть покращувати життя, от вам їхнє покращання, вони роблять все те, що робили до цього три роки. Тому, люди добрі, учіться і робіть висновки, і моя вам порада: ніколи не голосуйте за вовків в овечих шкурах. А ці вовки – це регіонали, це комуністи і це тушки* (О. Ляшко) / *Wbrew woli obywateli [...] dziś Partia Regionów razem z satełitami-komunistami i tuszkami [...] Dlatego, ludzie do brzy, uczcie się i wyciągajcie wnioski, moja rada: nigdy nie głosujcie na wilki w owczej skórze. A te wilki to „regionalny”;* *Шановний пане Рибак, ви бачите, яке обурення в залі викликає прізвище Табалова. І не тільки, тому що це зрадник і негідник, а тому що він незаконно перебуває в залі Верховної Ради* (О. Турчинов) / *Szanowny Panie, widzi*

pan, jakie oburzenie wywołuje nazwisko Tabalów. I to nie dlatego, że to **zdrajca i niegodziwiec**, ale dlatego, że przebywa w RN wbrew prawu; I завтра наш побратим – Юрій Луценко буде зустрічати свій день народження у в'язниці завдяки **зрадникам**, завдяки **провокаторам**, завдяки **тим, хто грабує і гвалтує країну** (О. Турчинов) / I jutro nasz pobratymca będzie obchodzić urodziny w więzieniu przez **zdrajców**, przez **provokatorów**, przez tych, którzy **grabiają i gwałcą kraj**. Cztery wypowiedzi prezentują słownictwo ogólnie zrozumiałe i niewątpliwie oceniające, wyrażone za pomocą rzeczowników lub konstrukcji rzeczownikowo-przymiotnikowych: *самеліти-комуністи, тушки, регіонали, вовки-регіонали, комуністи, зрадник, негідник, провокатор*, a także konstrukcji opisowej: *ті, хто грабує і гвалтує країну*, frazeologizmu: *вовки в овечих шкурах*.

W ukraińskim dyskursie pojawiły się też wyrazy wymagające dokładnego wyjaśnienia, takie, których wyraźnie negatywne zabarwienie jest zrozumiałe, jeśli zna się realia polityczne, jak np. *піаністи / піаністи* – nazwa na określenie osób, które w parlamencie ukraińskim głosują za pomocą nie tylko swoich, ale również cudzych kart, co jest niezgodne z prawem i oburza społeczeństwo, gdyż w pełni oddaje wartość i kulturę takiego posła: *Напевне, ні за кого з вас ніхто би не голосував, якби розказували, що ви такі 'піаністи' тут. Позор і ганьбу на весь світ організовуєте, голосуючи чужими картками!* (О. Тягнибок) / *Зарешне на нікого ніхто би не глосовав, гдубуєте оповідали, że тачу jesteście 'піаністи'.* *Wstyd i hańbę organizujecie na całą świat, głosując za pomocą cudzych kart; Відносно піаніно, а хто ж тут бігав, коли, так скажемо, фракція Компартії постійно працює, а ви ж тільки й бігали, на піаніно самі грали, 20 років. Ви вже відіграли Україну* (П. Симоненко) / *Jeśli chodzi o pianino, to kto tutaj biegł kiedy, powiedzmy, klub partii komunistycznej całą czas pracuje, a wy sami biegali, na pianino sami gracie, 20 lat. Odegraliście już Ukrainę.* Tu ostatni wyróżniony wyraz, oczywiście powiązany z poprzednimi, ma jednak

dodatkową konotację. Wyraz ten należy do żargonu, oznacza akt płciowy i w takim kontekście brzmi wulgarnie³⁴⁸.

Według Ołeny Rudej „tematy *псевдо-, горе-*³⁴⁹, prefiks *не-* (nie), wyrazy z tematem *хохл-, націонал-, шаровар-*³⁵⁰, z jednej strony, oraz leksemy *круті*³⁵¹, *братки*³⁵², *донецькі / donieckie, шовіністи / szowiniści*, wyrazy z tematem *імпер-, совет-*³⁵³ i pod. – z drugiej są środkiem tworzenia leksyki oceniającej”³⁵⁴, np.: *Через Митний союз для України відчиняються двері на ринку країн ШОС і БРІКС, тож історичні закиди так званих євроінтеграторів та псевдопатріотів, мовляв вступ до Митного союзу покладе край європейській незалежності і перетворить Україну на колонію Росії і таке інше, це повна маячня [...] Собі вони отримали дешеві ціни на газ, а я хочу спитати **горе-реформаторів**, а що робити тепер з нашою газотранспортною системою, на металобрухт пустити? (П. Симоненко) / Dzięki Sojuszowi Celnemu dla Ukrainy otwieraja się drzwi na rynki krajów SOW i BRICS, otóż zarzuty historyczne tzw. **euro integratorów i pseudopatriotów** nt. tego że wejście do sojuszu położy kres europejskiej niepodległości i zamieni Ukrainę w kolonię Rosji itd., to jest **kompletna bzdura**; I тому абсолютно очевидно, що пан Калетник, який сьогодні є насправді **представником політичного хабаря** тієї партії, яка користувалася його спонсорською допомогою під час своєї акції „повернемо країну народу!” повертає країну народу, під народом вона має на увазі **конкретних хлопців** з Партії регіонів (І. Геращенко) / I dlatego oczywistym jest to, że Pan Kaletnik, który jest dzi-*

³⁴⁸ Л. Ставицька, *Український жаргон. Словник*, Київ 2005, с. 110.

³⁴⁹ Pseudo, nieszcześnie.

³⁵⁰ Od *chochol* (znieważ. – Ukrainiec); narodowy; *szarawary* – spodnie męskie, element stroju ludowego. W języku współczesnym wyrazy z tym tematem, np. *шароварицина*, oznaczają niski, podwładny status osoby, kraju.

³⁵¹ Władny, mający wpływ.

³⁵² Żarg. krym. *koleś*, ale też: *rzeczowy, skuteczny*.

³⁵³ Imperialny; sowiecki.

³⁵⁴ О. Руда, *op. cit.*, с. 181.

siaj rzeczywiście **przedstawicielem politycznej łarówki** tej partii, która korzystała z jego pomocy jako sponsora pod czas akcji ‘zwróćmy kraj ludowi’ zwraca kraj narodowi, który traktuje jako **realnych chłopaków** z Partii regionów; Одним словом, політика Партії регіонів, яку представляє Микола Янович Азаров, є **антиукраїнською, антисоціальною, антидемократичною** (О. Сич) / Jednym słowem, polityka Partii Regionów, którą prezentuje Mykoła Janowycz Azarow, jest **antyukraińską, antysocjalną, antydemokratyczną**; Чи він також так думає як його **отприск**³⁵⁵? / On też myśli tak, jak jego **potomstwo**? (А. Мартинюк).

Wspomniana wcześniej badaczka, zastanawiając się nad rolą leksyki oceniającej w kontekście tylko jednego zagadnienia (niemniej bardzo ważnego dla Ukrainy i Ukraińców, ponieważ dotyczy problemu statusu języka ukraińskiego) i analizując cele, jakie przeświecają osobom stosującym podobne słownictwo, doszła do wniosku, że za pomocą leksyki oceniającej „oponenci wyrażają swoje (najczęściej negatywne) stanowisko wobec ustaw dotyczących statusu języka, wobec osób z innego obozu politycznego, ich działań, co przekonuje o dominacji intelektualnej, emocjonalnej, etycznej, utylitarnej, teleologicznej i normatywnej ocen”³⁵⁶ i wymienia następujące zjawiska w tym zakresie, które są opisywane w taki sposób: ‘kwestia językowa’³⁵⁷ i sytuacja wokół przyjęcia tej

³⁵⁵ Dziecko, które otrzymało coś ze względu na status społeczny rodziców; w znac. negatywnym.

³⁵⁶ *Ibidem*.

³⁵⁷ Po ukraińsku brzmi ‘мовне питання’ i dotyczy szeroko zakrojonej problematyki statusu języka ukraińskiego. Natomiast w ostatnich latach jednoznacznie kojarzy się z ustawodawstwem, które zamiast regulować kwestie sporne, mnoży je i powiela, a czasem nawet dodaje nowe, jak miało to miejsce w przypadku przyjęcia Ustawy o zasadach państwowej polityki językowej (Закон „Про засади мовної державної політики”) nr 5029–VI z dnia 03.07.2012. Zjawisko to jest szeroko omawiane w mediach ukraińskich, zob. np.: <http://www.telekritika.ua/yuridichna-consultaciya/2012-07-06/73122> [dostęp: 14.02.2014], http://gazeta.dt.ua/LAW/zakon_pro_movu_zasadi_movnoyi_politiki_chi_zasidka.html [dostęp: 14.02.2014]. Wśród badaczy zajmujących się tematyką zob. np. publikacje Łarysy Masenko *Мова і політика*, вид. 2, Київ 2004, *Мова і суспільство. Постколоніальний*

ustawy; oświadczenia polityków co do zamiaru wprowadzenia statusu języka państwowego dla rosyjskiego oraz inne działania reformatorskie w tym kierunku; autorzy ustawy o języku i przedstawiciele sił politycznych-lobbystów ustawy; działacze polityczni i społeczni, którzy krytykują inicjatywy władzy; ustawa o języku; język ukraiński. Możemy tylko, nie wchodząc już w dogłębną analizę bogactwa wykorzystywanych środków dla ujęcia tej problematycznej kwestii we współczesnej polityce ukraińskiej, domyślać się, o ile bardziej rozbudowane mogą być te zasoby podczas omawiania problemów innego typu – jak np. budżetu, nieuczciwej prywatyzacji, podziału ważnych stanowisk państwowych, czyli tego wszystkiego, na co obecnie choruje państwo ukraińskie, a co odzwierciedlone jest w języku.

LEKSYKA OBNIŻONA I PEJORATYWNA

Swobodne zachowanie werbalne przekonuje, że język to żywy organizm, który jest rozwijany i uzupełniany przez użytkowników, ale w dyskursie politycznym taka ‘twórczość językowa’ jest niepożądana. Przykładem mogą być wystąpienia deputowanych,

вумір, wyd. pol. *Język i społeczeństwo: wymiar postkolonialny*, przekł. i red. nauk. A. Брацькі, Gdańsk 2008; W. Kułyk, *op. cit.*; artykuły [w:] „Мова і суспільство”, Львів 2010–2012, red. H. Maciuk, tu m.in. publikacje J. Dziabko, N. Kniazewa, P. Lunio, J. Besters-Dilger, dostępne: http://philology.lnu.edu.ua/mova_i_suspil_stvo/03_2012/ W dniu 23 lutego 2014 tą ustawę uchylono w wyniku głosowania w Radzie Najwyższej, ale została ona zawetowana w dn. 28.02.2014 przez p. o. prezydenta Ukrainy O. Turczynowa, zob.: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/02/23/7015948/>. Obecnie nie jest to jednak temat zamknięty, ustawa wymaga dopracowania tak, aby w społeczeństwie ukraińskim nie pozostawała tematem zastępczym i takim, który sprzyja manipulacjom.

w których można zauważyć dużą liczbę słów należących do stylu niskiego. Wykorzystanie tej warstwy przeanalizujemy dalej, jednak już na wstępie chcemy zauważyć, że nasycenie komunikatu takimi konstrukcjami jest charakterystyczne dla pojedynczych nadawców i raczej stanowi wyjątek w dyskursie politycznym. Nadawców, którzy nie stronią od „mocnego słowa” nie ma tak wielu, jednak ich wystąpienia zawsze są na tyle emocjonalne, że łatwo je zapamiętać, są powtarzane, cytowane, stąd może powstać wrażenie, że jest ich wiele w praktyce językowej polityków. Przedstawimy dwa dłuższe fragmenty wystąpień deputowanych RN z zaznaczeniem opisanych elementów:

*Олег Ляшко, Радикальна партія. Шановні народні депутати, шановні громадяни України! Я хотів би звернути вашу увагу на **істеричне** і, водночас, **історичне** відеозвернення, так званого, „Стрілка”, російського офіцера, диверсанта, терориста, який керує російськими терористами на Донбасі. Днями він записав відеозвернення, у якому визнав кілька дуже важливих речей. Перше, він сказав, що на Донбасі немає **мужиків**, готових воювати і записуватися в його армію, і він закликав жінок вступати до його армії. Цей **євнух**, цей „**Стрілок**” **безмозглий**, він вирішив очолити **бабський батальйон**, бо, виявилось, що чоловіків на Донбасі, які готові воювати за **шизофренічні ідеї** розколу країни, які готові розколювати країну, знищувати її, немає. [...] А прийшли терористи, які прийшли сюди на крові нести нам зі зброєю так званий мир... ми їх всіх знищимо і витуримо з нашої країни. [...] Я думаю, що цей виступ матиме свій вплив, і я думаю, що якщо терористів не знайдуть **закатаними під асфальтом**, то десь у шахтах вони будуть (О. Ляшко) / Oleh Laszko, Partia Radykalna: Szanowni Deputowani, szanowni obywatele Ukrainy! Chciałbym zwrócić uwagę na **histryczne** i jednocześnie **historyczne** wideo orędzie, tak zwanego „Striłka”, oficera rosyjskiego, dywersanta, terrorysty, który kieruje rosyjskimi terrorystami na Donbasie. Ostatnio nagrał swoje wideo orędzie, w którym uznał kilka ważnych rzeczy. Po pierwsze,*

powiedział, że na Donbasie nie ma „**mużyków**” (facetów) gotowych walczyć i zaciągnąć się do jego armii i wezwał kobiety do armii. Ten **eunuch**, ten **bezmózgi „Striłok”**, zadecydował stanąć na czele **babskiego batalionu**, bo okazało się, że mężczyzn na Donbasie, którzy byliby gotowi walczyć za **schizofreniczne pomysły** rozkładu kraju, którzy gotowi by byli dzielić kraj, niszczyć go, nie ma. [...] A przyszli terroryści, którzy przyszli tu we krwi nieść nam z bronią tak zwany pokój... my ich zniszczymy i **przegonimy** z naszego kraju. [...] Myślę, że to wystąpienie będzie miało wpływ i myślę, że jeśli nie znajdą **terrorystów wbitych pod asfalt**, to będą gdzieś w kopalniach. W tym przytoczonym fragmencie znalazło się wiele leksyki, nacechowanej negatywnie, m.in.: epitety *bezmózgi*, *schizofreniczny*, *babski* (w znaczeniu słaby, nieumiejętny), *historyczny* (tu także w zestawieniu z przymiotnikiem *historyczny*); czasownik: *wbić (pod asfalt)*, rzeczowniki-nazwy osób: *mużyk* (zgrubienie od *mężczyzna*), *eunuch*.

Zaznaczę, że styl nie zmienia się w zależności od tego, czy mówiący posługuje się językiem rosyjskim, czy ukraińskim. Jako przykład przedstawimy wystąpienie Petra Symonenki, przedstawiciela Komunistycznej Partii Ukrainy. Wydzielimy w nim tylko te słowa, które należą do niskiego stylu:

[ros.] *Уважаемые граждане Украины, уважаемые коллеги! Как вы знаете, 16 мая 2014 года после окончания теледебатов на „Первом национальном” канале на меня и моих товарищей и коллег было совершено **бандитское**, но не этот факт заставил меня сегодня выйти на трибуну и обратиться к вам. К этому меня вынудила **наглая, беспардонная и невиданная по своей циничности ложь**, которая многократно тиражируется через средства массовой информации, принадлежащие или контролируемые **правлящим режимом и узким кругом медиа-магнатов**. Именно такой **ложью** является заявление нападавших на меня о том, что причиной послужило якобы нарушение правил дорожного движения водителем автомобиля, в котором я находился.*

Очевидно, что это было **заранее спланированной и организованной провокацией**. Провокацией, направленной на запугивание меня, как лидера политической силы, выступающей против диктатуры **национал-фашистской хунты**. Провокации, направленные на запугивание людей, не согласных с политикой **правящего режима**. Провокации, направленные на **физическое подавление** любого инакомыслия и щедро оплачиваемые из кармана тех, кто вскормил и привел к власти этот **режим, опирающийся на ультра-радикалов и националистов**. Уважаемые коллеги, достаточно было видеть лица тех, кто был без масок. Призывы к физической расправе. Когда они с битами и угрозами, заблокировав авто, в котором находился всего я и трое моих товарищей, пытались проникнуть во внутрь, чтобы понять, какую судьбу уготовила **хунта** народу Украины. Насилие доставляло нападающим, как это не ужасно звучит, подлинную радость и наслаждение. То, что произошло 16 мая, лишний раз демонстрирует **политическую „импотенцию” хунты олигархов**, их неспособность **вести** идеологические и общественные **дискуссии мозгами, а не кулаками, мозгами, а не битами, мозгами, а не дулами автоматов** / *Jak wiecie 16 maja 2014 po zakończeniu debaty telewizyjnej na „Pierwszym Narodowym” kanale na mnie i na moich towarzyszach popełniono **bandycki** czyn, jednak nie ten fakt zmusił mnie do wyjścia dziś na trybunę i zwrócenia się do was. Zmusiło mnie do tego **nagle i bezpardonowe** kłamstwo, dotychczas **niespotykane, uderzające cynizmem**, które jest wielokrotnie powtarzane przez środki masowego przekazu kontrolowane przez **rządzący reżim i wąski krąg magnatów medialnych**. Właśnie takim kłamstwem jest [...] Oczywiście, to była **wcześniej zaplanowana i zorganizowana prowokacja**. Prowokacja skierowana na zastraszenie mnie jako lidera siły, która występuje przeciw dyktaturze **narodowo-faszystowskiej junty**. Prowokacji, której celem jest zastraszenie ludzi, którzy nie zgadzają się*

z polityką rządzącego reżimu. Prowokacji, której celem jest **fizyczne zdławienie** jakiegokolwiek innej myśli, opłaconej z kieszeni tych, kto stworzył i doprowadził do władzy ten reżim, który opiera się na **ultra radykałach i nacjonalistach**. Szanowni koledzy, wystarczyło zobaczyć twarze bez masek. Okrzyki wzywające, by rozprawić się z nami fizycznie. Kiedy pałkami i groźbami, po zablokowaniu auta, w którym byłem ja i troje moich towarzyszy, próbowali wejść do środka, żeby zrozumieć, jaki los zgotowała narodowi ukraińskiemu junta. Butelkę z substancją zapalającą wrzucili przez rozbitą pałkami tylną szybę samochodu i ocaliło nas tylko to, że butelka się nie rozbiła we wnętrzu auta. To, co zaszło 16 maja, kolejny raz demonstrowuje **polityczną „impotencję” junty oligarchów**, ich niezdolność do prowadzenia dyskusji ideologicznej i społecznej **za pomocą mózgu, a nie pięści, mózgu a nie pałek, mózgu a nie łufami automatów**.

Ten cytat zawiera takie określenia jak: *krąg magnatów medialnych, ultra radykałowie, junta oligarchów, junta, „impotencja” polityczna, reżim; epitety bandycki, narodowo-faszystowska (junta)*. Słownictwo to w większości należy do leksyki obniżonej, adresat ma poczuć siłę ‘rażenia’ tych wyrazów, nadawca z kolei w taki sposób ‘wyładowuje’ swoje emocje, a nie informuje o wydarzeniu. Dobór słów jest tutaj istotnym elementem, który ma wpłynąć na odbiorcę. Zdaniem Moniki Nowickiej, za pomocą odpowiedniego doboru wyrazów i języka ogółem „wywieramy na kims wrażenie, a „obok sposobów argumentacji jest on głównym narzędziem przekazywania komunikatu. Zmiana celu komunikatu z informacyjnego na impresyjny wymaga bardziej ostrego języka, który uwydatnia dychotomiczny, czarno-biały podział politycznego świata na tych, którzy są z „nami” oraz tych, którzy są przeciwko „nam”. Język jest narzędziem pozwalającym opisać ów dwuwymiarowy świat oraz nazwać wrogów tak, aby sprawiali wrażenie realnego zagrożenia”³⁵⁸. *Junta, oligarchowie,*

³⁵⁸ M. Nowicka, *Dyskurs o dyskursie, czyli o mowie wrogości... mową wrogości [w:] To oni są wszystkimu winni..., s. 125.*

ultra radykałowie są jak najbardziej traktowani w tym wypadku jako wrogowie, a kontynuacja wypowiedzi jest równie agresywna, por.:

[ros.] *Уважаемые журналисты, я хочу обратиться к вам. То, что **информационное мракобесие** сегодня только усиливает противостояние в украинском обществе, – это очевидно. Но это **информационное мракобесие** приводит и к потере целых территорий Украины, и к территориальному распаду, то есть утраты территориальной целостности, за что выступает Компартия Украины. Во имя торжества правды и справедливости, я призываю всех вас, которые не потеряли профессиональной и человеческой совести, прекратить распространять ложь, прекратить тиражировать ‘темники’, **сочиненные в недрах политтехнологических структур собственников СМИ**, монополизировавших не только информпространство страны, но и **сколотивших частные армии опричников** для устранения непокорных / Szanowni dziennikarze, chcę się zwrócić do was. To, że **informacyjny obskurantyzm** dziś tylko nasila rozbieżności w społeczeństwie ukraińskim, to oczywiste. Ale ten **dyletantyzm informacyjny** prowadzi do straty całych terytoriów Ukrainy i do rozpadu terytorialnego, to jest do utraty niepodzielności terytorialnej, za którą występuje Komunistyczna Partia Ukrainy. W imię triumfu prawdy i sprawiedliwości wzywam was wszystkich, którzy nie straciliście sumienia zawodowego i ludzkiego, do zaprzestania kopiowania „temników”, powstałych we **wnętrzu struktur polittechnologicznych właścicieli mediów**, którzy zmonopolizowali nie tylko przestrzeń informacyjną kraju, ale i **stworzyli prywatną armię opryszków** dla pozbycia się *niepokornych*. Adresaci są nazywani dyletantami, armią opryszków, autor słów odwołuje się do ich sumienia, jednocześnie nazywając to co oni robią, informacyjnym obskurantyzmem.*

W dalszej części nadawca idzie jeszcze dalej, gdyż sięga do porównan z faszystami, które w narracji komunistycznej

budziły bardzo silne emocje i nadal kojarzone ze złem najwyższym. Emocje są coraz bardziej ujawnane, ponieważ niejednokrotnie powtarza się przymiotnik *faszystowski*, wypowiedź uzupełnia także rzeczownikiem *sabat*. W kolejnym zdaniu zarówno protesty na Majdanie po koniec 2013 r. jak i ich organizatorzy nazywani są *farsą* i *reżimem*, *dyktaturą*, por.: [ros.] **Нынешний режим превратил выборы в фарс, и в таких нелегитимных выборах мы принимать участия просто не имеем права. [...] Трагедией для всего нашего народа, трагедией не только для Украины, но и для всей Европы, может обернуться этот фашистский шабаш, который учредили организаторы, спонсоры и вдохновители Майдана под предлогом свержения одной диктатуры и замены ее другой, более суровой, жестокой и практически по характеру своей деятельности фашистской** (В.Симоненко) / **Dzisiejszy reżim** przerobił wybory na farsę i w takich niezgodnych z prawem wyborach po prostu nie mamy prawa uczestniczyć. Tragedią dla całego naszego narodu, tragedią nie tylko dla Ukrainy, ale i dla całej Europy może stać się ten **sabat faszystowski**, który przygotowali organizatorzy, sponsorzy i inicjatorzy Majdanu pod hasłem pokonania jednej **dyktatury** i zastąpienia inną, bardziej surową, okrutną i w praktyce – **faszystowską**.

Pojedyncze przykłady posługiwania się opisanymi powyżej środkami – leksyką należącą do stylu niskiego można też znaleźć w słowach deputowanych, którzy starają się budować swoje wypowiedzi możliwie prawidłowo, powściągliwie, zgodnie z regułami stylu oficjalno-służbowego. Ołena Ruda zauważa, że praktyka językowa, która wychodzi poza granice języka literackiego, stanowi manipulację, bo cechuje ją duża ekspresywność i wyrazistość, autorka zauważa wysoką częstotliwość używania przez polityków stylu niskiego i potocznego czy żargonizmów jak w języku ukraińskim, tak i rosyjskim³⁵⁹. Prześledźmy to w następujących przykładach:

³⁵⁹ О. Руда, *op. cit.*, s. 189–190.

Так само саме він може вибудувати в країні справжній змістовний діалог, саме він змусить Верховну Раду **не „плодити”** чергові декларації і **папірці**, а щоденно детально працювати над початком економічних реформ, і саме він зможе вивести нашу країну згодом в лідери Європи. Тому наша політична сила, безумовно, підтримує ці зміни, які убезпечать країну від фальшування, які були свого часу **сфабриковані, продуквані режимом і мафією Януковича**, зокрема в парламенті (С. Каплін) / *Tak samo może stworzyć w kraju prawdziwy sensowny dialog, właśnie on zmusi Radę Najwyższą, aby nie „płodziła” kolejnych deklaracji i papierów, a codziennie szczegółowo pracowała nad zapoczątkowaniem reform gospodarczych, właśnie on będzie w stanie wprowadzić nasz kraj w grono liderów Europy. Dlatego nasza siła polityczna, bez wątpliwości, popiera te zmiany, jakie zabezpieczają kraj przed fałszerstwami, które były dokonywane przez reżim i mafię Janukowycza, zwłaszcza w parlamencie. W tym fragmencie wykorzystanie konstrukcji płodzenie deklaracji, jak i nazywanie rządów Janukowycza reżimem, mafią pozwalają na odniesienie wypowiedzi do stylu potocznego.*

W kolejnym cytacie pojawiły się takie określenia, jak *obu-
dzi się sumienie, ratować własną skórę czy przyjmować pozę* z negatywnym odcieniem; np. ostatni ma wyraźne zabarwienie pejoratywne, gdyż oprócz znaczenia ‘nie zgadzać się’ może też mieć znaczenie wulgarne, związane z aktem seksualnym: *Я прекрасно розумію, як і мільйони українських громадян, що вам треба зараз **рятувати свою шкуру** в політтехнологічному відношенні, **ставати в якісь пози**. Але я вам хочу сказати, що ця ваша позиція, антиукраїнська і необміркована, недалекоглядна, вона не додасть вам рейтингу. Люди ще більше вас зненавидять. Ви сьогодні маєте перестати бути опозицією до українського народу. Дайте хоча б декілька голосів, в кінці кінців. Може, в когось із вас **прокинеться совість** – і він згадає, що в нього, крім паспорту, ще і хрестик є на тілі.* (С. Каплін)

/ Rozumiem doskonale, jak i miliony obywateli ukraińskich, że musicie teraz **ratować swoją skórę** w polityczno-technologicznym planie, **przyjmować jakieś pozy**. Ale chcę wam powiedzieć, że to wasze stanowisko było antyukraińskie, nieprzemysłane i krótkowzroczne, nie da wam punktów w rankingu. Ludzie znienawidzą was jeszcze bardziej. Dziś musicie przestać być w opozycji do narodu ukraińskiego. Dajcie w końcu choć kilka głosów. Może u kogoś z was **obudzi się sumienie** – i przypomni sobie, że oprócz paszportu ma jeszcze krzyżyk na szyi.

W wypowiedzi innego mówcy wykorzystano wyrazy pejoratywne *bandyta*, *przekupnik* (leksem *баруза* ma wyraźną konotację negatywną, bardziej chodzi o *krętacza*, *matacza*, *kombinatora*), *chłopi* (w znaczeniu nie tylko *prości*, *niewykształceni*, ale również ci, którzy rozdają przed wyborami 'kiełbasę wyborczą', po ukraińsku 'kaszę gryczaną', czyli zestawy produktów spożywczych), *nieuczciwi ludzie* (*нечистоплотний* poza *nieprzyzwoity*, bez skrupułów oznacza też *brudny*, *niechlujny*, por. w języku polskim *smierdzący interes* w podobnym znaczeniu), czasowniki *dotoczyła się* (*Ukraina*), *sprzedać* (*głos*): *От до яких реалій зараз докотилася Україна, і ми як відповідальні політики повинні унеможливити такий сценарій, у тому числі і шляхом запровадження відповідальності за знищення скриньки із виборчими бюлетенями. Все правильно цей закон пише: 7 років, а то й 10 років; знищив скриньку – сядь на 10 років; запропонував продати голос – сядь на 3 роки; виніс із дільниці бюлетень, щоб потім віддати якомусь баризі, який хоче купити вибори – сядь на 3 роки. Іншого виходу зараз навести лад із тим, що люди нечистоплотні хочуть спотворити волевиявлення чесних людей просто немає. Тому уряд абсолютно справедливо вчасно, а може навіть і з деяким запізненням зараз він ось цей законопроект, тому що і бандити, які з автоматами хочуть зірвати вибори, і гречкосії, які у Києві знов піднімають голову і хочуть за гречку скупувати знов голоси киян, мусять бути покарані*

(В. Кириленко) / *Do takich oto realiów **dotoczyła** się Ukraina i ty jako odpowiedzialni politycy powinniśmy unieemożliwić taki scenariusz, w tym i poprzez wprowadzenie odpowiedzialności za zniszczenie urny z kartami do głosowania. W tej ustawie jest słuszny zapis: 7 lat, a aż 10 lat; zniszczył urnę – siedź 10 lat; zaproponowałeś **sprzedać głos** – siedź przez 3 lata; wyniosłeś kartę wyborczą z punktu wyborczego, żeby potem oddać jakiemuś **przekupnikowi**, który chce kupić wybory – siedź 3 lata. Innego wyjścia, by wprowadzić ład w tym, że **ludzie nieuczciwi** chcą zniekształcić wybór uczciwych ludzi, po prostu nie ma, dlatego rząd absolutnie sprawiedliwie, we właściwym momencie, a może i nawet z pewnym opóźnieniem wniósł tę propozycję ustawy, dlatego i **bandydzi**, którzy automatami chcą zniszczyć wybory i **chłopi**, którzy w Kijowie znów podnoszą głowę i chcą za kaszę kupować głosy kijowian, muszą być ukarani.*

W dwóch kolejnych wypowiedziach pojawiły się podobne sformułowania, które oznaczają ‘rozprawę nad kimś’, ‘zniszczenie kogoś’, ‘zmusić kogoś do posłuszeństwa’, ‘pozbawić siły, energii, wolności’, powodem miały być *głupie decyzje*, por.: *Я ще раз кажу, колеги, я не хочу ‘**ламату**’ парламент. Але є випадки, коли парламент повинен проявити характер і повинен приймати рішення, відповідальні рішення. Я прошу повернутися до цього питання ще раз (О. Турчинов) / Jeszcze raz powiem, koledzy, nie chcę ‘**łamać**’ parlamentu. Ale są wypadki, gdy parlament powinien pokazać charakter i powinien podjąć decyzje, odpowiedzialne decyzje. Proszę powrócić do tej kwestii jeszcze raz; Більше того, їй скажуть: вона ще, вибачте на слові, менш розумна, тому що вона вже не зробила уроки з **дурних рішень**, вибачте за не парламентське слово; І можуть народні депутати від опозиції, як і від влади, думати, що **хтось когось через коліно**. Ну, ми це вміємо, що тут говорить (Л. Кравчук) / Co więcej, powiedzą jej: ona jeszcze – wybaczcie słowa, mniej mądra, bo nie nauczyła się na **głupich decyzjach**, przepraszam za to nieparlamentarne słowo; I może deputowani*

z opozycji, jak i z rządzącej partii pomyślą, że ktoś kogoś **przełoży przez kolano**. No, my to umiemy, co tu mówić.

W celu podniesienia rangi własnych przekonań, wyrażenia niezadowolenia itd., politycy chętnie sięgają do neologizmów, które pod względem semantycznym należą do leksyki niskiej, np.: *Тепер вся путінська **срань** просто залле Донбас* (Ю. Луценко) / *Teraz całe putinowskie **szambo** po prostu za-leje Donbas*.

Dla przedstawienia pełniejszego obrazu funkcjonowania leksyki z niskiego stylu w dyskursie politycznym, podamy przykład cytatów z wystąpień innych polityków: *Володимир Володимирович змінив, напевно, підходи, а то раніше про **сорттури** розповідав, а зараз став підтримувати терористів у сусідніх країнах* (А. Яценюк) / *Wołodymyr Wołodymyrowycz zmienił, na pewno, podejście, a wcześniej o **kiblach** opowiadał, a teraz zaczął popierać terrorystów w krajach sąsiedzkich*. Przypominamy 'sortyr', jak w rosyjskim, tak i ukraińskim oznacza toaletę, jednak uważane jest za wyraz żargonowy i zalicza się do leksyki wulgarnej.

W dalszych przykładach również aktywnie wykorzystywane są czasowniki (*hańbić, przeginać, dociskać*), rzeczowniki (*bałagan, pogromca, bagno, klan, chochoł, swołocz*), np.: *Макеєнко хабарів не бере. І під час моєї роботи жоден комунальник або чиновник не візьме ні копійки. Я нікому не дам **паплюжити** моє ім'я. Я 24 роки в політиці, і моє ім'я ніколи не було заплямоване* (В. Макеєнко) / *Makejenko nie bierze łapówek. I podczas mojej pracy żaden urzędnik czy pracownik służb komunalnych nie weźmie ani kopiejki. Nie pozwolę nikomu **zhańbić** mojego imienia. Od 24 lat jestem w polityce i moje imię nie było nigdy splamione; Дійсно, народу набрид **бедлам** попереднього 'царювання'. Щоб виправити ситуацію, її просто **перегнули*** (І. Кириленко) / *Rzeczywiście narodowi zbrzydł **bałagan** poprzedniego 'panowania'. Żeby poprawić sytuację, po prostu ją **przeięli**; Хохли все-таки розумні люди, ми повинні домовитися, але ми повинні йти назустріч один одному, не робити спроб **дотиснути*** (Л. Кучма) /

Chochły mimo wszystko są mądrzy, powinniśmy ugadać się, powinniśmy wyjść sobie naprzeciw, nie robić prób **dociśnięcia**; Цих **зромил** вже не цікавлять процеси європейської інтеграції (М. Азаров) / Tych **rogromców** już nie interesują procesy integracji europejskiej; Я засуджую такі підходи, але це результат жорсткої боротьби **кланів** і потужного капіталу за владу (П. Симоненко) / Potępiam takie podejście, ale to rezultat ostrej walki o władzę **klanów** i potężnego kapitału. Я думаю, що вся ця **бодяга**, яку я називаю кримінальне провадження, зросла з надр міліції. Я думаю, що ці листи, шиті брудними нитками, – це надра правоохоронних органів, а конкретно міліції (Г. Кернес) / Myślę, że całe to **bagno**, którym nazywam towarzystwo kryminalne, wyrosło z wnętrza milicji. Myślę, że te listy, zszyte brudnymi nitkami, to wnętrza służb bezpieczeństwa, a konkretnie milicji. / Вei добре розуміють, в якому стані ми знаходимося: **секір-башка**, сокира вже занесена, і якщо хтось її відпустить – аминь (Л. Кучма) / Wszyscy dobrze rozumieją, w jakim jesteś stanie: **siekir-baszka**³⁶⁰, siekiera już podniesiona i jeśli ktoś ją opuści – amen; Відсторонити, перш за все, тих, хто неугодний. Тобто, можливо, єдиних чесних, а на їхнє місце наберуть таку **шваль**, що це буде ще гірше (Г. Чорновіл) / Odseparować przede wszystkim osoby niewygodne. Czyli, może jedynych uczciwych, a w ich miejsce wezmą taką **swolocz**, że to będzie jeszcze gorsze.

Zaprezentowane cytaty świadczą o emocjonalności słownej i mogą wydawać się nieodpowiednie dla zachowania językowego polityka, zaś następny przykład użycia, choć podobny i należy do stylu potocznego, nie zostanie uznany za nienormatywny. Будь-який господар ніколи **не розкриває свої карти до кінця** (В. Янукович) / Żaden gospodarz **nie odkrywa kart do końca**.

³⁶⁰ Powiedzenie 'siekir-baszka' oznacza 'ściąć głowę siekierą'.

Zdaniem Łarysy Masenko:

„używanie leksyki stylu niskiego, inwektyw i przekleństw we współczesnej literaturze i ukraińskojęzycznej kulturze masowej w ogóle wywołuje negatywną reakcję w kołach tej części inteligencji, która ma nastawienie purystyczne, uważa, że wspomniane zjawisko rozmywa normy komunikacji i popularyzuje wulgaryzmy. Nie podważając opinii, że zachwyty pisarzy młodego pokolenia słownictwem niskim, z konotacją familiarną bywa nadmierny, warto podkreślić, że zniknięcie z użycia środków leksykalnych i frazeologicznych należących do komunikacji spontanicznej, familiarnej, w której zawsze panują emocje i subiektywna ocena, jest oznaką umiерania języka”³⁶¹.

Jak widać, wspomniane umieranie nie zagraża dyskursowi politycznemu, a wręcz przeciwnie, rozwija się on aż zbyt aktywnie, choć być może nie bardzo sensownie, biorąc pod uwagę słowa Łarysy Masenko dotyczące kultury masowej, do której jednak polityka nie należy. Inaczej mówiąc, to co wolno szerokiemu ogółowi, niewłaściwe jest w dyskursie politycznym, czego potwierdzeniem może być szerokie cytowanie politycznych „wpadek” w mediach i aktywne ich omawianie.

JĘZYK PROSTY/POTOCZNY

Język prosty – to „jeden ze strukturalno-funkcjonalnych niekodyfikowanych podtypów języka ogólnonarodowego, który nie będąc ograniczonym przez terytoria lub wąskie specjalności,

³⁶¹ Л. Масенко, *op. cit.*, s. 66–67.

razem z dialektami i żargonami przeciwstawia się językowi literackiemu w stylu mówionym (potocznym). Podstawowa forma funkcjonowania języka prostego – ustny i potoczny język osób, które nie znają w niezbędnym zakresie norm literackich wskutek niedostatecznego wykształcenia³⁶². I tak, zgodnie z definicją Ołeksandra Taranenki, użycie języka prostego wskazuje na brak wykształcenia mówiącego. Jednak udało się odnotować przykłady jego wykorzystania nawet w tak, zdawałoby się, doborowym towarzystwie, jak politycy. Językoznawca wskazuje na cechę charakterystyczną ukraińskiego języka prostego, polegającą na związkach z funkcjonowaniem surżyku³⁶³. Jeśli chodzi o różnice z językiem literackim, to „język prosty przeciwstawia się językowi literackiemu w odchyleniach od normy na wszystkich poziomach językowych”³⁶⁴.

Nie zatrzymując się szczegółowo na wszystkich przykładach odchyłeń od norm językowych, przeanalizujemy tylko te, które udało się zauważyć w języku polityków ukraińskich. Z przeanalizowanego dalej tekstu i zgodnie z wcześniejszymi wnioskami, również innych badaczy, udaje się ustalić typowość błędów, które wskazują na to, że mówienie poszczególnych polityków należy do języka prostego. O tym świadczą np. typowe odchylenia na poziomie fonetycznym:

- przejście nieakcentowanego [o] w [a], tzw. akanie: *ка[о]нституція, відповідна[о], ка[о]ристуючись, а[о]борона, а[о]б'єднання, а[о]лігархи, нага[о]ра[о]дили, са[о]лідарність, прога[о]ла[о]сували, запра[о]па[о]новані, па[о]гано, ка[о]аліція, а[о]зброєння, пра[о]граму, га[о]тувати;*
- zmiękczenie samogłosek przed e, i zamiast y: *Петро, Арсеній, персонал, проблеми, керівник, Севастополь,*

³⁶² О. Тараненко, *Просторіччя* [в:] *Українська мова: Енциклопедія...*, с. 498.

³⁶³ *Ibidem*, с. 498.

³⁶⁴ *Ibidem*.

- наукі, д'інаміка, К'итай, фінанс'істи, с'итуація середов'ище, посланнік, През'ідент, р'еспублік'і;*
- miękka wymowa [cz] i innych szurowanych, w słowach, gdzie mają być twarde: *уроч'истий, уч'асть, чули, суч'асний, щ'о, блищ'е (ближче), ващ'е (важче), щ'оріч'ний, щ'ірий, селищ'ами*
 - twarda wymowa szurowanych przed i: *шистдесят, гроши, рушійна (сила), інши (інші), скаж'іть, служиння, в душі, більшисть, наши (діти), до межі;*
 - twarda wymowa spółgłosek przed zakończeniem –ija, i spójnikiem -ia w środku słowa w zapożyczeniach łacińskich: *фракція, опозиція, руйнація, стагнація, інвентаризація, реконструкція, модернізація, електростанція, соціальний, національний, нація, потенціал*³⁶⁵.

Językoznawcy zauważają, że nieprawidłowa wymowa jest wynikiem niezajomości zasad ortografii: *ка[о]ліци[і]я, су[д'їа], ане[з]дот, мі[л'їа]рд, [н'їу]анси, котеле[н]* zamiast *ко[а]ліція, су[д'д']я, ане[г]дот, мі[л'їа]рд, [н'у]анси, котеле[н']* i zasad wymowy dźwięków ukraińskich: *річі, Межгір'я, (нам) вкрай (важливо), вісьмий, голословний, Чорновіла, в світі* (zamiast *речі, Міжгір'я, украй, восьмий, голослівний, Чорновола, у світі*)³⁶⁶.

Jeśli chodzi o różnice w fonetyce, jaskrawym przykładem są przede wszystkim wypowiedzi przewodniczących Rady Najwyższej – Iwana Pluszcza lub Ołeksandra Turczynowa. Język Pluszcza szczególnie łatwo zapamiętać dzięki nieprawidłowemu użyciu połączenia dźwięków [chw] zamiast [f]: *Вимкніть мікрохвон. / Proszę wyłączyć mikrochwon.* Ale inne przykłady (zauważmy, że barwne i wyjątkowo niepasujące do wykształconego mówcy, tym bardziej dla osoby publicznej, polityka) z jego wystąpień kwalifikujemy jako należące do surżyku,

³⁶⁵ Wybór przykładów ze źródeł własnych, jak również: I. Магрицька, *Мішане мовлення політиків як хвороба українського суспільства* [в:] http://ukrmova.com.ua/2009/Artcl_24.pdf, s. 193–194.

³⁶⁶ I. Магрицька, *ор. cit.*, s. 194.

tak jak znane *Доброго ранку, шановні депутати!* [ta część powiedziana w języku ukraińskim] **Як ви помните, вчора утром ми з вами договорилися сьогодня розминку не проводити** (І. Плющ). W drugiej części wyrazy pogrubione pochodzą z języka ukraińskiego, podkreślone – z rosyjskiego, wyraz rozstrzelony *сьогодня* jest przykładem surżyka, tj. połączeniem dwóch części wyrazów, pierwszej z języka ukraińskiego i drugiej z języka rosyjskiego: *сьогодні*, *сегодня* (części te zostały podkreślone). W tym zdaniu mamy rzadki przykład zanotowania podobnej wymowy na piśmie, ponieważ na podstawie tekstów dostępnych później w formie stenogramów nie udaje się zauważyć rozbieżności z językiem literackim, gdyż stenografowie umiejętnie poprawiają te usłyszane, dzięki czemu mamy nienagannie przygotowany tekst drukowany.

Typowe w języku polityków ukraińskich są pomyłki w słowach pochodzących z innych języków, chodzi tu zwłaszcza o przekręcanie, akcent, nieuzasadnione uproszczenia lub złożenia grup spółgłosek w tych słowach: *кон'юктура*, *безпрецедентний*, *інцидент* zamiast *кон'юнктура*, *безпрецедентний*, *инцидент* lub świadomie nieprawidłowa ich odmiana, np. ironiczne *Кіна не буде* (wyraz *кіно* w języku ukraińskim jest nieodmienny, w podanym przykładzie odmieniony wbrew regule). W przeanalizowanym wystąpieniu wiele jest błędów fonetycznych w leksemach ukraińskich, jednak największą przykrość budzi fakt, że nawet w słowie Ukraina i od niego pochodzących pojawia się błąd w wymowie – zamiast dźwięków *j+i* na piśmie zaznaczonych jako *ї* brzmi dźwięk *-i*. Zauważymy, że jest on częsty w mowie polityków w ogóle, znów pod wpływem rosyjsko-ukraińskiej interferencji.

Jeśli chodzi o akcentowane, to zdecydowanie więcej uczestników dyskursu politycznego systematycznie i konsekwentnie lekceważy zasady akcentualizacji. Można to odnotować tylko, jeśli słucha się wystąpień polityków, np. referatów deputowanych w kanale telewizyjnym „Rada”, który transmituje posiedzenia Rady Najwyższej na żywo lub później w wiadomościach. Odnotowujemy takie niezgodne z normą akcentowanie słów:

вімога, одінадцять, прійняли, чітання, óзнака, дóчка, простій, бралá, за дўжки, нелéжка (справа), (на круглому) стóлі, пéрелік, авгієві (стайні), скáжу, не бýло, внéсла, навéла, прóшу, випáдок, sóбі, мої, тóму (ostatnie formy akcentowania są rezultatem starań mówiącego, by mówić z manierą zachodnioukraińską)³⁶⁷.

Oleksandr Taranenko pisze o różnicach wskazujących na niedostateczny poziom wykształcenia, do których zalicza nieprawidłowe słowotwórstwo (*купити – купляти* zamiast *купувати*, *тудою / сюдою* zamiast *туди / сюди*), w morfologii – błędy pod wpływem interferencji np.: *голова́на біль* zamiast *голови́ний біль* (inny rodzaj rzeczownika, zamiast męskiego stosowany jest rodzaj żeński), liczby (*доми, обличчів, знаннів* zamiast *облич, знань*), przypadku (odmienianie rzeczowników w paradygmacie przymiotnikowym). W Radzie Najwyższej najczęściej brzmia błędnie odmienione nazwy własne: *Галині Іванівній*, częste są przykłady nieprawidłowej odmiany liczebników: *з п'ятидесяти п'яти до шестидесяти, у тища дев'ятсот тридцять п'ятому (році), у двохтищ п'ятому (році), у двух тисяч четвертому (році), семидесяти, (питання буде вирішене) триста (голосами), від двісті тридцяти до двісті шестидесяти*)³⁶⁸. Warto tu też przywołać poprzedni przykład z wystąpienia Ołeksandra Turczynowa, w którym też dostrzeżemy pomyłkę.

Jeśli chodzi o składnię, zdarzają się przykłady nienormatywnej rekcji przyimkowej lub bezprzyimkowej: *програми по підтримці, взяв по проханню, по цих документах, на російській мові, по підсумкам минулого року, по місцю проживання, по великому рахунку*; czy zgody: *Ви такі розумні* (zamiast *розумний* w liczbie pojedynczej, jeśli zwracamy się do jednej osoby). Oczywiście język prosty dostrzeżemy też na poziomie leksykalnym oraz we frazeologii: *шуткувати, здороватися, бо(а)кал* ('кухоль'), *баба* ('жінка'), *язик* ('мова').

³⁶⁷ I. Магрицька, *op. cit.*, s. 193.

³⁶⁸ O. Тараненко, *op. cit.*, s. 499; przykłady: I. Магрицька, *op. cit.*, s. 194.

Wykorzystywanie konstrukcji opisanych w powyższych podrozdziałach, a także języka prostego i leksyki ze stylu niskiego wskazuje na przynależność do pewnej nieformalnej grupy, która różni się od innych grup, tak jak język tej grupy różni się od innych. Slang polityczny wyróżnia jedną grupę spośród innych – polityków od niepolityków, natomiast użycie leksyki ze stylu niskiego w ich języku wzmacnia ekspresję języka. Taka kreatywność językowa sprzyja swobodniejszemu wyrażeniu się, wszak „sytuacje nieoficjalne, z życia codziennego – w sferze prywatnej, rodzinnej, towarzyskiej, nieoficjalnych kontaktach zawodowych, w nieformalnych sferach społeczno-kulturalnych – pozwalają na znacznie swobodniejsze zachowania werbalne”³⁶⁹. Właśnie w ten sposób większość autorów komunikatów politycznych nieudanych z punktu widzenia retoryki traktuje swoje wystąpienia.

SLANG

Korzystanie ze slangu jest charakterystyczne tak dla polityków, jak i innych grup społecznych. Jest on trudny do opisanego, gdyż etykieta wymaga od nich oficjalnych form w rozmowach, które udaje się zanotować. Tylko pojedyncze przykłady możemy odnotować podczas poświadczonych przez dziennikarzy rozmów w kuluarach. Dla przeprowadzenia analizy jest ich mało. Nie znaczy to jednak, że ich obecność jest niezauważalna. Ukraińskie słowniki odnotowują jednostki, które udało nam się wynotować z dyskursu politycznego³⁷⁰.

³⁶⁹ Л. Масенко, *op. cit.*, s. 57.

³⁷⁰ Chodzi przede wszystkim o *Український жаргон. Словник* Łesi Stawickiej, który odnotowuje około 4070 słów i 700 stałych związków.

Przykładem może być słownik Łesi Stawyckiej, dla którego bazą źródłową był materiał leksykalny z utworów pisarzy ukraińskich – Juria Pokalczuka, Lubka Deresza, Serhija Żadana, Jurija Andruchowycza, Oksany Zabuzko i in., zawiera on jednak też te słowa, które pojawiły się w wypowiedziach polityków.

Jeśli chodzi o znaczenie terminu slang w językoznawstwie ukraińskim, to encyklopedia *Українська мова* (wydanie I i II) nie zawierała tej definicji. Znalazła się dopiero w wydaniu III z 2007 r., zgodnie z nią ‘slang’ jest utożsamiany z żargonem, podobnie *Великий тлумачний словник сучасної української мови* tłumaczy slang jako ‘potoczny wariant języka zawodowego’. Drugie znaczenie slangu w słowniku to ‘żargonowe słowa lub wyrażenia, charakterystyczne dla języka ludzi z pewnych zawodów lub warstw społecznych’³⁷¹. *Словник іншомовних слів* podaje taką definicję: ‘slang to słowa lub wyrażenia żargonowe w mówionym języku angielskim, charakterystyczne dla osób z pewnych zawodów (marynarzy itd.) lub warstw społecznych’³⁷². *Słownik języka polskiego* podaje następujące wyjaśnienie slangu ‘to potoczny rodzaj języka, który używa pewien zawód lub grupa społeczna’³⁷³. Wydaje się, że ta definicja jest bardziej pojemna pod względem znaczenia, pełniej opisuje znaczenie terminu slang, gdyż do grupy użytkowników slangu zalicza nie tylko osoby, które łączy zawód, ale też takie, które mają wspólne upodobania, hobby, podobny światopogląd, potrzeby, podobne reakcje na otoczenie, zdarzenia itd. W terminoznawstwie ukraińskim tej definicji odpowiada termin żargon.

Jak widać, panuje pewne pomieszenie lub nierozróżnianie pojęć żargon – slang. Przyjmuję, że mówienie o żargonie jest właściwe, gdy myślimy o kontaktach zawodowych pewnej grupy, natomiast termin slang warto używać dla określenia działalności językowej odrębnej grupy społecznej – młodzieży. W podobny

ków wyrazowych, a także *Словник сучасного українського сленгу* pod red. T. Kondratiuk, wydany w Charkowie w 2006.

³⁷¹ *Великий тлумачний словник...*, s. 1342.

³⁷² *Словник іншомовних слів*, za red. O. Мельничука, Київ 1975, s. 623.

³⁷³ *Słownik języka polskiego PWN...*, s. 291.

sposób ujmuje ten temat Switłana Martos³⁷⁴, badaczka, która wiele prac poświęciła badaniu slangu. W jednym z artykułów zauważa, że jeśli następuje zniszczenie synkretyzmu, charakterystycznego dla funkcjonowania języka młodzieżowego, to trzeba mówić o formowaniu slangu, choć przy tym autorka zaznacza, że dotyczy to tylko języka młodzieży w granicach miasta.

Jak widać, rozróżnienie terminów żargon–slang w cytowanych artykułach słownikowych zazwyczaj nie występuje, jest natomiast rozgraniczenie na żargon zawodowy i grupowy, które powstają jako podtypy socjolektów³⁷⁵. Dla potwierdzenia tezy, że żargon i slang trzeba mimo to rozgraniczać, posłużyć może sama natura tych terminów: dla żargonów właściwe jest większe zamknięcie (synkretyzm), a dla slangu – otwarcie i dość szybkie przenikanie do języka literackiego oraz większa liczba użytkowników.

Lesia Stawycka zaproponowała taką definicję slangu: „to praktycznie otwarty podsystem językowy niezgodnych z normą jednostek leksykalno–frazologicznych ze stylu niskiego, które pełnią rolę ekspresywną, wartościującą (zazwyczaj negatywnie) i eufemistyczną”³⁷⁶.

Konstrukcje slangowe – jedne z najbardziej ekspresywnych w języku. Ten rodzaj komunikatów cechują nietypowe, ale już istniejące wyrażenia i leksemy, którym przypisuje się nowe znaczenia. Cechą charakterystyczną jest pojawianie się nowych konstrukcji i jednostek językowych – neologizmów i zapożyczeń. Slang jest używany w kontaktach nieformalnych, czasem w celu dokuczania, czasem wulgarnie, jest w nim wiele synonimów i zmienność. Ten rodzaj języka jest właściwy określonym grupom społecznym, przy czym zastępuje standardowe konstrukcje

³⁷⁴ С. Мартос, *Молодіжний сленг як складова мови міста* [в:] „Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія „Філологія”, № 632, вип. 42, Харків 2004, с. 240–243.

³⁷⁵ *Українська мова: Енциклопедія...*, с. 135. Стаття „Діалект. 2. Соціальний діалект”.

³⁷⁶ Л. Ставицька, *Арго, жаргон, сленг. Соціальна диференціація української мови*, Київ 1995, с. 42.

językowe konieczne dla przekazania dodatkowej informacji – społecznej, psychicznej czy retorycznej. Np.: [...] *не стали винятком ці президентські вибори, коли фактично Україна в стані війни проводить свій демократичний вибір. Вибір, якою їй бути: чи залишитися ‘совком’, чи стати дійсно європейською країною* (О. Кайда) / [...] *obecne wyboru prezydenckie, gdy Ukraina faktycznie w stanie wojny dokonuje swoje demokratycznego wyboru, nie były wyjątkiem. Wybór, jaka ma być: czy pozostaniemy ‘sowkami’, czy staniemy się rzeczywiście krajem europejskim. Sowok jest to skrót od sowiecki człowiek*³⁷⁷. Wyraz żargonowy, często używany w znaczeniu ironiczno-żartobliwym lub obraźliwym, oznacza ‘człowieka sowieckiego, który wyrósł w sowieckim systemie państwowym’. Zjawisko ‘sowkowość’ oznacza cechy negatywne, właściwe osobom, zamieszkałym w Związku Radzieckim i związane z radzieckim stylem życia.

Slang to przede wszystkim niewymuszone kontakty, wszak w dyskursach żargonowych, które Łesia Stawyccka też utożsamia ze slangowymi „komunikacja odbywa się w sytuacjach podlegających małej kontroli społecznej”³⁷⁸. Stawyccka pisze o podwójnej naturze ukraińskiego slangu w kontekście jego podobieństwa / odmienności od rosyjskiego żargonu, określając jego odrębność oraz podkreślając, że „naturalny ludzki dowcip i poczucie humoru nie mogą nie produkować slangu w niewymuszonej komunikacji potocznej”³⁷⁹.

Niezaprzeczalnym jest twierdzenie Wiktorii Towstienko o tym, że „nadawca, będący w warunkach niewymuszonej, nieprzygotowanej rozmowy, stara się uprościć swoje zachowanie językowe, dlatego łatwo i często wykorzystuje gotowe formuły językowe, w tym różnego rodzaju szablony i stereotypy”³⁸⁰.

³⁷⁷ Л. Ставицька, *Український жаргон. Словник*, Київ 2005, с. 305.

³⁷⁸ Л. Ставицька, *Українська мова без прикрас [в:] Ідеї, Український жаргон...*, с. 15.

³⁷⁹ *Ibidem*, с. 17.

³⁸⁰ В. Товстенко, *Просторіччя в українській мові як структурно-функціональне явище*, Київ 2003, с. 13.

Нр.: Олег Ляшко, позафракційний народний депутат, Радикальна партія. Відсутність сьогодні **уряду ганьби, національної ганьби** уряду Азарова – свідчення того, що в Україні уряду просто немає. [...] Нам не треба **уряд болягузів**, який боїться прийти до Верховної Ради для того, щоб **людям подивитися в очі**, щоб ми **плюнули їм у морду** за ті справи, що вони роблять. (О. Ляшко) / Oleh Laszko, deputowany pozafrakcyjny, Partia Radykalna. Dzisiejsza **nieobecność rządu hańby, hańby narodowej** rządu Azarowa – świadectwo tego, że na Ukrainie rządu po prostu nie ma [...] Nie potrzebujemy **rządu tchórzy**, który боi się przyjść do Rady Najwyższej po to, by **ludziom spojrzeć w oczy**, żebyśmy **splunęli im w twarz** za to, co robią.

Lesia Stawyccka pisze:

„slang w swej naturze szybko się zmienia, podlega kapryśnej modzie i indywidualnej twórczości językowej [...] bez zapisania w słownikach jest skazany na niebyt. [...] Istniejące elementy ukraińskiego slangu, bez względu na ich ilość, powinny być zapisywane, interpretowane, aby potem najbardziej wartościowy materiał leksykalny, mógł wejść do kontinuum kulturowego ukraińskiego istnienia językowego”³⁸¹.

Typowymi przykładami uzupełniania słownika słów żargonowych jest język uczniów i studentów, gdyż ta grupa jest najbardziej aktywna i kreatywna w różnych dziedzinach, w działalności językowej nie ustępuje innym. Starsi uczestnicy dyskursu politycznego chętnie korzystają z osiągnięć młodzieży, np.: *Якщо взяти шоу і Верховну Раду, то це жесть, повна жесть*³⁸²! (М. Поплавський) / *Jeśli wziąć [porównać – S.R.] show i Radę Najwyższą, to to odjazd, całkowity odjazd; Це черговий „путінський фейк”* (Д. Ярош) / *To kolejny fake Putina.*

³⁸¹ *Ibidem.*

³⁸² Coś bardzo fajne, odjazdowe.

Trochę inne zjawisko możemy obserwować w dyskursie politycznym. Tu wyrażają swoje opinie osoby w różnym wieku, połączone wspólnymi upodobaniami i wykonywaniem obowiązków zawodowych lub pragnieniem porozumiewania się w sposób swobodny i niewymuszony. Oczywiście młodzież omawia inne tematy, a co za tym idzie, posługuje się innymi konstrukcjami i leksemami potrzebnymi dla osiągnięcia celu, tworząc przy tym własny język, ale ogólnie uczestnicy „swobodnych” spontanicznych rozmów charakteryzują się tym, że aktywnie wprowadzają do swego słownika jednostki slangowe lub czasem żargonowe. Służą one przede wszystkim temu, by stworzyć teksty zbliżone do języka potocznego, niewymuszonego, koniecznego, by stworzyć szczerze, bliskie stosunki między uczestnikami.

Badanie potwierdza pewną częstotliwość wykorzystania słownika ukraińskiego slangu w dyskursie politycznym, jednak jestem przekonana, że to składnik niepożądany w języku polityka, gdyż „zanieczyszcza” to, co adresat chce usłyszeć, odwraca uwagę od ważnej informacji, ale – co najważniejsze – czasem cały komunikat wymaga dokładnego wytłumaczenia, gdyż słuchacze nie rozumieją jego treści.

ŻARGON

Pierwotne znaczenie terminu żargon to ‘język ptaków, ćwierkanie, język niezrozumiały’. W haśle słownikowym żargon w Encyklopedii *Ukrajńska mowa* to pojęcie pod względem otwartości – zamknięcia przeciwstawia argo i zaznacza się, że

„pojawia się zazwyczaj wśród dość szerokich, przeważnie młodzieżowych grup użytkowników języka, połączonych wspólnotą zainteresowań (przede wszystkim zawodowych), jednakowym

hobby czy upodobaniami (teatr i inne gatunki sztuki, filatelistyka, sport, myślistwo, wędkarstwo itd.), trwałym przebywaniem w pewnym środowisku (służba wojskowa, edukacja, wyjazd na prace sezonowe, leczenie stacjonarne) itd³⁸³. Swoiste żargony powstają i wśród osób połączonych wspólnymi interesami i zajęciami o charakterze negatywnym lub aspołecznym (pijacy, złodzieje, przestępcy)”³⁸⁴.

Szczególnie zauważalny staje się język pewnej grupy, powstałej wokół jednego – kilku polityków, którzy zaczynają mówić według wzoru głównego gracza. W tym kontekście szczególnie wyrażna była sytuacja z czwartym prezydentem Ukrainy, Wiktoorem Janukowyczem. Dookoła osoby z doświadczeniem przestępczym skupili się politycy bez przeszłości przestępczej, jednak słyszeli i w pewnym stopniu „przechwycili” ten sposób wyrażania się od swojego szefa. Chodzi przede wszystkim o wykorzystanie żargonu przestępczego, np.: *Щоб, коли ми плануємо щось або говоримо, головне – щоб ми **шлеперами** не стали, як дехто з наших попередників* (В. Янукович) / *Żebyśmy, kiedy coś planujemy lub coś mówimy, żebyśmy nie zostali **szleperami**, jak niektórzy z naszych poprzedników*. Komentarz w nawiązanie pojawił się jako wyjaśnienie do tego wyrażenia, gdyż słowo *шлепер* jest zrozumiałe i nie każdy wie, że wchodzi do żargonu kryminalnego. Jego wyjaśnienie podaje słownik *Український жаргон*: Szleper – to samo, co loch, z jidysz: *schlep – niezgrabny lub tępy człowiek*³⁸⁵. Jednak słownik nie daje wyjaśnienia, czy to słowo należy do żargonu przestępczego. Konieczne jest więc wyjaśnienie znaczenia leksemu *лох*, gdyż autorka podaje je jako synonim. Właśnie w tym haśle słownikowym zaznaczono, że leksem *лох* należy do żargonu przestępczego, to wyrażenie obraźliwe, oznacza ‘ofiary przestępstwa, potencjalną ofiarę przestępstwa,

³⁸³ Wg zaproponowanej w tej pracy klasyfikacji należałoby je potraktować jako slang.

³⁸⁴ *Українська мова: Енциклопедія...*, s. 167. Стаття „Жаргон”.

³⁸⁵ Л. Ставицька, *Український жаргон...*, s. 377–378.

osobę, którą łatwo oszukać, ofiarę oszustwa³⁸⁶. Ale to jedna z kilku definicji podanych w słowniku, w następnych częściach są też takie definicje: ‘oferma, fajtlapa, niepojętna osoba’, z kwalifikatorem ‘przestępcze, obraźliwe, wulgarne’³⁸⁷. Oprócz tego podane przykłady użycia tego leksemu w slangu młodzieżowym z znaczeniem ‘osoba niekulturalna, ograniczona, pozbawiona gustu’ lub ‘prowincjusz’ czy od polskiego argo *loch*, *wloch* ‘wieśniak, naiwna, łatwowierna osoba; ofiara przestępstwa’. Jeśli słowa *loch* i *szleper* traktujemy jako synonimy zgodnie ze słownikiem Łesi Stawyckiej, to niezależnie od minimalnych różnic semantycznych, ogólnie traktujemy je jako wyrazy obraźliwe.

Jako potwierdzenie tezy o wpływie sposobu wyrażenia jednej osoby na innych podamy następujący cytat: *Вибачте за помилку. Не можу швидко вивчити всі „зłodійські малини” Януковича³⁸⁸. Ванко-шманко – яка різниця, вкрадене повертати будуть все* (Ю. Тимошенко) / *Przepraszam za błąd. Nie umiem szybko opanować wszystkich złodziejskich „malin”³⁸⁹ Janukowycza. Wanko-szmannko – jakie to ma znaczenie, wszystko skradzione będą zwracać.* Co prawda, wyrażenie przedstawicielki obozu opozycji i takie posługiwanie się żargonem przestępczym służy temu, żeby podkreślić pochodzenie autora tekstu pierwotnego (tu Wiktora Janukowycza), jednak ono również jaskrawo pokazuje powszechność pewnego typu komunikacji, wprowadzonej przez innych polityków. Kolejny przykład: *Мені грубо ‘шують’ ті ж справи – про те, що я незаконно прийняв на роботу людину, яку можна приймати до 45 років, а їй було 47* (Ю. Луценко) / *Grubymi ніemi szują te sprawy – o tym, że niezgodnie z prawem przyjąłem do pracy osobę w wieku lat 47 na stanowisko do 45. Szyc – oznacza – ‘zabijać’ lub ‘w nieuzasadniony sposób oskarżać kogoś o coś’* (drugie

³⁸⁶ *Ibidem.*

³⁸⁷ *Ibidem.*

³⁸⁸ Wyrazy ze slangu złodziei.

³⁸⁹ Wyraz, powiedzenie. Złodziejska melina – grupa złodziei, pomieszczenie złodziei.

znaczenie w cytacie). Leksemy z oboma znaczeniami należą do żargonu kryminalnego, żargonowego języka potocznego³⁹⁰.

Następne przykłady dotyczą już bezpośrednio osób z bliskiego otoczenia Janukowycza, np.: *‘Дерибан’ з Києва перейде на обласний центр* (Ю. Мірошніченко) / *Deryban z Kijowa przejedzie do centrum obwodu. Deryban* – przestępcze – podział ukradzionego, dodatkowe wyjaśnienie w słowniku polega na opisie pochodzenia słowa – z języka petersburskich oszustów XIX w. (mazurykiw): *раздерибанить* – rozdzielić, rozkraść³⁹¹.

Oczywiście w wyrażeniach polityków często elementy żargonu, slangu czy języka potocznego się mieszają. Utrzymanie komunikatu jest w niskim stylu wpływa na wybór odpowiednich konstrukcji, np.: *Чому хтось вважає, що жителі південного сходу бидло (1), совки (2)... а з іншого боку – освічені демократи? Нам намагаються палицями насадити (3) філософію, яка нам чужа. Тому давайте жити у мирі: ми до вас не ліземо, ви до нас не лізьте* (В. Колесніченко) / *Czemu ktoś uważa, że mieszkańcy południowego wschodu to bydło (1), sowki (2)..., а z drugiej strony – wykształceni demokraci? Usiłują nam kijami sadzić (3) filozofię, która jest nam obca. Dlatego weźcie, żyjmy w pokoju: nie leziemy do was, nie leźcie do nas.*

W przedstawionym przykładzie wydzielono 3 elementy: 1. *bydło* – to przykład żargonu przestępczego, pierwsze znaczenie – ‘krowa’, drugie – ‘więzień, który uczciwie pracuje’, trzecie – ‘osoba chora psychicznie’³⁹². 2. *Sowok* – to przykład języka potocznego z wpływem żargonu³⁹³. 3. *Sadzić coś* – to potoczne, w pierwotnym znaczeniu oznacza ‘siłą coś wprowadzać, propagować, rozwijać (idee, poglądy)’³⁹⁴.

Oczywiście błędem byłoby twierdzić, że wszystkie leksemy, które zaliczamy do żargonu przestępczego i które występują we

³⁹⁰ Л. Ставицька, *Український жаргон...*, с. 375.

³⁹¹ *Ibidem*, с. 120.

³⁹² *Ibidem*, с. 54.

³⁹³ *Ibidem*, с. 304–305.

³⁹⁴ *Великий тлумачний словник...*, с. 734.

współczesnym ukraińskim dyskursie politycznym, są wykorzystywane przez przedstawicieli jednej partii lub tylko przez osoby, które były związane z prezydentem. Niestety język zaśmiecony przez słowa żargonowe z najniższej półki jest właściwy dla wielu innych polityków. Został on poddany takiemu schematyzmowi właśnie za rządów prezydenta Janukowycza i obecnie nie można zaobserwować ostrego spadku użycia takiej leksyki. Jednak analiza porównawcza języka deputowanych z poprzednich kadencji RN pozwala stwierdzić, że język taki nie był właściwy. Ogólnie dyskurs polityczny poprzedniego dziesięciolecia był „bardziej powściągliwy” i „prawidłowy” w kontekście nasycenia leksyką nienormatywną, żargonową, emocjonalną i oceniającą. Póki co za wcześnie, by mówić o dalszym rozwoju lub zaniku.

Wracając do analizy wystąpień polityków, które zawierają elementy żargonu, odnotujemy przewagę leksemów na określenie pewnych osób, ich działań i czynów właśnie za ich pomocą, pr.:

- Z żargonu przestępczego: *Виявилось, що у нас під куполом зібралися одні російські ‘уііткк’ та агенти Кремля (О. Ляшко) / Okazało się, że pod kopułą zebrały się tylko rosyjskie ‘szóstki’ i agenci Kremļa.*

Wyjaśnienie tego leksemu dość obszerne, ma kilka elementów, tylko jeden z nich odnosi się do żargonu młodzieżowego, tam gdzie użyte w znaczeniu ‘osoba z niewysokim statusem społecznym’³⁹⁵. Reszta dotyczy żargonu kryminalnego, wśród znaczeń są takie: 1. ‘kelner’, 2. ‘lirus’ 3. ‘najniższy szczebel w hierarchii świata przestępczego’ 4. ‘osoba, która wykonuje pracę, do której nie potrzeba kwalifikacji lub brudną robotę’ (ostatnie znaczenie używa się też w żargonie młodzieżowym)³⁹⁶. *Життя політичних **гонників** сповнене пригод. Пор.: То ветеранів 9 Травня мучать, то пам’ятники ламають, то в морду отримують. Романтика (М. Добкін) / Życie **skoczków***³⁹⁷

³⁹⁵ *Ibidem*, s. 376.

³⁹⁶ *Ibidem*, s. 376.

³⁹⁷ Słowo żargonowe, oznacze grupę młodzieży kojarzonej ze światem kryminalnym. W j. polskim podobny wydzźwięk ma leksema ‘dresiarze’ lub za-

politycznych pełne przygód. To męczą weteranów 9 maja, to niszczą pomniki, to dostają po gębie. *Romantyka*³⁹⁸.

- Z młodzieżowego: *Мені здається, що в нашій країні всі вже звикли, що мажори завжди тверезі, а побиті міліцією завжди п'яні. Спасибі, хоч написали мені дозу „чарка коньяку”, а не „два ящички горілки”* (Ю. Луценко) / *Wydaje mi się, że w naszym kraju wszyscy przywykli, że **mażory** zawsze trzeźwi, a pobici przez milicję zawsze pijani. Dziękuję, choć napisaliście mi dawkę „kieliszek koniaku”, a nie „dwa kosze wódki”*. Mażor – pej. ‘młody, dobrze sytuowany człowiek, który udaje przedstawiciela elity i podkreśla swoją wyższość nad innymi, nastolatek, syn bogatych rodziców’³⁹⁹. Trzecie znaczenie tego leksemu jest zróżnicowane na żargon studencki – z ironiczno-obrażliwą semantyką i dotyczy nazywania niesumiennego studenta, który opuszcza zajęcia i nie wykonuje zadań⁴⁰⁰.
- Z wojskowego: *Тому що Ви ще **салага** у Верховній Раді* (А. Мартинюк) / *Dlatego jeszcze jest pan **sałaga** w Radzie Najwyższej. Sałaga* – morski żargon, obraźliwe ‘młody i niedoświadczony marynarz’. Drugie znaczenie – wojskowe – ‘żołnierz przez pierwsze 6 miesięcy służby’⁴⁰¹.

O tym, że „nadużywanie konstrukcji żargonowych i surżyku może spowodować rozchwianie normy językowej i standardu literackiego”⁴⁰², nawet jeśli „słowo żargonowe, z agro, z surżyku w języku mediów drukowanych oddaje autorski stosunek, pełniąc funkcję ekspresywną, jak też nazywając nowe pojęcia”⁴⁰³, w taki sposób realizując się grę językową z czytelnikiem, pisze m.in.

proponowane w tłumaczeniu *skoczek* – kryminalne ‘złodziej, grabieżca’; *młodzieżowe*, pej. ‘agresywnie nastawiony podłotek, nastolatek’.

³⁹⁸ *Ibidem*, c. 376.

³⁹⁹ *Ibidem*, c. 208.

⁴⁰⁰ *Ibidem*, c. 208.

⁴⁰¹ *Ibidem*, c. 292.

⁴⁰² Н. Трач, *Сучасна українська преса як джерело поповнення жаргонної лексики* [В:] „Мова і суспільство”, вип. 1, Львів 2010, c. 158–164.

⁴⁰³ *Ibidem*.

Nadija Tracz. W tekstach publicystycznych ich użycie powinno być maksymalnie uzasadnione i umotywowane.

Taki pogląd dość wyraźnie przejawia się w pracach większości badaczy tej problematyki, jest wystarczająco uzasadniony i nie wymaga dodatkowego wyjaśnienia i dyskusji, podkreślmy – gdy chodzi o dyskurs mediów lub polityczny. O nadużywaniu żargonu mówią też sami politycy, np.: *Новим Гімном України, судячи з розвитку подій, може стати гімн прокуратури „Murka”* (M. Томенко) / *Nowym hymnem Ukrainy, sądząc z rozwoju zdarzeń, może stać się hymn prokuratury „Murka”*. „Murka” – to piosenka należąca do rosyjskiego szansonu. W wariacie rosyjskim i ukraińskim najpopularniejszym rodzajem szansonu są piosenki z tematyką przestępczą. Warto zauważyć, że żargon, zwłaszcza kryminalny, „przesączył się” do dyskursu politycznego i nie dziwi jego uczestników. Taka była odpowiedź na poprzedni cytat: *Коли починається падіння моралі в суспільстві – починається і падіння культури. Нікого не дивує, коли по телебаченню показують напівголих або голих чоловіків і жінок, це вважається нормальним. А от коли нагнали шматочок „Murki” – ось це аморально!* (Ян Табачник) / *Kiedy zaczyna spadać morale w społeczeństwie, zaczyna upadać też i kultura. Nikogo nie dziwi, kiedy w telewizji pokazują półnagich lub nagich mężczyzn i kobiety, to uważane jest za normalne. A kiedy nagrano urywek „Murki”, to jest niemoralne.*

Łesia Stawycka celnie zauważyła:

„leksykon żargonowy w całym swoim zróżnicowaniu socjalno-semantycznym to nie tylko „odpady” znaczeń słownikowych, a swoisty obraz świata, potężna semiotyczna sfera pewnego czasowego przecięcia kultury, które pokazuje w słowie perspektywę treściową jako koncentrat socjokulturowego, duchowego i psychologicznego klimatu epoki. W przestrzeni lingwistyczno-kulturowej leksyki żargonowej funkcjonuje odrębny człowiek, pokolenie, etnos. Nostalgiczne wspomnienia o przeszłości, młodości są werbalizowane nie tylko w szeregu abstrakcyjno-pojęciowym,

a w tej leksyce nieostrości, nieobowiązkowości [...], która jest organiczną częścią komunikacji „zbiegowisk” towarzyskich, niewymuszonych replik dialogowych”⁴⁰⁴.

Zaś wspomnienia osobiste pisarzy badaczka nazywa intymną refleksją metajęzykową. Zdaniem Łarysy Masenko, „stopniowe odnowienie leksyki i zmiany w jej składzie odbywają się w każdym żywym rozwiniętym języku i świadczą o jego wartościowym funkcjonowaniu we wszystkich sferach komunikacji ogólnonarodowej”⁴⁰⁵.

W językoznawstwie polskim podobną opinię wyraża Stanisław Grabias, który zauważa, że:

„Wszystkie socjolekty żywią się środkami językowymi różnych odmian polszczyzny. Slang potwierdził przypuszczenie, że głównym źródłem są zasoby leksykalne języka potocznego, dialektów i stylu naukowo-technicznego. Niektóre z nich (żargony, język wojskowy, język sportowy) sięgają również po środki języków obcych. Trzeba jednak dostrzec i sytuację odwrotną: socjolekty nie tylko czerpią, lecz także wzbogacają inne odmiany języka. Wyrazy z socjolektów stają się tworzywem dla wypowiedzi budowanych w języku ogólnym (odnajdujemy je w prasie, w tekstach radiowych i telewizyjnych), pojawiają się również w potocznej polszczyźnie ulicy i języku literatury pięknej”⁴⁰⁶.

Biorąc pod uwagę wnioski uczonego, powstałe na gruncie języka polskiego, uważam, że znaczenia slangu i żargonizmów w języku ukraińskim są podobne: jednostki te nie tylko nie zaśmiecają języka, ale karmią język potoczny, uzupełniają język literacki i niewątpliwie są pewnym symbolem niezależnego i ekspresywnego subkodu młodzieży. Oczywiście inna powinna być sytuacja w środowisku politycznym. Stanisław Grabias nie

⁴⁰⁴ Л. Ставицька, *op. cit.*, s. 12–13.

⁴⁰⁵ Л. Масенко, *Нариси з соціолінгвістики*, Київ 2010, s. 58.

⁴⁰⁶ S. Grabias, *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin 1994, s. 239.

analizuje potrzeby czy nadmiaru w użyciu socjolektów. Warto mimo wszystko unikać nadużywania ich w tych stylach, które mają bezpośredni wpływ na gust czytelnika lub zrozumienie tego, co napisane. Chodzi przede wszystkim o język mediów, dyskurs polityczny, gdyż „takie gatunki języka publicznego, jak wystąpienia członków rządu i polityków, przemowy sądowe, wykłady, język dziennikarzy telewizyjnych i radiowych, wymagają od nadawcy samokontroli, surowego zachowania norm językowych i uważnego doboru słów”⁴⁰⁷.

Elementy interżargonu, który charakteryzuje się obecnością wspólnej leksyki ekspresywnej w różnych grupach młodzieżowych, o wiele szybciej przenikają do słownika ogólnego niż konstrukcje i leksemy używane tylko w jednej grupie społecznej czy zawodowej. Wskutek tego niektóre żargonizmy stają się słowami z ogólnego języka literackiego (np. *вплинути / wpakować się, насувати / pasować, халтура / zrobione byle jak, вимахуватися / być wyniosłym*), tracą przy tym pierwotną ekspresywność. Uważam, że głównym zadaniem języka, które realizuje się w kontaktach uczestników dyskursu politycznego, jest przede wszystkim funkcja komunikatywno-ekspresywna, a nominatywna i informatywna są na peryferiach. Taki język jest wyrazem emocji, środkiem ekspresji i rezultatem spontanicznej twórczości językowej.

SURŻYK

Surżyk – mieszanka ziarna pszenicy i żyta, żyta i jęczmienia, jęczmienia i owsa; mąka z takiej mieszanki. Drugie tłumaczenie tego terminu określa *surżyk* jako elementy dwóch albo kilku języków,

⁴⁰⁷ Л. Масенко, *op. cit.*, s. 57.

połączone sztucznie, bez zachowania norm języka literackiego; jest to zjawisko nazywane „zaśmieconym językiem”. Na Ukrainie często występuje ukraińsko-rosyjski surżyk⁴⁰⁸. Taką również definicję podaje *Encyklopedia Ukrajńska mowa*⁴⁰⁹. W niej zjawisko surżyku opisano jako wynik ukraińsko-rosyjskiej interferencji językowej, i ogólnie określono językiem zubożałym, pozbawionym kolorytu narodowego, piękna i wyrazistości. *Słownik Języka Polskiego PWN* takiego wyrazu nie podaje⁴¹⁰. Obecnie powszechnie używany słownik internetowy *Wikipedia* podaje definicję tego terminu w języku polskim, ale na materiale ukraińskim, co naszym zdaniem jest po prostu tłumaczeniem artykułu z *Welykoho tłumaczhoho słownyka suchasnoji ukrajinskoji mowy*. Por.: surżyk (ukr. *суржик*, od nazwy ‘chleb lub mąka z mieszanki różnych rodzajów ziarna’) – twór językowy w ramach języka ukraińskiego pod wpływem języka rosyjskiego rozpowszechniony w dużej części terytorium Ukrainy, prawdopodobnie także w sąsiadujących z nią obwodach Rosji. [...] Gramatyka i wymowa pozostają ukraińskimi, podczas gdy znaczna część słownictwa jest zapożyczona z języka rosyjskiego (ilość zapożyczeń zależna jest od wykształcenia i życiowego doświadczenia użytkownika – w ramach surżyku wyróżnia się wiele wariantów).

Surżyk można również traktować jako gwarę miejską, powstałą w wyniku napływu ukraińskiej ludności wiejskiej do rosyjskojęzycznych miast; w takim ujęciu stanowiłby socjolekt. Według badań socjologicznych, surżykiem posługuje się około 15–20% ludności Ukrainy, przede wszystkim w obwodzie dniepropietrowskim, połtawskim, sumskim i czernihowskim. Dokładnie to zjawisko zostało opisane po polsku w monografii Artura Brackiego⁴¹¹, na Ukrainie to temat badań naukowych wielu językoznawców – wśród nich Łarysy Masenko, Witalija Radczuka, Ołeksandra Tkaczenki i in., a głównym zadaniem socjolingwistów

⁴⁰⁸ *Великий тлумачний словник...*, s. 1416.

⁴⁰⁹ *Українська мова: Енциклопедія...*, Statтя „Суржик”, s. 616.

⁴¹⁰ *Słownik Języka Polskiego PWN*.

⁴¹¹ A. Bracki, *Surżyk. Historia i terażniejszość*, Gdańsk 2009.

pozostaje dbałość o kulturę języka, ponieważ z obszaru języka potocznego surżyk przenika do gazet, czasopism, książek. Według Iryny Mahryckiej, dla „scharakteryzowania tego zjawiska badacze używają wyrażeń o konotacji negatywnej”⁴¹², co świadczy o tym, że uznają go za coś nie do przyjęcia. Autorka szczególnie zwraca uwagę na takie nazwy: „chroniczna choroba narodu” (Lina Kostenko), „kalectwo językowe”, „półjęzyczność” (Borys Ażniuk), „język mieszany”, „językowe pokręcenie” (Borys Antonenko-Dawydowicz), „wzajemne okradanie się, wzajemne zanieczyszczanie języków” (Andrij Okara), „chimeryczny mieszaniec”, „dziecko bilingwizmu o mieszanej krwi”, „upośledzona hybryda z wszelkimi oznakami kalectwa psychologicznego i fizycznego” (Łesia Stawycycka), „okaleczony język”, „bezład językowy”, „patologia językowa” (Ołesia Serbenśka), „antyjęzyk” (Laada Bilaniuk) itd.

Używanie żargonu kryminalnego i surżyku w ukraińskim dyskursie politycznym – to zjawisko unikalne. Oczywiście ma ono wyjaśnienia. Pierwsze – to negatywne doświadczenie z przeszłości, które jest odzwierciedlone w języku, a drugie – surżyk powstawał wskutek nieumiejętnego posługiwania się językiem ukraińskim, trwałego wykorzystania wyłącznie rosyjskiego w życiu codziennym i w pracy. Iryna Mahrycka mówi o osobach publicznych (do których zaliczamy działaczy państwowych, członków rządu, deputowanych, urzędników różnej rangi, pracowników mediów, edukacji itd.), w których języku obecny jest surżyk, jeszcze ostrzej:

„Są zobowiązani do korzystania z języka literackiego – języka ludzi wykształconych. Natomiast przedstawione przykłady świadczą, że osoby publiczne na Ukrainie, zwłaszcza politycy, ciągle naruszają normy języka literackiego (co oczywiście nie przeszkadza im uważać się za wykształconych). Odbywa się to też przez niechlujstwo językowe, brak kultury, niekompetencję,

⁴¹² I. Магрицька, *op. cit.*, s. 191.

niechęć dbania o swój język, przez nihilistyczny stosunek do samych zasad języka”⁴¹³.

W ślad za ukraińskim językoznawcą, Borysem Tarasenką⁴¹⁴, autorka rozróżnia dwa rodzaje surżyku: kreonizowany i będący skutkiem interferencji. Ten pierwszy typ jest okreśłany jako

„podtyp ukraińskiego języka potocznego z zauważalną domieszką rusycyzmów, który stał się językiem potocznym i faktycznie podstawowym środkiem komunikacji ludności ukraińskojęzycznej w kraju wskutek masowej i trwałej dwujęzyczności w formie asymetrycznej lub formie dyglosji”⁴¹⁵.

Zdaniem autorki ten podtyp surżyku wynikający z interferencji pojawia się „podczas kontaktów językowych lub indywidualnego przyswajania ukraińskiego jako języka obcego i jest odchyleniem od normy i systemu innego języka (w naszym wypadku – ukraińskiego) pod wpływem języka ojczystego (rosyjskiego)”⁴¹⁶.

Język ukraiński jest obcy dla wielu polityków, którzy poza gabinetami służbowymi i ścianami Rady Najwyższej, w życiu codziennym rozmawiają po rosyjsku, starsze pokolenie w swojej działalności zawodowej też wcześniej posługiwało się rosyjskim. Kiedy podczas wykonywania obowiązków zawodowych językiem kontaktów stał się (przynajmniej wg litery prawa) wyłącznie język państwowy – ukraiński, jego nieznanomość przejawia się w różnych „odchyleniach”, jak np. pojawienie się wystąpień, referatów, oficjalnych oświadczeń, które zawierają opisane elementy. Prześledźmy na przykładach, jak to funkcjonuje. Wyróżniono konstrukcje, które wskazują na mieszanie języków, tj. wyrazy w języku rosyjskim:

⁴¹³ *Ibidem*, s. 197.

⁴¹⁴ Б. Тарасенко, *До питання про дефініцію мішаного українсько-російського мовлення* [в:] „Наукові записки НТШ. Філологічні науки”, Львів 2006, т. 60, с. 64.

⁴¹⁵ І. Магрицька, *op. cit.*, с. 192.

⁴¹⁶ *Ibidem*.

Тут з трибуни пан Шуфрич істерику **закатывал**. Я хочу сказати Партії регіонів, ваша підтримка, яку ви збирали протягом доби, вночі монтуючи сцену біля Маріїнського палацу і зараз там 500 „тітушек” і 5000 „Беркута”. **Вот** вся ваша підтримка! Це перше. (Оплески) Друге. Сьогодні можна мирним шляхом розв’язати проблему. Початок розв’язання цієї проблеми – це відставка уряду Азарова разом з Захарченко і **компашкой**. Коли ви не хочете мирним шляхом розв’язувати цю проблему, її буде розв’язувати народ України, не питаючи у вас (О. Турчинов) / Tu z trybuny pan Szufrycz **zrobił** histerię. Chcę powiedzieć Partii Regionów, że wasze wsparcie, które otrzymaliście przez dobę, montując w nocy scenę obok Pałacu Marijiskiego i teraz tam 500 „tituszek” i 5000 z „Berkuta”. Oto całe wasze wsparcie! To pierwsze. (oklaski) Po drugie. Dziś można pokojowo rozwiązać problem. Początek rozwiązywania tego problemu – dymisja rządu Azarowa razem z Zacharczenką i **kompanami**. Jeśli wy nie chcecie rozwiązać tego problemu pokojowo, będzie rozwiązywał go naród; **Послухайте! Орать вы всегда можете, мы это знаем прекрасно**. (Шум у залі) **То, что вы большие мастера на брехню, то всегда известно было. Послушайте Премьер-министра**. Це рішення продиктовано виключно економічними причинами і носить тактичний характер, ні скільки не змінюючи стратегічного напрямку розвитку України, закріпленого в Законі „Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” (М. Азаров) / **Sluchajcie! Wrzeszcć zawsze potrafcie, to my wszyscy wiemy doskonale** (Hałas w sali) **To, że jest pan mistrzem w kłamstwie, to zawsze było wiadomo. Posłuchajcie Premiera**. [Tu dwa zdania zostały powiedziane w j. rosyjskim – S.R.] *Ta decyzja podyktowana wyłącznie przyczynami ekonomicznymi i ma charakter taktyczny, nie zmieniając strategicznego kierunku rozwoju Ukrainy, zatwierdzonego w ustawie „O zasadach polityki wewnętrznej i zagranicznej”*. Ponieważ są to przykłady ze stenogramów RN,

można przypuszczać, że w niektórych przypadkach wypowiedzi Azarowa zostały zapisane zgodnie z zasadami obowiązującymi w j. rosyjskim bądź ukraińskim, innymi słowy, zostały one zmienione przez stenografistów tak, aby móc zrozumieć czego dotyczyły w ogóle. To przypuszczenie może być słuszne biorąc pod uwagę, że słuchając wystąpienia premiera bardzo często nie dało się zrozumieć, czego dotyczyła całość albo część jego wypowiedzi.

Wypowiedzi innych polityków, np. Ołeha Laszki, też są nadzwyczaj emocjonalne, rodzą dyskusję w podobnym tonie, np.: *Ви подивіться, що робиться в інформаційній політиці: український інформаційний простір далі знаходиться в окупаційному стані, далі бруд і болото зі сторони Москви летить на українського слухача і на українського глядача. Як можна?! Ми фактично вже кілька місяців у стані війни знаходимось з Москвою. А далі? По наших українських каналах всі ті серіали про **руських ментів**, про героїзм руської армії (О. Тягнибок) / *Spójrzcie, co się wyprawia w polityce informacyjnej: ukraińska przestrzeń informacyjna dalej **jest okupowana, dalej bруд i błoto ze strony Moskwy się leje** na słuchacza ukraińskiego i na ukraińskiego widza. Jak można?! Faktycznie jesteśmy w stanie wojny z Moskwą już kilka miesięcy. A dalej? W naszych kanałach wszystkie te serialne o **ruskich glinach**, o bohaterstwie ruskiej armii.**

Jednak najwyraźniejszym przykładem komunikacji zaśmieconej surżykiem stały się wystąpienia byłego premiera Mykoły Azarowa. Nawet otrzymały one odrębną nazwę „azariwka” i były źródłem całego szeregu żartów, anegdot, słowników internetowych⁴¹⁷ itd. Nie będziemy się nad nimi zatrzymywać zbyt szczegółowo, wszak, po pierwsze, analiza nie ma istotnego znaczenia dla nauki jako takiej, gdyż takie słowotwórstwo było spowodowane wyłącznie niezajomością języka, będącą przyczyną podobnych trudności we wszystkim: w wyrażeniu myśli, nieprawidłowej

⁴¹⁷ Powstał nawet słownik internetowy, który tłumaczy tekst na język Mykoły Azarowa: <http://azirivka.org.ua/>

składni, doborze leksemów i ortoepii. Do tego, jeśli uzna się takie badanie za perspektywiczne, warto poświęcić mu odrębną monografię. Tu pokażemy tylko pojedyncze przykłady dla zobrazowania ogólnego funkcjonowania surżyku w dyskursie politycznym. Obecny jest w języku innych polityków, jednak nie na tyle charakterystyczny, wyraźny i typowy, jak u Azarowa: *Відсутність цього закону протягом кількох років створювала шикарні умови для небаженої карупції та марнування народних грошей, гальмувала наведення порядку, в сфері державних закупівель, пазбавляла можливості зробити їх хочь щось карісне для держави. В країні сфармувався цілий прашарак **кравасіів** бюджетних коштів*⁴¹⁸ (rozszyfrowanie – Autorka, na podstawie nagrania wideo)⁴¹⁹. Podkreślenia wskazują na błędy w cytowanym fragmencie – przeważnie fonetyczne. Słowo ‘кравасііу’ (z rosyjskiego *кровососы*) użyte zostało nieodpowiednio do sytuacji i kontekstu, oprócz tego w pełni zostaje zagubione jego znaczenie, gdyż zniekształcono wymowę.

APOSTROFY W DYSKURSIE POLITYCZNYM

Zwracając się do adresata, liczymy na odpowiedź, pozytywną reakcję, zrozumienie, dialog. Dlatego odpowiedni dobór środków językowych, które pomogłyby nawiązać kontakt i zbudować relacje, jest ważnym zadaniem komunikacyjnym stojącym przed

⁴¹⁸ Tego cytatu nie tłumaczę na język polski, gdyż nie będzie on zrozumiała, jeżeli będę starała się zachować wszystkie błędy, które w nim występują. Z kolei szukanie odpowiedników nie jest możliwe, gdyż problem takiego typu nie istnieje w języku polskim. Zatem pozostaje on tylko w wersji oryginalnej jako potwierdzenie poprzedzających go wniosków.

⁴¹⁹ https://www.youtube.com/watch?v=__4EDX3DFVM, [12.04.2014].

każdym rozmówcą. Wyznaczając kategorie języka, rejestru oraz gatunku, J. R. Martin w ramach pojęcia rejestru wyodrębnia pojęcie tenoru, które

„dotyczy sposobu, w jaki odnosimy się do innych ludzi, z którymi wchodzimy w interakcje. Jednym z jego aspektów jest status. Większość społeczeństw ludzkich, które znamy, opiera się na strukturze, zgodnie którą jedni mają władzę nad innymi. Chodzi tu o władzę różnego rodzaju: ludzie starsi zazwyczaj górują nad młodszymi, wymagając szacunku; szefowie dominują nad podległymi im pracownikami; nauczyciele mają przewagę nad uczniami itd. [...] Tenor jest realizowany przede wszystkim poprzez systemy interpersonalne. Do najbardziej typowych jego wykładników o charakterze indeksowym należą formy wołacza i formy adresatywne. Wzajemne używanie imion (*Janek / Tomek*) wskazuje na solidarność, podczas gdy jednostronne ich stosowanie (*Janek / Pan Profesor X*) jest oznaką władzy i podporządkowania”⁴²⁰.

W dalszej części autor wyjaśnia, jak realizowane są relacje na osi pionowej (relacje władzy) i poziomej (relacje wspólnotowe). W dyskursie politycznym częściej jednak występują te pierwsze, i nie chodzi mi tylko o relacje z wyborcami, dziennikarzami, ale również między politykami – np., tymi z partii władzy a tymi z opozycji, tymi bardziej znanymi a tymi początkującymi. Martin dodaje, że

„Obok statusu, nasze relacje z innymi są ukształtowane przez inny czynnik: kontakt. Wiąże się to z naszymi uczuciami (odczuciami, postawami) względem innych. [...] Te mogą być zmienne, częściowo zależne od naszych emocji w danym momencie, oraz od typu kontaktu. [...] Wielu ludzi spotykamy całkiem często, innych rzadziej, niekoniecznie czując z nimi duży związek emocjonalny. W rezultacie, uwzględniać musimy dwa podstawowe wymiary

⁴²⁰ J. M. Martin, *Język, rejestr, gatunek* [w:] *Systemowo-funkcjonalna analiza dyskursu...*, s. 4.

tenoru: status uczestników komunikacji, sprowadzający się do różnic w relacji władzy (dominacja i podległość), oraz kontakt, który wyznacza odległość (bliskość i dystans)”⁴²¹

Co do roli apelatywów, to funkcja zwracania się (fatyczna) jest uważana za szczególnie istotną w stylu oficjalno-służbowym. To ona gwarantuje komfort pracy i ukierunkowuje stosunki towarzyskie we właściwy sposób. Codziennie przekonujemy się o tym. W tym rozdziale przeanalizowane będą te formuły, przy pomocy których zwracają się do siebie politycy ukraińscy.

Najpierw przytoczę definicję, która kwalifikuje zwroty bezpośrednie (apostrofy) jako „komponent zdania, wydzielony za pomocą intonacji, który nazywa istoty lub przedmioty personifikowane, do których wypowiedź jest skierowana. Szczególnym środkiem do wyrażenia zwrotów bezpośrednich w języku ukraińskim jest wołacz”⁴²². Np.: **Шановний пане Голово**, у ваших останніх інтерв'ю ви неодноразово говорили, що ви позиціонуєте себе як спікер всієї Верховної Ради (І. Геращенко) / **Szanowny Panie Prezesie**, w naszym ostatnim wywiadzie nieraz mówił Pan, że widzi pan siebie jako marszałka Rady Najwyższej; Крім цього, **Володимире Михайловичу**, вами вже порушується процедура щодо Лічильної комісії (О. Махніцький) / Oprócz tego **Włodzimierz Mychajłowyczu**, narusza pan procedurę dotyczącą komisji obrachunkowej; **Шановний пане Рибак**, ви бачите, яке обурення в залі викликає прізвище Табалова. І не тільки, тому що це зрадник і негідник, а тому що він незаконно перебуває в залі Верховної Ради (О. Турчинов) / **Szanowny panie Rybak**, widzi pan, jakie oburzenie w sali wywołuje nazwisko Tabalowa. I nie tylko dlatego, że to zdrajca i niegodziwiec, jest więc w sali Rady Najwyższej wbrew prawu.

Apostrofy w języku ukraińskim są wyrażane przy pomocy wołacza. Jego pierwotną funkcją semantiko-syntaktyczną jest

⁴²¹ *Ibidem*, s. 4–5.

⁴²² *Українська мова: Енциклопедія...*, s. 184.

tworzenie form adresatywnych – zwrotów do potencjalnego podmiotu czynności⁴²³. Autorzy pracy *Теоретична морфологія української мови* wskazują również na funkcje wtórne wołacza, między innymi definiują wtórną funkcję semantyczno-składniową polegającą na znaczeniowym zaakcentowaniu adresata i neutralizacji znaczenia podmiotu czynności⁴²⁴. Funkcja ta przejawia się w konstrukcjach typu: *З огляду на це, шановний Петро Миколайовичу, ви займаєте чуже місце* (А. Яценюк) / *Ze względu na to, Szanowny Petro Mykołajowyczu, zajmuje pan cudze miejsce; По-перше, пане Калетнік, я хочу сказати, що саме так були сказані слова вашого колишнього соратника Царькова* (І. Мірошніченко) / *Po pierwsze, panie Kaletnik, chcę powiedzieć, że właśnie tak wypowiedziane były słowa pana dawnego poplecznika, Sarkowa; Слава Ісусу Христу. Я вітаю всіх, шановні народні депутати і всіх, хто нас чує* (В. Наливайченко) / *Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus. Witam wszystkich, szanowni deputowani, i wszystkich, kto nas słyszy; Тому опозиція виконає вашу функцію, Микола Янович, і нагадає вам про покращення, які відчув український народ* (А. Яценюк) / *Dlatego opozycja wypełni pana zadanie, Mykoło Janowyczu, i przypomni panu o poprawie, którą odczuł naród ukraiński.*

Badacze proponują, by wydzielać różne rodzaje wołacza, w zależności od rodzajów konstrukcji zdaniowych, biorąc przy tym pod uwagę towarzyszące nacechowanie emocjonalne jako element charakterystyki funkcjonalnej wołacza, np. 1) wołacz złożony pod względem semantycznym odnoszący się do adresata – potencjalnego podmiotu czynności; 2) złożony pod względem semantycznym odnoszący się do adresata akcentowanego i odpowiednio zneutralizowanego podmiotu; 3) wołacz identyfikujący polisemantyczny, który dubluje odpowiednią funkcję semantiko-syntaktyczną związanego z zaimka rzeczownego (podmiot

⁴²³ І. Вихованець, К. Городенська, *Теоретична морфологія української мови*, Київ 2004, с. 77.

⁴²⁴ *Ibidem*.

zaimkowy) w drugiej osobie; 4) wołacz zdania pojedynczego, składającego się z jednego elementu jako kondensat struktury fatyczno-predykatywno-podmiotowej⁴²⁵. Status wołacza w języku ukraińskim bywa określany jako peryferyjny. Argumentem na rzecz takiego podejścia jest przede wszystkim jego synkretyzm semantyczno-składniowy, obecność towarzyszących warstw ekspresywnych, które nie dotyczą semantyki przypadków, a także wąski diapazon leksykalny możliwych form przypadku, który zazwyczaj obejmuje nazwy osób⁴²⁶.

Wołacz zazwyczaj oznacza zwrot bezpośredni do osoby, a jego rozszerzenie na inne nazwy jest uwarunkowane personifikacją. Według I. Wychowancia i Kateryny Horodenskiej

„Wołacz o funkcji zdaniotwórczej ze wzmocnioną semantyką ekspresywną graniczy ze słowami o właściwościach zdania – wykrzyknikami. W pewnych warunkach kontekstualnych towarzysząca semantyka emotywna neutralizuje oznaki substancywizacji wołacza, zwłaszcza jego adresatywno-podmiotowe znaczenie i przenosi formę przypadku do grupy wykrzykników”⁴²⁷.

Jako jaskrawy przykład może posłużyć następujący zwrot: **Шановні громадяни України! Насправді те, що зараз відбувається в залі, це є профанація** (О. Ляшко) / **Szanowni Obywatele Ukrainy! Rzeczywiście to, co teraz ma miejsce w sali, to profanacja**. Wiadomo, że w sali obrad nie ma tych, do kogo nadawca się zwraca. Można przypuszczać, że to zwrot bezpośredni do kolegów, przecież oni też są obywatelami Ukrainy. Jednak dla zwrócenia się do kolegów z parlamentu deputowani stosują inne zwroty – *шановні колеги, шановні депутати, пані та панове* / *szanowni koledzy, szanowni deputowani, rapie i rapowie*; **Пані та панове! Шановні пані та панове**, *я хочу загострити нашу увагу, власне, на тому,*

⁴²⁵ I. Вихованець, К. Городенська, *op. cit.*, s. 79.

⁴²⁶ *Ibidem*, s. 79.

⁴²⁷ *Ibidem*.

що викликає найбільший антагонізм у залі (І. Фарион) / **Panie i Panowie! Szanowne Panie i Panowie**, *chcę skupić naszą uwagę na tym, co wywołuje największy antagonizm w sali.*

Następny przykład zawiera podwójny zwrot i tylko jeden z jego komponentów można uznać za wykrzyknik: **Шановні виборці**, *шановні колеги, я хочу загострити увагу на ще одному жахливому антагонізмі, з якого починає свою роботу нова Верховна Рада* (І. Геращенко) / **Szanowni wyborcy**, *szanowni koledzy, chcę zwrócić uwagę na jeszcze jeden straszny antagonizm, od którego Rada Najwyższa zacznie pracę.* Jednak ostatni przykład jest wątpliwy, nawet jeśli bezpośredni adresat zwrotu jest nieobecny.

Okazjonalnie zdarza się, że nadawcy wykorzystują jako zwroty bezpośrednie formy wyrazów lub konstrukcje syntaktyczne, które charakteryzują osoby lub przedmioty ze względu na jakąś cechę, ale ich nie nazywają⁴²⁸. Takie zwroty bezpośrednie są nieodpowiednie dla stylu oficjalnego w języku ukraińskim, dlatego praktycznie nie występują w dyskursie parlamentarnym, choć takie wypowiedzi, jak przedstawione poniżej, można uznać za podobne do nich. *Уважаемые коллеги из секретариата, я прошу подтвердить* (О. Єфремов) / **Szanowni koledzy z sekretariatu**, *proszę o potwierdzenie.* Wystarczyłoby ograniczyć się do sformułowania *koledzy*, forma opisowa jest tu zbędna i nie na miejscu.

Cechy szczególne apostrof najwyraźniej ukazane są w zdaniach ponagląjących, np. *Шкода, пане Голово, що ви не дали можливості договорити депутату Геращенко, то дозвольте, я продовжу думку нашого колеги. Шановне панство! Шановні народні депутати! [...] Ми вкотре наполегливо просимо вас, пане Голово, щоб ви оголошували список відсутніх народних депутатів не просто формально тих, хто десь там у відраджженні чи десь там нібито захворів, а тих, які реально не присутні*

⁴²⁸ Українська мова. Енциклопедія..., с. 184.

є на сесії (О. Тягнибок) / *Szkoda, **panie przewodniczący**, że nie dał pan możliwości dokończyć wypowiedź deputowanemu Heraszczenko, proszę pozwolić, że skończę myśl kolegi. **Szanowni Państwo! Szanowni deputowani!** Po raz kolejny **uparcie prosimy** pana, panie przewodniczący, żeby ogłaszał pan listę nieobecnych deputowanych, nie po prostu formalnie tych, którzy są w delegacji lub czy ktoś tam niby zachorował, a tych, którzy realnie nie są obecni na sesji.*

Jednak w dyskursie politycznym zwroty bezpośrednio częściej występują w formie zwrotów grzecznościowych (wyrazy szacunku) na początku każdej wypowiedzi, a nie tylko w połączeniu z czasownikami w trybie rozkazującym: **Шановні колеги, шановний народе України!** Ми дякуємо вам за таке вітання жіноцтва (О. Кужель) / **Szanowni koledzy, szanowny narodzie Ukrainy!** Dziękujemy wam za takie przywitanie kobiet; **Шановні колеги**, у нас є одне питання, є позафракційні депутати, але ми не знаємо яка їх кількість буде кінечна. [...] **Колеги**, мені тут підказують, що самовисуванці не мають, тільки депутатські групи або фракції. Тому рішення прийнято (О. Єфремов) / **Szanowni koledzy**, там jedno pytanie, są deputowani pozafrakcyjni, ale nie wiem, jaka ich liczba będzie konieczna. [...] **Koledzy**, podpowiadają mi tu, że deputowani niezależni, nie mają, tylko grupy deputowanych lub frakcje. Dlatego decyzja została przyjęta.

W takich przykładach, które są utworzone, przy pomocy zdań opowiadających „za pomocą zwrotów nadawca zwraca uwagę adresata na komunikat”⁴²⁹. Jeśli chodzi o formę, zwroty bywają rozwinięte lub nierozwinięte, np.: **Дорогі колеги, дорогі друзі, дорогі гості парламенту!** (В. Кличко) / **Drodzy koledzy, drodzy przyjaciele, drodzy goście parlamentu!**; **Володимире Васильовичу**, ми поки що не маємо особистих претензій до вас. Ми проти керованого спікера (В. Кличко) / **Włodzimierz Wasylowicz**, jak na

⁴²⁹ *Ibidem.*

razie nie tam do Pana osobistych pretensji. Jestem przeciw marszałkowi, którym kierują.

FUNKCJA APELU

W zwrotach bezpośrednich przedstawiono sferę emocyjno-decyzyjną nadawcy, najczęściej mają one dwie funkcje – ekspresywną i apelu (zawołania). W prostej formie funkcja apelu (odezwowa) występuje w komunikacji oficjalnej, a w języku potocznym i codziennym wyraża nie tylko zwrot do adresata, ale też stosunek nadawcy do niego⁴³⁰. Pomimo, że wypowiedzi ukraińskich polityków należą do stylu oficjalnego, podczas ich pracy można zauważyć przykłady obu rodzajów zwrotów bezpośrednich. Rozpatrzę je dokładniej: **Шановний Володимире Васильовичу, депутатська фракція „Батьківщина” просить вас починати голосування по будь-якому питанню..., перед тим обов’язково оголосити, хто відсутній з народних депутатів** (М. Катеринчук) / **Szanowny Włodzimierzu Wasylowiczu, frakcja deputowanych „Batkiwszczyna” prosi pana o rozpoczęcie głosowania w jakiegokolwiek sprawie-Przed tym o ogłoszenie, kto z deputowanych jest nieobecny; Шановний пане Голово, по-перше, я прошу після мого виступу дати можливість сказати депутатам жінкам** (О. Турчинов) / **Szanowny Panie Przewodniczący, po pierwsze, proszę po moim wystąpieniu dać możliwość wypowiedzieć się deputowanym kobietom (posłankom).**

Zdaniem Marii Pluszcz:

⁴³⁰ *Ibidem.*

„realizacja znaczenia kategoryjnego aktualizacji i identyfikacji adresata komunikatu należy do sfery w nawiązania kontaktu przez uczestników rozmowy – jest to nawoływanie rozmówcy do kontaktu, zachęcanie do czegoś, wyrażenie przez nadawcę subiektywnej oceny itd. Na funkcję apelu nakładają się znaczenia drugorzędne ekspresywności, emocyjności”⁴³¹.

Wynika z tego, że zaproponowane rozgraniczenie może być uważane tylko za częściowo umotywowane, w komunikacie nie-raz ciężko ustalić, gdzie jest granica. Tylko jaskrawe przykłady pozwalają ustalić ją i opisać.

FUNKCJA EKSPRESYWNA

Apelatywy w funkcji ekspresywnej są stosowane bardzo często, tak sformułowana wypowiedź trafia do odbiorców i zapada w pamięć, np.: **Шановні наші колеги, які сьогодні представляють тимчасову президію!** Я хотів би, щоб ви між собою хоч би розібралися, як далі себе вести, щоби не перетворювати наші засідання в оту сутолоку й оті бійки (В. Бондаренко) / **Szanowni nasi koledzy, którzy dziś jesteście przedstawicielami prezydium tymczasowego!** Ja chciałbym, żebyście między sobą choćby ustalili, jak dalej postępować, żeby nie przekształcać naszych posiedzeń w taką przerychankę i takie bójkі; Шановні народні депутати! Шановні гості українського парламенту! **Шановні брати і сестри українці, які нас слухають!**

⁴³¹ М. Плющ, *Грамматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія*, Київ 2010, с. 169.

(О. Тягнибок) / *Szanowni deputowani! Szanowni goście parlamentu ukraińskiego! **Szanowni bracia i siostry Ukraińcy, którzy nas słuchają!***

Jak widzimy, nie wszystkie przedstawione przykłady istotnie odbiegają od pewnego poziomu oficjalności, czasem można stwierdzić ich pewną ekspresywność, tylko jeśli zna się dalszy przebieg wystąpienia albo osobę nadawcy, por. z jaskrawymi przykładami: *Я звертаюсь, я звертаюсь до громадян України. **Люди добрі, шановні громадяни!*** (О. Ляшко) / *Zwracam się, zwracam się do obywateli Ukrainy. **Ludzie dobrzy, szanowni obywatele!***; *Дуже гарно у нас це ти знавці, де воля, вони зараз свистять своїй колезі біля парламентської трибуни. Хороші манери демонструєте, **хлопці**, нормально* (І. Геращенко) / *Wardzo ładnie, że u nas są ci znawcy, gdzie wolność, oni teraz wygwizdują swojego kolegę obok trybuny parlamentarnej. Ładne manieri, **chłopcy**, demonstrujecie, normalnie.*

Maria Pluszcz uważa, że

„w zdaniu ze zwrotem bezpośrednim na pierwszym planie jest funkcja impresywna – wezwanie, aby otrzymać odpowiedź na pytanie, życzenie, aby wezwać do działania, zainteresować itd., w związku z czym częściowo usuwa się informację służącą do scharakteryzowania osoby nadawcy, czyli mnie – podmiotu. Jednak nie odczuwa się braku znaczeniowego, gdyż wołacz, oprócz znaczenia apelu uzyskuje dodatkowe znaczenie oceny ekspresywnej, która wychodzi ze strony osoby-nadawcy (ja – podmiotu). Dodatkowy ładunek funkcjonalny wołacza nakłada się na znaczenie podstawowe – zwrotu do osoby – adresata komunikatu”⁴³².

⁴³² *Ibidem*, s. 172.

Takie przykłady często występują w języku literackim, częściowo też w mówionym. W stylu oficjalno-służbowym, a zatem i w dyskursie politycznym – pojawiają się okazjonalnie.

TY VS WY – ZWRACANIE SIĘ PO UKRAIŃSKU

Zwrot do osoby zawsze zakłada uogólniony kierunek na 2. osobę (ty, wy), lecz w stylu oficjalno-służbowym, w sytuacji wykonywania obowiązków służbowych powinno dominować zwracanie się na *wy*⁴³³. Najczęściej w dyskursie politycznym właśnie takie formy dominują, jednak trafiają się wyjątki. **Оголошуй перерву! Зупиняйте, зупиняйте. Оголошуйте перерву! Оголошуйте перерву, поки не пізно / **Ogłoś** przerwę! Zatrzymujcie, zatrzymujcie. Ogłoście przerwę! Ogłoście przerwę, póki nie jest późno.** Jak widać, przytoczony z nagrania przykład nie ma autora. W stenogramie został zapisany jako „głosy z sali”, co może być związane nie tylko z hałasem w sali sesji parlamentu, przez który stenografom nie udało się ustalić autora, ale i z tym, że autor sam zapewne chciałby pozostać anonimowy. Inny przykład konstrukcji, która zawiera opisany powyżej zwrot na „ty”, jak również zwrot po nazwisku, który świadczy o braku szacunku do adresata i kojarzy się z wzorcem radzieckim (przypomnijmy choćby zwracanie się do uczniów szkole czy studentów lub pracowników o randze niższej niż nadawcy). **Ляшко. Сідай, бо відключать зараз. На місце *сідай* і з місця. Все, уже два регламенти. Спасибі (В. Рибак) / **Laszko. Siadaj**, bo zaraz wyłączy. **Siadaj** na miejsce i z miejsca. Wszystko, już dwa regulaminy. Dziękuję.**

⁴³³ W języku polskim odpowiada ono zwrotom grzecznościowym *pan, pani*.

Porównajmy powyższe zwroty z takim sformułowaniem, które mimo wykorzystania formy osobowej na „ty” nie będzie uważane za niegrzeczne, traktujące z góry czy obraźliwe itd.: *Я хочу вам сказати, що для мене це було несподівано, я вдячний тобі **Олеже** за таку пропозицію* (С. Міщенко) / *Chcę wam powiedzieć, że dla mnie to było niespodziewane, jestem ci wdzięczny, **Olegu**, za taką propozycję.*

Za niepasujący do dyskursu parlamentarnego i niezgodny z etykietą będzie uznany taki przykład: ***Шановні чоловіки**, ну, ми ж бачили всіх наших жінок, всі ж були згодні поважати, то давайте ж поважати їх* (В. Рибак) / ***Szanowni panowie**, no, widzieliśmy wszystkie nasze panie, wszyscy byli zgodni, żeby je szanować, to szanujcie je.*

Do utworzenia zwrotu bezpośredniego do osoby konieczne jest wykorzystanie wołacza, o którym wspomniano wcześniej. Za prawidłowe z punktu widzenia gramatyki uważa się więc takie formy (wydzielone w zdaniach): ***Шановний Володимире Михайловичу**, шановні колеги!* (А. Мартинюк) / ***Szanowny Włodzimierzу Мухайłowичу**, szanowni koledzy!; Але, Володимире Васильовичу*, в мене є до вас запитання (С. Гордієнко) / *Ale, **Włodzimierzу Wasylowyczу**, tam do pana pytanie; Шановний пане головуючий!* На вас особисто зараз лежить відповідальність за виконання Конституції і закону (А. Яценюк) / *Szanowny panie przewodniczący!* На paniu osobiście teraz spoczywa odpowiedzialność за zachowanie zgodności z Konstytucją i prawem; ***Пане Рибак**, от скажіть, будь ласка, ми хотіли задати вам багато питань по тому, як має працювати „Рада”* (А. Мохник) / ***Panie Rybak**, proszę powiedzieć, chcielibyśmy zadać wam wiele pytań dotyczących tego, jak ma pracować „Rada”.*

Natomiast za nieprawidłowe będą uważane takie przykłady: ***Пан Рибак**, всі вашої партії неодноразово висловлювали своє ганебне ставлення до жінок у політиці, що жінкам місце на кухні і таке інше* (І. Геращенко) / ***Pan Rybak**, wszyscy z waszej partii niejednokrotnie wyrażali swój*

haniebnny stosunek do kobiet w polityce, że miejsce kobiety jest kuchni i tak dalej; **Валентин Олександрович**, ви коли починали свою промову і нас закликали до моральності, чесності, порядності, коли це слухали ми і громадяни України, то пів-України ридало (С. Гордієнко) / **Walentyń Ołeksandrowycz**, kiedy zaczynaliście swoją wypowiedź i wzywaliście nas do moralności, uczciwości, dobroci, kiedy słuchaliśmy tego ty i obywatele Ukrainy, to pół Ukrainy płakało; **Пане Валентин**, наша фракція вас підтримує, і я впевнений, що підтримає і багато самовисуванців, тому що ви багато років віддали своєї діяльності, власне, на боротьбу із корупцією, і також на донесення правди про те, які злочини проти України вчинила і Комуністична партія, і її ідеологія (А. Парубій) / **Panie Walentyń**, nasza frakcja popiera was, i jestem pewien, że popiera was i wielu pozapartyjnych, dlatego że wiele lat swojej działalności poświęcił pan właśnie na walkę z korupcją, jak też na pokazanie prawdy, o tym, jakie przestępstwa wobec Ukrainy popełniła i Partia Komunistyczna, i jej ideologia.

Formuła ‘pan w wołacz + imię (stanowisko)’ również się rozpowszechniła, odpowiada zasadom etykiety służbowej, w przeciwieństwie do zwyczajowego wykorzystania imienia i formy odojcowskiej wyraża szacunek i uprzejmość, nawet jeśli w dalszej części wystąpienia jest bezpośrednie lub pośrednie oskarżenie czy zniewaga, np.: **Пане Прем’єр-міністр**, ви своєю промовою оптимістичною можете заколисати кого завгодно, всю Україну навіть (В. Кириленко) / **Panie premierze**, możecie swoim optymistycznym przemówieniem uspić kogo chcecie, nawet całą Ukrainę / **Пане претендент**, у мене до вас одне питання (С. Соболев) / **Panie kandydacie**, tam do was jedno pytanie; **Пане Азаров**, ви хотіли конкретних запитань? Прошу дати... (І. Луценко) / **Panie Azarow**, czy chcecie konkretne pytania? Proszę dać....

Часто zwroty te są rozbudowane o przymiotnik szanowny: **Шановний пане Калетнік**, я дуже шаную ваш професіоналізм, ваше почуття обов’язку і вашу

громадянську позицію (Г. Герман) / **Szanowny panie Kaletnik**, bardzo szanuję wasz profesjonalizm, wasze poczucie obowiązku i waszą postawę obywatelską; **Пане Сергію**, ви стільки років очолювали правовий комітет парламенту. Ви знаєте ситуацію дуже добре із справою політичних в'язнів в Україні з засудженням Тимошенко, Луценко (С. Соколов) / **Panie Serhiju**, wy tyle lat staliście na czele komitetu prawnego parlamentu. Wy znacie bardzo dobrze sytuację dotyczącą spraw więźniów politycznych na Ukrainie, skazania Tymoszenko, Łucenki; **Шановний пане Сергію**, ви були депутатом минулого скликання і бачили, як тут відбувалися голосування за Закон про Регламент (І. Геращенко) / **Szanowny panie Serhiju**, byliście deputowanym poprzedniej kadencji i widzieliście, jak tu odbywały się głosowania nad Ustawą o regulaminie; **Шановний пане Голово**, відбулося грубе порушення Регламенту, оскільки 2 народні депутати, які не склали присяги, увійшли в склад комітетів (Р. Лик) / **Szanowny panie przewodniczący**, miało miejsce poważne naruszenie Regulaminu, gdyż 2 deputowanych, którzy nie złożyli przysięgi, weszło do komitetów.

Zwrot panowie, który też się wystąpił pośród analizowanych, będzie uznany za normatywny pod warunkiem, że dotyczy tylko męskiej części audytorium. *Не можна смітити в рідній хаті, панове!* (Г. Герман) / *Nie można śmiecić [brudzić] we własnym domu, panowie!*

Udało się zanotować niewiele przykładów posługiwania się zwrotem, który składa się z imienia i formy odojcowskiej. Można wyjaśnić to pewną trudnością – członków parlamentu jest 450, niełatwo zapamiętać imię osoby, do której się zwracamy. Ale przede wszystkim przyczyna tego jest taka, że deputowani kierują swoje wystąpienia do wszystkich słuchaczy obecnych w sali, a jeśli odpowiadają, to naprawdę nie zawsze znają imię adresata. A do tego język oficjalny zakłada korzystanie z formuł neutralnych typu: **Шановні колеги народні депутати**, це надзвичайно тішить усіх нас, що ми вибираємо кандидатів на пост першого віце-спікера по демократичній процедурі,

коли є не один кандидат, а багато кандидатів, які мають можливість висловитися, відповідати на запитання! (Г. Герман) / **Szanowni koledzy deputowani**, to nadzwyczaj cieszy nas wszystkich, że wybieramy kandydatów na stanowisko wicemarszałka zgodnie z procedurą demokratyczną, w której jest nie jeden kandydat, a wielu kandydatów, którzy mają możliwość przemówić, odpowiadać na pytania!; **Пане головуючий! Члени парламенту!** Опозиція вимагатиме скликання позачергового засідання Верховної Ради України з порядком денним: „Про відповідальність Президента України за порушення статті 11 Закону України „Про основи внутрішньої і зовнішньої політики”, у тому випадку, якщо Президент Янукович підпише сьогодні будь-який акт про вступ України до Митного союзу. [...] **Шановний пане Голово**, вчора ми проводили з вами засідання (А. Яценюк) / **Panie przewodniczący! Członkowie parlamentu!** Opozycja będzie wymagać przeprowadzenia przedterminowego posiedzenia Rady Najwyższej Ukrainy z następującym porządkiem: O odpowiedzialności Prezydenta Ukrainy za naruszenie artykułu 11 Ustawy Ukrainy „O podstawach polityki krajowej i zagranicznej”, w tym wypadku, jeśli prezydent Janukowycz podpisze dziś jakiegokolwiek akt o przyłączeniu Ukrainy do Unii Celnej. [...] **Szanowny panie przewodniczący**, wczoraj odbyliśmy posiedzenie; **Пане Голово, народні депутати! Шановний пане головуючий! Шановні колеги!** (П. Порошенко) / **Szanowny Panie przewodniczący! Szanowni koledzy!**

Okazjonalnie pojawia się zwrot po imieniu: *Я хочу вам сказати, що для мене це було несподівано, я вдячний тобі* **Олеже** за таку пропозицію (С. Міщенко) / *Chcę wam powiedzieć, że dla mnie to było niespodziewane, jestem Ci wdzięczny*, **Olegu**, za taką propozycję. Świadczy on o bliskości osób, które zwracają się do siebie nawzajem, jednak nie bardzo pasuje do języka oficjalnego. Gramatycznie nieprawidłowe zwroty zjawiają się u tych nadawców, którzy reagowali spontanicznie na zdarzenia na sali: **Ярослав**, не треба вам кричати! У вас найгірший

результат на виборах серед усіх депутатів в цьому залі, а в мене один з найвищих. Тому не кричіть! [...] **Володимир Васильович**, я думаю, що буде абсолютно справедливо, коли в президії буде українська жінка / **Jarosław**, nie musicie krzyczeć! Macie najgorszy rezultat na wyborach wśród wszystkich deputowanych na tej sali, a ja jeden z najlepszych. Dlatego nie krzyczcie! **Wołodymyr Wasylowycz**, myślę, że to będzie całkiem sprawiedliwie, kiedy w prezydium będzie kobieta ukraińska; Тому опозиція виконає вашу функцію, **Микола Янович**, і нагадає вам про покращення, які відчув український народ (А. Яценюк) / Dlatego opozycja wypełni wasze zadanie, **Mykoła Janowycz**, i przypomni wam o sprawie, którą odczuł naród ukraiński.

Szczególnymi ze względu na tego, do kogo się zwracają parlamentarzyści, oprócz obecnych, są zwroty do wyborców. Taki zabieg może być związany z praktykami perswazyjnymi, jednak jest nadzwyczaj ważny, żeby pokazać wagę dialogu ze wspólnotą, jest odzwierciedleniem społeczeństwa demokratycznego i bliskości władzy i narodu. **Шановні громадяни України! Шановні колеги!** (С. Міщенко) / **Szanowni obywatele Ukrainy! Szanowni koledzy!**; **Шановні громадяни, шановні колеги**, на тлі провалів влади в економіці, соціальній політиці сьогодні існує справжня загроза зміни зовнішнього вектора розвитку України (В. Кличко) / **Szanowni obywatele, szanowni koledzy**, na tle porażek władzy w gospodarce, polityce społecznej dziś istnieje prawdziwe zagrożenie zmiany wektora zagranicznego rozwoju Ukrainy; **Шановні громадяни, шановні колеги**, Компартія України і я про це заявляю вдруге, обурена тим, що не зважаючи на брутальне шахрайство голови Держагенства з питань інвестицій Каськівка навколо будівництва LNG-терміналу, він і досі залишається на посаді, а не перебуває під слідством, чи в інших місцях (П. Симоненко) / **Szanowni obywatele, szanowni koledzy**, Partia Komunistyczna Ukrainy, i ja o tym informuję po raz drugi, oburzona jest tym, że pomimo brutalnego oszustwa

prezesa Państwowej Agencji ds. Inwestycji, Kaškina, dotyczącego budowy terminalu LNG do tej pory jest on na stanowisku, nie toczy się śledztwo przeciw niemu. Natomiast powtarzalność zwrotu może świadczyć o wadze poruszonej kwestii i zainteresowaniu słuchaczy: **Шановне товариство! Шановне товариство!** Я хочу вас проінформувати про те, що буквально на днях ми отримали рішення Європейського суду щодо судді Волкова, який апелював до цих європейських інстанцій щодо відповідного незаконного, як на його думку, парламенту (О. Тягнибок) / **Szanowne towarzystwo! Szanowne towarzystwo!** Chcę was poinformować o tym, że dosłownie w tych dniach otrzymaliśmy decyzję Trybunału Europejskiego co do sędziego Wołkowa, który zwracał się do tych instancji europejskich w sprawie niezgodnego z prawem, jego zdaniem, parlamentu.

Analizując wypowiedzi deputowanych parlamentu ukraińskiego, udało się zarejestrować i zupełnie śmieszne zwroty, które naruszają nie tylko zasady etykiety politycznej, ale i kultury języka, i zwracania się w ogóle, np. zwrot do deputowanej Marii Matios, w którym zignorowano formułę ‘pani +imię; imię + określenie odojcowskie’: *А хто, хто народний депутат Матіос, хто? Підніміть руку. Ні, ні, ні. Підніміть руку, народний депутат Матіос. Понял. Передать Геращенко (В. Рибак) / A kto to jest **deputowana Matios, kto? Proszę podnieść rękę. Nie, nie, nie. Podnieście rękę, **deputowana Matios.** Zrozumiałem Przekazać Heraszchenko.** Taki zwrot jest typowy dla dyskursu politycznego okresu radzieckiego (towarzysz Petrenko, obywatel Iwaszczuk, obywatelka Kowtun), odzwierciedla on poziom nadawcy, który nie zmienił się od tego czasu i nie spełnia współczesnych kryteriów prowadzenia posiedzeń, zebrań itd. Kontynuacją tej tezy i potwierdzeniem przypuszczenia o nieodpowiedniości poziomu kultury w Radzie Najwyższej są słowa kolejnego deputowanego: *Шановні колеги, знаєте, коли до цього залу приходять люди, коли до цієї зали приходять не політики, а люди з іншого світлого життя, такі як письменники видатні,**

такі як Марія Матіос, в них пропадає голос від того, що тут відбувається (І. Геращенко) / *Szanowni koledzy, wiecie, kiedy do tej sali przychodzą nie politycy, a ludzie z innego, jasnego życia, tacy jak wybitni pisarze, tacy jak Marija Matios, od tego, co tu się dzieje, zapominają języka w gębie.*

W ukraińskim dyskursie parlamentarnym udało się odnotować nadzwyczaj ciekawe przykłady, wśród nich taki: **Дорогий, у всіх сенсах цього слова, Микола Янович!** (О. Михальчишин) / **Drogi, w każdym sensie tego słowa, Mykoła Janowycz!** Jednak to zdanie zawiera jeszcze dodatkową konotację, która wymaga wyjaśnienia. Chodzi w nim o ironiczną aluzję do wydatków byłego premiera M. Azarowa, jego biznesu itd. Czyli tu emocje są wyrażone jeszcze jaskrawiej niż w typowym zdaniu-zwrocie. Natomiast w odpowiedzi na niezręczne pytania, powiedzmy, do ówczesnego premiera Azarowa, dotyczące jego zbyt wysokiej pensji, luksusowego życia na koszt państwa i in., wypowiada się nie adresat pytania, a przewodniczący, który staje w jego obronie i zwraca się w formie, która w zupełności pozbawia je znaczenia, gdyż stawia nadawcę w pozycji oskarżonego: **Я скажу, шановні депутати... Олег, коли тобі буде стільки років, сам даси собі відповідь!** (В. Рябак) / **Powiem, szanowni deputowani... Oleh, kiedy będziesz miał tyle lat, sam sobie odpowiesz!**

Albo inny przykład: **Пане... товаришу Азаров, я зробила над собою надзусилля, аби вислухати вашу доповідь, яка за змістом з абсолютно нереального світу, а за формою з якогось карколомного** (І. Фарион) / **Panie... towarzyszu Azarow, zrobiłam wielki wysiłek, żeby wysłuchać waszego referatu, który pod względem sensu jest z absolutnie nierealnego świata, a pod względem formy jest czymś bardzo karkołomnym** – tu grzeczny zwrot *panie* zastąpiono zwrotem *towarzyszu*. Można przypuszczać, że taka zmiana nie jest przypadkowa, powinna wskazać adresatowi na to, jak traktuje go nadawca, wyrazić stosunek do niego. Taki zwrot brzmi również z ust innego parlamentarzysty: **Для підкреслення належності до Комуністичної партії, де всі раніше**

були ‘товаришами’ у сесійній залі до представників цієї політичної сили подекуди все-ще звертаються за таким зразком, із метою нагадати членам партії їхнє політичне минуле: А ви, **товариши Симоненко**, обіцяли громадянам України не підтримувати олігархів (О. Ляшко) / Dla podkreślenia należności do Partii Komunistycznej, gdzie wszyscy wcześniej byli „towarzyszami”, w sali sesyjnej do przedstawicieli tej siły politycznej niekiedy w dalszym ciągu zwracają się wg tego wzoru, w celu przypomnienia członkom partii ich przeszłości politycznej: А wy, **towarzyszu Symonenko**, obiecaliście obywatelom Ukrainy nie popierać oligarchów.

Tu motywacja użycia pewnego zwrotu jest podana przez samego nadawcę, zanim zwrócił się bezpośrednio do adresatów. Zdarzają się i inne, ironiczne zwroty, których znaczenie wynika z kontekstu: Мені здається, і тут багато присутніх не тільки праворуч від мене, але ж і ліворуч, все ж таки реально прагнуть європейську інтеграцію і бачити Україну європейською країною, **колеги**. Але ж просто бажання мати рахунки за кордоном, а тут чинити репресії!... Так не буде, **друзі**. Для того, щоб просуватися до Європи, і про це Європа публічно вже два роки поспіль... (О. Турчинов) / Wydaje mi się i tu wielu obecnym nie tylko z prawej, ale i z lewej strony, mimo wszystko realnie pragną integracji europejskiej i pragną widzieć Ukrainę jako kraj europejski, **koledzy**. Ale po prostu pragnienie mieć konta za granicą, a tu dokonywać represji!... Tak nie będzie, **przyjaciele**. Do tego, by kroczyć do Europy, i o tym Europa publicznie już dwa lata wspólnie...

W dyskursie politycznym zwroty bezpośrednio przeważnie dotyczą osób i są sformułowane wg wzoru: (przymiotnik) + imię (stanowisko) w wołaczu. Czasem możemy zauważyć zwroty do grup osób – nazw ogólnych: **Шановні громадяни України**, проблема тушок – це не проблема політичної сили, яка породила цих тушок, а це проблема країни, проблема безвідповідальності і проблема зміни вибору, адже люди голосували за одні партії, в результаті підкупів, в результаті шантажу, тиску в парламенті створюється

інша більшість, ніж за ту, на яку сподівались громадяни України (О. Ляшко) / **Szanowni obywatele Ukrainy**, problem tuszek, to nie problem siły politycznej, która ich stworzyła, a to problem kraju, problem nieodpowiedzialności i problem zmiany wyboru, wszak ludzie głosowali na jedne partie, a wskutek przekupstwa, wskutek szantażu, nacisku w parlamencie powstaje inna większość niż ta, na jaką liczyli obywatele Ukrainy.

Odnotowujemy też zwroty bez wskazywania imienia, z uwzględnieniem wyłącznie funkcji adresata: **Керівники фракції**, прошу заспокоїти депутатів (О. Єфремов) / **Кіруючі фракціями**, proszę uspokoić deputowanych.

Zdarzają się zwroty do personifikowanych przedmiotów: **Фракція Партії регіонів**, хто буде виступати? (О. Литвин) / **Frakcja Partii Regionów**, kto będzie przemawiał? / **Шановна Тимчасова президія!** Шановні колеги! (А. Мартинюк) / **Szanowne Prezydium Tymczasowe!** Szanowni koledzy! / **Шановна Президія**, шановний головующий! набув статусу закону Закон України „Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України” (А. Яценюк) / **Szanowne Prezydium, szanowny przewodniczący!** Ustawa Ukrainy „O wniesieniu zmian do regulaminu Rady Najwyższej Ukrainy” otrzymała status ustawy. Choć oczywiście lepiej brzmią takie formuły: **Шановні члени парламенту**, на жаль, ми не почули від Прем'єр-міністра звіту за те, що він зробив разом з Президентом Януковичем за 2,5 останніх роки (А. Яценюк) / **Szanowni członkowie parlamentu**, niestety nie usłyszeliśmy od premiera sprawozdania z tego, co zrobił razem z prezydentem Janukowyczem przez ostatnie 2,5 roku.

Szczególnie wyakcentowana uprzejmość widoczna jest w złożonych konstrukcjach typu: **Шановні друзі!** Щиро дякую вам всім. В першу чергу, народним депутатам фракції Партії регіонів і фракції комуністів, як і позафракційним, які мене підтримали (В. Рибак) / **Szanowni przyjaciele!** Szczerze dziękuję wszystkim wam. Przede wszystkim deputowanym z frakcji Partii Regionów i frakcji komunistów,

jak i pozafrakcyjnym, którzy mnie poparli; Шановний колего, друже, я дивлюся в ваші очі і бачу очі тих людей, які пройшли, дійсно, народні вибори і вибрані від народу, і є захисниками людей (В. Наливайченко) / Szanowny kolego, przyjacielu, ja patrzę panu w oczy i widzę oczy tych ludzi, którzy, rzeczywiście brali udział w wyborach i przez naród zostali wybrani, i są obrońcami ludzi; Я, насамперед, шановні друзі, хотіла подякувати голові опозиційної фракції об'єднаної опозиції за те, що він виправив свою помилку, і порадити шановному нашому колезі, що інформацію, оскільки ми зараз розглядаємо питання інформаційного забезпечення, інформацію треба перевіряти, бо неперевірена інформація девальвує пізніше все, що ви скажете (Г. Герман) / Ja, na początku, szanowni przyjaciele, chciałam podziękować przewodniczącemu frakcji opozycyjnej zjednoczonej opozycji za to, że poprawił swój błąd i poradzić szanownemu koledze, że skoro teraz rozpatrujemy kwestię zapewnienia informacji, informację trzeba sprawdzać, bo niesprawdzona dewaluje później wszystko, co będzie powiedziane.

Natomiast powtórzenia zazwyczaj świadczą o emocjonalności nadawcy, często ich przyczyną są emocje w sali: **Шановні... шановні... шановні колеги**, я пропоную поступити таким чином (О. Литвин) / **Szanowni... szanowni... szanowni koledzy**, ja proponuję, by postępować w taki sposób lub niezajomość etykiety, gdy deputowani używają konstrukcji 'szanowny' bez dalszego skonkretyzowania: *Не шуміть, шановні. Дайте мені виступити (О. Шевченко) / Nie hałasujcie, szanowni. Dajcie mi wystąpić.*

Wśród przeanalizowanych przykładów stosunkowo nowe we współczesnym dyskursie politycznym, ale dość popularne wśród pewnej części ukraińskojęzycznych deputowanych okazały się formuły: *szanowna gromado* i *szanowne towarzystwo*: **Шановна громадо**, *Всеукраїнське об'єднання „Батьківщина” категорично не підтримує спікера Партії регіонів, як і не підтримує Президента Партії регіонів і Прем'єр-міністра*

Партії регіонів (А. Яценюк) / **Szanowna wspólnoto, gromado**, Ogólnoukraińskie Stowarzyszenie „Batkiwszczyna” kategorycznie nie popiera marszałka z Partii Regionów, jak też nie popiera prezydenta z Partii Regionów i premiera z Partii Regionów; **Товариство**, ми ж нічого особливого не вимагаємо, тільки дотримання нашого законодавства. [...] Тобто в побуті, **товариство**, звісно, що кожен може спілкуватися будь-якою мовою (О. Тягнибок) / **Towarzystwo**, ty nie wymagamy nic szczególnego, tylko zachowania naszego ustawodawstwa [...] czyli w życiu codziennym, **towarzystwo**, jasne, że każdy może rozmawiać w dowolnym języku; **Товариство**, в цьому уряді третина членів уряду практично це є уродженці не України, а Російської Федерації (О. Тягнибок) / **Towarzystwo**, w tym rządzie jedna trzecia członków rządu to praktycznie osoby urodzone nie na Ukrainie, a w Federacji Rosyjskiej.

W sytuacjach krytycznych te zwroty są maksymalnie rozbudowane, tak by obejmowały wszystkich słuchaczy. *Я звертаюся до українського народу. Я звертаюся до усіх українців. **Люди добрі!** Ставайте на боротьбу проти тої банди, проти тої хунти, яка впродовж останніх 4 років принижує українців, позбавляє наші національні права, топчеться по нашій національній гідності! **Люди добрі!** Піднімайтеся проти того, що вони знищують наші громадянські права, забирають свободу слова! Вони позбавили можливості вільних виборів в Україні. **Люди добрі!** Піднімайтеся! Створюйте страйкові комітети! [...] **Українці!** Створюємо страйкові комітети, виходимо на вулиці. **Українці**, всюди зараз не можна працювати! (О. Тягнибок) / Zwracam się do narodu ukraińskiego. Zwracam się do wszystkich Ukraińców. **Dobrzy ludzie!** Stańcie do walki przeciw tej bandzie, przeciw tej juncie, która w ciągu ostatnich 4 lat poniża Ukraińców, pozbawia nas praw narodowych, depcze naszą godność narodową! **Dobrzy ludzie!** Wstańcie przeciw temu, że oni niszczą nasze prawa obywatelskie, odbierają wolność słowa! Pozbawili możliwości przeprowadzenia na Ukrainie*

wolnych wyborów. **Dobrzy ludzie!** Wstańcie! Twórzcie komitety strajkowe! [...] **Ukraińcy!** Twórzmy komitety strajkowe, wychodźmy na ulice. **Ukraińcy,** teraz nigdzie nie można pracować! W powyższym przykładzie taki zwrot poszerzony o wariant *Ukraińcy!* jest użyty kilkakrotnie dla wzmocnienia informacji i większej wyrazistości komunikatu.

TYPY I FUNKCJE WYKRZYKNIKÓW

Analizie statusu wykrzyknika poświęcono wiele prac, jednak problematyce tej części mowy w polityce – bardzo mało. Jednak ich rola czasem staje się decydująca w całym wystąpieniu, czasem wykrzyknik jest charakterystycznym znakiem rozpoznawczym mówcy, przy jego pomocy mobilizuje się siły polityczne (np. *hańba, precz z tą bandą*). Właśnie dlatego ten rozdział stanie się nieodłączną częścią monografii, a przedstawione przykłady mają udowodnić, jak dużą rolę pełni wykrzyknik w formułowaniu komunikatu politycznego. Jeśli chodzi o określenie podstawowych funkcji, to jest to przede wszystkim komunikatywna (wyrażenie emocji i woli) i stylistyczna. Oprócz tego wykrzykniki są należą przede wszystkim do sfery mówienia i ważnym czynnikiem w ich funkcjonowaniu jest kontekst, „wszak wykrzykniki przekazują nadzwyczaj szerokie spektrum emocji i uczuć, jednak nie tworzą ich same wykrzykniki, a kontekst i odpowiednia intonacja, co świadczy o kontekstualnym uwarunkowaniu znaczenia”. Natomiast subiektywność semantyki jest związana właśnie z ich nastawieniem na mówienie,

„przejawia się w tym, że funkcjonują jako znaki językowe służące wyrażeniu indywidualnego stosunku do sytuacji, wywołanego

przede wszystkim uczuciami i wolą. Wykrzykniki są powszechnie zrozumiałymi znakami językowymi służącymi wyrażeniu uczuć i woli nadawców, ich subiektywnego stosunku do obiektywnego świata. Charakterystycznym jest, że te różnorodne uczucia przekazywane przez wykrzykniki są skutkiem działania otoczenia kontekstowego, wpływają z sytuacji, w której powstał komunikat. Różnorodność znaczeniowa wykrzykników jest przekazywana nie tylko w konkretnej sytuacji komunikacyjnej, co świadczy o braku ich semantyki⁴³⁴.

Nieco różny jest podział wykrzykników z uwzględnieniem ich semantyki w różnych źródłach. Jednak podział sematyczny zazwyczaj polega na rozdzieleniu ich na takie, które wyrażają różne emocje i takie, które wyrażają nakaz, rozporządzenie, zachętę itd. Ważny jest też fakt, że ustalenie różnicy między różnymi typami wykrzykników często jest przybliżone i nieobiektywne. Warto też zauważyć, że

„związek emocji i uczuć wyrażonych przez wykrzykniki z ich strukturą jest społecznie uświadamiany i utrwalony dzięki doświadczeniu historycznemu. Świadczy o tym, z jednej strony to, że różne pod względem struktury morfemowej i dźwiękowej wykrzykniki, dzięki odpowiedniej intonacji przekazują jednakowe emocje lub uczucia. Charakterystyczne, że wiele wykrzykników może przecinać się funkcjonalnie⁴³⁵.

Określając semantykę wykrzyknika A w języku ukraińskim, Ołeksandra Melnyk opisała kryteria, wg których można ją zobaczyć w każdej konkretnej sytuacji. Są to: kontekst (semantyka słów stojących przy wykrzykniku, nasycenie znaczeniowe, komunikatywne i emocjonalne fraz i zdań wykrzyknikowych), sytuacja użycia wykrzyknika (ta cecha nie oznacza kontekstu, oznacza opis sytuacji komunikatywnej, aspektu pragmatycznego mówienia)

⁴³⁴ І. Вихованець, К. Городенська, *op. cit.*, s. 378.

⁴³⁵ *Ibidem*.

i pozycja (typowe umiejscowienie wykrzyknika w strukturze dialogu czy monologu w stosunku do innych elementów – pytania, odpowiedzi, wyjaśnienia, przekonania, albo innych struktur syntaktycznych – wykrzyknienie, pauza itd.)⁴³⁶. Badaczka wyróżniła dodatkowo 14 wariantów semantycznych, oprócz tych zapisanych przez słowniki, wśród nich następujące: ‘agresja, zawziętość, obojętność, złość, zdecydowanie, oburzenie, pouczenie, uprzejme zapoznanie, radość, zachwyt, zagubienie, zmartwienie, zmieszanie, triumf. Czyli podczas szczegółowej analizy poszczególnych wykrzykników w różnych kontekstach można ustalić ich dodatkowe warstwy semantyczne, badaczka nazywa je wariantami i przedstawia w formie tabeli, zauważa też, że „przeprowadzone badanie dało możliwość pokazania znacznie szerszego niż w słownikach spektrum wykrzyknika A oraz pewną hierarchię jego znaczeń pod względem częstości użycia”. Jak już wspomniano, wykrzykniki dzielą się na dwie podstawowe grupy: emocjonalne i te, które są przejawem woli. W tej drugiej grupie jest podział na nakazowe i apelatywne. Przeanalizuję je dokładniej, biorąc pod uwagę ich znaczenie w konkretnych przykładach użycia w mowie polityków.

Emocjonalne wykrzykniki „wyrażają sytuacyjny stan psychiczny (emocje) lub trwały stosunek (uczucie) nadawcy”, są używane dla wyrażenia „emocji i uczuć człowieka, jej stanu psychicznego i fizycznego itd”. Jednostki te wyrażają radość, zachwyt, smutek, ból, żal, strach, przerażenie, zniewagę, obrzydzenie, osąd, wyrzut, zarzut, oburzenie, pogardę, gniew, niezadowolenie, współczucie, ubolewanie, wahanie, wątpliwość, zdecydowanie, pewność, wyśmiewanie, ironię. To nadzwyczaj bogata grupa, do której zaliczymy wykrzykniki *a!, o!, e!, i!, aj!, ach!, a-a!, o-o!, e-e-e! mfu!, gwałt, biada, bieda!, sława!, strach!, Boże!* oraz: *Так ви ж вимагаєте Регламент щоб я виконував. / Так вимагacie regulamin żebyт виконував; Що мені робити? / Co тат robić?; А? Не виконувати Регламент? / Nie wykopać regulaminu?; Давайте ще хвилину дамо і закінчуйте* (В. Рибак)

⁴³⁶ О. Мельник, *Семантика вигука в українській мові* [в:] „Українське мовознавство”, 2011, № 42, с. 30.

*/ Chodźcie damy jeszcze minutę i kończcie; Треба призвести до революційної ситуації! /Trzeba doprowadzić do sytuacji rewolucyjnej!; Так, так, так! / Tak, tak, tak!; O! Олігархи, о, бандюгани! / Oligarchowie, o bandyci!; O, крадії бюджету! / O, złodzieje budżetu!; Народ виїде, позабирає у вас все, що ви понакрадали! / Naród wyjdzie i zabierze wam wszystko, co nakradliście! (O. Тягнибок). W języku parlamentarnym większość z nich praktycznie nie jest używana, są właściwe językowi potocznemu, a w sali parlamentu odpowiedni jest styl oficjalny, w którym ich użycie jest nieodpowiednie i zbędne. Jednak niektóre z wymienionych wykrzykników są częste w języku polityków poza parlamentem, np. podczas komentowania zdarzeń po posiedzeniach, zwrotów do kolegów w prasie i telewizji. Zazwyczaj w RN wykrzykniki, które są wykorzystywane przez polityków, wyrażają zachwyty, zdziwienie, osąd, niecierpliwość, życzenie, przerażenie, ból, groźbę, wątpliwość: Ну, **слава Богу**, що ми це не приймаємо участь в місії в Китаї і в Австралії. Це залишилось там, де ми з честю не виконували завдання нашої Батьківщини (O. Кузьмук) / No, **chwala Bogu**, że nie bierzemy udziału w misji w Chinach i Australii. To zostało tam, gdzie ty z honorem nie wykonywaliś obowiązków wobec Ojczyzny; **Слава Богу**, вчора Верховна Рада уже конкретний план почала здійснювати Тому що є великий план, дорога вже відкрита до кроків вперед, тепер треба з дороги прибрати всі завали. От вчора почали прибрати – скасували закони, прийняті 16 січня. Ми не будемо зараз говорити ні про закони, ні про їх якість, ні... то ми зайдемо дуже далеко. Скасували – і слава Богу. Прийняли інші закони (Л. Кравчук) / **Sława Bogu**, wczoraj Rada Najwyższa zaczęła już realizować konkretny plan. Dlatego że jest duży plan, droga już otwarta, aby kroczyć naprzód, teraz trzeba z drogi usunąć wszystkie przeszkody. I wczoraj zaczęliśmy sprzątać – skasowaliśmy wszystkie ustawy przyjęte 16 stycznia. Nie będziemy teraz mówić ani o ustawach, ani o ich jakości, nie... to zajdziemy bardzo daleko. Skasowaliśmy – i sława Bogu; Бог ти мій! / Boże mój!*

Oczywiście komunikaty zawierające takie wykrzykniki zaliczam do emocjonalnych, świadczą o porywczosci nadawcy, jego oburzeniu, zaniepokojeniu itd., zazwyczaj są właściwe pojedynczym osobom, niezbyt zrównoważonym mówiącym (por. przykłady).

Znaczenia jednego i tego samego wykrzyknika zależy od kontekstu – może być różne, jednak to jest całkiem niemożliwe dla pewnych wykrzykników. Np. *przez!* jest rozumiany jednoznacznie, niezależnie od kontekstu: w świadomości mówiącego i adresata kojarzy się tylko z „poleceniem zrobienia czegoś”: *Zdrajcę przez z sali!*

Słownik języka ukraińskiego podaje takie wyjaśnienie tego wykrzyknika: używa się jako nakaz odejść od kogoś, porzucić, zostawić; używa się jako nakaz wydalenia, zabrania, usunięcia kogoś; używa się w znaczeniu nie trzeba, nie potrzebny, żeby nie było (częściej w zaklęciach).

Powyższe rozumienie wykrzyknika *precz!* podobne jest do wykrzyknika odrzeczownikowego *hańba!*, który wyraża osąd i który zawsze brzmi emocjonalnie: *Депутату Шуфрич і Колесніченко прикриваючись газеткою голосували за своїх колег. Це ганьба!* / *Deputowani Szyfrycz i Kołesniczenko, ukrywając się za gazetką, głosowali za swoich kolegów. To hańba!* Wspomniane wykrzykniki są rzadko zapisane w stenogramach, jednak, jak wiadomo, często pobrzmiewają w RN Ukrainy. Zazwyczaj zamiast nich w stenogramie zanotowano: „Hałas na sali”, podczas którego można właśnie usłyszeć *hańba!* i *precz!* To, być może jedne z najbardziej charakterystycznych ukraińskich wykrzykników, które w dyskursie politycznym ostatnich lat celnie wyrażają niezgodę z działaniami mówcy, jego wystąpieniem, argumentami. Te wykrzykniki bezpośrednio kojarzą się z niezadowolaniem społecznym wynikającym z działania władzy, najczęściej też zjawiają się w różnego rodzaju sloganach politycznych, wezwaniach, hasłach, reklamie, tytułach artykułów, np. *Путін, іди геть!* / *Putin, idź precz!* (Т. Стецьків)⁴³⁷; *Це хіба наші*

⁴³⁷ „Українська правда”, 14.03.2014.

питання? А ваші – ні? Україна – це не ваші питання? / To nasze pytania? A wasze – nie? Ukraina – to nie wasze pytania?; Геть ідіть звідси! / Idźcie stąd precz!; Геть ідіть з України! / Precz idźcie z Ukrainy!; Якщо це наші питання... Якщо це ваша країна, то боріться за неї / Jeśli to nasze pytania... Jeśli to wasz kraj, to walczcie za nią; Якщо це наша країна, а ваша вотчина, де ви наживаєтеся, то йдіть звідси геть. Велика Росія прийме вас! / Jeśli to nasz kraj, a wasza kolonia, gdzie się dorabiacie, to idźcie stąd precz. Wielka Rosja was przyjmie! (В. Бондаренко)⁴³⁸; Сьогодні у столиці активісти провели акцію „Геть щурів із податкової служби!” / Dziś w stolicy aktywiści przeprowadzili akcję „szczury precz ze skarbowki!” (В. Бондаренко)⁴³⁹; Опозиція зустріла Януковича в Раді вигуками „Юлі – волю!”, а провела – „Банду геть!”; Після того, як церемонія закінчилася і Янукович встав, щоб залишити залу, опозиція почала скандувати „Банду геть!” / Opozycja przywitała Janukowycza w Radzie okrzykami „Julii – wolność”, a pożegnała – „Banda precz!”, po tym ceremonia się skończyła, Janukowycz wstał, żeby opuścić salę, a opozycja zaczęła skandować „Precz z bandą”⁴⁴⁰.

Opisane typy wykrzykników należą do następnej grupy – rozkazujących, które zostaną dokładniej przeanalizowane.

Wykrzykniki rozkazujące wyrażają rozkaz, wymaganie, rozporządzenie by wstrzymać pewne działanie: *геть! годі! цить! марш! / Precz! Dość! Cii! Marsz!* Нр.: Я закликаю парламент: годі вже, і так уже витратили багато часу, треба працювати, без робочого парламенту країна буде втрачати, втрачати буде кожна людина (В. Янукович) / *Wzywam parlament: Dość już i tak straciliśmy wiele czasu, trzeba pracować, bez pracującego parlamentu kraj będzie tracił, tracić będzie każdy człowiek; ...досить скиглити. Візьміть лопату, садіть картоплю, капусту, робіть своє*

⁴³⁸ <http://tvi.ua/>, 16.04.2014.

⁴³⁹ <http://hromadske.tv>, 5.05.2014.

⁴⁴⁰ <http://ipress.ua/>, 15.05.2013.

життя легшим (М. Азаров) / ...*dosyć skomlenia! Weźcie łopatę, sadźcie ziemniaki, kapustę, róbcie swoje życie lżejszym; Зупиніться! Поверніть партію „Батьківщина” людям, які їй вірять і хочуть за неї голосувати* (Ю. Тимошенко) / *Stójcie! Zwróćcie partię „Batkiwszczyna” ludziom, którzy jej wierzą i chcą na nią głosować.*

Przykłady użycia najczęstszego z wykrzykników – *precz!* są powyżej, zauważę tylko, że ten wykrzyknik, jak i *hańba*, *dość* (kradzieży, kłamstwa) w języku polityków ukraińskich jest najbardziej ulubionym sposobem wyrażenia niezadowolenia, nieprzyjęcia informacji, osoby itd., dlatego tak często są używane i występują w najróżniejszych kontekstach, w tym w publicystyce: „*Досить красти*” (nazwa statui) / „*Dość kradzieży*” (tytuł artykułu) i cytaty Mykoły Tomienka: *Але абсолютній більшості громадян цілком очевидна вимога до представників влади – від столиці до села, від Президента до найменшого чиновника – „годи красти” / Але для абсолютної більшості обywateli całkiem oczywisty jest wymóg do przedstawicieli władzy – od stolicy do wsi, od Prezydenta do najniższego urzędnika – dość kradzieży*⁴⁴¹.

Wykrzykniki wyrażające apele wyrażają rozkaz, wezwanie, zachętę, zakaz itd., np.: *ну! нумо! ану! Гайда!* Ich jest ich zauważalnie mało wśród analizowanych, trafiają się sporadycznie. W przedstawionym przykładzie *no* występuje i jak wykrzyknik (2,3) i jak partykuła (1): **Ну** (2), *якщо ми кажемо, за Регламент. У нас Сас в цьому професор. Ну* (3), *питання ми повинні закінчити* (В. Рибак) / **No**, *jeśli mówimy, zgodnie z regulaminem. U nas Sas jest w tym profesorem. No*, *powinniśmy zakończyć pytanie.* Jeśli chodzi o 3 przykład, to stwierdzenie może być błędne, wszak określenie statusu wykrzyknika zależy nie tylko od kontekstu, ale i od intonacji nadawcy. Niestety stenogramy posiedzeń RN nie mają wersji audio, która pomogłaby w ustaleniu i rozróżnieniu znaczenia funkcjonalnego tych dwóch jednostek, a takie przykłady, jak poniższy, są rzadkie: *Хвилина*

⁴⁴¹ <http://un.ua/>, 29.12.2013.

домовились, давайте... / Chwila, utówilíłmy się, dawajcie...; процедури голосування, правда, не було / procedury głosowania, prawda, nie było. Z pomocą tego rodzaju wykrzykników zwraca się uwagę ludzi, zwraca się do nich, np.: *агов! алло! геї! гов! агеї! / Аhoj, halo, hej!* Ich podgrupą są wokatywne – to słowa na zawołanie lub odgonienie zwierząt, ptaków, polecenia dla zwierząt. Należą tu też wykrzykniki wyrażające uczucie obowiązku moralno-etycznego wobec rozmówcy, wskazujące na kulturowo-historyczną tradycję rozmów: *бувай! будь здоров! будь ласка! будьмо! вибач(те)! даруй(те)! добридень! добраніч! добрий вечір! добрий день! доброго здоров'я! до побачення! дякую! здрастуйте! на все добре! пробач(те)! перепрошую! прошу! ласкаво просимо! уклінно просимо! смачного! спасибі! хай щастить! чолом! щасливо! / bywaj, bywaj zdrów, proszę, wybacz, daruj, dzień dobry, dobranoc, dobry wieczór, do zobaczenia, dziękuję, witajcie, przepraszam, proszę, zapraszamy, smacznego, na szczęście, czolem!* Te wykrzykniki kształtują „granice etyczne kontaktu, są ciągle w sytuacjach typowych, lakoniczne i standardowe, pokazują kontekst społeczny i rolę nadawcy, zawsze uwarunkowane podziałem ról między nadawcą i odbiorcą w sytuacji komunikatywnej”. Takie przykłady brzmią w RN, gdyż w pełni odpowiadają etykietce i zachowaniu, świadczą o umiejętnym korzystaniu ze środków językowych i sztuce retoryki: *Всім доброго дня, шановні народні депутати України! (А. Яценюк) / Dzień dobry wszystkim, szanowni deputowani!; Включайте до порядку денного законопроекти і тоді парламент запрацює. По-іншому він працювати не буде. Дякую за увагу (А. Яценюк) / Włączajcie do porządku dziennego projektu ustaw i parlament będzie pracował. Inaczej pracować nie będzie. Dziękuję za uwagę; Добрий день, дорогі колеги, хочу ще раз звернути увагу, що Верховна Рада, на жаль, продовжує не виконувати своїх функцій і не працює як вона повинна працювати; Будь ласка, ми вас просимо, заради конструктивної роботи парламенту, налагодьте нормальний процес роботи в залі (В. Кличко) / Dzień dobry, drodzy koledzy, chcę raz jeszcze*

zwrócić uwagę, że RN niestety w dalszym ciągu nie wykonuje swoich funkcji i nie pracuje tak jak powinna; proszę, prosimy was, ze względu na pracę konstytucyjną, zorganizujcie normalny proces pracy w sali; Слово передається Борису Івановичу Тарасюку, виступи з трибуни (Р. Богатирьова) / Głos та Борис Іванович Тарасіук, wystąpienie z trybuny; Будь ласка, дайте можливість закінчити, бо ще один представник від комуністів записаний на питання / Proszę, dajcie możliwość dokończenia, bo jeszcze jeden przedstawiciel komunistów zapisany do pytań; Шановні колеги, дозвольте нагадати вам, що відповідно до статті 83 чергова друга сесія Верховної Ради України сьомого скликання розпочне свою роботу у вівторок 5 лютого. Спасибі за роботу і до зустрічі (В. Рибак) / Szanowni koledzy, pozwólcie przypomnieć sobie, że zgodnie z artykułem 83 następna druga sesja RN siódmej kadencji zacznie pracę we wtorek 5 lutego. Dziękuję za pracę i do zobaczenia; I тому участі у цьому, вибачте, замузовому голосуванні наша фракція брати не буде. (А. Мартинюк) / I dlatego nasza frakcja nie będzie brała udziału w tym ..., przepraszam, głosowaniu.

W ciągu ostatniego roku, zwłaszcza pod koniec 2013 i na początku 2014 r. popularny stał się wykrzyknik *Sława Ukrainie!* Od niego zaczynają i nim kończą swoje wystąpienia politycy różnej rangi, jednak o różnych poglądach i z różnych partii. Brzmi np. w Radzie Najwyższej, nim m.in. posługują się deputowani partii „Batkiwszczyna”, Partii Radykalnej Oleha Laszki, „Swobody”, „Udaru”, pozafrakcyjni (zob. wystąpienie Oleha Laszki, przywitanie prezydenta Ukrainy). Ten wykrzyknik nie jest wykorzystywany przez przedstawicieli Partii Regionów i Komunistycznej Partii Ukrainy. Odpowiedź – *Sława Bohaterom!* w ścianach Rady Najwyższej brzmi nie zawsze, choć po tragicznych zdarzeniach na Majdanie w grudniu 2013 i lutym 2014 zaczęła pojawiać się częściej (zob. wystąpienia Oleha Tiahnyboka). Wykrzyknik *Sława Ukrainie!* zauważymy i w innych dokumentach politycznych, np. w Odezwie Przewodniczącego Rady Najwyższej pełniącego obowiązki Prezydenta Ukrainy, zwierzchnika sił zbrojnych do Sił

Zbrojnych Ukrainy na terytorium Republiki Krym, do członków rodzin wojskowych, w której na zakończenie wykorzystał takie sformułowanie: *Слава Україні та її Збройним Силам! / Sława Ukrainie i jej Siłom Zbrojnym!*⁴⁴². Opisane wykrzykniki mają własną historię i sposób funkcjonowania, jednak we współczesnym dyskursie politycznym ich funkcja polega przede wszystkim na utwierdzeniu, że działania i czyny pewnej osoby/grupy osób/partii są skierowane na rozwój kraju, w taki sposób nadawcy wyrażają też szacunek i podziękowanie narodowi ukraińskiemu i poszczególnym osobom. Możemy skonstatować, że wykrzykniki te pojawiają się coraz częściej nie tylko wśród osób zaangażowanych społecznie (używają ich dziennikarze, prezenterzy autorzy ulotek i reklam, były na domach, samochodach itd. Podczas konfliktu między władzą a narodem – tzw. Rewolucji godności i Euromajdanu), ale i w coraz szerszym gronie polityków. Czasem są to zabiegi publicystyczne bądź manipulacja, ale poświadczyć też można ich rozpowszechnienie we współczesnym ukraińskim dyskursie politycznym tych dwóch dość nowych wykrzykników i trzeba zwrócić uwagę na ich funkcję.

Podsumowując, zauważyć trzeba, że wykorzystanie wykrzykników służy przekazaniu różnych stanów emocjonalnych nadawcy, mogą one oddawać tak negatywne, jak pozytywne emocje, wyraz woli, wyrzut, pogardę, osąd, sprzeciw, zachwyty, zdziwienie, zaniepokojenie, niecierpliwość, chęć, wątpliwość, groźbę, ubolewanie, żal itp. Wszystkie te typy, oprócz wokatywnych, są szeroko reprezentowane w języku polityków ukraińskich. Realizują założoną funkcję – przede wszystkim komunikatywną – dla wyrażenia emocji i woli, czasem stylistyczną – dla wzbogacenia i podkreślenia stylu, zwracając w ten sposób uwagę na pewien problem czy osobę. Wykorzystanie ich nie jest zbyt różnorodne, jednak pozwala na ocenę emocjonalnego stanu nadawcy lub zrozumienie jego stosunku do problemu.

⁴⁴² <http://www.mil.gov.ua/index.php?lang=ua&part=news&sub=read&id=32957>, [12.03.2014].

FRAZEOLGIZMY I ICH ZNACZENIE W DISKURSIE POLITYCZNYM

Analizie frazeologizmów poświęcono wiele prac. Ich koloryt zazwyczaj najlepiej oddawany jest w języku literackim, który wzbogacają i nasycają, rzadziej – w potocznym. Dlatego też badacze częściej prowadzą analizę wspomnianych jednostek językowych w utworach literackich. Jednak okazuje się, że materiał, który stał się przedmiotem tego badania, zawiera nie mniej ciekawych przykładów, oczywiście, o innym charakterze – nie pojawiły się ze względów estetycznych, a wręcz przeciwnie – mają różne cele: począwszy od propagandowego, na agresji skończywszy. A wykorzystywane są w granicach oficjalnego stylu, dla którego właściwe jest największe skodyfikowanie. Warto pamiętać, że używanie frazeologizmów i neofrazeologizmów⁴⁴³ w języku oficjalnym nie powinno być dla odbiorcy uciążliwe, gdyż przez nie ‘zatraca się’ jednoznaczność komunikatu i kontekstu, odwraca uwagę od wagi pytania i w ten sposób narusza założoną funkcję stylu – informować i pomagać we współpracy podczas wykonywania obowiązków służbowych. W poprzednich badaniach już wspominałam o niezgodnym z zasadami użyciu stylu potocznego w czasie pracy parlamentu ukraińskiego, a w dalszej analizie dyskursu politycznego natrafiłam na elementy języka, które wymagały bardziej szczegółowego opisu, właśnie dlatego frazeologizmy i neofrazeologizmy stały się częścią tego badania.

Dla określenia kluczowego problemu: jaka jest rola frazeologizmów i neofrazeologizmów w dyskursie politycznym, rozpatrzę pojęcia, które są podstawowe, czyli frazeologizm, neologizm i neofrazeologizm jako ostatnie ogniwo w procesie wzbogacania pewnej konstrukcji przez nowe odcienie semantyczne.

⁴⁴³ Pojęciem ‘neofrazeologizm’ określimy frazeologizmy, powstałe na potrzebę nazywania pewnych nowych zjawisk.

Frazeologizm to wyrażona w różny sposób, ale spójna semantycznie i syntaktycznie niepodzielna jednostka językowa, która pojawiła się dzięki wzajemnemu działaniu frazematwórczemu jednostek leksykalnych, morfologicznych i składniowych. Dokładną definicję frazeologizmów daje Arnold Hryszczyński, wg którego:

„frazeologizmem nazywa się związek słów powiązanych semantycznie, który w przeciwieństwie do podobnych do niego pod względem formy struktur syntaktycznych (wyrażeń i zdań) nie powstaje w procesie mówienia zgodnie z ogólnymi prawidłowościami gramatycznymi i znaczeniowymi łączenia słów, a zostaje odtworzony w formie utrwalonej konstrukcji z właściwym dla niej składem leksykalnym i znaczeniem”⁴⁴⁴.

Czyli „o specyficie nominacji frazeologicznej jako procesie wtórnym semiozy stanowi tzw. powtórne nazwanie: jednostka frazeologiczna powstaje wskutek obrazowej semantycznej zmiany sensu, która prowadzi do przeniesienia znanej już nazwy pewnych realiów na obiekt tej zmiany”⁴⁴⁵. Takie frazeologizmy, które pojawiają się w języku politycznym, choć czasem trochę zróżnicowane, zazwyczaj są zrozumiałe bez dodatkowego wyjaśnienia i zaglądanego do słowników, np.⁴⁴⁶. *Сьогодні між молотом і ковадлом не можна далі жити, кудись потрібно притулитися, до якогось берега / Dziś między młotem a kowadłem nie można żyć dalej, gdzieś trzeba się przytulić (schronić), do jakiegoś brzegu*⁴⁴⁷; *Якщо ховатимуться дець по норях, як шкідливі коти, знайдемо їх і там / Jeśli będą się*

⁴⁴⁴ А. Грищенко, *Фраzeологія* [в:] *Сучасна українська літературна мова*, за ред. А. Грищенко, Київ 2002, с. 203.

⁴⁴⁵ В. Васильченко, *Відображення українськими обрядовими frazeологізмами статусної зміни зовнішності людини* [в:] „Українська мова”, Київ 2010, № 1, с. 69.

⁴⁴⁶ Przykłady dobrane z: <http://ua.for-ua.com/analytics>, <http://www.pravda.com.ua>

⁴⁴⁷ Być w trudnej sytuacji, kiedy niebezpieczeństwo zagraża z obu stron.

gdzieś **chować po dziurach**, jak koty szkodniki, znajdziemy je tam (bać się odpowiedzialności); Я не знаю, скільки у фракції покидьків, і не можу **зазирнути** кожному в душу. Я знаю, що люди, які клянуться на Біблії, повинні мати в собі щось людське / Nie wiem, ile we frakcji bękartów i nie mogę **zajrzeć w serce** każdemu. Wiem, że ludzie, którzy przysięgają na Biblię, powinni mieć w sobie coś ludzkiego (próbować zrozumieć czyjeś uczucia, myśli, istotę czegoś); Я категорично засуджую дії тих, хто порушив права журналістів і **підняв руку** на свободу преси / Ja kategorycznie potępiam działania tych, którzy naruszyli prawa dziennikarzy i **podnieśli rękę** na wolność prasy (bić kogoś, tu – zagrażać istnieniu czegoś); Якщо це буря, то це **буря у склянці води**. Це жодним чином не впливає на десятки мільйонів людей. Це політичний гламур / Jeśli to burza, to jest **to burza w szklance wody**. W żaden sposób nie wpływa to na dziesiątki milionów ludzi. To polityczny glamour. W takim znaczeniu oznacza problem, która dotyczy niewielkiej liczby osób, nie zbyt ważny. Inny przykład: Два місяці **били байдики** у парламенті, тепер на два місяці поїхали на Багами і Мальдіви. Де у Конституції записано, щоб законодавець міг чотири місяці відпочивати? / Dwa miesiące **zbijali baki** w parlamencie, a teraz na dwa miesiące pojechali na Bahamy i Malediwy. Gdzie w konstytucji jest zapisane, że ustawodawca może odpoczywać cztery miesiące? У нас, нарешті, намітився конструктивізм у роботі. Опозиція трохи заспокоїлася, вона розуміє, що треба працювати на державу, вони вже й так **по вуха у лайні** / U nas wreszcie pojawiło się w pracy coś konstruktywnego. Opozycja trochę się uspokoiła, rozumie, że trzeba pracować na kraj, już po **uszy w gównie**; Дійсно, народу набрид **бедлам попереднього 'царювання'**. Щоб виправити **ситуацію**, її просто **перегнули** / Rzeczywiście, narodowi zbrzydł **burdel poprzedniego panowania**. Żeby naprawić sytuację, po prostu **przeięli**. Pierwsze sformułowanie oznacza chaos, bezład podczas rządów, w podanym przykładzie – niedemokratycznych

rządów w kraju; drugie, przeginać pałkę – popaść w skrajność, okazywać nadgorliwość⁴⁴⁸.

Żeby przejść do ustalenia znaczenia terminu neofrazeologizm (właśnie ustalenia, gdyż to pojęcie jest nowe i np. takiej jednostki słownikowej nie ma dotąd w encyklopedii *Українська мова*), trzeba wyjaśnić znaczenie terminu ‘neologizm’. Definicję neologizmu podaje podręcznik *Сучасна українська літературна мова*, zgodnie z nią neologizm jest to słowo, jedno z jego znaczeń, wyrażenie, które pojawiło się w języku i którego nowości użytkownicy (języka ogólnego) są świadomi, lub które jest użyte tylko w jakimś akcie mowy, tekście czy języku jakiegoś autora. Neologizmy zachowują elementy nowości i odpowiednio swój status

„dopóki nie wejdą do uzusu, czyli nie staną się ogólnie używane, właściwe dla języka mówionego i pisanego szerokich kół użytkowników języka literackiego. Zapotrzebowanie na nowe słowa jest uwarunkowane przede wszystkim czynnikami pozajęzykowymi, zwłaszcza zmianami społecznymi i politycznymi, rozwojem nauki i techniki, kultury duchowej itd.”⁴⁴⁹.

W monografii *Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі* znaleźć można szczegółowe omówienie terminów ‘innowacja leksykalna’, ‘neoleksem’, ‘neologizm’ i uzasadnienie dla używania ich jako pełnych synonimów. Oprócz tego w pracy pokazano kryteria podziału innowacji leksykalnych na nowopowstałe, nowe zapożyczenia i neosemantyzmy, rozgraniczono nowe zapożyczenia i kalki z innych języków oraz barbaryzmy, wyodrębniono takie pojęcia neologii, jak innowacje morfemowe i słotwórcze, określono kryteria rozgraniczenia nowego formantu od nowego morfemu, określono zasięg pojęcia

⁴⁴⁸ *Великий тлумачний словник...*, s. 65; *Словник української мови...*, т. 6, с. 150.

⁴⁴⁹ А. Грищенко, *Лексикологія [в:] Сучасна українська літературна мова...*, с. 196.

neosemantyzm na tle wcześniej użytych pojęć i terminów⁴⁵⁰. W podsumowaniu stwierdzono, że ukraiński słownik jest strukturą dynamiczną, z rozwiniętymi procesami innowacyjnymi, a rola neologizmów polega na wzbogaceniu języka dla potrzeb praktyki komunikacji społeczeństwa w warunkach rozwoju i globalizacji. Bezspornym czynnikiem wpływającym na to jest wzrost roli środków masowego przekazu we współczesnej komunikacji społecznej. Przez nie język poszczególnych osób i grup społecznych też zostaje uzupełniony i wzbogacony o nowe jednostki leksykalne i frazeologiczne. Początkowo pojawiają się w wypowiedziach poszczególnych osób, a potem – w dyskursie politycznym i medialnym, np.: *немирязейт, зонгазезейт, тимушки, тушки, бандократія, зомбоящик, кучмізм, азаровщина, кнопкодави*. Tetiana Peczonczyk zauważa, że dziennikarze chętnie wprowadzają do języka nowe słowa, ludzie mediów „bywają nie tylko twórcami nowych słów, ale też tłumaczami znaczeń i aktywnymi inicjatorami wprowadzenia do praktyki nowych pojęć. Wprowadzają terminy (np. *девелопер, гаджет* – *deweloper, gadżet*) do kontekstu, dają im znaczenia „w lżejszym wariantcie”⁴⁵¹.

O ile dwa pierwsze terminy – frazeologizm i neologizm – zazwyczaj nie budzą zastrzeżeń naukowców, należą do językoznawstwa ogólnego, to ostatnie z pojęć – neofrazeologizm – jest nowe i nie do końca opisane i ustalone. W. Mokijenko podaje kilka wariantów nazywania nowych jednostek frazeologicznych: frazeologizm neologiczny, innowacja frazeologiczna, frazeologiczna neologika⁴⁵², a dla ustalenia ich odrębności poleca brać pod

⁴⁵⁰ Н. Клименко, С. Карпіловська, Л. Кислюк, *Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі*, Київ 2008.

⁴⁵¹ О. Хмельовська, *Лінгвіст Тетяна Печончик: „У ‘кравчучки’, ‘ті-тушка’ і ‘кнопкодавів’ є чималі шанси потрапити до академічних словників”* [в:] „Український тиждень”, № 42, Київ 17.10.2013, Електронний ресурс: <http://tyzhden.ua/Culture/91716>

⁴⁵² W. Mokijenko, *Проблеми европейской фразеологической неологии* [в:] *Nowa frazeologia w nowej Europie. Новая фразеология в новой Европе. Neue Phraseologie im neuen Europa. Słowo. Tekst. Czas. VI: Tezy referatów międzynarodowej konferencji naukowej*, Szczecin, 6–7.09.2001 r., pod red. H. Waltera, W. Mokijenki, M. Aleksiejenki, Greifswald

uwagę, na ile są odnotowane w słownikach oraz odczucie nowości wśród użytkowników języka, dynamizację używania, aktualizację, opozycję neologizm – archaizm, sfery socjolingwistyczne ich funkcjonowania itp.⁴⁵³. A definicję formułuje w następujący sposób:

„neologizmy frazeologiczne – to niezarejestrowane w słownikach współczesnych języków literackich stałe zwroty ekspresywne, które albo zostały stworzone od nowa, albo zostały zaktualizowane w nowych warunkach społecznych, albo stworzone wskutek transformacji znanych już paremii, skrzydlatych słów i frazemów, a także związki wyrazowe zapożyczone z innych języków”⁴⁵⁴.

Takie sformułowanie wydaje się najpełniejsze i najbardziej możliwe do przyjęcia. Zauważmy tylko, że w ujęciu najbardziej ogólnym przyczyną pojawienia się jednostek frazeologicznych jest reakcja na zmiany w życiu społecznym, politycznym i gospodarczym, na postęp w szerokim rozumieniu, wskutek czego następuje odnowienie środków językowych służących wyrażaniu i obrazowaniu. Warto najpierw odwołać się do czynników mających wpływ na pojawienie się i strukturę jednostek frazeologicznych. Tworzenie frazeologizmów odbywa się przez pojawienie się pierwotnego obrazu etymologicznego, który jest uwarunkowany przez odzwierciedlenie w świadomości narodowo-językowej typowej sytuacji przedmiotowo-pojęciowej oraz skojarzeniami dotyczącymi sensu, które są spowodowane przez wzajemny wpływ frazemotwórczy komponentów leksykalnych⁴⁵⁵.

Natomiast ich strukturę można przedstawić jako podział na jednostki uniwersalne i specyficzne, które mają własne cechy charakterystyczne. Frazeologizmy uniwersalne (ogólnojęzykowe)

2001, s. 22–25. Podaję tu dosłowne tłumaczenia z ukraińskiego tak, aby pokazać brak spójnej i jednoznacznej definicji, w językoznawstwie polskim występują *innowacje* i *neofrazeologizm*.

⁴⁵³ *Ibidem*, s. 22.

⁴⁵⁴ *Ibidem*.

⁴⁵⁵ *Українська мова: Енциклопедія...*, s. 708.

charakteryzują się odtwarzalnością i stabilnością elementów; specyficzne – przekształceniami semantycznymi komponentów frazomotwórczych, niepodzielnością znaczeniową i ekspresywno-emocjonalnym charakterem. Biorąc pod uwagę ustalone rozgraniczenie, uważa się, że neofrazeologizmy powinny należeć do grupy specyficznych.

Na podstawie ustalonej przez Ludmyłę Paszynską klasyfikacji, przedstawimy krótką charakterystykę neofrazeologizmów. Kwalifikuje je:

- wysoki stopień efektywności funkcjonalno-stylistycznej i komunikatywno-pragmatycznej;
- potrzeba stworzenia negatywnej lub pozytywnej oceny opisywanego zjawiska oraz funkcja stylistyczna
- tendencja do ekonomii językowej, która przejawia się w dążeniu nadawcy do wybierania jak najefektywniejszych środków komunikacyjnych i utrwalania przy pomocy odtwarzalnych i kompaktowych jednostek językowych oraz doświadczenia społecznego użytkowników języka;
- szerokie wykorzystanie eufemizmów;
- znaczne zwiększenie związków wyrazowych terminologicznych, profesjonalizmów, które stają się podstawą dla tworzenia neofrazemów;
- nie odnotowanie we wcześniejszych słownikach⁴⁵⁶.

Badaczka podsumowuje również, że „neologizacja frazeologiczna jest elementem nominacji wtórnej. Jeśli neologizmy leksykalne i nowe związki wyrazowe powstają przede wszystkim w systemach terminologicznych, to neofrazeologizmy w nowy sposób nazywają przeważnie pojęcia nie nowe, a dawno znane. Inną ich cechą jest przejrzystość semantyczna i zrozumiałość dla szerokiego kręgu odbiorców oraz aktywne wykorzystanie dzięki wyraźniej ekspresji językowej”⁴⁵⁷, a jeśli chodzi o powstanie,

⁴⁵⁶ Za: Л. Пашинська, *Фраzeологічні неологізми в сучасному українському мас-медійному дискурсі*. Автореф. дис. ... канд. філол. наук, Київ 2011, с. 7–9.

⁴⁵⁷ *Ibidem*, s. 7.

rolę i wykorzystywanie frazeologizmów, to, zdaniem Ludmyły Paszynskiej „procesy tworzenia frazeologizmów są najbardziej aktywne przede wszystkim w stylu publicystycznym, zwłaszcza w dyskursie mediów, dla którego charakterystyczne jest:

- pokazanie stanu językowego i kulturalnego społeczeństwa, jego rozmaitych wartości;
- funkcje informacyjna i impresyjna, aż do manipulacji ludzką świadomością;
- efekt kumulacji;
- połączenie informacji werbalnej i wizualnej, co zapewnia efektywność jej przyjęcia⁴⁵⁸.

Opisane cechy wykorzystania jednostek frazeologicznych i neofrazeologicznych w dyskursie publicystycznym dotyczą też języka polityki, wszak problem manipulowania ludzką świadomością jest kluczowym dla problematyki dyskursu politycznego. Ostatni element jest również decydujący podczas informowania wyborców przez polityków – w tym wypadku o efektywności przyjęcia informacji stanowić będzie efekt końcowy – albo zwycięstwo w wyborach, albo utrzymanie się przy władzy.

Rodzaje nowych frazeologizmów właściwych dla stylu publicystycznego były przedmiotem badań Natalii Skyby⁴⁵⁹ i zgodnie z ustalonymi przez autorkę kryteriami, zaproponowano taki ich podział: nazywające nowe realia rzeczywistości, pochodzące z języka mówionego, żargonowe, obsceniczne, z surżyku. Jeśli chodzi o niejednorodną strukturę neofrazeologizmów, badaczka proponuje wydzielić transformowane jednostki frazeologiczne, które obejmują transformacje semantyczne, strukturalne, cytaty-aluzje, kontaminacje. Taki podział strukturalny pomaga ustalić nie tylko naturę odrębnej jednostki frazeologicznej, ale też określić jej rolę w kontekście.

⁴⁵⁸ *Ibidem*, s. 8.

⁴⁵⁹ Н. Скиба, *Неофразаологізми в українському публіцистичному тексті [в:] Die Ukraine aus globaler Sicht – Діалог мов – діалог культур. Україна і світ*, her. von O. Novikova, P. Hilkes, U. Schweier, Munchen – Berlin – Washington, D.C. 2012, p. 204–211.

Spróbuję zastosować opisane podejście do analizy poszczególnych neofrazeologizmów wybranych z wystąpień polityków ukraińskich⁴⁶⁰. Na szczególną uwagę zasługują następujące przykłady, gdyż właśnie na poziomie frazeologizmów wyraźnie przejawiają się szczególne cechy narodowo-kulturowe systemu językowego, a „frazeologia to ta sfera działań językowych, w której z jednej strony, w faktach językowych jaskrawo są odbite etno-psycho-lingwistyczne cechy społeczeństwa, a z drugiej – wyraźnie można zaobserwować wpływ języka na kształtowanie jego mentalności”⁴⁶¹. Frazeologizmy odzwierciedlają powstanie i przekształcenie pewnych faktów, znanych na początku odrębnej grupie społecznej, a później szerszym kręgom społeczeństwa, np. *Янукович – лише верхівка айсберга олігархії, яка після помаранчевого стресу відновила своє всевладдя в Україні / Janukowycz – to tylko wierzchołek góry lodowej oligarchii, która po pomarańczowym stresie odnowiła swoją wszechwładzę na Ukrainie*. Frazeologizm *wierzchołek góry lodowej* został poszerzony o dodatkowy element – *oligarchii*, który zawęży sferę wpływów pewnej części społeczeństwa (w tym wypadku rządzącej) do wzajemnej zależności / współpracy lub dotyczy najbogatszych osób w kraju. Wyrażenie *pomarańczowy stres* warto zaliczyć do neofrazeologizmów, dotyczy zdarzeń po Pomarańczowej rewolucji 2004–2005 r. *Рівень шуму такий високий тому, що у Раді зібралися українофоби і влаштовують політичний шабаш / Poziom hałasu jest tak wysoki, gdyż w Radzie zebrali się ukraińofobi i urządzają sabat polityczny*. Słowo *sabat* w znaczeniu ‘zlot czarownic, wiedźm, czartów, czarowników itd., któremu towarzyszyły dzikie orgie’⁴⁶² zostało uzupełnione przez przymiotnik *polityczny*. W takiej formie ten frazeologizm określa niewłaściwe zachowanie polityków w Radzie Najwyższej Ukrainy.

⁴⁶⁰ Przykłady dobrane z: <http://ua.for-ua.com/analytics>

⁴⁶¹ В. Жайворонок, *Етнолінгвістика та фразеологія* [В:] І д е м, *Українська етнолінгвістика. Нариси*, Київ 2007, s. 33.

⁴⁶² *Словник української мови...*, т. 11, с. 393.

Następne przykłady są tak oczywiste i wyraziste, że jeśli choć minimalnie zna się ukraiński kontekst historyczny i polityczny, nie potrzeba ich dokładniej tłumaczyć, np.: **Сталін сидить у кожному з нас / Stalin siedzi w każdym z nas** (chodzi o przeszłość komunistyczną wielu polityków); **За рік уряду або за рік реформ ми отримали дійсно європейські ціни та африканські зарплати і пенсії / Przez rok sprawowania władzy przez rząd lub przez rok reform dostaliśmy rzeczywiście ceny europejskie i afrykańskie pensje i emerytury** (czyli bardzo niskie, które nie odpowiadają standardom państwa europejskiego); **...уряд має сам нести повну відповідальність за те, що державні канали перетворюються на зливні бачки для піар сміття, за все це позорище в державному ефірі**⁴⁶³ / **...rząd ma sam ponieść pełną odpowiedzialność za to, że państwowe kanały informacyjne przekształcane są w ścieki dla PR śmieci, za całą tę hańbę w mediach publicznych.** Nazywanie mediów ściekami oznacza, że media są zależne od władzy lub pewnych grup oligarchicznych, przekazują nieprawdę, informacje wątpliwe, na zamówienie.

Przedstawione przykłady mogą służyć za wzór jednostek frazeologicznych służących określeniu nowych realiów politycznych w kraju, wymagają wyjaśnienia wtedy, gdy pojawiają się w jakimś tekście po raz pierwszy lub gdy nazywają nowe pojęcia, zmieniają swoje pierwotne znaczenie. Wiktoria Stachowa uważa, że

„wzrost liczby frazemów w naszych czasach jest związany ze zmianami w życiu społecznym, kulturalnym i politycznym w społeczeństwie ukraińskim. Większość z nich dzięki elastyczności semantycznej jest łatwo przyjmowanych w języku, przechodząc z jednego zasobu leksykalnego do innego. Choć czasem

⁴⁶³ <http://ua.for-ua.com/analytics>; <http://www.pravda.com.ua/news/2011/08/15/6495125/>

liczba frazemów jest dynamicznie uzupełniana w niedługim okresie czasu, operatywnie odzwierciedlając ocenę procesów politycznych⁴⁶⁴.

Jednak dyskurs polityczny ma ustalone i teoretycznie nie-naruszalne zasady dotyczące wykorzystania takich czy innych środków językowych i charakteryzuje się większą kodyfikacją niż, powiedzmy, dyskurs mediów czy żargon. Obsceniczne jednostki frazeologiczne mogą pojawiać się pojedynczo, jako przypadkowe pomyłki. Praktyka ukraińska natomiast odbiega od ogólnie przyjętej normy. Niniejsza analiza poświadcza coś zupełnie innego – wariantywność i różnorodność używania jednostek językowych tego typu: *Говорячи про те, що рівень злочинності у нормі, міністр **бреше, як цивил мерин!** / Мовіаюч о тым, же poziom przestępczości jest w normie, minister Mohyłow łże jak pies!*. Oznacza częste kłamstwa, porównanie z z wałachem – wykastrowanym ogierem⁴⁶⁵; *Врятуйте наші душі – вимкніть зомбоаяцик, візьміть книгу Андруховича, Забужко, Костенко, Загребельного, Іваничука, Дзюби, Грабовського, Шкляра, Мушкетика, Горліс-Горського, Вінграновського, Стуса / Uratujcie nasze dusze – wyłączcie pudło, weźcie książki Andruchowycza, Zabuzko, Zahrebelnego, Iwanczyka, Dziuby, Hrabowskiego, Szklara, Muszketycza, Horlis-Horskiego, Winhranowskiego, Stusa*. Takich przykładów jest całe mnóstwo, są one różnorodne pod względem środków użytych do tworzenia, lecz wszystkie głęboko ranią adresata, np.: *Вимкніть **будлячій шансон** в авто й на роботі / Wyłączcie **bydłęcą piosenkę** w samochodach i w pracy*. Jest użycie przestarzałego wyrazu bydło o znaczeniu 1) krowa i 2) drugim, bardziej wyraźnym właśnie w tym przykładzie o uwięzionym, który pracuje uczciwie; trzecie znaczenie – to określenie osoby

⁴⁶⁴ В. Стахова, *Поняттєво-виражальна сутність „фраземіки” в українському лінгвотермінологічному просторі* [в:] „Мандрівець”, Тернопіль 2010, № 3, с. 78.

⁴⁶⁵ *Великий тлумачний словник...*, с. 660.

chorej psychicznie⁴⁶⁶. *Не треба чекати, як кажуть, коли **зрім ударить** / Nie trzeba czekać, jak mówią, aż **walnie piorun**; Я вимагаю, Миколо Яновичу, негайно розглянути це питання і **відпрацювати його по повній програмі** / Wymagam, Mikołaju Janowyczu, bezzwłocznego rozpatrzenia tego problemu i opracowania **go zgodnie z pełnym programem***: tu w znaczeniu odbywać karę za przestępstwo w ciągu najdłuższego z możliwych przewidzianych przez prawo wyroku. Kolejny przykład zawiera sformułowanie, które oznacza 'kłócić się ze sobą lub okrutnie rozprawić się z kimś, przeważnie w stanie gniewu, złości itd.'⁴⁶⁷: *Зараз програма максимум' опозиції – прийти до спільної думки щодо парламентських виборів, щоб ми **один одному глотки не перегризли** / Teraz dla opozycji program maksimum – dojść do wspólnego stanowiska co do wyborów parlamentarnych, żeby **sobie nawzajem nie skakać do oczu** (dosłownie: nie przegryźć sobie gardła i jest to konstrukcja o wiele bardziej obraźliwa, niż polski odpowiednik); Чому у Віктора Андрійовича нічого не вийшло? Тому що буквально за кілька перших місяців президентства його **всиновили олігархічні українські клани** / Czemu nic nie wyszło Wiktorowi Adrijowiczowi? Dlatego, że dosłownie w ciągu kilku pierwszych miesięcy prezydentury **został zaadoptowany przez oligarchiczne klany ukraińskie**. Wydzielony fragment należy do żargonu, oznacza podporządkować się pewniej grupie osób, jak i kolejny, który znaczy 'obwiniać bezpodstawnie kogoś o coś, zobacz podobne kleić – niezgodnie z prawem przypisywać komuś winę kogoś innego': *Мені **зрубо 'шпють'** ті ж справи / Szyją mi **grubymi ніцми** sprawę sądową.**

Podczas analizy frazeologizmów i neofrazeologizmów udało się potwierdzić, że przykłady ich użycia często zawierają agresję słowną wobec przeciwnika politycznego, wyraźnie można w nich dostrzec dominującą pozycję mówcy (zwierzchnika, władzy,

⁴⁶⁶ Л. Ставицька, *Український жаргон. Словник...*, с. 54.

⁴⁶⁷ *Словник української мови ...*, т. 6, с. 156.

kierownika i in.); *Ця справа – це слушна нагода, це гарна нагода **вкоротити поводок** для деяких політиків, щоб вони стали більш зручними для влади / To sprawa – słuszna okazja, to dobra okazja, by **wziąć na smycz** niektórych polityków, żeby stali się wygodniejsi dla władzy (przestać powstrzymywać kogoś, dać wolność; osłabić władzę nad kimś, kierownictwo nad kimś); Я йому сказав: якщо ти зі своїми людьми не можеш знайти спільну мову, то **бери шинель – іди додому** / Powiedziałem mu, jeśli ty ze swoimi ludźmi nie możesz znaleźć wspólnego języka, to **zabieraj manatki i idź do domu**. Tu użyty został wyraz z wojskowego żargonu – odprawić kogoś, przegnać. Podobne znaczenie mają następujące przykłady: *Нас це **півень не клюнув у голову**. Півень уже над нами. Тільки дзьоб поставить – і тоді буде біда / **Jeszcze nam nie odbiło, ale już niedługo. Jeszcze trochę i będzie nieszczęście** (w oryginale było użyte sformułowanie *jeszcze kogut nie dziobnął*); *На жаль, Янукович прийшов з **ментальністю неандертальця** – саме так він сьогодні бачить, як конкурувати у політиці / Niestety Janukowycz **przyszedł z mentalnością neandertalczyka**, właśnie tak dziś postrzeżga, jak rywalizować w polityce; Навіть, якби було бажання **надіти вуздечку на ЗМІ**, то цього ніхто не зможе зробити / Nawet jeśli było dążenie do **nałożenia mediom kagańca**, to nikt z nas nie da rady tego zrobić. Należą one do bezpośrednich, potocznych neofrazeologizmów, również niepożądanych w dyskursie politycznym. Ich znaczenie czasem wymaga wyjaśnienia, choć intencja wynika z kontekstu i zazwyczaj jest zrozumiała: *півень не клюнув у голову / nie odbiło – zostać przy zdrowych zmysłach, ментальність неандертальця / mentalność neandertalczyka* (prostak, osoba niewykształcona), *надіти вуздечку / nałożyć kaganiec* (zmusić do milczenia).***

Ogólnie uważam, że polityk raczej nie powinien korzystać z języka niepasującego do dyskusji parlamentarnej, można jasno przedstawić swoją opinię przy pomocy innych jednostek językowych. Porównam z przykładami frazeologizmów, w których albo zachodzą zmiany znaczeniowe, tak iż nabierają znaczenia

obraźliwego, albo „uogólnienia, przez które nabierają wyłącznie charakteru racjonalnego, pragmatycznego, co przejawia się w logicznych, intelektualnych wnioskach lub w zdecydowanej konstatacji tego czy innego faktu”⁴⁶⁸: *Якщо хтось вважає, що **влада йому впала на голову**, як шапка Мономаха, і можна не думати щодня про те, що ти зробив доброго для людей, то негайно **по шапці отримає** / Jeśli ktoś uważa, że **władza spadła mu na głowę** jak czapka Monomacha i nie można nie myśleć codziennie o tym, co zrobił dobrego dla ludzi, to niech dostanie po czarpcie (dostanie po czarpcie – zniemacka niepodziewanie dostać, odpowiadać za złe postępowanie); *Из Мельниченка, **як із рваної калоші, летється все, що завгодно** / Z Melnychenka jak z **porwanego kalosza leje się** wszystko, co dusza zapragnie (mówić coś niepotrzebnego); *У лікарнях у нас санвузли не працюють або стелі і балкони валяться / W szpitalach nie pracują węzły sanitarne lub sufity i balkony się sypią. Не чекайте, коли **зр'ім вдарить** / Nie czekajcie, aż **spadnie grom z jasnego nieba** (stanie się coś niespodziewanego); *Розумію, що у міліції є своя робота, але крім роботи, міліція повинна **мати ще голову** / Rozumiem, że w milicja ma swoją pracę, ale oprócz niej powinna **mieć jeszcze rozum**. *І якщо міліція **не матиме голови і олії в голові**, то вона принесе Президентові велику шкоду / Jeśli milicja **nie będzie mieć głowy na karku i oliwy w głowie**, to przysporzy prezydentowi dużej szkody (zachowywać się rozumnie, odpowiedzialnie⁴⁶⁹).*****

Słuszna jest opinia Ołeny Tychonenko, wg której frazeologizmom właściwe są: stałość składu, nienaruszalność struktury, trwałość budowy gramatycznej, utrwalaony porządek słów⁴⁷⁰. Neofrazeologizmy nie mają wyżej wymienionych cech. Czasem bez wyjaśnienia lub uważnego powtórnego przeczytania zdania

⁴⁶⁸ В. Жайворонок, *op. cit.*, с. 34.

⁴⁶⁹ Przykłady podane za: <http://ua.for-ua.com/analytics> (2012–2013 р.)

⁴⁷⁰ О. Тихоненко, *Формування фразеології офіційно-ділового стилю української мови* [в:] *Семантика мови і тексту. Матеріали XI міжнародної наук.-практ. конференції*, Івано-Франківськ 2012, с. 606.

lub tekstu wystąpienia oraz bez znajomości kontekstu sytuacyjnego (np. zachowania i działań w sali posiedzeń, podczas wywiadu itd.) ciężko ustalić znaczenie tego czy innego neofrazeologizmu. To nie wymaga dodatkowych uwag. Rodzi się natomiast podstawowe pytanie, dlaczego politycy sięgają po takie środki? Pragną wyróżnić się w tłumie innych polityków albo wpłynąć na to, aby właśnie to wystąpienie zostało zapamiętane?

Warto tu odwołać się do opinii językoznawców. Np. Arnold Hryszczenko zauważa, że

„w ukraińskiej frazeologii w przeciwieństwie do jednostek leksykalnych przeważają zwroty z wyraźnym znaczeniem ekspresywno-oceniającym, wskutek czego są wykorzystywane dla stworzenia tła emocjonalnego tak w języku ustnym, jak i pisanym”⁴⁷¹. A „pojawienie się innowacyjnych i odnowienie istniejących frazeologizmów jest uwarunkowane jak wewnętrznymi możliwościami rozwoju języka, tak i udoskonalaniem jego środków służących przedstawieniu i wyrażeniu oraz zmianami społecznymi – głębszym poznaniem otaczającego świata, wzrostem świadomości społecznej i pragnieniem użytkowników języka, aby bardziej elastycznie wyrażać swoje opinie i uczucia”⁴⁷².

Zdaniem Natalii Skyby

„pojawienie się dużej liczby nowych pojęć w związku z rozwojem środków technicznych, w zmienionych warunkach społeczno-politycznych warunkuje potrzebę nominacji i oceny obrazowej zjawisk rzeczywistości charakterystyczną dla pojawienia się nowych jednostek frazeologicznych”⁴⁷³.

Uczestnicy ukraińskiego dyskursu politycznego wykorzystują bogactwo środków ekspresyjnych w celu nowego, trafniejszego

⁴⁷¹ А. Грищенко, *op. cit.*, s. 209.

⁴⁷² Л. Пашинська, *op. cit.*, s. 6.

⁴⁷³ Н. Скиба, *op. cit.*, s. 207.

scharakteryzowania czegoś, czyichś uczynków, działań, umiejętności itd. Czasem wychodzi to nie zbyt umiejętnie, za to kreatywnie. Zwracamy także uwagę, że neofrazeologizmy polityczne – różne od znanych frazeologizmów, jak też jednostek frazeologicznych używanych w innych dyskursach, dość często są zbyt brutalne i agresywne. Czy to też dla ekspresji? W ślad za Jerzym Bralczykiem, który pisze o niezdolności i niechęci do porozumienia wśród polskich polityków⁴⁷⁴, polska badaczka perswazji w języku polityki, Agnieszka Kampka, wyjaśnia taki sposób prowadzenia rozmowy politycznej:

„w dyskursie politycznym dominuje się potrzeba wyrazistości, którą najłatwiej uzyskać przy pomocy brutalnego języka, widocznego przede wszystkim w sposobach określania przeciwników politycznych. Często ma on na celu całkowite wyeliminowanie ich z dyskusji, przez ośmieszenie, odebranie wiarygodności, zdyskredytowanie”⁴⁷⁵.

Właśnie dlatego politycy sięgają do najrozmaitszych sposobów wpływu na współrozmówcę, a frazeologizmy i neofrazeologizmy wykorzystują dla wzmocnienia swoich tez, opinii, dla silniejszego przekonania przeciwnika politycznego. Zdaniem Ludmyły Paszynskiej „we współczesnych publikacjach funkcjonuje pogląd krytyczny dotyczący działalności różnych szczebli struktur władzy, co warunkuje aktywizację jednostek leksyko-frazeologicznych o charakterze oceniającym negatywnie”⁴⁷⁶. Ekspresja i obrazowość mają wywoływać poczucie ważności tego, co zostało powiedziane, natomiast użycie konstrukcji nacechowanych negatywnie sprzyja szybkiemu wywołaniu zaplanowanego efektu – oburzenia, niezadowolenia z polityków, a co za tym idzie – odpowiedzi w środowisku i społeczeństwie.

⁴⁷⁴ J. Bralczyk, *O języku polskiej polityki lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych*, Warszawa 2003, s. 7.

⁴⁷⁵ A. Кампка, *op. cit.*, s. 31.

⁴⁷⁶ Л. Пашинська, *op. cit.*, с. 6.

Podsumowując, zauważę, że funkcje neofrazeologizmów w dyskursie politycznym polegają na możliwości obrazowego nazwania nowych zjawisk, nazwania ich w nietypowy sposób, tak by zostało to zapamiętane i wywołało podziw, zachwyt, oburzenie, dyskusję itd. Utarte zwroty frazeologiczne nie mają takiej siły jak nowopowstałe. Neologizmy są trafniejsze, gdyż odnoszą się do współczesnego kontekstu, czasem zrozumiałego tylko dla wtajemniczonych, później, w zależności od celności / powtarzalności, wchodzi do współczesnego słownika na początku polityka, a następnie – jeśli zostaną przekształcone w jednostkę uzualną – do słownika przeciętnego użytkownika języka.

METAFORA

O roli metafory w dyskursie politycznym pisałam w swoich wcześniejszych pracach, w których tylko zasygnalizowałam, że metafora polityczna ma rozbudowaną strukturę i okazuje się bardzo ciekawym tematem badań zarówno poświęconych wyłącznie temu zagadnieniu, jak i tych w kontekście badań ogólnych nad dyskursem politycznym⁴⁷⁷.

Rozumienie metafory jest ściśle związane z przynależnością do pewnej etnokultury. A Metafora szczególnie oraz „język jako taki tak czy inaczej odzwierciedla stereotypy etnokulturowe, powstałe dzięki narodowej specyfice postrzegania świata przez ludzi”⁴⁷⁸. Wg Witalija Żajworonka,

⁴⁷⁷ С. Романюк, *Українська політична метафора: типи і функції* [В:] *Тенденції розвитку української лексики та граматики*, ч. II, Варшава 2015, с. 38–50.

⁴⁷⁸ В. Жайворонок, *op. cit.*, с. 15.

„świat powstaje przed człowiekiem przez to, że jest subiektywnie postrzegany. Czyli każda jednostka ubiera w siebie obraz (kartę) świata i cały czas weryfikuje go przez kontakty z innymi. W ten sposób możemy mówić o mniej więcej obiektywnym modelu (obrazie) świata, jako produkcie ogólnoludzkiego czy etnicznego postrzegania czy nadawania sensu”⁴⁷⁹.

Nie tylko postrzeżenie, ale i ponowne nadawanie znaczeń, a może przede wszystkim nadawanie nowego sensu metafory ściśle związane jest nie tylko z naszymi cechami indywidualnymi, a i z przynależnością do pewnego etnosu, wszak

„warto mówić jak o ogólnoludzkiej konceptualizacji rzeczywistości, czyli ogólnoludzkim uniwersum pojęciowym, tak i o narodowej konceptualizacji rzeczywistości, która obejmuje specyficzne dla tej czy innej kultury aspekty postrzegania świata”⁴⁸⁰.

Witalij Żajworonok pisze o tym, że język odzwierciedla mentalność etnosu, narodową specyfikę ludzkiego postrzegania świata. Uczony podkreśla również, że „na formach językowych w taki czy inny sposób odbijają się cechy charakterystyczne psychiki i zachowania, uwarunkowane przez przynależność narodową i wspólnotowość etniczną”⁴⁸¹. Dodajmy, że szczególnie wyraża się to w artystycznych środkach językowych, które, jak wiadomo, sprawiają wiele kłopotów tłumaczom mającym trudności nie tyle z tłumaczeniem formy, ile z zachowaniem znaczenia konstrukcji, jej treści (np. problematyczność tłumaczenia frazeologizmów, porównań, metafor).

Z drugiej strony Ołeksandr Taranenko zauważa, że o specyfice języka narodowego stanowią konotacje semantyczne, które tworzą skojarzeniowo-obrazowe, symboliczne, kulturowo-historyczne

⁴⁷⁹ *Ibidem.*

⁴⁸⁰ *Ibidem.*

⁴⁸¹ *Ibidem*, c. 24–26.

tło słowa⁴⁸². Analiza wspomnianych pojęć, które składają się na metaforyczność języka, i ustalenie ich funkcji w dyskursie politycznym, to zadanie, które uznałam za główne w proponowanej pracy. Zdefiniuję i przeanalizuję dokładniej te pojęcia.

Metafory kwalifikowane są jako postrzeżenie jednego przedmiotu poprzez inny, w tym sensie metafora jest jednym ze środków reprezentacji wiedzy w formie językowej. Metafora należy nie do oddzielnych przedmiotów izolowanych, a do złożonych przestrzeni rozumowych (sfera doświadczenia odczuć)⁴⁸³. Zgodnie z definicją Taranenki **metafora** to „proces semantyczny, w którym forma jednostki językowej lub wyrażenia kategorii językowej są przenoszone z jednego obiektu na inny na podstawie pewnego podobieństwa między tymi obiektami przy odtwarzaniu ich w świadomości nadawcy” [wyróż. – autor cytatu]⁴⁸⁴.

Ostatnio rozpowszechniło się podejście kognitywne w rozumieniu metafory, zgodnie z nim ‘metafora to przede wszystkim zwerbalizowane pokazanie myślenia o świecie. Współczesna nauka zauważa bezpośredni związek między rozwojem nawyków intelektualnych, twórczości i myślenia obrazowego a stopniem myślenia metaforycznego’⁴⁸⁵. U podstawy metafory, jak i innych środków artystycznych, np. epitetów, hiperboli, paralelizmów itp., często leży porównanie⁴⁸⁶: *вечір золотий – вечір як золото, по-вовчи дивиться – дивиться, як вовк / złoty wieczór – wieczór jak złoto, patrzeć wilkiem – patrzeć jak wilk*. Przykład: *У цій ситуації санкції проти режиму Путіна – це те ж саме, що боротися мухобійкою проти літаків* (В. Балого) / *W tej sytuacji sankcje przeciw reżimowi Putina są tym samym, co walka łapką na muchy z samolotami; Росія стала поводитися як справжній гангстер* (А. Яценюк) / *Rosja*

⁴⁸² Українська мова: Енциклопедія ..., с. 248.

⁴⁸³ О. Степанова, *Метафора в когнітивному аспекті* [в:] „Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова”, вип. 5, с. 85.

⁴⁸⁴ Українська мова: Енциклопедія..., с. 307.

⁴⁸⁵ О. Степанова, *op. cit.*, с. 85.

⁴⁸⁶ Українська мова: Енциклопедія..., с. 470.

zaczęła zachowywać się jak **prawdziwy gangster**. Polska badaczka, Renata Grzegorzyczkowa zauważa, że „istotą metafory jest wykorzystywanie podobieństw, czasem zaskakujących, między zjawiskami: zauważanie tych podobieństw pozwala mówić o jednych zjawiskach przez przywołanie innych zjawisk”⁴⁸⁷.

W podejściu onomazjologicznym, które jest jednym z kilku, które pozwalają badać metaforę, przedstawia się ją jako „jedną z ogólnych zasad nominacji: np. przy językowym przedstawieniu kroków poznania i etapów praktycznego przyswojenia przez człowieka rzeczywistości dookoła”⁴⁸⁸. Właśnie takie rozumienie będzie miało wpływ na określenie funkcji metafory w dyskursie politycznym. Będę się również opierać na podejściu lingwistyczno-filozoficznym i etnolingwistycznym, gdyż opis metafory z uwzględnieniem takich czynników jest przedstawieniem sposobu postrzegania świata przez Ukraińców, zwłaszcza polityków ukraińskich, dlatego też wydaje się szczególnie ważny dla określenia natury i funkcji właśnie takich, a nie innych, struktur metafor w ich mówieniu.

Rola stylistyczna metafory jest nadzwyczaj ważna, czasem ma bezpośredni wpływ na to, do którego stylu można zaliczyć ten czy inny tekst, określa jego funkcję, nie mówiąc już o nasyceniu artystycznym danego komunikatu.

Pod względem stylistycznym metafory dzielą się na **indywidualne – autorskie i ogólnojęzykowe**. Metafory ogólnojęzykowe pod względem wyrazistości dzieli się na te, „których obrazowość jest odczuwana przez użytkowników języka, zwyczajowe i z zatartym znaczeniem”, na potoczne i książkowe, np. retoryczno-poetyckie. Oprócz tego warto rozróżniać metafory ze względu na funkcje.

Spróbuję ustalić i opisać ich **funkcje** w dyskursie politycznym na podstawie zebranego materiału, potwierdzając przykładami.

⁴⁸⁷ R. Grzegorzyczkowa, *op. cit.*, s. 158.

⁴⁸⁸ *Українська мова: Енциклопедія...*, s. 307.

W dyskursie politycznym najciekawsze wydają się metafory wartościujące (oceniające), które wskazują na to, jak pewne zdarzenie, zjawisko czy osoba są postrzegane przez nadawcę. Tu jaskrawo jest zarysowana granica *dobry / zły*, a

„klasyfikacja modeli metaforycznej leksyki wartościującej może być przeprowadzona pod kątem „dobre / złe”, kiedy pewien zestaw opozycji utrwalonych w ludzkim doświadczeniu dla orientacji w świecie konkretnych zjawisk fizycznych przenosi się do świata zjawisk abstrakcyjnych, psychiczno-moralnych i społecznych, dodając konotacje oceniające”⁴⁸⁹.

O ile ustalenie znaczenia metafory w dyskursie politycznym nie stanowi bardzo trudnego zadania, to pytanie o jej funkcję, a przede wszystkim funkcje zaplanowane i realizowane w pewnym celu może być dyskusyjne. Wg Ołeksandra Taranenki „metafora ma dwie podstawowe funkcje: nominatywną: *морський котик, механізм ціноутворення, тверда валюта, суспільство розвивається / kotek morski, mechanizm powstawania cen, twarda waluta, społeczeństwo się rozwija* (oczywiście przy określeniu pojęć, które nie mają nazwy) i nominatywno-charakteryzującą (estetyczną lub ekspresywno-stylistyczną, oceniającą przy nominacji wtórnej) – *він орел, вишневі губи, підкрався вечір*⁴⁹⁰ / *on – orzeł, wiśniowe wargi, zakradł się wieczór*. Jednak uważam, że nie będzie błędem, jeśli zauważym, że w dyskursie politycznym metafora aktywniej pełni drugą ze wspomnianych funkcji, przy czym ekspresywność metafory jako takiej przeważa nad nominacją.

Autorzy, którzy przyjęli metaforę jako przedmiot badań, np. Mark Johnson, George Lackoff, Nina Arutiunowa, Hrystyna Dacyszyn, Ołesia Czadiuk i in., rozpatrują przede wszystkim kwestię jej powstania, pochodzenia, biorąc pod uwagę aspekt kognitywny. Powstaje też nowa terminologia, np. Jurij Bojko

⁴⁸⁹ *Ibidem*, c. 308.

⁴⁹⁰ *Ibidem*, c. 309.

nazywa metaforę ‘fenomenem lingwokognitywnym’⁴⁹¹, a Julija Makareć używa terminu ‘świeża metafora’⁴⁹². Te i inne badania wskazują na aktualność badania metafory w ogóle oraz w sferze dyskursu medialnego i politycznego. Jeśli chodzi o wspomniane sfery, tu też odnotujemy dużą liczbę prac. Np. Ołesia Czadiuk rozpatruje metaforę w sferze współczesnej ukraińskiej komunikacji politycznej i analizuje koncepty, ramy, modele metaforyczne i stereotypy, które są podstawą pewnych przekonań politycznych, w swojej pracy badaczka analizuje związek konceptów i metafor z manipulacją świadomością masową⁴⁹³. Inna badaczka metafory w ukraińskim dyskursie politycznym, Hrystyna Dacyszyn, najpełniej opisuje polityczny wymiar metafory, gdyż poświęca tej problematyce cały szereg artykułów, pracę habilitacyjną i monografię, która stała się podsumowaniem długotrwałej pracy. Autorka analizuje metaforę w aspekcie komunikacyjnym, kognitywnym i strukturalno-morfologicznym, a podsumowując zadania, pisze:

„na poziomie komunikacyjnym poszczególne metafory zostały przeanalizowane jako elementy konstruktywne i destruktywne dyskursu, na poziomie kognitywnym wydzielono podstawowe typy semantyczne metafory, które pozwolą dojść do wniosków o nowych tendencjach w kształtowaniu językowego obrazu świata, a na poziomie strukturalno-morfologicznym pokazano wpływ przynależności morfologicznej sygnifikatu metaforycznego komponentu tekstu na trwałość oceny zjawiska czy osobistości politycznej. Określono cechy szczególne metafory politycznej jako

⁴⁹¹ Ю. Бойко, *Метафора як лінгвокогнітивний феномен та її роль в функціонуванні політичного дискурсу*, <http://gnpu.edu.ua/files/naukovi%20ochitannu/filologia/boiko9.htm>

⁴⁹² Ю. Макарець, *Функціонально-семантичне співвідношення метафори й метафоричних перифразів* [в:] „Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова”, вип. 8, с. 350.

⁴⁹³ О. Чадюк, *Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації 2005 року*. Автореферат дис. ... канд. філол. наук, Київ 2005.

odrębnego typu wyrażen transponowanych, przeanalizowano jej rolę w indywidualnym języku dziennikarzy⁴⁹⁴.

Oksana Andrejczenko poruszyła kwestię metafory w dyskusji politycznej, tym samym badając jeden z aspektów dyskursu politycznego. Autorka pisze, że metafory polityczne „obrazowo charakteryzują oponentów, ich poglądy, działania”⁴⁹⁵. Zdaniem Andrejczenko

„główne miejsce w dyskusjach politycznych ma metafora wojny. Zgodnie z wyobrażeniem współczesnej semantyki kognitywnej modelowanie metaforyczne to środek do poznania i oceny pewnego fragmentu rzeczywistości obiektywnej przy pomocy scenariuszy, ram, które należą do innej sfery pojęciowej. Za każdym razem, interpretując metaforę, adresat zwraca się do pewnego przecięcia sfer pojęciowych, z którymi związane są ustalone skojarzenia. Czyli model metaforyczny charakteryzuje się potencjałem pragmatycznym i oceną utrwaloną w świadomości narodowej”⁴⁹⁶.

Ukraiński dyskurs polityczny ostatnich lat cechuje dynamika i zmienność, związana ze zmianami władzy na różnych szczeblach, pojawieniem się i aktywizacją nowych sił opozycyjnych i partii lub odrodzeniem czy zniknięciem „starych”, ale przede wszystkim z odejściem od komunistycznej nowomowy, jej ustalonych wzorów i przykładów wyrażania myśli i konstruowania komunikatów. Język polityczny do 1991 r. – to typowe konstrukcje – klisze, które tworzyły „ширвжиткову крилатологію”⁴⁹⁷ (ter-

⁴⁹⁴ Х. Дацишин, *Метафора в українському політичному дискурсі (за матеріалами сучасної періодики)*. Автореф. дис. ... канд. філол. наук, Львів 2005.

⁴⁹⁵ О. Андрейченко, *Метафори війни у жанрі політичної дискусії* [В:] „Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова”, вип. 2, с. 197.

⁴⁹⁶ *Ibidem*.

⁴⁹⁷ Termin nieprzekładalny, zostawiam w oryginale. *Ширвжитковий* oznacza szeroko używany, lecz ma konotację negatywną, ponieważ oznacza wyroby

min Witalija Żajworonka), która zdaniem tego badacza i zgodnie z obserwacjami, „nie wytrzymała próby czasu, gdyż nie opierała się na realiach życia lub im przeczyła”⁴⁹⁸. Na tę wspomnianą nowomowę składały się też różnorakie metafory, które dziś straciły swoje znaczenie i aktualność.

Ciągle zmiany niestabilnych realiów politycznych są określane przez nowe jednostki leksykalne, frazeologiczne i metaforyczne. Właśnie dlatego ich badanie wydaje się aktualne i perspektywiczne, gdyż zapisuje proces powstania, różnorodność i funkcjonowanie tych jednostek oraz to, jak wypełniają język ukraiński. Zdaniem Olgi Werbyckiej znaczenie metafory bardzo często jest uzależnione od kontekstu, w którym ona występuje⁴⁹⁹. Szczególnie ciekawe wydają się takie metafory, które opisują nowy kontekst polityczny, i stają się zrozumiałe tylko pod warunkiem jego znajomości, jak np.: *Шановні громадяни України, проблема тушок – це не проблема політичної сили, яка породила цих тушок, а це проблема країни, проблема безвідповідальності і проблема зміни вибору* (О. Ляшко) / *Szanowni obywatele Ukrainy, problem tuszek to nie problem siły politycznej, która dała im życie, a to problem kraju, problem nieodpowiedzialności i problem zmiany wyboru*. Problem ‘tuszek’, czyli osób, które zmieniły partię polityczną z tej, z jaką zostały wybrane, na opozycyjną, stał się szczególnie aktualny podczas obrad siódmej kadencji (2012–2016) i został opisany na początku tego rozdziału. Następny przykład – potwierdzenie zależności partii w polityce, zwłaszcza za czasów Wiktora Janukowycza, gdy stanowiska były dokładnie podzielone i szczególnie kontrolowane. Wtedy też pojawiło się pojęcie ‘Rodziny’ – zorganizowanego na wszystkich poziomach władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej, jak też w strukturach sądowych,

niskiej jakości; *крилатологія* – skrzydlate słowa.

⁴⁹⁸ В. Жайворонок, *op. cit.*, s. 41.

⁴⁹⁹ О. Вербицька, *Метафора і контекст* [в:] „Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія філологічна”, № 538, вип. 34: *Актуальні питання сучасної філології*, Харків 2002, с. 180–186.

w sferze biznesu i podatków, cła itd. środowiska osób wzajemnie powiązanych, które dbały o interesy byłego prezydenta i jego bliskiego otoczenia. Dlatego metafora *кишеньковий спікер / marszałek kieszonkowy* jest zrozumiała, jeśli weźmie się pod uwagę to: *Я хочу ще раз звернутися, що на сьогоднішній день – це **кишеньковий спікер**, як партії влади, так і партії Президента, Банкової, зручний для Президента та Адміністрації. (Оплески) Володимире Васильовичу, ми поки що не маємо особистих претензій до вас. Ми проти керованого спікера (В. Кличко) / Chcę raz jeszcze zwrócić się, że na dzień dzisiejszy to **marszałek siedzący w kieszeni**, jak partii władzy, tak i partii Prezydenta, Bankowej, wygodny dla prezydenta i administracji. (Oklaski) Włodzimierz Wasylowyczu, ty póki co nie mamy do pana pretensji osobistych. Jestem przeciw sterowanemu marszałkowi. Ta metafora pojawia się później w innym kontekście z takim znaczeniem, por.: *Тих, хто хоче таким чином створити собі **кишенькову армію**, очікує фіаско (І. Мірошніченко) / Fiasko poniosą ci, którzy chcą w taki sposób stworzyć **kieszonkową armię**.**

Z metaforą ściśle związane są takie pojęcia, jak: ironia, skojarzenia i konotacja. Rozpatrzę je bardziej szczegółowo, jak też ich rolę pokazaną w formie metafory w dyskursie politycznym.

IRONIA

Zdaniem Ołeny Czornej:

„wprowadzenie do kontekstu politycznego nominacji z innych sfer może być podstawą dla uroczystego brzmienia, które podkreśla wagę zdarzenia politycznego, osoby czy zjawiska. A zabarwienie

ironiczne wyrażenia z elementem metaforycznym najczęściej zmniejsza wartość zdarzenia czy postaci⁵⁰⁰.

Oksana Andrejczenko zauważa, że w przy negatywnej ocenie adresata przez nadawcę metafora może stać się środkiem ironii⁵⁰¹. Nadawca przy tym może wyrazić taką ocenę w sposób otwarty lub ukryty. W każdym wypadku autor komunikatu, zwłaszcza metafory, przy pomocy wspomnianych środków (oceny, ironii) wpływa na adresata (bezpośrednio) i na jego wyborców (pośrednio), w taki sposób starając się zmniejszyć, zdegradować, dyskredytować jego rolę, znaczenie, osiągnięcia w polityce. Z drugiej strony takie zachowanie nadawcy będzie mieć wpływ na dalsze ogólne przyjęcie informacji, którą wypowie polityk-adresat, będzie ona uznana za nieprawdziwą, niewłaściwą itd. Dlatego rola komunikatu, który zawiera ironię, w tym wyrażoną przy pomocy metafory, w dyskursie politycznym jest niezwykle ważna. To środek wpływu (perswazji), manipulacji opinią, przede wszystkim wyborcy, więc też publiczną, por. np.: *Передайте їм гарячий привіт від мене особисто* (В. Янукович) / *Przeznaczcie im gorące pozdrowienia ode mnie* (w tym wypadku nie chodzi o życzliwe pozdrowienia, wręcz przeciwnie).

Przypomnijmy, że nadzwyczajnie ważny z punktu widzenia ustalenia znaczenia metafory jest szerszy kontekst, bez którego nieraz trudno się przekonać co do prawdziwości twierdzeń dotyczących właściwości metafory, np: *Є пропозиція привезти сюди і воцарити на трон Віктора Федоровича Януковича. Але я думаю, що це не найдієвіший варіант вирішення проблеми* (М. Добкін) / *Jest propozycja przeprowadzenia tu i intronizacji Wiktora Fedeorowycza Janukowycza. Ale myślę, że to nie najlepszy wariant rozwiązania problemów*. W tym zdaniu

⁵⁰⁰ О. Чорна, *Політична метафора в сучасній публіцистиці (на матеріалі української та чеської періодики)* [в:] „Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур”, вип. 17, Київ 2012, с. 140, http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/Komparatyvni_doslidzhenna_17_2012/137_142.pdf

⁵⁰¹ О. Андрейченко, *op. cit.*, с. 198.

wyraźne jest odwołanie do carskiego trybu życia prezydenta, jak również do wyposażenia gabinetu, a szczególnie – domu, zdjęcia którego po jego ucieczce z kraju jeszcze długo były obiektem różnych żartów. Kolejny przykład zawiera konstrukcje *znęcają się nad weteranami*, która odnosi się do nie zbyt szanobliwego traktowania przez wybranych polityków (z poza Partii Regionów) żołnierzy Armii Czerwonej, podkreśla to też sposób ich nazewnictwa (*skoczek polityczny*): *Життя політичних гонників сповнене пригод. То ветеранів 9 Травня мучать, то пам'ятники ламають, то в морду отримують / Życie skoczków politycznych jest pełne przygód. To znęcają się nad weteranami 9 maja, to niszczą pomniki, to dostają w mordę. Romantyka*. Ostatni wyraz ma jawne odniesienia do znanej komedii radzieckiej lat 60., „Джентельмены удачи” („Dżentelmenowie powodzenia”), i kojarzy się jednoznacznie z cytatem z filmu: „Ukradł – wypił – do więzienia. Romantyka”.

KONOTACJE I SKOJARZENIA

Metafora jest ściśle związana z myśleniem skojarzeniowym: „mówienie **aluzyjne** każe się domyślać odniesienia do osób lub wydarzeń; odesłanie to nie jest dane eksplicytnie, podane są informacje, które jedynie kojarzą się ze znanymi faktami”⁵⁰². Zdaniem Ołeny Stepanowej

„podstawowy element informacyjny konstrukcji metaforycznej utożsamia się ze znaczeniem założonej w nim oznaki predyktywnej i jest poszerzony o cały kompleks znaczeń konotatywnych,

⁵⁰² R. Grzegorzczkova, *op. cit.*, s. 157.

z których najważniejsze jest zabarwienie pozytywne lub negatywne, które stanowi podstawę obrazu metaforycznego⁵⁰³.

Konotacja w definicji Ołeksandra Taranenki to

„dodatkowe cechy semantyczne i pragmatyczne (współznaczenia) *znaczenia leksykalnego* i znaczeń z innych poziomów językowych, które nakładają się na jego aspekt przedmiotowo-pojęciowy i mogą być uwarunkowane jak znaczeniem, tak i *formą wewnętrzną* słowa. Na poziomie semantycznym konotacja to różnorodne skojarzenia dla nadawców związane z tym lub innym przedmiotem oznaczanym, które mogą stawać się obiektem w przenośnych znaczeniach słowa, frazeologizmach i porównaniach, których jest elementem⁵⁰⁴.

Uczony zaznacza, że „na poziomie pragmatycznym konotacja przejawia się w różnych formach językowych pokazujących stosunek emocjonalny nadawcy do nazywanego przedmiotu i w ogóle do przedmiotu, o którym mowa, i jego oceny emocjonalne⁵⁰⁵. Chodzi np. o środki językowe, które dzięki dodatkowemu znaczeniu semantycznemu wyrażają dezaprobatę, pogardę lub ekspresję. Np.: *Ми цьому не дивуємося, бо так само, як і їхні сателіти-комуністи вони виховані в лоні російської культури і їхньої духовної батьківщиною є імперська Росія. Політика Партії регіонів є антиукраїнською і це свідчить прийняття і впровадження нового мовного законодавства. Це свідчить: вихолощення української історії з українських шкільних підручників. Про це свідчить тотальна російськомовна окупація українського інформаційного простору (О. Сич) / Nie dziwi nas to, bo tak samo **satelici-komuniści** są wychowani **na łonie kultury rosyjskiej** i ich duchową ojczyzną jest carska*

⁵⁰³ О. Степанова, *op. cit.*, s. 85.

⁵⁰⁴ *Українська мова: Енциклопедія...*, s. 248.

⁵⁰⁵ *Ibidem*.

imperialna Rosja. Polityka Partii Regionów jest antyukraińska i świadczy o tym przyjęcie i zatwierdzenie nowej ustawy dotyczącej języka. To świadczy: **wyrzucenie** z ukraińskich podręczników szkolnych **historii Ukrainy**. O tym świadczy **totalna rosyjskojęzyczna okupacja** ukraińskiej przestrzeni medialnej; *Скільки можуть тривати застріли Царьова та деяких комуністів* (В. Кличко) / *Pe mogą trwać gościnnie występy Carowa i niektórych komunistów?*

W powyższych akapitach wspomniano już o charakterystyce wartościującej oraz o ekspresywnym nacechowaniu środków językowych. Zauważmy, że „ocena bywa przejawem reakcji na otaczający świat i jest to cecha etnokulturowa”. Emocje indywidualne (częściowe) przekształcają się w ekspresję zbiorową (ogólnojęzykową), która charakteryzuje się odpowiednią skalą oceniania – obojętnie, pozytywnie, negatywnie, negatywno-pozytywnie⁵⁰⁶.

Np. możemy podzielić wybrane metafory w następujący sposób:

- ocena obojętna: *Ми будемо створювати „гарячу лінію” для людей, для підприємців, і хто попадеться під ці ножиці, я їм не заздрю* (В. Янукович) / *Stworzymy „gorącą linię” dla ludzi, dla przedsiębiorstw i jeśli ktoś wpadnie pod te nożyce nie zazdroszczę mu* (walki z korupcją – S.R);
- ocena pozytywna: *Це відповідальний крок відповідально-го зрілого політика, який зумів власні амбіції опустити нижче, а інтереси держави, досягнення розуміння поставити вище власної посади* (Г. Герман) / *To odpowiedzialny krok odpowiedzialnego, dojrzałego polityka, który był w stanie przedłożyć interesy kraju nad własne ambicje, stawiając porozumienie ponad własne stanowisko.*
- negatywna ocena: *У що вироджується парламентський контроль в Україні, думаю, не мені вам розповідати. Адже, на жаль, частина присутніх у цій залі є його архітекторами [...] В нас є сумніви в тому,*

⁵⁰⁶ В. Жайворонок, *op. cit.*, s. 46.

що він здатний стати на заваді спробам перетворити український парламентаризм у формальну **бутафорну ширму** над встановленням в Україні авторитарної олігархічної кримінально-капіталістичної диктатури (Ю. Михальчишин) / W co **przeradza się kontrola parlamentarna na Ukrainie, myślę, że nie muszę mówić. Wszak, niestety, część obecnych w tej sali jest jej architektami [...]. Mamu wątpliwości, czy jest ona w stanie przeszkodzić próbom przekształcenia ukraińskiego parlamentaryzmu w formalną **tarczę ochronną** przed ustanowieniem na Ukrainie oligarchii autorytarnej dyktatury kryminalno-kapitalistycznej; Цей уряд почав змінювати структуру нібито своєї діяльності, але насправді він вже відкрито, демонстративно перетворюється не в уряд реформаторів, чого очікувало українське суспільство, а він відкрито і демонстративно перетворюється на **уряд орди, окупаційний уряд орди**. А які признаки **уряду орди**? Звичайно перший – це **збирати данину, збирати данину** в тих, хто не входить в систему влади (О. Тягнибок) / Ten rząd zaczął zmieniać strukturę swojej działalności, ale w rzeczywistości już otwarcie i demonstracyjnie przekształca się nie w rząd reformatorów, czego oczekiwało ukraińskie społeczeństwo, **a w rząd ordy, a jakie cechy rządu ordy? Pierwszą jest zbieranie daniny od tych, którzy nie należą do systemu władzy; Вона поводитьься, як **озброєний до зубів гангстер**. Але настають часи, коли по зубах все ж дадуть (А. Яценюк) / Она (Rosja – S.R.) zachowuje się jak **uzbrojony po zęby gangster**. Ale nadchodzą czasy, gdy w końcu dostanie w zęby;****

- осена негативно-позитивна: Ми всі **перебуваємо в полоні** певних міфів, казкових вистав, що можна за помахом чарівної палички отримати іншу країну, з іншими дорогами, рівнем життя (М. Азаров); У наступному році нам треба дуже серйозно **підійти до питань корупції** (В. Янукович) / **Wszyscy jesteście**

w niewoli pewnych mitów, bajek, że można machnięciem czarodziejskiej różdżki dostać nowy kraj, z innymi drogami i poziomem życia; w następnym roku musimy poważnie wziąć się za problem korupcji.

Analizując metaforyczność języka polityków, udało się zapisać większą liczbę przykładów z oceną negatywną lub mieszaną, metafory z pozytywnym znaczeniem odnotowywano dość rzadko. Takie nacechowanie dyskursu politycznego było związane z agresywną polityką, która jest charakterystyczna dla ukraińskiej sceny politycznej ostatnich lat, a szczególnie miesięcy w roku 2013. Podobne twierdzenie wyraża i Hrystyna Dacyszyn, która uważa metaforę polityczną za osobny rodzaj, którego obrazowość jest podporządkowana zadaniu przekazania stosunku emocjonalno-oceniającego mówiącego do metaforycznie interpretowanych realiów politycznych⁵⁰⁷. Na podstawie własnych obserwacji i analizy zebranego materiału badaczka stwierdziła, że najczęstszą w dyskursie politycznym jest nacechowana emocjonalnie i wartościująco metafora zbiorowa, a stworzenie metafory w ogóle najczęściej jest spowodowane potrzebą wyrażenia negatywnej oceny, przekazania negatywnych emocji⁵⁰⁸.

Oprócz tego w dyskursie politycznym odnotowujemy wzrost roli metafor militarnych i podobnych, które odzwierciedlają napięcie społeczne w kraju, np. *Час приймати рішення. Епоха **умиротворення агресора** закінчилася* (Ю. Тимошенко) / *Czas podjąć decyzję. Eryka **zjednywania agresora** skończyła się; Крім експорту нафти і газу, Росія почала **експортувати тероризм** в Україну* (А. Яценюк) / *Oprócz ropy i gazu Rosja zaczęła **eksportować terroryzm** na Ukrainę; Кличко – хорошиий спортсмен, але недалекий політик. Я запрошую його прийхати до Харкова і позмагатися. Але Харків – це не ринг. Ми **дамо відсіч*** (Г. Кернес) / *Klichko to dobry sportowiec, ale niedobry*

⁵⁰⁷ Х. Дацишин, *op. cit.*

⁵⁰⁸ *Ibidem.*

polityk. Zapraszam, by przyjechał do Charkowa i walczył. Ale Charków to nie ring. **Stawimy opór**; Партія регіонів повинна готуватися до майбутніх **виборчих баталій**, де має здобути перемогу, адже сьогодні у всіх таких настрої, що наступні вибори обов'язково повинні бути за нами (О. Бондаренко) / Partia Regionów powinna szukać się do **batalii wyborczych**, w których ma zwyciężyć, wszak dziś wszyscy mają taki nastrój, że następne wybory powinny być nasze; У наступному році нам треба дуже серйозно підійти до питань корупції. Одним словом, треба **оголосити** рішення **війну корупції** (В. Янукович) / W przyszłym roku trzeba na poważnie zająć się problemem korupcji. Jednym słowem, trzeba **wypowiedzieć zdecydowaną wojnę korupcji**; Там, де влада заслужила, їй треба врубати на повну, але там, де нападки незаслужені і можуть призвести до нестабільності, до недовіри, потрібно дуже акуратно **користуватися інформаційною зброєю** (М. Азаров) / Tam, gdzie władza zasłużyła, trzeba ją wyciąć, ale tam gdzie przeciwnie – nie zasłużyła i może doprowadzić do niestabilności, do braku zaufania, trzeba dobrze korzystać z **bronі, jaką jest informacja**.

Metafory sportowe mają podobne znaczenie jak opisane powyżej, one też często odzwierciedlają niepokoje społeczne i polityczne: Конкурувати з Кличком, моїм другом, в таких умовах означатиме **бої без правил** (Ю. Луценко) / Konkurować z Kliczką, moim przyjacielem, w takich warunkach oznaczać będzie **walkę bez zasad**; Чому він **стартовує** у цей період – це треба поставити запитання йому (О. Єфремов) / Czemu **wystartował** w tym okresie – trzeba go zapuścić.

Dobrze znane i popularne są metafory, w których wykorzystano terminologię geologiczną: Я думаю, що вся ця бодяга, яку я називаю кримінальне провадження, **зросла з надр міліції**. Я думаю, що ці листи, шиті брудними нитками, – це **надра правоохоронних органів**, а конкретно міліції (Г. Кернес) / Myślę, że wszystkie te wodorosty, jak nazywam

оточение криминальне, **вырослы з wnętrза милици**. *Мысль, że te listy, zszyte brudnymi nićmi – to przestrzenie organów bezpieczeństwa, a konkretnie milicji;*

biologiczną i chemiczną: *Я насилу **переварюю** все, що відбувається* (Л. Миримський) / *Na siłę **trawię** wszystko, co się dzieje; Це – **фашизм у чистому, дистильованому вигляді*** (Ю. Тимошенко) / *То – **fasyzm w czystej, destylowanej formie**;*

ekonomiczną: *Він зрадив вас – і не тим, що залишив капітанський місток і боягузливо втік з країни, а тим, що вашу **віру** в нього, вашу **надію** і навіть **любов конвертував** у казкову розкіш „Межигір’я” (А. Яценюк) / *Zdradził was i nie tym, że zostawił mostek kapitański i tchórzliwie uciekł z kraju, a tym, że waszą **wiarę** w niego, waszą **nadzieję** i nawet **miłość** przekonwertował na bajkowy luksus „Meżyhiria”;**

*Давайте **не спекулювати** на цю тему: українська держава жодних прямих чи непрямих переговорів з терористами не веде, жодних обмінів не відбувається* (А. Аваков) / *Nie spekulujmy na ten temat, Państwo ukraińskie nie prowadzi żadnych bezpośrednich ani pośrednich rozmów z terrorystami, żadne wymiany nie mają miejsca;*

astronomiczną: *Я пропоную як людина, знову ж таки повторюю, яка **стояла на зорі незалежності** і зробила те, що могла зробити, щоб не брати іноземців, або я один, або ми з Леонідом Даниловичем, виступаємо гарантami* (Л. Кравчук) / *Proponuję jako osoba, potwórzę, osoba, która **stała na gwieździe niezależności** i zrobiła, co mogła zrobić, żeby nie przyjmować obcokrajowców, żebyśmy ja lub ja z Leonidem Danyłowyczem, zostali gwarantami;*

szachową: *Щоб зняти загострення в країні, Янукович **проведе** хорошу **шахову гру**, зробивши із кого-то **пішака**, а когось **призначить конем*** (Л. Грач) / *Żeby rozładować napięcia w kraju, Janukowycz rozegra kolejną **parię szachów**, robiąc z kogoś **piónka**, a z kogoś **konia**;*

turystyczną: *Україна повинна заблокувати кордони від іноземних провокаторів, а тих, хто вже потрапив, – треба*

зупинити, **застролі „політичних туристів”** пора припиняти (В. Кличко) / *Ukraina powinna zablokować granicę przez prowokatorami zza granicy, a tych, którzy już są, trzeba zatrzymać, czas powstrzymać **turnee „turystów politycznych”***.

Prześledźmy, jakie dokładnie metafory są użyte w dyskursie politycznym i jakie problemy opisują:

- problem ogólnej wrogości wobec innych ludzi, grup osób, partii, krajów itd.⁵⁰⁹. *Про це свідчить тотальна російсько-мобна **окупація українського інформаційного простору*** (О. Сич) / *Świadczy o tym totalna rosyjskojęzyczna **okupacja ukraińskiej przestrzeni informacyjnej***. Ta metafora jest świadectwem tego, że w mediach ukraińskich przeważa treść rosyjskojęzyczna, jej przewagę określono wyrażeniem o zdecydowanie negatywnym zabarwieniu – okupacja;

*Наш головний ворог – не терористи і навіть не **зелені чоловічки*** (В. Кличко) / *Nasz główny wróg to nie terroryści i nawet nie **zielone ludziki***. To cytata z 19 kwietnia 2014, *zielone ludziki* – zawołowana nazwa wojskowych, którzy nie mają na mundurach naszytych oznak pozwalających ustalić ich stopień, rodzaj wojsk oraz przynależność do kraju, któremu służą. Nazwa powstała po pojawieniu się takich osób na Krymie w kwietniu 2014 r. Sprzyjały one aneksji Krymu przez Federację Rosyjską. Metafora opiera się na nadaniu nowego znaczenia kolorowi ubrania: zielony mundur, zielony ludzik, choć dotychczas kolor zielony w połączeniu z nazwą osoby kojarzył się przede wszystkim z nowicjuszem, np. *він ще **зелений** – нічого не знає, не вміє* / *On jest **zielony** – niczego nie wie, nie umie*.

- problem aktualnej sytuacji w kraju:

⁵⁰⁹ Chodzi właśnie o ogólną wrogość, ponieważ obrazy osobiste, jeżeli nawet są obecne w dyskursie politycznym, nie dopowiadają stylowi oficjalnemu, do którego w większości należą wypowiedzi polityków. Jak również nie odpowiadają one zasadom prowadzenia debaty, dyskusji etc. Takie przykłady pojawiają się w dyskursie politycznym, lecz są na peryferii opisywanego zjawiska.

Такого не робили ні Піночет, ні Сталін, ні Гітлер. Янукович створює тюремну атмосферу в усій країні (Ю. Тимошенко) / *Czegoś takiego nie robili ani Pinochet, ani Stalin, ani Hitler. Janukowycz stwarza atmosferę więzienną w całym kraju*. Znaczenie metafory łączy skojarzenie przeszłości prezydenta Janukowycza i ogólnej sytuacji w kraju, gdzie każdy może zostać ukarany, czuje się winny i zastraszony itd. *Інакше неконтрольована, пущена на самоплив, ситуація розростеться „раковою пухлиною” – і лікувати її буде пізно* (О. Ляшко) / *W przeciwnym wypadku niekontrolowana i puszczona samopas sytuacja, rozrośnie jak rak i będzie za różno na leczenie; Потрібно посадити владу і опозицію на ланцюг відповідальності і вказати на правильний шлях* (В. Литвин) / *Trzeba wziąć władzę i opozycję na łańcuch odpowiedzialności i ukazać właściwą drogę*. Metafora ‘wziąć na łańcuch’ jest nadzwyczaj agresywna, oddaje niezadowolenie mówiącego z działania władzy i opozycji, metafora ‘łańcuch odpowiedzialności’, może mieć wiele konotacji, przede wszystkim koncentruje uwagę na tym, że odpowiedzialności związana z przymusem (jak łańcuch), który może wkrótce nastać (krótki odcinek czasu jak długość łańcucha) itp.

Wyjątkowo negatywne i świadczące o agresywnym nastawieniu nie tylko wobec potencjalnych adresatów, ale i szerszego audytorium, są metafory w następującym zdaniu: *А кривава хунта вже знищила більше трьохсот мирних громадян* (В. Янукович) / *A krwawa junta wykończyła już więcej niż 300 zwykłych obywateli*. Przymiotnik ‘krwawy’ w *Słowniku języka ukraińskiego* ma kilka znaczeń, z których wszystkie odnoszą się do krwi⁵¹⁰, łączy się z nazwą ‘junta’, która ma inne konota-

⁵¹⁰ To są znaczenia: 1. Zmieszany z krwią; Z którego leci krew; 2. Zalany krwią, zakrwawiony; 3. przenośne: Który ma kolor krwi; czerwony; 4. Związany z przelewem krwi, z ofiarami; Który dokonał wiele zabójstw, został zaplamiony przelewem krwi; przen. Który odznacza się nieludzką okrutnością; okrutny, tyran, niemilosierny; przen. Zawiera mnóstwo strasznych szczegółów; straszny; przen. Bardzo silnie wyrażony, silny, nie do zniesienia

cje niż stowarzyszenie, związek (przeważnie polityczny) w krajach hiszpańskojęzycznych (Hiszpanii i Ameryce Łacińskiej)”⁵¹¹; w kontekście ukraińskim jest to władza obrana w Kijowie w sposób niezgodny z prawem po ucieczce prezydenta Janukowycza. Można być pewnym, biorąc pod uwagę kontekst (wystąpienie wspomnianego polityka), że autor tej kwestii, budując taką metaforę, opiera się przede wszystkim na znaczeniu ‘przelew krwi’, które ma wzmocnić efekt metafory i komunikatu jako takiego.

Takie zachowanie jest charakterystyczne dla polityków, wszak za pomocą celnych fraz „przyciągają” i konsolidują swoich zwolenników, tym samym zdobywając przewagę nad oponentami, np.: *2014 рік буде особливим роком, де ми будемо робити рішучі кроки з подолання корупції* (В. Янукович) / *Rok 2014 będzie rokiem szczególnym, w którym będziemy podejmować zdecydowane kroki w walce z korupcją* – ta metafora jest rozszerzona, oznacza postęp, rozwój czegoś;

- problem braku kwalifikacji u osób u władzy:

Досить прикривати власну нерішучість і непрофесіоналізм порожньою балаканиною (О. Ляшко) / *Dość ukrywania własnej bierności i nieprofesjonalizmu pod czcżą gadaniną* – dwie metafory ‘ukrywać bierność’ i ‘pod czcżą gadaniną’ uzupełniają się nawzajem, podkreślają problem;

- problem rozwoju / zniknięcia/ zmian:

Країна стоїть на межі розколу і розвалу, а СБУ не просто невинно спостерігає за цією картиною з боку, але й займається „полюванням на відьом” у Криму (В. Колесніченко) / *Kraj stoi na granicy podziału i rozpadu, a SBU nie tylko niewinnie spogląda na ten obraz z boku, ale zajmuje się „polowaniem na czarownice” na Krymie; Якщо парламентська більшість буде ставити опозицію на коліна, не слухати, не приймати, тому що ми можемо все, нічого не вийде. Але якщо опозиція буде ставити*

(o uczuciach gniewu, nienawiści etc.) (Словник української мови..., т. 4, с. 337).

⁵¹¹ Словник української мови..., т. 11, с. 172.

ультиматуми, теж нічого не вийде. Ультиматум – це задача. Це всі розуміють. Це радянські війська у Потсдамі **поставили ультиматум** перед Німеччиною, тому що перемогли, а тут нема військ, тут народні депутати. Давайте довіряти один одному. Тому я закликаю до довіри. Повірити, що Україна важливіше від будь-яких амбіцій. Повірити в це і зробити те, щоб Україну, **відкрити дорогу Україні до реформ**, до всього і разом їх робити, ніхто за нас не зробить (Л. Кравчук) / *Jeśli większość parlamentarna będzie **rzucać opozycję na kolana**, nie słuchać, nie przyjmować, dlatego, że możemy wszystko, nic się nie uda. Ale jeśli opozycja będzie **stawiać ultimatum**, też nic się nie uda. Ultimatum to poddanie się. To wszyscy rozumieją. To wojska radzieckie w Poczdamie **postawiły Niemcom ultimatum**, dlatego że zwyciężyły, a tu nie ma wojsk, tu są deputowani. Zaufajmy sobie nawzajem. Dlatego wzywam do zaufania. Trzeba uwierzyć, że Ukraina jest ważniejsza niż jakiegokolwiek ambicje. Uwierzyć w to i zrobić to, żeby **otworzyć Ukrainie drogę do reform**, do wszystkiego i razem to robić, nikt za nas tego nie zrobi; Якщо літак „Україна” зараз у турбулентності, то на його борту як бізнес, інвестори, так і представники влади. Незалежно від того, чи відбудеться **зміна екіпажу**, курс повинен залишитися незмінним (О. Клименко) / *Jeśli **samolot „Ukraina” teraz ma turbulencje**, to na jego pokładzie są i biznesmeni, inwestorzy i przedstawiciele władzy. Niezależnie od tego, czy nastąpi **zmiana załogi**, kurs powinien zostać niezmienny.* Ciekawa metafora, która wypływa z porównania Ukrainy z samolotem i umieszczenia go w strefie ciśnienia, temperatury, powietrza, kierunku wiatru i jego szybkości, co sprzyja dyskomfortowi lotu i wpływa na jego bezpieczeństwo. Termin ten nie nowy także w polityce, metafora ‘turbulencje polityczne’ wskazuje na niestabilność zdarzeń politycznych, które mogą rozwijać się burzliwie i chaotycznie, np. przez rozpad i stworzenie nowych partii czy koalicji.*

Następne metafory, które się pojawiły w wypowiedzi polityka, są kontynuacją tego pierwszego porównania – z pokładem samolotu Ukraina, czyli kraju, który potrzebuje zmiany, np.: *Будемо слідкувати, будемо вболівати, разом будемо допомагати вам, щоб ви йшли вперед потужно* (В. Янукович) / *Będziemy śledzić, będziemy kibicować, będziemy pomagać wam, żebyście szli prężnie do przodu* – tu w znaczeniu szybko i wszechstronnie się rozwijać; *Попереджаю, я жорстко контролюватиму, чи відповідають урядові та відомчі нормативні акти цілям ухвалення базових законів, духу реформ* (В. Янукович) / *Ostrzegam, że będę surowo kontrolować, czy rządowe akty prawne odpowiadają celom uchwalenia podstawowych ustaw, duchowi reform*; *Нам намагаються палицями насадити філософію, яка нам чужа. Тому давайте жити у мирі: ми до вас не ліземо, ви до нас не лізьте* (В. Колесніченко) / *Usiłują za pomocą kijów wbić nam obcą filozofię. Dlatego żyjmy w pokoju: Nie nachodzimy was, wy nas nie nachodźcie*.

Problem współpracy – polityczny, międzynarodowy przedstawia kolejna metafora: *Досить перекрикуватися через паркан, як погані сусіди* (В. Литвин) / *Dość przekrzykiwania się przez parkan jak źli sąsiedzi*, za pomocą takiego metaforycznego użycia podkreślono sposób prowadzenia rozmów lub – co bardziej prawdopodobne – wzajemne obrzucanie się oskarżeniami czy potwarzami przez Rosję i Ukrainę. Zresztą metafora została uzupełniona o porównanie, które podkreśla intencję nadawcy – jak źli sąsiedzi.

Problem własnego statusu w polityce odzwierciedlają następujące przykłady: *Я нікому не дам паплюжити моє ім'я. Я 24 роки в політиці, і моє ім'я ніколи не було заплямоване* (В. Макеєнко) / *Nie dam nikomu znieważać mojego imienia. Od 24 lat jestem w polityce i moje imię nigdy nie było znieważone; Ich krytykują, lękać, ale вони повинні виконати свої обов'язок і згоріти заради України* (О. Турчинов) / *Ich (nowy rząd – S.R.) będą krytykować, ganić, ale powinni wypełnić swój obowiązek i spłonąć*

dla Ukrainy; Можу заздалегідь передбачити долю всього Кабміну. Це політичні камікадзе (А. Яценюк) / *Могę z góry przewidzieć los całego Gabinetu ministrów. To polityczni kamikadze.*

Oczywiście to otwarta i niepełna lista, wszak kwestie problematyczne pojawiają się w polityce każdego dnia, czasem są to pytania znane od dawna, które jednak wymagają nowego podejścia i przedstawienia, by zwrócić uwagę na ich wagę i aktualność. Dlatego powstają nowe metafory, żeby na nowo opowiedzieć o tym, co od dawna znane. Ołena Czorna, analizując metaforę polityczną we współczesnej publicystyce ukraińskiej i czeskiej, poświadczyła jej rolę „jako elementu zarówno konstruktywnego, jak i destruktywnego w dyskursie”⁵¹², niepodważalnym jest też stwierdzenie, że „wyrażenie metaforyczne przekazuje więcej informacji w porównaniu z dosłownym i jednocześnie akcentuje najistotniejsze, z punktu widzenia osoby mówiącej, oznaki rzeczywistości”⁵¹³.

W metaforze ważną rolę odgrywają słowa oceniające, przede czasowniki i rzadziej rzeczowniki, jak np.: *Хочу швидко прочитати цю макулатуру і піти до суду Це буде тест на здатність суддів не згвалтувати остаточно свою мантию* (Ю. Тимошенко) / *Chcę szybko przeczytać tę makulaturę i pójść do sądu. To będzie test na zdolność sądów, by ostatecznie nie zgwałcić swojej togi; Ми бачимо сьогодні ситуацію на південному сході України, що там серйозно займаються російські структури разом із п'ятою колоною, яка є в Україні, щоб обстановку в цих регіонах накрутити до свавілля* (Л. Кучма) / *Widzimy dziś sytuację na południowym wschodzie Ukrainy, że tam poważnie działają struktury rosyjskie razem z piątą kolumną, która jest na Ukrainie, żeby nakreślić swawolę w tych regionach; Я хочу також сказати, що ця фракція, яка, ну, не фракція, а партія обіцяла країну народу, останнє, що вибила з бюджету*

⁵¹² О. Чорна, *op. cit.*, s. 138–139.

⁵¹³ *Ibidem.*

свого прем'єра Азарова, в якого вони були на підтанцюваннях (І. Геращенко) / *Chcę też powiedzieć, że ta frakcja, nie frakcja, a partia obiecała państwo narodowi, **wybiła** ze swojego budżetu premiera, do którego chodzili na imprezy; Інформаційний потік, технології з психокодирування, які нестримно **лються** з екранів телевізорів, вони викликають агресію (А. Шишацький) / *Potok informacyjny, technologie z psychomanipulacji, które niepowstrzymanie **wylewają** się z ekranów telewizorów, wywołują agresję; Я не думаю, що у Президента є бажання **втягувати** країну у вибори (О. Єфремов) / *Nie myślę, żeby prezydent chciał **wciągać** kraj w wybory; Те, що вона створила з економікою, і те, що ми зараз змушені **розхльобувати** – це найжахливіше, що вона зробила для українського народу (М. Азаров) / *To, co zrobiła z gospodarką i to, co musimy teraz **odkręcać** – to najstraszniejsze, co zrobiła dla narodu ukraińskiego (w oryginale został użyty wyraz, który oznacza 'razem zastanawiać i rozwiązać problem, załatwić nieprzyjemną sprawę, dosłownie wupijać wspólnie); Будь-які спроби **вихолостити** зміни, уникнути відповідальності, а, тим більше, зберегти корупційні **лазівки** будуть жорстко каратися – в тому числі, відповідними кадровими рішеннями (В. Янукович) / *Jakiegokolwiek próby zatrzymania zmian, uniknięcia odpowiedzialności, a tym bardziej zachowania **korupcyjnych sztuczek**, będą surowo karane – w tym odpowiednimi decyzjami kadrowymi; Зараз заходити в уряд – це **політичне самогубство**. Але **на вагах** або **доля всієї країни**, або доля кількох політиків (А. Яценюк) / *Wejść teraz do rządu to **polityczne samobójstwo**. Ale na **szalach albo los całego kraju**, albo los kilku polityków; Народ, якому Господь послав у похмурі часи **закріпачення України** такого великого генія, цей народ вже ніколи не має права звернути на обхідні дороги зі шляху національного відродження і Божої заповіді (В. Янукович) / *Naród, którego Bóg zesłał w ponurych czasach **zniewolenia Ukrainy** takiego wielkiego geniusza, ten naród nie ma prawa już nigdy zejść z drogi odrodzenia narodowego i Bożych przykazań;*******

На превеликий жаль, зараз деякі зграї від імені Майдану тероризують людей (В. Литвин) / *Niestety teraz pewne zgraje w imię majdanu terroryzują ludzi.*

W pełni zgadzam się ze stwierdzeniem Ołeny Czarnej, która podkreśla, że semantyka metafory czasownikowej odpowiada cechom szczególnym dyskursu politycznego, gdyż czasownik jednocześnie oznacza czynność i proces, jak też dynamiczne oznaki, związane ze zmianami cech, a właśnie tak dynamiczna i zmienna jest współczesna rzeczywistość polityczna⁵¹⁴.

Charakterystycznym dla dyskursu politycznego jest używanie metafor, które maksymalnie opisują te problemy, które z punktu widzenia polityka są ważne dla wyborcy. Podkreślanie ich, uwydatnienie – to ten cel, który towarzyszy każdemu politykowi, wszak w taki sposób pokazuje, co wyróżnia go spośród kandydatów. Chodzi o użycie takich i podobnych konstrukcji: *Будь-які відділення – це дуже болюча тема* / *Jakiegokolwiek oddzielenie – temat bolesny*; *Люди помиляються, що прийде Росія і дасть якісь блага* (С. Тарута) / *Ludzie myślą się, że Rosja przyjdzie i da jakieś dobra.*

Często temat jest *palący, niepokojący, świeży* itd., natomiast kłamstwo *czyste*: *Ніби забиратимуть частину зарплат і пенсії нібито на потреби Майдану – це чиста брехня* (А. Яценюк) / *Niby będą zabierać część pensji i emetur niby na potrzeby Majdanu – to czyste kłamstwo*; *Хочу наголосити – коли від влади йде мова, що це якийсь бізнес-конфлікт, що це господарські стосунки, то це чиста брехня* (А. Корнацький) / *Chcę zwrócić uwagę – kiedy władza mówi, że to jakiś konflikt biznesowy, że to stosunki gospodarcze, to czyste kłamstwo.*

Takie sformułowania są świadomie często wybierane przez polityków, gdyż ciężko zaprzeczyć tak przekonującemu wyjaśnieniu o nieprawdzie i niezgodności z faktami. Przymiotnik *czysty* zjawia się też w innych wyrażeniach i jest najbardziej

⁵¹⁴ *Ibidem*, s. 141.

lubianym i najczęściej używanym, gdyż jest w takich metaforach, jak *чиста політика, чиста пропаганда, чиста маячня, чиста випадковість, чиста провокація* / *czysta polityka, czysta propaganda, czyste majaki, czysty przypadek, czysta prowokacja*: *Є чиста політика, яка почалася до виборчої кампанії минулого року і зараз триває, щоби перед наступними виборами до ВР залякати народ, зламати мене...* (А. Корнацький) / *Jest czysta polityka, która zaczęła się przed kampanią wyborczą w ubiegłym roku i teraz trwa, żeby przed następnymi wyborami do RN przestraszyć naród, złamać mnie*; *На сьогоднішній день це чиста політика* (П. Розенко) / *Na dzień dzisiejszy to czysta polityka*; *Це чиста маячня / То чисте майякі*.

Rola metafor w dyskursie politycznym jest nadzwyczaj ważna: przede wszystkim chodzi o celne nazwanie znanych i nowych faktów politycznych, zjawisk, zdarzeń, osób z partii, oponentów itd. Opis ich różnorodności wymagać będzie dokładniejszego zbadania, niniejsze badanie jest analizą przede wszystkim jednego z aspektów ukraińskiego dyskursu politycznego, który poświęca pełnię i bogactwo różnorodnych środków, które na niego się składają.

INWEKTYWY

Agresja werbalna cechuje się użyciem inwektyw – ostrych wystąpień przeciw przeciwnikom, oskarżeń pod ich adresem⁵¹⁵. Oskarżenia należą do specyficznej formy dezaprobaty⁵¹⁶, są

⁵¹⁵ *Великий тлумачний словник сучасної української мови...*, s. 494.

⁵¹⁶ M. Sarnowski, *op. cit.*, s. 40.

związane z przekonaniem mówcy (oskarżyciela), że adresat (oskarżony) popełnił coś, co wymaga kary, nagany itd. W ukrainistyce inwektywa jest słabo zbadana. Opisywały ją m.in. Łesia Stawyćka, Jarosław Radewycz-Wynnyckij, Tetiana Zołotarenko. W jurslingwistyce zagadnieniu zostały poświęcone prace m.in. Władimira Żelwisa⁵¹⁷, jednego z najbardziej znanych badaczy inwektywy na materiale rosyjskim. W ukrainistyce jednym z ostatnich i najbardziej treściwych jest badanie Switłany Formanowej, której udało się w sposób systematyczny uporządkować dotychczasowe wyniki oraz przedstawić charakterystykę inwektywy jako językowego gatunku i typu⁵¹⁸, wyjaśnić charakterystyczne osobliwości inwektyw w języku ukraińskim, ustalić i udowodnić, że ma ona funkcję sugestywną⁵¹⁹, jak również przeanalizować przyczyny używania inwektyw przez mówców. Switłana Formanowa proponowała, by wyróżnić inwektywę intelektualną, werbalizacja której realizuje się nie tylko za pomocą leksyki obsceniczej lub przekleństw, a także za pomocą leksyki literackiej⁵²⁰. Badaczka podkreśla, że

„Inwektywa zazwyczaj jest kierowana na człowieka, rysy jego charakteru, wygląd, wady, sferę działalności etc. Wszystko to wykorzystuje się w celu obrażania człowieka, poniżania jego godności z pozycji oceny subiektywnej”⁵²¹.

⁵¹⁷ В. Жельвис, *Поле брани. Сквернословие как социальная проблема*, Москва 1997; *Ibidem*, *Инвективная стратегия как национально-специфическая характеристика* [в:] „Этнопсихоллингвистика”, Москва 1988; *Ibidem*, „Злая лая матерная...”, Сборник статей под ред. В. Жельвиса, Москва, 2005.

⁵¹⁸ С. Форманова, *op. cit.*, с. 71.

⁵¹⁹ *Ibidem*, с. 134–163.

⁵²⁰ С. Форманова, *Интеллектуальна інвектива як аспект образу у мовній свідомості*. Реферат. II Международная научно-практическая Интернет-конференция „Язык и межкультурная коммуникация” (28–29 ноября 2012 г.), http://www.confcontact.com/2012_11_28/7_formanova.htm, [11.05.2015].

⁵²¹ *Ibidem*.

Innymi słowy, inwektywa ma na celu dyskredytację człowieka za pomocą tekstu, który jest do niego skierowany.

Znaczenie ma również kontekst kulturowy oraz normy i obyczaje, które obowiązują na danym obszarze językowym, gdyż teksty, zawierające obraźliwe treści mogą być inaczej odbierane w różnych środowiskach. Np., Michaił Bachtin uważał, że „siła inwektywy wprost proporcjonalna do siły kulturowego zakazu naruszenia obowiązujących norm”⁵²², czyli sama w sobie inwektywa jest naruszeniem norm, zasad, reguł i zachowań, obowiązujących w pewnych realiach kulturowych. Obserwując zachowania polityków nader często zauważa się ignorowanie wspomnianych zasad. Analizując wypowiedzi polityków ukraińskich, udało się ustalić, że pełniąc funkcji, m.in. na sali obrad, wymieniają się oni poniżającymi epitetami, sięgają do otwartej zniewagi, wtedy też zjawisko, określane przez Judith Butler jako ‘walczące słowa’ staje się bardzo jawne, kształtując w ten sposób tzw. język nienawiści⁵²³. Autorka pisze, że „rany zadawane przez język zdają się wynikać nie tylko ze słów, jakimi się do kogoś zwraca, lecz także z samego sposobu – dyspozycji lub obiegowej postawy – które interpeluje i ustanawia określony podmiot”⁵²⁴. Ważne są też następujące rozważania, zwłaszcza z perspektywy badań dyskursywnych:

„Bycie nazwanym za pomocą jakiegoś słowa nie oznacza po prostu, że ma się przez to utrwaloną tożsamość. Człowiek obrzucony raniącym przewiskiem zostaje zlekceważony i poniżony. Ale przewisko wydobywa także inną możliwość: bycie przezwanym otwiera również paradoksalnie pewną możliwość społecznego istnienia, wprowadza w czas i życie języka wykraczające poza stojące za przewiskiem intencje. Zatem raniące wezwanie może wydawać się przygniatające lub paraliżujące adresata, lecz może również wywołać nieoczekiwaną i otwierającą nowe możliwości

⁵²² М. Бachtин, *Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса*, Москва 1990, с. 3.

⁵²³ J. Butler, *Walczące słowa*, Warszawa 2010.

⁵²⁴ *Ibidem*, s. 10.

odpowieź. Jeśli wezwanie jest interpelacją, to zniewaga wystawia się na ryzyko, że powoła do życia w mowie nowy podmiot, który użyje języka przeciw niej. Kiedy wezwanie jest raniące, realizuje ono swą siłę wobec tego, kogo rani”⁵²⁵.

Dlatego wspomniane i inne niewybredne epitety przystają do adresatów – stają się narzędziem w rękach mówcy i jego naśladowców, w wyniku czego często i dość szybko trafiają do społecznego obiegu, realizując tym samym zamierzoną funkcję – nazywania i nadawania typowej, lecz nie zawsze prawdziwej charakterystyki osoby lub społeczności.

O ile, jak pisze Judith Butler, inwektywa niekoniecznie łączy się z osobą i określa jej tożsamość (zgadzam się z tym twierdzeniem z punktu widzenia psychologii poszczególnych osób), to ukształtowaną opinię publiczną nie jest tak łatwo zmienić, a potwierdzić to przypuszczenie można choćby takim wyrażeniem. Пор.: *Одні називають інших: бандюги, корупціонери, зрадники. Ті на них у відповідь: ідіоти, негідники, фашисти. Скажіть, чи можна цим двом угрупованням з такими характеристиками об'єднатися / Jedni nazywają drugich bandytami, zdrajcami, łapówkarzami. A ci im odpowiadają: idioci, niegodziwcy, faszyści. Proszę powiedzieć, czy te dwa ugrupowania, z takimi cechami, mogą się połączyć (L. Krawczuk);* *Оскільки їх в залі немає і були зафіксовані факти, ми вас просимо, сьогодні цілий день ми будемо голосувати, будь ласка, ми вас дуже просимо вирішити питання із самозванцями, з негідниками, з порушниками Конституції, які всупереч того, що ми постійно про це говоримо, наголошуємо і весь світ з нас насміхається вже, далі і далі вперто голосують за своїх колег по фракції (О. Тягнибок) / Nie ma ich na sali, a są odnotowane fakty. Prosimy was o rozwiązanie kwestii samozwańców, niegodziwców, osób łamiących Konstytucję, którzy wbrew temu, co ty tu ciągle mówimy i na co nalegamy.*

⁵²⁵ *Ibidem.*

I cały świat śmieje się już, a oni dalej uparcie głosują za swoich kolegów z frakcji. Zauważmy, że to nie są to pojedyncze przypadki, a na potwierdzenie tego warto prześledzić tytuły artykułów w gazetach i czasopismach poświęconych tej tematyce⁵²⁶.

Następnym charakterystycznym sposobem wpływania na odbiorcę jest użycie nietypowych porównań, które zawierają ukrytą lub jawną inwektywę, np.⁵²⁷: **Нинішнім чиновникам до Європи, як мені – до Марса. Вони перекладають з хворої голови на здорову те, що не в змозі розробити необхідні законопроекти, поставити на голосування, зібрати необхідну кількість голосів у середині провладної більшості (І. Фаріон) / Обеснум урядником так до Європу, як ми на Марса. Z chorego umysłu przenoszą na zdrowy to, że nie są w stanie opracować wszystkich ustaw, poddać pod głosowanie, zebrać koniecznej liczby głosów większości występującej za władzą lub konstrukcji frazeologicznych: Якщо це буря, то це буря у склянці води. Це жодним чином не впливає на десятки мільйонів людей. Це політичний гламур (О. Зарубінський) / Jeśli to burza, to burza w szklance wody. To w żaden sposób nie wpływa na dziesiątki milionów ludzi. To glamour polityczny; У нас, нарешті, намітився конструктивізм у роботі. Опозиція трохи заспокоїлася, вона розуміє, що треба працювати на державу, вони вже й так по вуха у лайні (М. Чечетов) / Nareszcie w pracach widać coś konstruktywnego. Opozycja trochę się uspokoiła, bo**

⁵²⁶ Patrz np., *Партія ідіотів України: зібен, зібен, ай-лю-лю!*, <http://www.pravda.com.ua/articles/2007/08/20/3272298/>; *Захарченко запевняє, що „Регіонали” не головні корупціонери, Янукович про хабарі: Там і не пахло мною*, <http://www.pravda.com.ua/news/2012/02/25/6959467/>, [22.08.2013]; *Регіонали – найбільші „трутні”, комуністи – все приходують від народу, а всі „тушки” – з „Батьківщини”*, <http://express.ua/news/2013/07/11/90172-regionaly-naybilshi-trutni-komunisty-pryhovuyut-narodu-vsi-tushky>, [11.07.2013]; *Азаров вважає, що „негатив” на ТБ роблять зрадники і малодушні*, <http://www.pravda.com.ua/news/2012/09/29/6973702/>, *Добкіна і Кернеса обізвавали зрадниками*, <http://www.pravda.com.ua/news/2011/06/22/6321989/>.

⁵²⁷ Przykłady: <http://ua.for-ua.com/analytics/>

rozumie, że trzeba pracować na państwo, oni już i tak **po uszy w łajnie**; Ми вітаємо такі підходи керівництва Верховної Ради до організації роботи Верховної Ради і радимо не зважати на **замір політичних дошкільнят** (Г. Герман) / Gratulujemy podejścia kierownictwu Rady Najwyższej do organizacji pracy i radzimy nie zwracać uwagi na **hałas politycznych przedszkolaków**.

Takie wypowiedzi sięgają emocjonalnego zenitu i mogą być przedmiotem oddzielnej pracy, gdyż ich różnorodność, motywacja wyboru lub stopień neologizacji wymagają bardziej szczegółowego opisu.

Wykorzystanie inwektyw przez parlamentarzystów jest ukierunkowane na dyskryminację oponenta, ma na celu pokazać własne i jedyne słuszne rozwiązanie problemu. Arsenal podobnych środków jest nadzwyczaj bogaty, nadawcy sięgają do różnorodnych środków obrażania, poniżania, wyśmiewania, znęcania się nad osobą, która myśli inaczej. Siegają do różnych przezwisk, jak ogólnie zrozumiących (złodziej), tak i typowych tylko dla ukraińskiego dyskursu parlamentarnego, jak ‘tuszki’, oligarchowie, a także inwektyw – dotyczących nazw zdarzeń, decyzji, zachowań⁵²⁸. Używają też obraźliwych wykrzykników, które bezpośrednio dotyczą pewnych osób i ich środowisk, partii, typu *hańba, wstyd, zdrada*. Нр.: [...] в результаті підкупів, в результаті шантажу, тиску в парламенті створюється інша більшість [...] Панів Табалових, не має значення по якій політичній силі вони пройшли, але вони **зрадили ту політичну силу**, вони **зрадили виборців**, які за них голосували і найголовніше – вони не складали в цьому залі присягу. Вони, **як щурі**, поза межами залу підписали десь там туалетний папір якийсь, які сьогодні називається ‘присяга’. Не порівнюйте нас із цими **зрадниками**. (О. Ляшко) / [...] wskutek **przekupstw**,

⁵²⁸ Szczegółowo o zjawisku: S. Romaniuk, *Свої-інші-чужі в українському медіа-дискурсі. Висвітлення проблеми зрадників і ‘тушок’ [w:] „Slavia Orientalis”, Rocznik XIV, nr 1, Warszawa 2015, s. 125–139.*

wskutek **szantażu, nacisków**, w parlamencie powstaje inna większość [...] Dla panów Tabałowych nie ma znaczenia, z jaką siłą przyszli, ale **zdradzili tę siłę, zdradzili** wyborców, którzy na nich głosowali. Oni, jak **szczury**, poza salą podpisali papier toaletowy, który dziś nazywa się przysięgą. Nie porównujcie nas z tymi **zdrajcami**.

Warto zatem wiedzieć, jak ludzie potrafią za pomocą języka wyrazić siebie, swoje myśli, oraz zastanowić się nad tym, jak język, jego wymiar pełny czy częściowy, może „odkryć” osobę, przedstawiając ją w niekorzystnym świetle. Najczęściej udaje się to wtedy, kiedy mówiący nie kontroluje własnych wypowiedzi albo wręcz przeciwnie – kiedy całkowicie świadomie używa różnych „werbalnych środków pomocniczych”. Arsenal ich jest bardzo bogaty, m.in., zawołowane lub przewrotne sposoby obmowy lub obrażania, stereotypowe kwalifikacje konkretnych wypowiedzi i czynów, dezinterpretacja i nadinterpretacja, ironia, insynuacja, aluzja, docinki, dowcipy, zniewaga, kłamstwo, prowokacja. Te wyszczególnione przez Mirosława Karwata sposoby, zdaniem autora zaliczane są do działań dyskredytacyjnych, tzn. takich, które są formą

„[...] dezawuowania słów, czynów i dzieł danego człowieka za względu na jego osobistą przeszłość, drogę życiową, to podważanie jego wiarygodności przez pryzmat epizodów i eksperymentów o szczególnym posmaku lub przez pryzmat zakłamanego życiorysu”⁵²⁹.

Do tego dodajmy jeszcze takie formy prowadzenia rozmowy, jak: „pyskówka”, kłótnia, sprzeczka, spieranie się, awantura.

Michał Sarnowski, szczegółowo analizując formy wyrażenia dezaprobaty dla czyichś uczynków i wypowiedzi, i skupia się głównie na jednej z nich – kłótni i wymienia między innymi

⁵²⁹ M. Karwat, *O złośliwej dyskredytacji. Manipulowanie wizerunkiem przeciwnika*, Warszawa 2006, s. 126–128, 204.

następujące akty mowy⁵³⁰: wyrzut, wymówka, oskarżenie, obraza, ubliżenie, zniewaga, obelga.

Indywidualna interpretacja wiedzy, wyrażenie własnych opinii na temat rozmówcy, chęć spowodowania zmian w jego postrzeganiu dotychczasowych informacji, uwyrażnienie własnych sądów (w tym przypadku negatywnych), emocjonalne wyrażenie własnego zdania oraz próba oddziaływania na adresata – to są przesłanki przekształcenia rozmowy w akty mowy, znajdujące się w przestrzeni komunikacji negatywnej (termin Sarnowskiego). Uczony podkreśla, że

[...] wprowadzenie do dialogu aktu obrazy musi być potraktowane jako przejaw odejścia podmiotu pragmatycznego od powszechnego stereotypu zachowania językowego. Za odejściem takim stoi wybór inwektywnej strategii zachowania. Zastosowanie takiej strategii pociąga za sobą naruszanie kompleksu obowiązujących w społeczeństwie zakazów i norm: 1) norm grzeczności – dokonywana jest agresja słowna, w wyniku której następuje poniżenie rozmówcy; ma miejsce brutalizacja dyskursu; 2) norm estetycznych – w przypadku tzw. obscenów i innych wyrazów wulgarnych przekraczana jest granica dobrego smaku; 3) norm etykietalnych – naruszony zostaje wymóg szacunku w stosunku do partnera; 4) norm społecznych – obraza jest wykroczeniem przeciwko normom społecznym i może być traktowana jako wykroczenie (przestępstwo) podlegające kodeksowi prawnemu⁵³¹.

Switłana Formanowa proponuje rozróżnić podstawę semantyczną i formuły gramatyczne służące oddtworzeniu procesu zniewagi i pisze o świadomym procesie przekształcenia neutralnych leksemów w obraźliwe. Jest on właściwy nie tylko językowi ukraińskiemu, gdyż wszystko zależy od interakcji komunikatywnej.

⁵³⁰ M. Sarnowski, *Przestrzeń komunikacji negatywnej w języku polskim i rosyjskim. Klótnia jako specyficzna sytuacja komunikacji werbalnej*, Wrocław 1999, s. 38–46.

⁵³¹ *Ibidem*, s. 46–47.

Takie konstrukcje są używane w celu obrażenia słuchacza; często są związane ze światem zwierzęcym, czynnościami seksualnymi, czy działalnością w jakiegokolwiek innej sferze (okrucieństwo, lenistwo, podłość itd.), która jest postrzegana przez słuchacza jako negatywna; albo używane są w pewnych konstrukcjach syntaktycznych, które zawierają formułę obrazy⁵³².

Wspominając o wypowiedziach spontanicznych lub zaplanowanych, warto podkreślić, że przygotowanie bądź nieprzygotowanie wypowiedzi ma wpływ na używanie konstrukcji językowych: improwizacja często powoduje niekontrolowany słowotok, częściowe przygotowanie pozwala unikać takich „wpadek”, jest ono bowiem przemyślane, nie pojawiają się one w końcu w trzecim rodzaju wypowiedzi w całości przygotowanych, starannie poprawionych, doprecyzowanych przez specjalistów od PR, pracowników biura prasowego albo samego autora.

Stanisław Dubisz również określa takie cechy języka polskiej polityki, jak deformowanie znaczeń, pustosłowie, ogólnikowość, kicz stylistyczny⁵³³, które z kolei inna badaczka, Agnieszka Kampka, nazywa uchybieniami i niezręcznościami i cytuje H. Ranka, który charakteryzuje język polityki jako „pełen wyzwisk, kluczenia, kręactwa, bredni, wielosłowia, wieloznaczności, tematów zastępczych, kłamstw, oszustw, półprawd i wypowiedzi wyrwanych z kontekstu”⁵³⁴.

Na arenie politycznej Ukrainy dominuje jednak styl agresywny i propagandowy, czasami dezinformacyjny. W wypowiedzi *Це не прокурори, а каральна група, яку найняли розправлятися з опозицією / To nie są prokuratorzy, to są szwadrony śmierci, które wynajęli, żeby zrobić porządek z opozycją*⁵³⁵ zostały użyte bardzo mocne słowa, które kojarzą się z faszystami, najemcami, terrorystami. Przez takie porówna-

⁵³² С. Форманова, *Інтелектуальна інвектива...*

⁵³³ S. Dubisz, *Język i polityka. Szkice z historii stylu retorycznego*, Warszawa 1992, s. 157.

⁵³⁴ H. Rank, *The Pep Talk: How to Analyze Political Language*, The Counter-Propaganda Press, 1984, cyt. za: A. Kamka, *op. cit.*, s. 24.

⁵³⁵ *Ibidem*.

nie adresaci mają czuć się poniżeni, a osoby postronne wiedzą, że omawiane zagadnienia są sprzeczne z prawem, zagrażają ich wolności. W świadomości zwykłych ludzi takie słowa też mają swoje odbicie, wpływają na ich zachowania, prowokując przejawy niezgody z działaniami władz, wspieranie nadawcy komunikatu albo przyłączanie się do „grupy wsparcia”, co w konsekwencji może prowadzić do tego, że osoby, które doznały wpływu języka nienawiści, same zaczynają stosować tego rodzaju środki oddziaływania na innych:

„Komentatorzy życia publicznego krytykują nie tylko retorykę, którą posługują się elity symboliczne. Część komentarzy o charakterze metadyskursywnym dotyczy także samych środków leksykalnych stosowanych przez twórców dyskursu. Istotnym elementem dyskursu „wywierania wrażenia” jest język, dobór słów. Obok sposobów argumentacji jest on głównym narzędziem przekazywania komunikatu. Zmiana celu komunikatu z informacyjnego na impresyjny wymaga bardziej ostrego języka, który uwydatnia dychotomiczny, czarno-biały podział politycznego świata na tych, którzy są z „nami” oraz tych, którzy są przeciwko „nam”. Język jest narzędziem pozwalającym opisać ów dwuwymiarowy świat oraz nazwać wrogów tak, aby sprawiali wrażenie realnego zagrożenia”.⁵³⁶

Wykorzystanie niewybrednych synonimów, nowych obraźliwych określeń wrogów Irena Kamińska-Szmaj określa jako zenit agresji językowej⁵³⁷. Na przykład wypowiedź: *Миї суддя – мавпа з гранатою на сукку з пилкою в руках. Привіт Дарвіну / Mój sędzia jest małpą z granatem na gałęzi z piłą w ręku. Pozdrowienia dla Darwina*⁵³⁸ jest przykładem neoinwektywy, która oprócz nacechowania negatywnego, skłania

⁵³⁶ M. Nowicka, *Dyskurs o dyskursie, czyli o mowie wrogości* [w:] *To oni są wszystkiemu winni...*, s. 125.

⁵³⁷ I. Kamińska-Szmaj, *op. cit.*, s. 30.

⁵³⁸ <http://ua.for-ua.com/analytics/2011/08/01/080055.html>, 08.08.2011.

ku temu, żeby się nad nią zastanowić dłużej, ponieważ mieści kilka składników służących wyrażeniu własnych poglądów. To nie jest utarta frazeologia, lecz nowo stworzona struktura nominalna, która ma przedstawić trudne do akceptacji i zrozumienia zjawisko, jego skomplikowaną naturę, jest również ostrym orężem przeciwko adresatowi. Tak jaskrawa forma wypowiedzi powoduje odpowiednie reakcje u odbiorców – śmiech i akceptację u tych, którzy wspierają autora komunikatu, a po drugiej stronie – gorące oburzenie, negatywne emocje i w konsekwencji kontratak. Np. *Якщо суспільство не дасть цим **виродкам** відсічі, то тоді складно собі уявити, що українці матимуть перспективу. Такі депутати, як Калесніченко, всі ті 148 негідників мають сидіти за ґратами*⁵³⁹ / *Jeśli społeczeństwo nie oprze się tym **wyrodkom**, to trudno sobie wyobrazić sobie, że Ukraińcy będą mieć perspektywę. Tacy deputowani jak Kaliesniczenko, wszystkich tych 148 niegodziwców ma siedzieć za kratami*, bądź też przykład tej samej autorki: *Завили **комуністичні виродки, кримінальні регіонали** і ще якийсь **завербований послід**. Бо як ще назвати тіла, що при вході до місця презентації стояли з плакатами „Нет фашизму”, „Наша родина – СССР”, „Здесь русский дух, тут Русью пахнет”. Пахло, звісно, що алкоголем. „Родіна – **уродіна**” в страшному минулому, сповненому терором, голодомором, репресіями – і просто совковою безпросвітною **брехнею, тупістю і бандитизмом**. Хочете знайти цю ‘родіну’ – квиток до Росії, та й повсьому”* / *Zawuły **wyrodky komunistyczne, przestępcy z Partii Regionów** i jeszcze jakiś **zwerbowany poślad**. Bo jak nazwać tych, którzy przy weździe do miasta stali z plakataми „Нет фашизму”, „Наша родина – СССР”, „Здесь русский*

⁵³⁹ <http://www.pravda.com.ua/news/2013/07/15/6994263/>, 15.07.2013, wniosek Iryny Farion do kierownika Służby Bezpieczeństwa Ukrainy oraz przewodniczącego Komisji ds. regulaminu, etyki poselskiej i zabezpieczenia działalności Rady Najwyższej ws. zgłoszenia 148 deputowanych RN do Sejmu RP z prośbą o uznanie tragedii wołyńskiej za ludobójstwo narodu (ludności) polskiego.

дух, тут Русью пахне”. Oczywiście śmierdziało alkoholem. Родина – „**уродина**” w strasznej przeszłości, pełnej terroru, głodu i represji, napelniona po prostu sowieckim **kłamstwem, tępotą i bandytyzmem**. Chcicie znaleźć tę „ojczyznę” – bilet do Rosji i po sprawie”. W przytoczonym wyżej występuje gra słów rodzina – urodina, w której drugi wyraz oznacza coś lub kogoś bardzo brzydkiego, straszego, obrzydliwego; są to też słowa piosenki rosyjskiego zespołu DDT o kraju, który jest koszmarny, ale swój, nie obcy.

Dalej cytaty przedstawiają takie inwektywy, za pomocą których w sposób bezpośredni obraża się przeciwnika, np.: *При цьому вона зазначила, що її не дивує і не засмучує „цей фарс від осатанілих донецьких маргіналів під залогом презентації”. Це природна реакція гадзину на світло свободи у всіх сенсах цього слова / Przy tym zaznaczam, że to nie dziwi i nie martwi. Ta farsa diabelskich donieckich ludzi z marginesu pod salą wystąpień. To naturalna reakcja gadziny na światło wolności we wszystkich sensach tego słowa; Коли продерлася без жодної охорони до своїх однодумців під крик „Слава Україні”, подумала: „Таки прогрес. Бо 1933 року ці комуністичні виродки знищили чи фізично, чи морально, чи репресіями, чи смертю всіх мовознавців, які творили перший соборний український правопис 1929 року. А я сьогодні, 25 червня 2013 року, презентую книжку про терор, влаштований нашій мові і про безсмертя тих мовознавців і Стуса...” / Kiedy przedarłam się bez żadnej ochrony do swoich współdziałaczy przy krzyku „Sława Ukrainie”, pomyślałam: jest postęp. Bo w 1933 roku wyrodki komunistyczne zniszczyły czy fizycznie, czy moralnie, czy przez represje, czy zabijając wszystkich językoznawców, którzy tworzyli pierwszy wspólny prawopis ukraiński z 1929 r. A dziś, 25 czerwca 2013 r., prezentują książkę o terrorze wobec naszego języka i o nieśmiertelności tych językoznawców i Stusa...; Мова вижила, нарощує м’язи і, всупереч усьому, просториться всією країною. А виродки як символ рабства і зла нехай бадьористо виповзають зі своїх нір, аби ми*

побачили всю їхню **жалогідність**. Направду, це викликає співчуття і будить невтоленне бажання **вогнем правди назавше їх випалити**⁵⁴⁰ / *Język przetrwał, rosną tu mięśnie i wbrew wszystkiemu, rozprzestrzenia się po całym kraju. A wyrodki jako symbol niewolnictwa i zła niech żwawo wypelzają ze swoich nor, żebyśmy zobaczyli całą ich żałośność. Naprawdę, to wywołuje współczucie i budzi nieposkromione pragnienie **na zawsze wypalić je ogniem prawdy**.*

Hiperbolizacja jest jednym z możliwych chwytów retoryki, natomiast w cytowanych niżej przykładach jest świadectwem brutalnej agresji: *Я вам більше скажу: він гірше, ніж фашист* / *Powiem Państwu więcej: on jest gorszy od faszysty*; *Маріонетка Кіреєв виконав заздальгідь сплановану провокацію і відсторонив від участі у справі Сергія Власенка. [...] Насправді те, що відбувається зараз, це поминки за правосуддям в Україні. / Marionetka Kirejew dokonał wcześniej zaplanowanej prowokacji i odsunął od udziału w procesie Serhija Własenka. [...] De facto to, co się teraz dzieje, to jest **stypa po systemie sądownictwa na Ukrainie***⁵⁴¹.

W wypowiedzi *Я знаю, що прем'єр, як то кажуть, він і так працюватиме. Беріть на себе відповідальність, не перекладайте її на прем'єр-міністра і не показуйте пальцем. Зрозуміло це чи ні?* / *Ja wiem, że premier, jak to się mówi, on tak będzie pracował. Weźcie na siebie odpowiedzialność, nie przekładajcie jej na premiera i nie wskazujcie palcem. Czy to jest jasne, czy nie?*⁵⁴² oprócz potocznego stylu, użytego przez nadawcę, bardzo charakterystyczną jest składnia – nie do końca zrozumiały sens pierwszego zdania wynika z nieumiejętnego formułowania myśli oraz, moim zdaniem, z ujawnionego w wypowiedzi oburzenia, które właśnie przeszkodziło w wybudowaniu poprawnego komunikatu. Natomiast użycie formy trybu rozkazującego – *weźcie na siebie odpowiedzialność*,

⁵⁴⁰ <http://www.pravda.com.ua/news/2013/06/30/6993224/>, 30.06.2013.

⁵⁴¹ <http://ua.for-ua.com/analytics/2011/07/22/152019.html>, 08.08.2011.

⁵⁴² <http://ua.for-ua.com/analytics/2011/04/08/142034.html>, 19.07.2012.

nie przekładajcie jej na premiera, nie wskazujcie palcem – albo retorycznego pytania *czy to jest jasne, czy nie?* świadczy o próbie werbalnego ponizenia współrozmówcy oraz ustawienia między nimi wyraźnej i wręcz niebezpiecznej granicy; tu także została ukryta groźba.

Irena Kamińska-Szmaj podkreśla, że „[...] utożsamienie człowieka ze zwierzęciem służy nie tylko degradacji, lecz także wykluczeniu ze świata istot rozumnych i umieszczeniu go w świecie istot drapieżnych, bezwzględnych, którym przypisuje się najgorsze cechy i instynkty utrwalone w stereotypowym obrazie, wynikającym z antropocentrycznej postawy ludzi”⁵⁴³. Takie przykłady też są liczne w wypowiedziach polityków: *На жаль, Янукович прийшов з ментальністю неандертальця – саме так він сьогодні бачить, як конкурувати у політиці / Niestety Janukowycz przyszedł z mentalnością neandertalczyka – właśnie tak on dzisiaj rozumie, jak konkurować w polityce; У казці Корнія Чуковського крокодил гасив сине море. А „наші” алігатори Чорне море сьогодні вкрали / W bajce Kornija Czukowskoho krokodyl gasił niebieskie morze. A „nasi” aligatorzy Morze Czarne dzisiaj ukradli⁵⁴⁴ (tu chodzi o podpisanie Ustawy, wg której flota Federacji Rosyjskiej może nadal stacjonować na Morzu Czarnym).*

Switłana Formanowa uważa, że takie przykłady stanowią odrębny kompleks inwektyw, do którego należą zestawiane / przeciwstawiane obelgi w formie zoonimów i ludzi związanych z polityką. Badaczka podaje takie przykłady: *ślimaki społeczne, analfabeci, robaki* i uważa, że taki sposób nazwania kształtuje świadomość polityczną. Jednak czasem inwektywy stwarzają i negatywne określenia nieswoiste, a ostatnio stało się modnym sięganie po nie, zwłaszcza na określenie działaczy politycznych: *рудий пацюк* (Kучма) / *руды szczur* (o prezydencie Kuczmie), *хам* (Янукович) / *cham* (o Janukowyczu, tu też chodzi o ksywę, która podobno była stosowana podczas

⁵⁴³ I. Kamińska-Szmaj, *op. cit.*, s. 64.

⁵⁴⁴ <http://ua.for-ua.com/analytics/2011/04/15/142223.html>, 30.12.2011.

uwięzienia), *яничару-губернатору* / *janyczary-gubernatorzy*, *яничару-меру* (od nazwiska Janukowycz, odwołanie się do wojsk tureckich; chodzi o osoby, bezwzględnie podporządkowane prezydentowi i wykonujące jego polecenia w obwodach, miastach); *кучманоїди* / *kuczmanoïdy* (od Kuczma w połączeniu z wyrazem *humanoid*); *донецький проффесор* / *doniecki profesor*; *кризовий менеджер української політики* / *kryzysowy menedżer polityki państwowej*, *президентська тінь* / *cień prezydenta*, *мільярдер-скоробогатько* (miliarder, który szybko się wzbogacił), *кримський шовініст-міністр* / *krymski szowinista-minister*; *головний сантехнік країни* / *główny hydraulik kraju*; *клони-кандидати* / *kandydaci-klony*; *медведчуки*, *білокони*, *рафальські*, *піховшеки* / *miedwiedzuki*, *biłokopowie*, *rafalscy*, *pichowsekowi* (odwołanie się do nazwisk osób, powiązanych z ekipa rządząca, na różne sposoby wspierających i podtrzymujących prezydenta, partię, rząd) i in.⁵⁴⁵

Oprócz pogardliwego, znieważającego słownictwa, szeroko stosowana jest ironia, która wraz z drwiną, sarkazmem i szyderstwem należy do częstych zabiegów stylistycznych⁵⁴⁶, na przykład: *Януковича після приїзду із Брунею треба запитати, яка там столиця? Ставлю iPad, що з першого разу не вимовить* – Бандар-Сері-Бегаван / *Po przyjeździe z Brunei Janukowycza trzeba zapytać, jakie miasto jest stolicą państwa? Stawiam iPada, że za pierwszym razem nie powie*⁵⁴⁷.

W przytoczonym niżej zdaniu, oprócz jaskrawej agresji mówcy, widoczny jest również element zastraszania poprzez użycie żargonizmów z zakresu sądownictwa: *Будуть вилітати, як пробки із пляшки! І ніякий партквиток не допоможе! Мало того, я своїх попередив одно партійців: мало того, що не допоможемо, ще посприємо, щоб отримав по повній програмі! / Będą wylatywać jak korki z butelki! І żadна легітимація партійна не pomoże! Jeszcze więcej,*

⁵⁴⁵ Пор.: С. Форманова, *op. cit.*, s. 89, 159, 167.

⁵⁴⁶ І. Каміńska-Szmaj, *op. cit.*, s. 53.

⁵⁴⁷ <http://ua.for-ua.com/analytics/2011/04/01/142247.html>, 19.07.2012.

ja uprzedziłem kolegów z partii: nie dość że nie pomożemy, to jeszcze **wspomożemy, żeby otrzymał maksymalnie**⁵⁴⁸!. Charakterystyczne jest także użycie frazeologizmu *вилитаму, як пробки із пляшки*, jest to bowiem bardzo negatywnie na-cechowany zwrot, który ujawnia na wstępie intencje autora. W takiej postaci, przez maksymalne wykorzystanie werbalnych środków agresji, cała wypowiedź odzwierciedla stosunek mówcy do adresata – negatywny, agresywny, poniżający, np.: **Поведінка Тимошенко і її прихильників на суді така ж далека від справжньої демократії, як Мауглі від представника стародавнього дворянського роду / Zachowanie Tymoszenko oraz jej zwolenników na sali sądowej tak samo różni się od prawdziwej demokracji, jak Mowgli od przedstawiciela dawnego rodu dworzan**⁵⁴⁹; *Він був п'яний як чин*⁵⁵⁰. *Не просто випивший, а як кажуть „до поросячого вереску” і ледве тримався на ногах / Он був pijany jak śwинia. Nie po prostu pijany, а jak to się mówi „do świńskiego wrzasku” i ledwo trzymał się na nogach*⁵⁵¹.

Kontekst, w którym odbywają się zazwyczaj spotkania polityków (poza prywatnymi), całkowicie wyklucza możliwość używania nieoficjalnego wariantu języka, który jest dopuszczalny tylko podczas komunikacji prywatnej, ponieważ „przyjmuje się, że stopień oficjalności kontaktu jest najważniejszym czynnikiem przesądającym o charakterze zachowań językowych rozmówców”⁵⁵².

Podsumowując, zdaniem Switłany Formanowej, inwektywy są tą kategorią lingwistyczną, do której pewną sferę leksemów można zaliczyć umownie. Jednak nie wyklucza możliwości przeprowadzenia pewnego podziału inwektyw na wyłączne zniewagi czy słowa obraźliwe; słowa, które poza kontekstem pod względem siły wpływania na czytelnika są słabsze od zniewag, czyli mają

⁵⁴⁸ Maksymalnie długi termin. W powiedzeniu „дати по повній” chodzi o maksymalny termin wyroku karnego (przebywania w więzieniu).

⁵⁴⁹ <http://ua.for-ua.com/analytics/2011/07/01/144547.html>, 08.08.2011.

⁵⁵⁰ Ukraińskie powiedzenie, opis oznacza kogoś bardzo pijanego.

⁵⁵¹ <http://www.pravda.com.ua/news/2011/08/14/6490020/>, 15.08.2011.

⁵⁵² M. Sarnowski, *op. cit.*, s. 17.

po prostu zabarwienie obraźliwe, i leksemy, które w pewnych warunkach otrzymują znaczenie zniewagi – obrazy⁵⁵³.

Użycie inwektywy może być postrzegane jako konieczność rozładowania emocji, gdyż inwektywy dzięki szczególnej pozycji w języku dają silny rezonans, pełniąc tym samym funkcję ekspresywną, sugestywną i inwektywną. Zniewaga jest ukierunkowana i ma cechy formy emocyjno-oceniających i imperatywnych, jest ona związana z poziomem semantyczno-pragmatycznym świadomości językowej, określonym przez jej złożony charakter. Zniewaga tworzy konflikt w sytuacji komunikacyjnej, który wynika z treści intencjonalnej, specyfiki semantyko-pragmatycznej środków reprezentacji. W akcie mowy podczas zniewagi nadawca określa się jako lider komunikacji, co wynika z prawa społecznego i osobistego do interakcji konfliktowej.

⁵⁵³ С. Форманова, *Инвективи в українській...*, с. 18.

UWAGI KOŃCOWE

Podsumowując rozważania zawarte m.in. w pierwszej części niniejszego opracowania, stwierdzić należy, że aktualny stan badań dotyczących ukraińskiego dyskursu politycznego wyraźnie wskazuje na możliwości i perspektywy analizy tego typu, m.in. z zastosowaniem podejścia lingwistycznego czy z wykorzystaniem analizy dyskursu, nie odrzucając innych – analizy retorycznej, kognitywnej, analizy kontekstu (content analysis) etc. Pamiętać należy, że analiza złożonych zjawisk językowych funkcjonujących w tej przestrzeni społecznej nie może powstawać w oderwaniu od warunków społecznych, w których są one realizowane, czyli powinna obejmować „okoliczności, uczestników, normy i wartości, struktury instytucjonalne i organizacyjne”⁵⁵⁴, innymi słowy „dyskurs powinien być studiowany jako konstytutywna część kontekstów lokalnych i globalnych, społecznych i kulturowych”⁵⁵⁵. Jest to jednak, co także podkreśla Tean van Dijk, niezmiernie trudne do zrealizowania i stanowi wyzwanie dla badaczy.

Z drugiej strony dyskurs powinien być badany jako forma działania społecznego jego uczestników w kontekstach społeczno-kulturowych⁵⁵⁶, które niejako nakładają na nich pewny przyjęty w określonej wspólnocie wzorzec, i odwrotnie – uczestnicy sami tworzą taki wzorzec, tym samym potwierdzając lub kwestionując struktury i instytucje społeczne i polityczne⁵⁵⁷.

Dokonując analizy dyskursu z perspektywy tworzenia wypo-
wiedzi, należy wyraźnie określić potrzebę badań interakcji w rozmowach nieformalnych, nie wykluczając przy tym komunikacji oficjalnej. Konieczne jest uwzględnienie i jednego, i drugiego typu analizy: tekstów pisanych oficjalnych jako podstawowej formy

⁵⁵⁴ T.A. van Dijk, *Badania nad dyskursem...*, s. 42.

⁵⁵⁵ *Ibidem.*

⁵⁵⁶ *Ibidem.*

⁵⁵⁷ *Ibidem.*

oraz potocznych codziennych rozmów jako ich kontynuacji⁵⁵⁸. Skupiłam się w pracy na przykładach nieformalnych, nie badając tekstów formalnych, ponieważ te pierwsze w badanym okresie były szczególnie ciekawe i świadczyły o jego wyjątkowości. Co jednak wcale nie znaczy, że nie warto analizować tekstów oficjalnych z lat 2010–2014. Zawierają one mnóstwo przykładów tego czy innego sposobu przedstawiania informacji (wspomnę chociażby o zmiennych informacjach nt. podpisania porozumienia w Wilnie w listopadzie 2013 r., które miało być pierwszym krokiem do wejścia Ukrainy do Unii Europejskiej, a co za tym idzie – różnych pod względem przedstawienia argumentów ‘za’ i ‘przeciw’, manipulacji opinią społeczną na ten temat etc.). Wystąpienia oficjalne prezydenta czy zwłaszcza premiera Mykoły Azarowa (np. exposé, mowa inauguracyjna) również mają niemałą ‘zasobność’ badawczą, jednak nie pojawiły się w tej pracy, ograniczyłam się do wypowiedzi bezpośrednich, który zawierały całe mnóstwo jednostek jako elementów całości pozwalających na przedstawienie tego wyjątkowego sposobu uprawiania polityki na Ukrainie za rządów Janukowycza.

Przedstawiłam w tej monografii osobliwe cechy dyskursu politycznego, charakterystyczne dla tego dyskursu na gruncie ukraińskim i typowe dla rozwijających się demokracji, w ale których wypowiedzi polityczne bardzo powoli ewoluują w stronę umiarkowanej retoryki, dialogu z zachowaniem dobrych manier, ale i doprowadzeniem zamiarów do skutku. Niestety obserwowany ogólnie dyskurs ukraiński może na tym etapie stać się raczej obiektem badań w zakresie nieumiejętnych praktyk językowych niż analizy dyskursu *a priori*. Nie uważam jednak, że taki opis nie ma znaczenia dla twórców opisanego dyskursu. Do zadań współczesnej analizy dyskursu należy nie tylko wskazanie błędów, ale również ewentualnych rozwiązań, gdyż wiadomo, że treści krytykowane powinny być co najmniej przemyślane, a w perspektywie – po wnikliwej i wszechstronnej analizie – uświadomione, podane w wątpliwość, co ma na celu doprowadzenie do istotnych

⁵⁵⁸ Por.: *Ibidem*.

zmian w społeczeństwie, przede wszystkim w sposobie komunikacji międzyludzkiej, wyborze słów, tworzeniu neologizmów, użyciu eufemizmów, metafor, prognozowaniu intencji mówcy, zwłaszcza w płaszczyźnie obywatel – władza.

Wiadomo, że struktura języka, dyskursu, jak i przebieg komunikacji odpowiadają pewnym regułom. W takim pojmowaniu Tean van Dijka idzie jeszcze dalej, bo uważa, że „teksty i wypowiedzi są rozpatrywane jako manifestacje lub realizacje tych podzielanych społecznie reguł gramatycznych, tekstowych, komunikacyjnych czy interakcyjnych”⁵⁵⁹. Zgodnie z takim podejściem analiza funkcjonowania języka powinna dotyczyć tego, jak wspomniane reguły „mogą być naruszane, ignorowane lub zmieniane, a także jakie są dyskursywne albo kontekstualne funkcje takich ewidentnych zakłóceń”⁵⁶⁰. To ostatnie twierdzenie miało ogromny wpływ na dobór materiału do analizy dyskursu politycznego wybranego okresu, bowiem jeśli chodzi o naruszanie zasad, w tym także zasad dotyczących konstruowania wypowiedzi, jak i niestosowania niewybrednych sformułowań, to jest to okres wyjątkowo reprezentacyjny.

Analizowany w pracy odcinek czasowy wyraźnie wskazuje na to, że zdolności komunikacyjne ukraińskich polityków, zwłaszcza prowadzenie sporów oraz stosowanie strategii perswazyjnych, manipulacyjnych, a także oddziaływanie za ich pomocą na odbiorcę i tworzenie ustalonego schematu dyskursywnego, wymagają oceny merytorycznej. Badanie wspólnot językowych, które formułują np. teksty manipulacyjne czy perswazyjne, ma znaczenie dla tych grup społecznych, których takie działania dotyczą bezpośrednio czy pośrednio. Rozumienie wpływów konkretnej grupy społecznej na inną pozwoli uświadomić i przeciwstawić się takiemu działaniu, ma zatem wartość nie tylko teoretyczną, ale i praktyczną.

⁵⁵⁹ *Ibidem.*

⁵⁶⁰ *Ibidem.*

Analizowany w pracy okres to czas, kiedy następowały zmiany w pojmowaniu sposobu i stylu prowadzenia polityki, co miało wpływ na ogólne postrzeganie kultury politycznej, w tym też kultury językowej. Cytaty przytaczane w tej pracy należą do polityków z różnych ugrupowań, ale niezależnie od przynależności do opcji politycznej, język większości polityków w latach 2010–2014 cechowało nadużywanie środków agresji i manipulacji, co wynikało przede wszystkim ze stylu sprawowania władzy w kraju w ogóle. Prezydent, który nie stronił od niewybrednych sformułowań, zaskakiwał nieporadnością językową, często przejawiał swoją niewiedzę i niezajomość realiów czy faktów, stosował słownictwo z żargonu, w tym także więziennego, nie był odosobnionym jedynym przykładem. Taki styl wypowiedzania się rzutował na innych, zwłaszcza tych, którzy należeli do partii, z której wywodził się Wiktor Janukowycz. Szczególnie zauważalny stał się język pewnej grupy, powstałej wokół jednego – kilku polityków, którzy mówili według wzoru głównego gracza: dookoła osoby z doświadczeniem przestępczym skupili się politycy bez podobnego doświadczenia, jednak oni w pewnym stopniu stosowali ten sposób wyrażania się i wykorzystywali w swoich wystąpieniach m.in. żargon przestępczy.

Zaznaczyć muszę, że jego przeciwnicy, politycy z innych ugrupowań opozycyjnych (jak np. Julia Tymoszenko, Oleh Laszko czy Oleh Tiahnybok), mimo że mieli zupełnie inny życiorys i poglądy na politykę, stosowali podobną retorykę. W wyniku takich praktyk cechą charakterystyczną dyskursu politycznego w okresie od początków sprawowania władzy przez prezydenta Janukowycza do zakończenia jego kadencji w wyniku Rewolucji godności stała się rozbieżność pomiędzy używanym przez polityków stylem a wymaganą kulturą języka oficjalnego; jego 'wyjątkowością' stały się formułowania, które ujawniły przede wszystkim nieporadność językową i nieumiejętność retoryczną. Doszłam do wniosku, że właśnie to najsilniej określa język polityki wybranego przekroju czasowego na Ukrainie. W tym okresie wypowiedzi polityczne wyróżniały się stosowaniem zamierzonych strategii komunikacyjnych, które miały na celu poniżenie przeciwnika, przekonanie

do swoich racji w sposób emocjonalny, czasem arogancki czy chamski, tym samym ich autorzy absolutnie nie stosowali obowiązujących zasad retoryki czy dobrego tonu.

Jak wiadomo, ogólny poziom wykształcenia użytkowników języka ma ogromne znaczenie podczas formułowania wypowiedzi w języku oficjalnym, a ich język codzienny w większym stopniu ‘zdradza’ stopień opanowania języka w ogóle, szczególnie zaś sztuki retoryki. Status społeczny mówiącego, jego zainteresowania, środowisko, w którym najczęściej przebywa – wszystko to są czynniki nieodmiennie i bezpośrednio wpływające na językowy obraz osobowości. Odzwierciedlenie tego powstaje w języku odrębnej jednostki, a później grupy, która powstała dookoła niej i reprezentuje właśnie taką, a nie inną kulturę języka.

Typowość zachowań językowych badanego okresu polegała na zbyt agresywnym stosowaniu leksyki – z łatwością określano kogoś mianem *zdrajcy*, *tuszki*, *złodzieja*, w ogóle odrzucono styl parlamentarny (w znaczeniu stosowania wypowiedzi grzecznych i stosownych do miejsca i otoczenia) jako taki. Użycie leksyki ze stylu niskiego w języku polityków dodatkowo wzmacnia ekspresję; napięcia na sali obrad sięgały zenitu. Słownictwo wartościujące zawiera różnorodne epitety i metafory, sporadycznie pojawiają się w nim przekleństwa, natomiast często stosowane są wykrzykniki, takie jak *ганьба* / *hańba*, *зеть* / *precz*, *сором* / *wstyd* itp. Większość leksemów powtarza się często, zwłaszcza takie, jak: *тушка* / *tuszka*, *зрадник* / *zdrajca*, *негідник* / *niegodziwiec*. Pośród leksemów są takie, których funkcja oceniająca wynika wyłącznie z kontekstu, czasem nawet szerszego niż krótki fragment wypowiedzi, są też wyrazy wymagające dokładnego wyjaśnienia, takie, których wyraźnie negatywne zabarwienie jest zrozumiałe, jeśli zna się realia polityczne, jak np. ‘*nianicmu*’ / ‘*pianiści*’ – nazwa na określenie osób, które w parlamencie ukraińskim głosują za pomocą nie tylko swoich, ale również cudzych kart.

Zaznaczę, że w ukraińskim dyskursie politycznym często obserwuje się nawet nie tyle nieumiejętność posługiwania się stylami językowymi, ile otwarcie brutalne zachowania werbalne (a czasem nawet i niewerbalne), które są przejawem agresji. Takie

zachowania językowe mają na celu poniżenie, upokorzenie, naruszenie czci i godności innej osoby, wywołanie wrogich emocji, a ich wyrażeniu służą różne akty mowy – obrazy, obelgi, zniewagi, przekleństwa⁵⁶¹. Wroga postawa wobec innej osoby, chociaż nie jest na miejscu w dyskursie politycznym, służy zapewnieniu stabilności i ciągłości władzy (partii, kierownika, posła etc.) przez długie lata.

Moim zadaniem również było przekonanie się o potencjale emocjonalno-ekspresyjnym wyrazów, które ‘wypełniają’ teksty polityczne. Na podstawie zebranego materiału doszedłem do wniosku, że mogą one wywierać ogromny wpływ na odbiorców, w pełni realizując swoje funkcje – oceniającą i wartościującą (prześmiewczą, poniżającą, gardzącą), czyli właśnie takie, za pomocą których jest możliwy wpływ na adresata i szerzej – na otoczenie, społeczeństwo.

Wiadomo, że mówiąc szybko lub w sytuacji wymagającej natychmiastowej reakcji, bez konsultacji ze specjalistami od PR albo speechwriterami, każdy polityk jest narażony na popełnienie błędu. Natomiast w realiach ukraińskich stało się to zjawiskiem spektakularnym, obejmującym tak szerokie koło przedstawicieli grup językowych, że podważało również ich kompetencje merytoryczne. Ukraińcy w badanym okresie doczekali się polityków nie tyle ‘niechlujnych językowo’, co w zasadzie zupełnie niekompetentnych, da się to zauważyć w analizie ich wypowiedzi – nieskładnych, niedorzecznych, niepoprawnych, czasami wulgarnych, obraźliwych, przesyconych inwektywami, mających swoje początki w żargonie czy leksyce potocznej, mowie prostej etc.

Jak dało się zauważyć na podstawie przytaczanych przykładów, wypowiedzi polityków realizowane nie tylko w języku ukraińskim, także po rosyjsku. Nie jest to bez znaczenia, gdyż politycy decydują, w jakim języku wyrażą siebie, jaką przy tym strategię zastosują – czy przypodobają się rosyjskojęzycznej części mieszkańców Ukrainy, czy też wezmą pod uwagę zdanie tych, którzy nagłaśniają problem statusu języka ukraińskiego. Za każdym

⁵⁶¹ I. Kamińska-Szmaj, *op.cit.*, s. 52.

razem jest to nie tylko umiejętność i znajomość języka, ale także pewna taktyka, która ma doprowadzić do zaplanowanych wyników. Tak czy owak, ukraiński dyskurs polityczny jest wyjątkowy również ze względu na stosowaną strategię językową poprzez przemyślany wybór języka, w którym przemawiają do wyborców. Potwierdzeniem tej tezy było np. wystąpienie inauguracyjne Petra Poroszenki, po wcześniejszych wyborach w 2014 roku, w części wygłoszone w języku rosyjskim, skierowane do mieszkańców Wschodniej Ukrainy i Krymu⁵⁶².

U źródeł takiej ‘wyjątkowości’ dyskursu leży odwieczny i złożony problem funkcjonowania i statusu języka ukraińskiego na Ukrainie, która nawet po uzyskaniu niepodległości nie pozbyła się konfliktów i napięć na tej płaszczyźnie. Nieporozumienia zdarzały się i w Radzie Najwyższej, zwłaszcza podczas obrad dotyczących zmian w ustawie o językach, ale także i innych, niezwiązanych z tematem, np. celowe wypowiedzianie się jednym z języków i zwracanie się do tych, którzy używają na sali odmiennego języka. Oprócz tej nieustępliwości da się zauważyć wypowiedzi ‘mieszane’, składające się z części po rosyjsku i po ukraińsku, lub zawierające pojedyncze wyrazy w języku innym niż cała wypowiedź etc. Zatem całego ukraińskiego dyskursu politycznego nie tworzy jeden naturalny język, cechuje go nienaturalne (często w jednej wypowiedzi czy tekście) połączenie ukraińskiego i rosyjskiego.

Z analizy wynika, że nieuzasadnione mieszanie obu języków jawi się jako pewna strategia, ale równie często – jako skutek braku umiejętności. Jest to bez wątpienia cecha charakterystyczna, która jeszcze bardziej utrudnia zrozumienie poszczególnych wypowiedzi politycznych, przede wszystkim zamiarów nadawcy, gdyż wykorzystanie języka rosyjskiego bądź fragmentów wypowiedzi w tym języku może świadczyć o zaplanowanym wpływie na odbiorcę albo służyć realizacji zdefiniowanych wcześniej przez niego zadań i absolutnie nie jest zwykłym przejściem na inny, znany język.

⁵⁶² <http://tsn.ua/politika/promova-prezidenta-ukrayini-petra-poroshenka-na-inaavnuraciyi-povniy-tekst-353552.html>, [07.06.2014].

W tej pracy problematyka stosowania wypowiedzi niegrzecznych, nieodpowiednich i agresywnych zajęła ważne miejsce – opisałam środki językowe wykorzystywane do realizacji polityki perswazyjnej czy manipulacyjnej. Spróbowałam ustalić przyczyny takiego zachowania werbalnego, u podłoża których leżą czynniki społeczne, m.in. pochodzenie i wykształcenie wybranych polityków, częściowo też ich wcześniejsze miejsce zamieszkania (np. Donieck, który często pojawiał się w przymiotniku *donieckij*, stosowanym w odniesieniu do osób które przyjechały m.in. do Kijowa, ale też innych miast jako przedstawiciele ekipy partii, która wygrała wybory, pro prezydenckiej, a zatem jako ci, którzy mają przejąć pełnię władzy na miejscach, zamiast polityków miejscowych, z przeciwnej opcji politycznej).

W środowisku polityków wybranego okresu znalazło zbyt dużo osób absolutnie nienadających do tego, aby ową politykę uprawiać. Nie było elity, która miała wizję funkcjonowania państwa i sukcesywnie ją realizowała, przekonując przy tym swoich oponentów. Problem, który przy tym powstał, to generowanie nowego typu przywódcy – władnego robić wszystko, mogącego mówić wszystko bez owijania w bawelnę. Niechęć do słuchania innych – to tylko część problemu, brak zainteresowania funkcjonowaniem i rozwojem państwa, w połączeniu z wyraźnym dążeniem do wzbogacania się i upajania władzą – to kontynuacja. Społeczeństwo otrzymało kierownictwo, którego w większości swojej wstydziło się, co widać w wysmiewaniu. Jednak władza ta, mimo działania na szkodę kraju, miała mandat wyborczy. Lecz rządzić też trzeba umieć: jeżeli nie jest się wybitnym przywódcą, to poprzez szukanie innego rozwiązania – np. równie skuteczne metody przekonywania do swoich racji czy umiejętność manipulowania opinią społeczną.

Wyjątkowość ukraińskiego dyskursu politycznego badanego okresu polega przede wszystkim na nieodpowiednim sposobie formułowania wypowiedzi, nieumiejętnym korzystaniu ze środków językowych z różnych płaszczyzn języka, tj. leksyki, stylistyki, składni, frazeologii. Słaba pozycja polityczna poszczególnych polityków, nieumiejętność retoryczna, brak przygotowania

fachowego oraz nieznajomość zasad komunikacyjnych i po części też samego języka przyczyniły się do powstawania wypowiedzi sformułowanych niepoprawnie. Oprócz tego wyraźna jest nieostrożność w konstruowaniu komunikatów, jak też nieumiejętność kontrolowania emocji naruszająca styl wypowiedzi politycznej. Jak się okazało, strategie stosowane przez polityków ukraińskich w wybranym przekroju czasowym często realizowane były z zastosowaniem wszystkich środków modelowania perswazji, manipulacji i agresji słownej, można założyć, że działa się to według zasady *cel uświęca środki*.

Zbyt często w tym okresie powstawały teksty polityczne nacechowane negatywnie, niezgodne z kulturą prowadzenia sporów, a środki manipulacyjne mieściły się w modelu agresji werbalnej. Dominacja ukazywała się nie tylko w przejściu władzy rzeczywistej (rząd, sądy, urzędy etc), eksponowana była także w językowo poprzez odpowiedni dobór leksyki, tworzenia neologizmów, wykorzystywania frazeologii, tworzenie neofrazeologizmów, stosowania inwektyw etc.

Używanie żargonu kryminalnego i surżyku w ukraińskim dyskursie politycznym – to zjawisko unikalne, u źródeł którego leży odzwierciedlone w języku negatywne doświadczenie z przeszłości oraz nieumiejętne posługiwanie się językiem ukraińskim i trwałe wykorzystywanie wyłącznie rosyjskiego w życiu codziennym i w pracy.

Frazeologia służyła określeniu nowych realiów politycznych w kraju, jednak nie była powszechnie rozumiana, wymagała wyjaśnienia wtedy, gdy pojawiała się po raz pierwszy lub gdy nazywała nowe pojęcia, zmieniając swoje pierwotne znaczenie.

Analizując metaforyczność języka polityków, udało się odnotować większą liczbę przykładów z oceną negatywną lub mieszaną, metafory z pozytywnym znaczeniem pojawiały się dość rzadko. Takie nacechowanie dyskursu politycznego było związane z agresywną polityką, która jest charakterystyczna dla ukraińskiej sceny politycznej ostatnich lat.

Analiza wpływu wykorzystywanych środków językowych na ogólną strukturę dyskursu politycznego, którą przedstawiłam

w tej pracy, pozwoliła na wyciągnięcie pewnych wniosków: zastosowanie takich sposobów wychodzących poza granice odpowiedniego dla polityka zachowania ma na celu wyłącznie jedno – poniżenie adresata – i nie wnosi niczego nowego do poziomu debaty, ale tworzy atmosferę pewnego strachu przed nadawcą, którego postrzega się jako osobę silniejszą, posiadającą duży arsenał środków rażących, jakimi są np. elementy agresji werbalnej. Można zaryzykować stwierdzenie, że była to taktyka starannie wypracowana i pielęgnowana, wzorem Orwellowskiej nowomowy czy też języka totalitarnego za czasów radzieckich.

Obserwując obecną ukraińską scenę polityczną, nie znajduję już w języku tak wyraźnych przykładów, które mogłyby stanowić większość i niejako ‘markować’ ukraiński dyskurs polityczny ogółem. Nie znaczy to, że obecnie język polityki stał się bardziej wyrafinowany, jednak nie znajdziemy w nim tak wyrazistych przykładów, jak chociażby ‘azariwka’ czy wykorzystywanie żargonu, przede wszystkim kryminalnego, w wypowiedziach polityków różnej rangi w różnych sytuacjach – mniej lub bardziej formalnych. Pozostało jednak wspomniane mieszanie języków czy surżyk, oraz naturalne dążenie do utrzymania władzy, a co za tym idzie – stosowanie różnorodnych sposobów manipulacji, perswazji, zwalczania konkurencji, a ze strony części środowiska – prawdopodobnie nawet wojny informacyjnej⁵⁶³.

Przeprowadzona analiza ujawniła zatem zależność pomiędzy sposobem mówienia, zwłaszcza przy wykorzystywaniu środków perswazji, manipulacji a procesami społecznymi zachodzącymi na współczesnej Ukrainie. Rola języka w tym pozostaje wyjątkowo ważna – jest on narzędziem sprawowania władzy i realizacji wpływów, co w zależności od motywów, jak również osób posługujących się nim, może być bardzo groźne.

Świadectwo wykorzystania środków werbalnych i budowanie z ich pomocą takiej a nie innej narracji, konstruowanie pewnego typu dyskursu obserwujemy także obecnie, już nie tylko na przykładzie jednej partii czy grupy osób z nią związanych,

⁵⁶³ Patrz: Г. Почепцов, *Сучасні інформаційні війни*, Київ 2015.

a w skali całego kraju, jak również poza jego granicami. Zmiany zachodzące współcześnie na Ukrainie bez wątpienia odbiją się na języku, który już teraz ‘chłonie’ nowe zjawiska występujące w społeczeństwie: m.in. powstają nowe leksemy na określenie nieznanych dotąd pojęć związanych z walką na Wschodzie kraju, aneksją Krymu, wojną informacyjną i hybrydową. Obecny wiek przynosi mnóstwo informacji i tylko nieliczni mają czas i potrafią je umiejętnie przetwarzać. A fakt, że nie umiemy analizować, zwiększa „pokusę manipulowania przekonaniem i poglądami nie za pomocą argumentów, lecz odwołań do emocji i uproszczonego myślenia”⁵⁶⁴. Istnieje zatem potrzeba umiejętnej reakcji na otrzymywaną informację, na fałszowanie wydarzeń, kłamstwo, propagandę, a drugiej strony ważne jest, aby móc sprawnie posługiwać się stosownym językiem polityki, takim, który pozwoli na egzekwowanie swoich żądań, ale nie zakłóci komunikacji, nastawionej na sukces i porozumienie.

⁵⁶⁴ E. Aronson, A. Pratkanis, *op. cit.*, s. 307.

BIBLIOGRAFIA

- Aronson E., Pratkanis A., *Wiek propagandy. Używanie i nadużywanie perswazji na co dzień*, przeł. J. Radziński, M. Szuster, Warszawa 2013.
- Awdiejew A., Habrajska G., *Nieuchwytnie pojęcie manipulacji*, http://www.etykaslowa.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=11:nieuchwytnie-pojecie-manipulacji&catid=1:eksperci-o-etyce-sowa&Itemid=9, [22.08.2013].
- Bachtin M., *Estetyka twórczości słownej*, tłum. D. Ulicka, Warszawa.
- Barthes R., *Theory of the Text* [in:] *Untying the Text: A Post-Structuralist Reader*, ed. By R. Young, Boston – London – Henley 2006, p. 31–48.
- Bilaniuk L., *Contested Tongues: Language Politics and Cultural Correction in Ukraine*, Ithaca and London 2005.
- Bloch J., *Sposoby radzenia sobie z konfliktem przez polityków na przykładzie wywiadów* [w:] *Reverendissimae Halinae Satkiewicz cum magna aetimatione*, red. G. Dąbkowski, Warszawa 2008, s. 31–47.
- Borkowski I., *Świt wolnego słowa. Język propagandy politycznej 1981–1995*, Wrocław 2003.
- Bracki A., *Surżyk. Historia i terażniejszość*, Gdańsk 2009.
- Bralczyk J., *Język na sprzedaż czyli o tym, jak język służy reklamie i jak reklama używa języka*, Gdańsk 2004.
- Bralczyk J., *O języku polskiej polityki lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych*, Warszawa 2003.
- Bralczyk J., *O języku polskiej propagandy politycznej lat siedemdziesiątych* [w:] *Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Slavica Upsaliensia*, Uppsala 1987.
- Bralczyk J., *Strategie propagandy politycznej* [w:] „Język a kultura”, t. 4. *Funkcje języka i wypowiedzi*, red. J. Bartmiński, R. Grzegorzczkova, Wrocław 1991, s. 105–115.

- Bremer I., *The Politics of Ethnicity: Russians in the New Ukraine*, *Europe-Asia Studies*, vol. 46, No. 2, 1994.
- Burton D., *Dialogue and discourse*, London 1980.
- Butler J., *Walczące słowa*, Warszawa 2010.
- Chilton P., *Brakujące ogniwo KAD: moduły, amalgamaty i instynkt krytyczny* [w:] *Krytyczna Analiza Dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, Kraków 2008, s. 61–103.
- Chomsky N., *Political discourse and the propaganda system* (24 Oct. 1986) [in:] *Language and politics*, ed. by C. P. Otero, Montreal – NY, 1989, s. 662–697.
- Coulthard M., *An introduction to discourse analysis*, Harlow 1985.
- Coulthard M., Montgomery M., *Studies in discourse analysis*. London 1981.
- Czerwiński M., *Kultura. Dyskurs. Znak*, Kraków 2015.
- Dąbrowska A., *Akty etykiety językowej wyrażające brak zgody z opinią rozmówcy* [w:] „Język a kultura”, t. 6. *Polska etykieta językowa*, pod red. J. Anusiewicza i M. Marcjanik, Wrocław 1992, s. 115–120.
- de Beaugrande R., *Text. Discourse and Process. Toward a Multidisciplinary Science of Texts*, Washington 1980.
- Dubisz S., *Język i polityka. Szkice z historii stylu retorycznego*, Warszawa 1992.
- Duszak A., House J., Kumięga Ł., *Globalization, Discourse, Media: In a Critical Perspective* [in:] *Globalisierung, Diskurse, Medien: eine kritische Perspektive*, Warszawa 2010.
- Duszak A., *O władzy języka, słabości lingwistyki i potrzebie krytycznej analizy dyskursu* [w:] „Uniwersytet Warszawski”, 2009, Nr 1 (40), s. 12–13.
- Duszak A., *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Warszawa 1998.
- Fairclough N., *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language [Language in Social Life Series]*, London 1995.

- Fairclough N., *Doing Discourse Analysis. Textual Analysis for Social scientists*, London 2003.
- Fairclough N., Duszak A., *Wstęp. Krytyczna analiza dyskursu – nowy obszar badawczy dla lingwistyki i nauk społecznych* [w:] *Krytyczna analiza dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, Kraków 2008, s. 7–29.
- Fairclough N., Wodak R., *Critical Discourse Analysis* [w:] *Discourse as social Interaction*, red. T. van Dijk, London 1997, s. 258–284.
- Fairclough N., *Critical Discourse Analysis*, London 1995.
- Fairclough N., Wodak R., *Krytyczna analiza dyskursu* [w:] *Współczesne teorie socjologiczne*, red. A. Jasińska-Kania, L. Nijakowski, M. Ziółkowski, tłum. A. Ostolski, Warszawa 2006, s. 1047–1056.
- Foucault M., <http://www.michel-foucault.com/concepts/index.html>
- Foucault M., *L'Ordre du discours*, Paris 1971.
- Foucault M., *The Archaeology of Knowledge*, tr. A. M. Sheridan Smith, London (1972) [1969].
- Foucault M., *O archeologii nauk* [w:] *Język, dyskurs, społeczeństwo. Zwrot lingwistyczny w filozofii społecznej*, red. nauk. L. Rasiński, Warszawa 2009, s. 323–324.
- Foucault M., *The Order of Discourse* [in:] *Untying the Text: A Post-Structuralist Reader*, ed. by R. Young, Boston – London – Henley 2006, p. 48–79.
- Fras J., *Komunikacja polityczna. Wybrane zagadnienia gatunków i języka wypowiedzi*, Wrocław 2005
- Gajda S., *Tekst / dyskurs oraz jego analiza i interpretacja* [w:] M. Krauz, S. Gajda, *Współczesne analizy dyskursu. Kognitywna analiza dyskursu a inne metody badawcze*, Rzeszów 2005, s. 11–20.
- Głowiński M., *Nowomowa i ciągi dalsze. Szkice dawne i nowe*. Kraków 2009.
- Goffman E., *Replies and Responses* [in:] “Language in Society”, 5:3, 1976, p. 257–313.
- Grabias S., *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin 2003.

- Grice H. P., *Logika a tkonwersacja*, tłum. polskie: *Logika a konwersacja*, tłum. J. Wajszczuk [w:] „Przegląd Humanistyczny”, 1977, Nr 6, s. 85–100.
- Grzegorzycowa R., *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Warszawa 2001.
- Habermas J., *Filozofia analityczna i hermeneutyczna. Dwie komplementarne odmiany zwrotu lingwistycznego* [w:] *Język, dyskurs, społeczeństwo*, Warszawa 2009, s. 244–269.
- Halliday M. A. K., *Categories of the theory of grammar* [in:] “Word 17”, 1961, p. 241–292.
- Iłciów A., *Public relations w polityce. Ujęcie krytyczne* [w:] *Media a komunikowanie polityczne*, red. M. Sokołowski, Toruń 2009, s. 32.
- Jakubowski M., *Język polityki podczas kampanii wyborczej w 2011 roku* [w:] *Współczesne media. Język mediów*, pod red. I. Hofman i D. Kępy-Figury, Lublin 2013.
- Kamińska-Szmaj I., *Agresja językowa w życiu publicznym. Leksykon inwektyw politycznych 1918–2000*, Wrocław 2007.
- Kampka A., *Perswazja w języku polityki*, Warszawa 2009.
- Karwat M., *O złośliwej dyskredytacji. Manipulowanie wizerunkiem przeciwnika*, Warszawa 2006.
- Krytyczna Analiza Dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, red. A. Duszak, N. Fairclough, Kraków 2008.
- Krzeszowski T., *Aksjologiczne aspekty semantyki językowej*, Toruń 1999.
- Labocha J., *Tekst, wypowiedź, dyskurs w procesie komunikacji językowej*, Kraków 2009.
- Lakoff G., Johnson M., *Metafory w naszym życiu*, tłum. T.P. Krzeszowski, Warszawa 1988.
- Laskowska E., *Agresja językowa jako problem moralny* [w:] http://www.etykaslowa.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=12:agresja-jzykowa-jako-problem-moralny&catid=1:eksperci-o-etyce-sowa&Itemid=9, [16 03.2011].

- Laskowska E., *Między językiem ideologii a językiem agresji* [w:] *Reverendissimae Halinae Satkiewicz cum magna aestimatione*, red. G. Dąbkowski. Warszawa 2008, s. 185–193.
- Levinson S.C., *Pragmatyka*, tłum. T. Ciecierski, K. Stachowicz, Warszawa 2010.
- Malinowski B., “*The problem of meaning in primitive languages, supplement*” [in:] *The Meaning of Meaning*, red. C. K. Ogden, I. A. Richards, New York 1923, p. 296–336; B. Malinowski, *Coral Gardens and their Magic*, vol. 2, London 1935. Cyt. za: J. R. Martin, *Język, rejestr, gatunek* [w:] *Systemowo-funkcjonalna analiza dyskursu*, red. A. Duszak, G. Kowalski, Kraków 2013.
- Małyńska A., *Strategie komunikacyjne we współczesnym dyskursie politycznym*, Lublin 2012.
- Markowska B., *Jacy „my” i jacy „oni”? Analiza semantyczna nazw i etykiet* [w:] *To oni są wszystkiemu winni... Język wrogości w polskim dyskursie publicznym*, red. X. Bukowska, B. Markowska, Warszawa 2013, s. 19–53.
- Martin J. R., Rose D., *Wartościowanie w dyskursie i negocjowanie postaw* [w:] *Systemowo-funkcjonalna analiza dyskursu*, red. A. Duszak, G. Kowalski, Kraków 2013, s. 23–81.
- Martin J. R., *Język, rejestr, gatunek* [w:] *Systemowo-funkcjonalna analiza dyskursu*, red. A. Duszak, G. Kowalski, Kraków 2013.
- Mazur M., *Marketing polityczny. Wyczerpujący przegląd technik i metod stosowanych w kampanii wyborczej*, Warszawa 2002, s. 44–45.
- Mokijenko W., *Проблемы европейской фразеологической неологики* [w:] *Nowa frazeologia w nowej Europie. Новая фразеология в новой Европе. Neue Phraseologie im neuen Europa. Słowo. Tekst. Czas. VI: Tezy referatów międzynarodowej konferencji naukowej, Szczecin, 6–7.09.2001 r.*, pod red. H. Waltera, W. Mokijenki, M. Aleksiejenki, Greifswald 2001, s. 22–25.

- Moser M., *Language Policy and the Discourse on Languages in Ukraine under President Victor Yanukovich (25 February 2010 – 28 October 2012)*, Stuttgart 2013.
- My powracamy do Związku Radzieckiego, wywiad z Łarysą Masenko [w:] „Nasze Słowo”, 27.02.2011, nr 9, s. 6–7.
- Morris Ch. W., *Logical Positivism, Pragmatism and Scientific Empiricism*, Paris, Reprinted, New York 1979.
- Nowicka M., *Dyskurs o dyskursie, czyli o mowie wrogości... mową wrogości* [w:] *To oni są wszystkiemu winni... Język wrogości w polskim dyskursie publicznym*, red. X. Bukowska, B. Markowska, Warszawa 2013, s. 117–135.
- Peisert M., *Formy i funkcje agresji werbalnej. Próba typologii*, Wrocław, 2004.
- Piontek D., *Imagistyka społeczna, czyli marketing polityczny* [w:] *Media masowe w systemach demokratycznych. Teoretyczne problemy i praktyczny wymiar komunikowania politycznego*, Wrocław 2003, s. 113.
- Pisarek W., *Język służy propagandzie*, Kraków 1976.
- Riesigl M., *Dyskryminacja w dyskursach* [w:] „Tekst i dyskurs”, nr 3, 2010, s. 36.
- Sarnowski M., *Przestrzeń komunikacji negatywnej w języku polskim i rosyjskim. Klótnia jako specyficzna sytuacja komunikacji werbalnej*, Wrocław 1999.
- Satkiewicz H., *Językowe przejawy agresji w mediach* [w:] *Język w mediach masowych*, red. J. Bralczyk, K. Mosiołek-Kłosińska, Warszawa, 2000, s. 28–33.
- Sacks H., Schegloff E. A., Jefferson G., *A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation* [in:] “*Language*” 50, 1974, p. 696–735.
- Sinclair, J., Coulthard, R.M., *Toward an Analysis of Discourse*, Oxford 1975.
- Sokołowski M., *Wstęp. Media i odmiany dyskursu politycznego* [w:] *Media a komunikowanie polityczne*, red. M. Sokołowski, Toruń 2009, s.7–11.
- van Dijk Teun A., *Kontekstualizacja w dyskursie parlamentarnym* [w:] *Krytyczna analiza dyskursu. Interdyscyplinarne*

- пodejście do komunikacji społecznej*, red. A. Duszak, N. Fairclough, Kraków 2008, s. 215–244.
- van Dijk Teun A., *Badania nad dyskursem* [w:] *Dyskurs jako struktura i proces*, praca zbiorowa pod red. Teuna A. van Dijka, przeł. G. Grochowski, Warszawa 2001, s. 9.
- Warchala J., *Komunikacja perswazyjna, czyli kilka uwag o retoryczności, zaufaniu i prawdomówności* [w:] *Kultura i język mediów*, Kraków 2007, s. 121–133.
- Witosz B., *Dyskurs i stylistyka*. Katowice 2009.
- Wodak R., *Dyskurs populistyczny: retoryka wykluczenia a gatunki języka pisanego* [w:] *Krytyczna analiza dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, red. A. Duszak, N. Fairclough, Kraków 2008, s.189–190.
- Wodak R., *Wstęp: Badania nad dyskursem – ważne pojęcia i terminy* [w:] *Jakościowa analiza dyskursu w naukach społecznych*, red. R. Wodak, M. Krzyżanowski, tłum. D. Przepiórkowska, Warszawa 2011, s. 11–42.
- Адрейченко О., *Метафори війни у жанрі політичної дискусії* [в:] „Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова”, вип. 2, с. 197–201.
- Ажнюк Б., *Мовна політика і єдність нації* [в:] *Мовознавство. Тексти доповідей та повідомлень IV Міжнародного конгресу україністів*, 2002, с. 202–207.
- Актуальні питання сучасної філології*, Харків 2002, с. 180–186.
- Алтунян А., *Анализ политических текстов. Курс лекций: Учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по направлениям и спец. „Политология”, „Журналистика”, „Связи с общественностью”, „Юриспруденция”, Москва 2006.*
- Аронсон Э., Пратканис Э., *Эпоха пропаганды: Механизмы убеждения, повседневное использование и злоупотребление*, СПб., 2002.

- Арутюнова Н., *Языковая метафора (синтаксис и лексика)* [в:] *Idem, Язык и мир человека*, 2-е изд, испр., Москва, 1999, с. 346–385.
- Бабак М., *Використання комунікативних методів побудови політичного іміджу в засобах масової інформації*. Автореф. дис. ... канд. філол. наук, Київ 2007.
- Бабич Н., *Причини, наслідки і „перспективи” вульгаризації сучасного мовлення* [в:] *„Мова і суспільство”, вип. 1*, с. 141–148.
- Баранник Д., *Текст і його складові* [в:] *Дослідження з лексикології і граматики української мови*, т. 1, Дніпропетровськ 1999, с. 15–20.
- Баранов А., Караулов Ю., *Метафори общественного диалога: война или согласие?* [в:] *„Знание – сила”, № 10*, 1991, с. 60–63.
- Бацевич Ф., *Основи комунікативної лінгвістики*, Київ 2009.
- Бельчиков Ю., *Инвективная лексика в контексте некоторых тенденций в современной русской речевой коммуникации* [в:] *„Филологические науки”, № 4*, 2002, с. 66–74.
- Бень О., *Політичний дискурс в уявленнях мешканців м. Львова про сучасні громадські організації* [в:] *„Український соціум”, № 2*, 2013, с. 177–188, http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Usoc_2013_2_15.pdf
- Бернейс Э., *Пропаганда*, пер. с англ. И. Ющенко, Москва 2010.
- Бессонова Л., *Новые лингвополитологические исследования в Украине* [в:] *„Политическая лингвистика”, вып. (1) 21*, Екатеринбург 2007, с. 18–22, <http://www.philology.ru/linguistics1/bessonova-07.htm>
- Бибик С., *Офіційно-діловий стиль* [в:] *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Українська мова*, Opole 1999, с. 112.
- Бик І., Кучик Б., *Наукові підходи до визначення поняття політичний дискурс* [в:] *„Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні*

- науки”, № 24, 2013, с. 120–127, http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vluf_2013_24_16.pdf
- Божеську М., *Сучасні дослідження політичного дискурсу* Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. [в:] „Філологічні науки”, № 14(1), 2013, с. 6–11, [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vluf_2013_14\(1\)_3.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vluf_2013_14(1)_3.pdf)
- Бойко І., *Українська експресивна лексика в словнику, мові та мовленні*, Ніжин 2002.
- Бойко Ю., *Метафора як лінгвокогнітивний феномен та її роль в функціонуванні політичного дискурсу* [в:] <http://gnpu.edu.ua/files/naukovi%20chitanny/filologia/boiko9.htm>
- Бойченко О., *Інвектива* [в:] *Лексикон загального та порівняльного літературознавства*, Чернівці 2001, с. 226–227.
- Бондаренко К., *Лінгвокультурні особливості українського та англійського сленгу*. Автореф. дис. ... канд. філол. наук, Донецьк 2007.
- Бредемайер К., *Искусство словесной атаки*, пер. с нем. Е. Жевага, Москва 2005.
- Будаев Э., Чудинов А., *Современная политическая лингвистика*, Екатеринбург 2006, <http://www.philology.ru/linguistics1/budaev-chudinov-06a.htm>
- Будаев Э., Чудинов А., *Становление и эволюция зарубежной политической лингвистики* [в:] „Политическая лингвистика”, вып. 20, Екатеринбург 2006, с. 75–94. <http://www.philology.ru/linguistics2/budayevchudinov-06.htm>.
- Бутова І., *Політичний дискурс як об'єкт лінгвістичних досліджень* [в:] http://old.lingua.lnu.edu.ua/Visnyk/visnyk/Visnyk_16/articles/Butova.pdf
- Васильченко В., *Відображення українськими обрядовими фразеологізмами статусної зміни зовнішності людини* [в:] „Українська мова”, № 1, Київ 2010, с. 69.
- Вежбицка А., *Речевые жанры* [в:] *Жанры речи*, Саратов 1997, с. 99–111.

- Вербицька О., *Метафора і контекст* [в:] „Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія філологічна”, № 538, вип. 34:
- Вихованець І., Городенська К., *Теоретична морфологія української мови*, Київ 2004.
- Вільчинська І., *Політичний дискурс: основні напрями дослідження* [в:] „Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв”, № 3, 2013, с. 198–201, http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vdakkm_2013_3_48.pdf
- Вільчинська Т., *Семантико-словотвірна характеристика оцінних назв осіб в українській мові*. Автореферат дис. ... канд. філол. н., Львів 1996.
- Волков О., *Суб’єкт політичного дискурсу: сутність та існування*. Автореф. дис. ... д-ра філос. наук, Сімферополь 2012.
- Воловенко І., *Шляхи поповнення лексичного складу мови новими іменниками на позначення осіб* [в:] „Актуальні проблеми лексикології і граматики української мови”. Зб. наук. праць, за ред. О. Леути, Київ 2013, с. 5–33.
- Вольф Е., *Функциональная семантика оценки*, Москва 1985.
- Вонсович Г., *Дискурс політичної ідеології* [в:] „Політологічні студії”, Вип. 3, 2013, с. 60–72, http://nbuv.gov.ua/j-pdf/znppts_2013_3_9.pdf
- Гаврилова М., *Политический дискурс как объект лингвистического анализа* [в:] „ПОЛИС”, № 3, 2004, с. 127–139.
- Гальперин И., *Текст как объект лингвистического исследования*, Москва 2005.
- Герасимов В., Ильин М., *Политический дискурс-анализ* [в:] В. Герасимов, М. Ильин, *Политический дискурс: история и современные исследования*. Сборник научных трудов, № 3, Москва 2002, с. 61–71.
- Головинський К., „Творчий марксист”. *Методи лінгвістично-психологічного аналізу текстів політичних лідерів* [в:] „Нова політика”, № 5, 1997, с. 35–45.
- Горбунова М., *Конфліктологія*, Ростов-на-Дону 2005.

- Горелов И., *Невербальные компоненты коммуникации*, Москва 1980.
- Грабовий П., *Дослідження українського молодіжного сленгу в аспекті мовної картини світу* [в:] „Наукові записки. Серія: філологічні науки”, вип. 81 (3), с. 260–263.
- Грицанов А., *Инвектива*, <http://www.fil.vsolar.org.ru/457.html>
- Гриценко Т., *Риторика*, Київ 2006.
- Грищенко А., *Фразеологія* [в:] *Сучасна українська літературна мова*, за ред. А. Грищенка, Київ 2002, с. 203.
- Грищенко А., *Лексикологія* [в:] *Сучасна українська літературна мова*, за ред. А. Грищенка, Київ 2002, с. 196.
- Громак М., Попова О., *Комунікативна доцільність міні-стратегій (на матеріалі політичного дискурсу)* [в:] „Філологічні трактати”, т. 4, № 4, 2012, с. 15–19.
- Дацишин Х., *Метафора в українському політичному дискурсі (за матеріалами сучасної періодики)*. Автореф. дис. ... канд. філол. наук, Львів 2005.
- Демьянков В., *Политический дискурс как предмет политологической филологии* [в:] *Политический дискурс: история и современные исследования*. Сборник научных трудов, № 3, Москва 2002, с. 20–32.
- Дискурс іноземної комунікації*, за ред. К. Кусько, Львів 2001.
- Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен*, за ред. І. Шевченко, Харків 2005.
- Діденко М., *Політичний виступ як тип тексту (на матеріалі виступів англійських політичних діячів кінця 20 століття)*. Дис. ... канд. філол. наук, Одеса 2001.
- Драган-Іванець, М. Яцимірська, *Персвазивне комунікування в науковому дискурсі* [в:] „Вісник Львівського університету. Серія журналістика”, вип. 33, Львів 2012, с. 303–308.
- Дроздовський Д., *Жаргон українського ньюзруму* [в:] Масенко Л., *Нариси з соціолінгвістики*, Київ 2010, с. 230–236.

- Дятчук В., Пустовіт Л., *Семантична структура і функціонування лексики української мови*, Київ 1983.
- Єрмоленко С., *Нариси з української словесності (стилістика та культура мови)*, Київ 1999.
- Єфграфова А., *Мовний баланс в Україні* [in:] *Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht*, her. von O. Novikova, P. Hilkes, U. Schweier, Munchen – Berlin – Washington, D.C. 2014, p. 164–171.
- Жайворонок В., *Українська етнолінгвістика. Нариси*, Київ 2007.
- Жельвис В., *Инвективная стратегия как национально-специфическая характеристика* [в:] „Этнопсихолінгвістика”, Москва 1988;
- Жельвис В., „Злая лая матерная...”, *Сборник статей под ред. В. Жельвиса*, Москва 2005.
- Жельвис В., *Поле брани: Сквернословие как социальная проблема в языках и культурах мира*, Москва 1997.
- Завражина Г., *Мовленнєва агресія та засоби її вираження в масмедійному політичному дискурсі України (на матеріалі російськомовної газетної комунікації)*. Автореф. дис... канд. філол. наук, Київ 2008.
- Загнітко А., *Основи дискурсології: науково-навчальне видання*, Донецьк 2008.
- Запорожець О., *Особливості політичного дискурсу у період світової економічної кризи* [в:] „Політичний менеджмент”, № 4, 2010, с. 83–93.
- Здоровега В., *Пошуки істини, утвердження переконань: деякі гносеологічні та психологічні проблеми публіцистики*, Львів 1975.
- Калиновська О., *Лексико-семантична структура українського політичного дискурсу 70-х років ХХ ст.* [в:] „Вісник Львівського національного університету. Серія філологічна”, 2004, Випуск 34, ч. I, с. 207–213.
- Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса*, пер. с фр. и порт., общ. ред. и вст. ст. П. Серио; предисл. Ю. Степанова, Москва, 1999.

- Кирилюк О., *Мовні реакції на суспільно-політичні процеси (на прикладі інтернет-дискурсу)* [в:] „Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови”, Вип. 11, Київ 2014, с. 193–196.
- Клепиков А., *Зоополитикон учится говорить: политический дискурс в посткоммунистической Украине* [в:] „Политическая мысль”, № 3, 1994, с. 25–31.
- Клименко Н., Карпіловська Є., Кислюк Л., *Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі*, Київ 2008.
- Коваленко Б., *Стилістично знижена лексика в мові сучасної української публіцистики*. Автореф. дис... канд. філол. наук, Київ 2003.
- Коваленко І., *Однорідні означення в експресивному синтаксисі* [в:] „Проблеми семантики слова, речення та тексту”, вип. 3, Київ 2000, с. 108–112.
- Коваль Н., *Прагматична роль суспільно-політичного дискурсу та реалізація комунікативної інтенції мовця* [в:] *Проблеми семантики слова, речення та тексту*, вип. 9, Київ 2003, с. 136–143.
- Кондратенко Н., *Ігрова природа політичної комунікації* [в:] *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*, Хмельницький 2005, с. 89–92.
- Кондратенко Н., *Ігрові параметри функціонування українського політичного дискурсу* [в:] *Лінгвістичні дослідження*, Харків 2005, с. 53–57.
- Кондратенко Н., *Український політичний дискурс: текстуалізація реальності*, Одеса 2007.
- Кононенко І., *Українська та польська мови: контрастивне дослідження*, Warszawa 2012.
- Конституція України, Ст. 10*, <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>
- Коптєва Т., *Лексичний аналіз байкарського сленгу* [в:] Масенко Л., *Нариси з соціолінгвістики*, Київ 2010, с. 225–230.

- Королева О., *Прагматика инвективного общения в англоязычном социуме (на материале британского ареала)*. Автореф. дис. ... канд. филол. наук, Нижний Новгород 2002.
- Космеда Т., *Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики*, Львів 2000.
- Космеда Т., *Риторика українців: порушення норми як мовна гра* [в:] „Studia Ucrainica Posnaniensia”, vol. I, Poznań 2013, с. 81–91.
- Кравченко В., *Євроінтеграційний дискурс як вид політичного дискурсу* [в:] „Збірник наукових праць Полтавського державного університету ім. В. Г. Короленка. Серія Філологічні науки”, 2006, Випуск 1–2 (48–49), с. 312–320.
- Кривенко С., *Психологічні та стилістичні аспекти функціонування політичного дискурсу* [в:] „Панорама політологічних студій”, Вип. 11, 2013, с. 73–80, http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pps_2013_11_12.pdf
- Кулик В., *Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки*. Київ 2010.
- Культура фахового мовлення*, за ред. Н. Бабич, Чернівці 2005.
- Кусов Г., *Оскорбление как иллокутивный лингвокультурный концепт*. Автореф. дис. канд. филол. наук, Волгоград 2004.
- Лагутіна А., *Стилістико-естетичні критерії добору слова* [в:] „Теоретичні проблеми лінгвістичної стилістики”, Київ 1972, с. 149–167.
- Леонтьев А., *Язык пропаганды. Социально-психологический аспект* [в:] *Язык как средство идеологического воздействия*, Москва, 1983, с. 15–34.
- Литовченко А., *Господствующий дискурс и основные политические мифы современной Украины*, <http://serkharkov2001.narod.ru/litovchenko.htm>
- Лісничий В., *Дискурс політичної регіоналізації*, Харків 2011.
- Лук'янець В. та ін., *Сучасний науковий дискурс: Оновлення методологічної культури*, Київ 2000.

- Магрицька І., *Мішане мовлення політиків як хвороба українського суспільства* [в:] http://ukrmova.com.ua/2009/Artcl_24.pdf
- Макарець Ю., *Функціонально-семантичне співвідношення метафори й метафоричних перифразів* [в:] „Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова”, вип. 8, с. 348–353.
- Мартос С., *Жаргонна лексика у публіцистичному дискурсі* [в:] „Науковий вісник Херсонського державного університету”, вип. 9, Херсон 2009, с. 347–350.
- Мартос С., *Молодіжний сленг як складова мови міста* [в:] „Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія „Філологія”, № 632, вип. 42, Харків 2004, с. 240–243.
- Мартос С., *Молодіжний сленг: комунікативний аспект* [в:] „Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія „Лінгвістика”, вип. 2, Херсон 2005, с. 199–202.
- Мартос С., *Структура молодіжного сленгу під кутом зору міста* [в:] „Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія „Лінгвістика”, вип. 3, Херсон 2006, с. 170–174.
- Масенко Л., *(У)мовна (У)країна*, Київ 2007.
- Масенко Л., *Мова і політика*, Київ 1998.
- Масенко Л., *Нариси з соціолінгвістики*, Київ 2010.
- Масенко Л., *Сміхова культура як стратегія приниження мови в ситуації субординативного білінгвізму* [в:] „Мова і суспільство”, вип. 2, Львів 2011, с. 93–100.
- Маслова В., *Политический дискурс: языковые игры или игры в слова?* [в:] „Политическая лингвистика”, вып. 1 (24), Екатеринбург 2008, с. 43–48.
- Мацюк Г., *Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики*, Львів 2009.
- Мацюк Г., *Розвиток теорії соціолінгвістики: формування змісту поняття „мова ворожнечі” як форми дискурсивної дискримінації* [в:] „Studia Ucrainica Varsoviensia”, t. 3, Warszawa 2015, с. 111–123.

- Мацько Л., *Вигук* [в:] *Українська мова: Енциклопедія*, редкол. В. Русанівський, О. Тараненко, М. Зяблюк та ін., Київ 2000, с. 64.
- Мацько Л., *Вигуки* [в:] *Сучасна українська літературна мова : Підручник*, ред. А. Грищенко, Л. Мацько, М. Плющ та ін., Київ 2002, с. 427–431.
- Мацько Л., *Інтер'єктиви в українській мові : Навчальний посібник*, Київ 1981.
- Мацько Л., *Порівняння* [в:] *Українська мова. Енциклопедія*, редкол. В. Русанівський, О. Тараненко, М. Зяблюк та ін., Київ 2000, с. 469–470.
- Мельник О., *Семантика вигука в українській мові* [в:] „Українське мовознавство”, 2011, № 42, с. 26–40.
- Михалькова Е., *Прагматика і семантика інвективи в масмедійном дискурсе (на матеріалі руских і американських телешоу)*. Автореф. дис. ... канд. філол. наук, Тюмень 2009.
- Мова сучасної масово-політичної інформації*, ред. І. Білодід, М. Пилинський, К. Ленець та ін., Київ 1979.
- Мова тоталітарного суспільства*, ред. Г. Яворська, Київ 1995.
- Можейко Е., *Інвектива*, www.invectiva.ru, [15.05.2015].
- Монахова Т., *Азіривка як соціолінгвістичний феномен* [в:] „Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки”, т. 164, Київ 2014, с. 11–15.
- Мосенцева Т., *Симулятивність та інтертекстуальність у просторовій метафориці*. Автореф. дис. ... канд. філос. наук, Харків 2002.
- Музика Є., *Аргументація в політичній комунікації (на прикладі політичних ток-шоу)*, <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/5079/1/94-99.pdf>, [20.12.2015].
- Нагорна Л., *Політична мова і мова політики: діапазон можливостей політичної лінгвістики*, Київ 2005.
- Нагорська (Свиридюк) Т., *Структура текстів політичних промов У. Черчілля: лінгвориторичний підхід*

- [в:] „Культура народів Причорномор'я”, № 110, т. 2, Симферополь 2007, с. 54–56.
- Николів І., *Сленг та інші соціальні діалекти у працях хорватських лінгвістів* [в:] „Мова і суспільство”, вип. 2, Львів 2011, с. 11–16.
- Німчук В., *Державна мова* [в:] *Українська мова: Енциклопедія*, редкол. В. Русанівський, О. Тараненко, М. Зяблюк та ін., Київ 2000, с. 126–128.
- Онуфрив С., *Політичний дискурс ЗМІ України у світовому інформаційному просторі*. Автореф. дис... канд. філол. наук, Київ, 2005.
- Опарина Е., *Метафора в политическом дискурсе* [в:] „Политический дискурс: история и современные исследования”, № 3, Москва 2002, с. 20–32.
- Пашинська Л., *Фразеологічні неологізми в сучасному українському мас-медійному дискурсі*. Автореф. дис. ... канд. філол. наук, Київ 2011, с. 7–9.
- Петренко В., *Політична мова як засіб маніпулятивного впливу*: Автореф. дис. ... канд. політ. наук, Київ 2003.
- Плющ М., *Грамматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія*. Київ 2010.
- Позолотин А., *Инвективные обозначения человека как лингвокультурный феномен (на материале немецкого языка)*. Автореф. дис. канд. філол. наук, Волгоград 2005.
- Поліщук Н., *Термінологічна лексика Майдану (на матеріалі газет „Дзеркало тижня”, „Українська правда”, „Газета по-українськи”, „Високий замок”)* [в:] „Вісник Національного університету „Львівська політехніка””. Серія „Проблеми української термінології”, Львів 2014, № 791, с. 138–143.
- Полянська В., *Політичне судження: концепція та понятійна констеляція в рамках політико-філософського дискурсу* [в:] „Політологічні записки”, № 7, 2013, http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Polzap_2013_7_36.pdf

- Помірко Р., Бацевич Ф., Паславська А. та ін., *Мовленнєві жанри в міжкультурній комунікації*, Львів 2010.
- Пономаренко О., *Зміна дипломатичного дискурсу XV століття як реакція на нові тенденції у веденні зовнішньої політики* [в:] „Мовні і концептуальні картини світу”, Вип. 43, Ч. 3, 2013, с. 274–280, http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Mikks_2013_43_3_40.pdf
- Почепцов Г., *Сучасні інформаційні війни*, Київ 2015.
- Почепцов Г., *Теория коммуникации*, Москва 2001.
- Радевич-Винницький Я., *Етикет: культура спілкування*, Львів 2001.
- Радевич-Винницький Я., *Російська феня й українська мова* [в:] „Сучасність”, 2000, № 10, с. 125–128.
- Різун В., Непійвода Н., Корнєєв В., *Лінгвістика впливу*, Київ 2005.
- Робен Р., *Анализ дискурса на стыке лингвистики и гуманитарных наук: вечное недаразумение* [в:] *Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса*, пер. с фр. и порт., общ. ред. и вст. ст. П. Серио; предисл. Ю. Степанова, Москва, 1999, с. 184–196.
- Романчук С., *Лексичні інновації сучасного мас-медійного простору* [in:] *Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht*, her. O. Novikova, P. Hilkes, U. Schweier, Munchen – Berlin – Leipzig – Washington D.C., 2014, p. 190–201.
- Романюк А., Заяць А., *Аналіз досліджень політичного дискурсу* [в:] „Вісник Національного університету „Львівська політехніка”, № 743, 201, с. 200–209.
- Романюк С., „Я прошу вас, послушайте. Криком ми ж нічого не допоможемо один одному”, або розмовний стиль в українському парламентському дискурсі [in:] *Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht, Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik*, Bd. 2013 her. von O. Novikova, P. Hilkes, U. Schweier, Munchen – Berlin – Leipzig – Washington D.C. 2014, p. 201–216.

- Романюк С., *Звертання в українському парламентському дискурсі* [в:] *Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht*, Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik. Bd. 2014, her. O. Novikova, P. Hilkes, U. Schweier, Munchen – Berlin – Leipzig – Washington D.C., 2015, p. 148–160.
- Романюк С., *Українська політична метафора: типи і функції* [в:] *Тенденції розвитку української лексики та граматики*, за ред. І. Кононенко, І. Митнік, С. Романюк, ч. II, Warszawa 2015, s. 38–50.
- Романюк С., *Формулювання комунікату в українському політичному дискурсі: невміння чи свідоме маніпулювання?* [w:] „Studia Ukrainica Varsoviensa”, t. 3, Warszawa 2015, s. 165–179.
- Романюк С., *Фразеологізми та неофразеологізми в українському політичному дискурсі* [w:] „Studia Ukrainica Poznaniensia”, zeszyt III, Poznań 2015, s. 249–259.
- Руда О., *Мовне питання як об’єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі*, Київ 2012.
- Рудик І., Муратова І., *Мовні знаки як інструменти маніпуляції й вербальної агресії в політичному дискурсі* [в:] „Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки”, 2008, Випуск 40, с. 186–189.
- Русакова О., Максимов Д., *Политическая дискурсология: предметное поле, теоретические подходы и структурная модель политического дискурса* [в:] „ПОЛИС”, № 4, 2006, с. 26–43.
- Русанівський В., *Співвідношення функціональних і експресивних стилів мови* [в:] *Слово і труд*, Київ 1976, с. 73–81.
- Русановська Т., *Архетипні риси сленгових вторинних номінацій (на матеріалі української та німецької мов)* [в:] „Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія „Філологічні науки”, вип. 80, Кіровоград 2008, с. 264–270.

- Рябчук М., *Промова про мову* [в:] „Дзеркало тижня”, № 9 (638), 8–16 березня 2007.
- Рябчук М., *Росіяни в Україні: з погляду американського соціолога* [в:] *Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націєтворення*, Київ 2000.
- Рябчук М., *Українське телебачення – рупор ФСБ* [в:] „Газета по-українськи”, 12 вересня 2008.
- Саржина О., *Русская инвективная лексика в свете межъязыковой эквивалентности (по данным словарей)* [в:] „Речевое общение. Специализированный вестник”, вып. 4 (12), Красноярск 2002, с. 35–40.
- Семенюк О., Парашук В., *Основи теорії мовної комунікації*, Київ 2009.
- Серажим К., *Дискурс як соціолінгвальний феномен сучасного комунікативного простору (методологічний, прагматико-семантичний і жанрово-лінгвістичний аспекти: на матеріалі політичного різновиду українського масово-інформаційного дискурсу)*. Дис. ... д-ра філол. наук, Київ 2003.
- Сергеев В., Сергеев К., *Некоторые подходы к анализу языка политики (на примере понятий „хаос”, „лидер”, „свобода”* [в:] „ПОЛИС”, № 5, 2001, с. 107–115.
- Серль Дж., *Косвенные речевые акты* [в:] „Новое в зарубежной лингвистике”, вып. 17. Теория речевых актов, Москва 1986, с. 195–222.
- Синельникова Л., *Лингвополитология: координаты междисциплинарности* [в:] „Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского”, т. 20 (59), № 3, 2000, с. 461–469.
- Скиба Н., *Неофразеологізми в українському публіцистичному тексті* [в:] *II Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht*, her. O. Novikova, P. Hilkes, U. Schweier, Munchen – Berlin – Washington D.C. 2012, p. 204–210.

- Славова Л., *Комунікативні стратегії та тактики у сучасному мас-медійному політичному дискурсі: зіставний аспект (на матеріалі українських та американських Інтернет-джерел)* [в:] „Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка”, № 27, 2006, с. 116–117.
- Ставицькая Л., *Дискурс „помаранчевої” пристрасті* [в:] „Критика”, № 3, 2005, с. 3–16, <http://www.textology.ru/public/pomaranch.html>
- Ставицька Л., *Арго, жаргон, сленг. Соціальна диференціація української мови*, Київ 1995.
- Ставицька Л., *Українська мова без прикрас* [в:] Idem, *Український жаргон. Словник*, Київ 2005, с. 15.
- Станкевич Ю., *Мовні сугестони в текстах політичної реклами*. Автореф. дис... канд. філол. наук, Одеса 2011.
- Стахова В., *Поняттєво-виражальна сутність „фраземіки” в українському лінгвотермінологічному просторі* [в:] „Мандрівець”, Тернопіль 2010, № 3, с. 78.
- Степанова О., *Метафора у сфері сучасної терміносистеми* [в:] „Актуальні проблеми сучасної філології: мовознавчі студії”, 2008, вип. 15.
- Степанова О., *Метафора в когнітивному аспекті* [в:] „Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова”, вип. 5, с. 84–87.
- Степко М., *Определение объема и границ понятия „инвектива” в отечественной лингвистике*, <http://www.lingvomaster.ru/files/263.pdf>, 16.05.2015
- Стишов О., *Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації)*, Київ 2005.
- Стрій Л., *Ритуалізація в українському політичному дискурсі* [в:] „Наукові записки. Серія „Філологічна”, вип. 33, Одеса, с. 132–134.
- Тараненко О., *Конотація* [в:] *Українська мова. Енциклопедія*, редкол. В. Русанівський, О. Тараненко, М. Зяблюк та ін., Київ 2000, с. 248.

- Тараненко О., *Просторіччя* [в:] *Українська мова. Енциклопедія*, редкол. В. Русанівський, О. Тараненко, М. Зяблюк та ін., Київ 2000, с. 498.
- Тараненко О., *Формування нової системи соціальних цінностей і пріоритетів українського суспільства (на матеріалах української мови кінця XX – початку XXI ст.)* [в:] *Мовознавство* № 3, 2012, с. 3–31; № 5, с. 13–40; № 6, с. 3–22.
- Тараненко О., *Формування нової системи соціальних цінностей і пріоритетів українського суспільства (на матеріалах української мови кінця XX – початку XXI ст.)* [в:] *Мовознавство* № 6, 2013, с. 3–26.
- Тараненко О., *Формування нової системи соціальних цінностей і пріоритетів українського суспільства (на матеріалах української мови кінця XX – початку XXI ст.)* [в:] *Мовознавство* № 1, 2014, с. 3–31; № 3, с. 3–33.
- Тараненко О., *Метафора* [в:] *Українська мова. Енциклопедія*, редкол. В. Русанівський, О. Тараненко, М. Зяблюк та ін., Київ 2000, с. 307–309.
- Тарасенко Б., *До питання про дефініцію мішаного українсько-російського мовлення* [в:] „Наукові записки НТШ. Філологічні науки”, Львів 2006, т. 60, с. 64.
- Тихоненко О., *Формування фразеології офіційно-ділового стилю української мови* [в:] *Семантика мови і тексту*. Матеріали XI міжнародної наук.-практ. конференції, Ів.-Франківськ 2012, с. 606.
- Товстенко В., *Просторіччя в українській мові як структурно-функціональне явище*, Київ 2003.
- Трач Н., „Разом – сила”: *риторика українського спротиву. Соціолінгвістичні есеї*, Київ 2015.
- Трач Н., *Сучасна українська преса як джерело поповнення жаргонної лексики* [в:] „Мова і суспільство”, вип. 1, Львів 2010, с. 158–164.
- Фаріон І., *Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей)*, Івано-Франківськ 2013.

- Фаріон І., *Щоб бути красивим мовцем – треба мовою жити* [в:] „Українці”, <http://ukrainci.com/?p=6609>, [27.11.2008].
- Фоменко О., *Лінгвістичний аналіз сучасного політичного дискурсу США (90–ті роки ХХ століття)*. Дис. ... канд. філол. наук, Київ 1998.
- Форманова С., *Інвективи в українській мові*, Київ 2012.
- Форманова С., *Інтелектуальна інвектива як аспект образи у мовній свідомості*. Реферат. II Международная научно-практическая Интернет-конференция „Язык и межкультурная коммуникация” (28–29 ноября 2012 г.), http://www.confcontact.com/2012_11_28/7_formanova.htm, [11.05.2015].
- Форманова С., *Конфліктна тональність у комунікативній інтеракції* [в:] „Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського”. Лінгвістичні науки: зб. наук. праць, № 13, Одеса 2011, с. 362–370.
- Форманова С., *Конфліктний дискурс у комунікативно-прагматичному просторі* [в:] „Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка”. Серія філологічна, вип. 52, 2011, с. 220–225.
- Форманова, *Сугестивна функція інвективи* [в:] „Наукові записки”. Серія Філологічні науки (мовознавство), вип. 100, Кіровоград 2011, с. 551–554.
- Фурса О., Мосенкіс Ю., *Український молодіжний сленг як динамічний феномен: Стан та перспективи досліджень, мовні контакти, галузі сленгу*, Київ 2008.
- Харченко Ю., *Політичний діалог як інтеракційна модель спілкування* [в:] „Мова і культура”, вип. 7, т. 1, Київ 2004, с. 263–269.
- Хмельовська О., *Лінгвіст Тетяна Печончик: „У ‘кравчучки’, ‘тітушка’ і ‘кнопкодавів’ є чималі шанси потрапити до академічних словників”* [в:] „Український тиждень”, № 42, Київ 17.10.2013, <http://tyzhden.ua/Culture/91716>, 17.10.2013.

- Цісар Н., *Метонімічні транспозиції у медичній терміносистемі* [в:] „Вісник національного університету „Львівська політехніка”. Проблеми української термінології, № 59, 2007, с. 57–60.
- Чабаненко В., *Основи мовної експресії*, Київ 1984.
- Чабаненко В., *Стилістика експресивних засобів української мови*, Запоріжжя, 2002.
- Чадюк О., *Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації*. Автореф. дис. ... канд. філол. наук, Київ 2005.
- Чорна О., *Політична метафора в сучасній публіцистиці (на матеріалі української та чеської періодики)* [в:] „Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур”, вип. 17, Київ 2012, с. 137–142, http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/Komparatyvni_doslidzhenna_17_2012/137_142.pdf, 15.06.2014
- Чудинов А., *Политическая лингвистика*, Москва 2006.
- Чудинов А., *Российская политическая лингвистика: этапы становления и ведущие направления* [в:] „Вестник ВСУ”, № 1, 2003, <http://www.vestnik.vsu.ru/pdf/lingvo/2003/01/chudinov.pdf>
- Шарифуллин Б., *Языковая агрессия и языковое насилие в свете юрислингвистики: проблема инвективы* [в:] „Юрислингвистика-3”, Барнаул 2002, с. 37–42.
- Шевельов Ю., *Українська мова в себе вдома сьогодні й завтра* [в:] „Сучасність”, № 10, 1986, с. 28–46.
- Шейгал Е., *Семиотика политического дискурса*, Москва, 2004.
- Широков В., Сидоренко О., *Наукові засади лінгвістичної експертизи політичних та правових документів. Постановка проблеми* [в:] „Мовознавство”, 2005, № 2, с. 18–31.
- Шкіцька І., *Маніпулятивні тактики позитиву: лінгвістичний аспект*, Київ 2012.
- Шульжук К., *Синтаксис української мови*, Київ 2004.

- Юр'єва О., *Лінгвістичний вимір політичного маніпулювання*. Дис. ... канд. політ. наук, Донецьк 2006.
- Юшковець І., *Комунікативні стратегії і тактики в політичному дискурсі канцлерів ФРН (на матеріалі урядових заяв і політичних виступів)*. Автореф. дис. ... канд. філол. наук, Донецьк 2008.
- Явір В., *Жаргонізований дискурс: духовний занепад чи норма?* [в:] „Література. Фольклор. Проблеми поетики”. Збірник наукових праць, вип. 1, Київ 2005, с. 62–68.
- Яворська Г., Богомолів О., *Непевний об'єкт бажання: ЄВРОПА в українському політичному дискурсі: монографія*, Київ 2010.
- Яворська Г., *До характеристики парламентського дискурсу в Україні*, Реферат на конференції „Українська соціолінгвістика поч. ХХІ ст.: напрями, здобутки, перспективи”, 2010, <http://www1.nas.gov.ua/institutes/iium/Structure/Departments/Department5/Pages/sociolinguistics-conference-2010.aspx>, [13.07.2014].

ŹRÓDŁA ENCYKLOPEDYCZNE I SŁOWNIKI

- Anusiewicz J., Skawiński J., *Słownik polszczyzny potocznej*, Warszawa 1996.
- Kubiszyn-Mędrala Z., Kurzowa Z., Skarżyński M., Winiarska J., *Słownik synonimów polskich*, Warszawa 1998.
- Nowy słownik poprawnej polszczyzny*, red. A. Markowski, Warszawa 2000.
- Słownik języka polskiego*, red. M. Bańko, Warszawa 2007.
- Zimny R., Nowak P., *Słownik polszczyzny politycznej po roku 1989*, Warszawa 2009.
- Бацевич Ф., *Словник термінів міжкультурної комунікації*, Київ 2007.
- Бибик С., Ермоленко С., Пустовіт Л., *Словник епітетів української мови*, за ред. Л. Пустовіт, Київ 1998.
- Вдовичин І., Угрин Л., Шипунов Г., *Сучасна політична лексика: енциклопедичний словник-довідник*, за ред. Н. Хоми, Львів 2015.
- Великий тлумачний словник української літературної мови*, за ред. В. Бусела, Київ-Ірпінь 2009
- Словник іношомовних слів*, за ред. О. Мельничука, Київ 1975.
- Віняр Г., Шпачук Л., *Словник новотворів української мови кінця XX століття*, вип. 2, Кривий Ріг 2002.
- Ганич Д., Олійник І., *Словник лінгвістичних термінів*, Київ 1985.
- Голянич М., Стефурак Р., Бабій І., *Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія*, Івано-Франківськ 2011.
- Гринчишин Д., Капелюшний А., Сербенська О., Терлак З., *Словник-довідник з культури української мови*, Львів 1996.
- Калашник В., Колоїз Ж., *Словник фразеологічних антонімів української мови*, Київ 2008.

- Караванський Св., *Практичний словник синонімів української мови*, Київ 1995.
- Коломієць М., Регушевський Є., *Словник фразеологічних синонімів*, Київ 1988.
- Культура української мови: Довідник*, С. Єрмоленко, Н. Дзюбишина-Мельник, К. Ленець та ін.; за ред. В. Русанівського, Київ 1990.
- Лингвистический энциклопедический словарь*, ред. В. Ярцева, Москва 2004.
- Мазурик Д., *Нове в українській лексиці: Словник-довідник*, Львів 2002.
- Нелюба А., *Лексико-словотвірні інновації 1983–2003*, Харків 2004.
- Орфоепічний словник української мови: в 2 т.*, уклад. М. Пешак та ін., т.1., Київ 2001, т.2., Київ 2003.
- Перший словник українського молодіжного сленгу*, укл. С. Пиркало, за ред. Ю. Мосенкіса, Київ 1999.
- Полюга Л., *Повний словник антонімів української мови*, Київ 2008.
- Словник жаргону злочинців*, упор. О. Поповченко, Київ 1996.
- Словник синонімів української мови*, відп. ред. А. Бурячок, т. 1–2, Київ 199–2000.
- Словник української мови*, за ред. І. Білодіда, т. 1–11, Київ 1970–1980.
- Словник фразеологізмів української мови*, відп. ред. В. Винник, Київ 2003.
- Ставицька Л., *Український жаргон. Словник*, Київ 2005.
- Ставицька Л., *Короткий словник жаргонної лексики*, Київ 2003.
- Туровська Л., Василькова Л. (укл.), *Нові слова та значення: Словник*, Київ 2008.
- Українська мова. Енциклопедія*, ред. В. Русанівський, О. Тараненко й ін., Київ 2000.
- Український орфографічний словник*, уклад. В. Чумак, І. Шевченко, Л. Шевченко, Г. Ярун; за ред. В. Склярєнка, Київ 2009.

Фразеологічний словник української мови, гол. редкол.

Л. Паламарчук, кн. 1–2, Київ 1999.

Фразеологічний словник української мови: в 2 кн., уклад.

В. Білоноженко та ін., Київ 1993.

mova.info

slovnyk.org.ua

sum.in.ua

<http://lcorp.ulif.org.ua/dictua>

<http://ulif.org.ua>

www.novamova.com.ua

www.slovnyk.com

www.slovnyk.org

www.ua.slavica.org

WYKAZ ŹRÓDEŁ

- <http://eramedia.com.ua/> (2014)
<http://hromadske.tv>
<http://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/5150.html>
<http://ipress.ua/>
http://news.dt.ua/POLITICS/verhovna_rada_uhvalila_skandalniy_zakon_pro_movi-104763.html; http://news.dt.ua/POLITICS/yanukovich_pidpisav_movniy_zakon_-106675.html
<http://rada.gov.ua/news/>
<http://tsn.ua/article>
<http://tsn.ua/politika/promova-prezidenta-ukrayini-petra-poroshenka-na-inavnuraciyi-povniy-tekst-353552.html>
<http://tvi.ua/>
<http://ua.for-ua.com/analytics>
<http://ua.glavred.info/archive/2011/06/16/095726-16.html>
<http://un.ua>
<http://www.mil.gov.ua>
<http://www.unian.ua/society>
<http://zakon.rada.gov.ua/>
Закон України Про засади державної мовної політики,
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>
Сайт „Тиждень” – <http://tyzhden.ua/>
Сайт інтернет-газети „Українська правда” – <http://www.pravda.com.ua>
Сайт телеканалу Тві – <http://tvi.ua>
Стенограми пленарних засідань Верховної Ради України –
<http://static.rada.gov.ua/zakon/new/STENOGR/>
Стенограми пленарних засідань Верховної Ради України,
<http://static.rada.gov.ua/zakon/skl7/1session/STENOGR/index.htm>

SKRÓTY

cyt. – cytowanie

in. – inny

KAD – krytyczna analiza dyskursu

np. – na przykład

p. –page

PR – public relations, ang. kontakty z otoczeniem

przeł. – przełożył

red. – redaktor

RN – Rada Najwyższa

ros. – rosyjski

t. – tom

tj. – to jest

tzn. – to znaczy

ukr. – ukraiński

wyróż. – wyróżnienie

znieważ. – wyraz znieważający

с. – сторінка

ст. – століття

т. – том

ПРИКІНЦЕВІ УВАГИ

УКРАЇНСЬКИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС У 2010–2014 рр. Лінгвістичний аналіз – це монографія, присвячена аналізу сучасного українського політичного дискурсу останніх років. Ідея написання цієї книжки з’явилася внаслідок спостережень над мовленням українських політиків упродовж 2010–2014 років, у час, коли при владі був контроверсійний Президент Віктор Янукович, а в Верховній Раді більшість належала до Партії Регіонів, яку він репрезентував. Прихід до влади цієї особи був досить брутальним, а період його керування країною позначився не тільки на тодішніх і пізніших суспільних та політичних змінах у державі, але й вплинув на мову політики й мас-медій в Україні упродовж аналізованого часового проміжку, як і на пізніше її функціонування.

Усі проблеми, що стосувалися зазначеного часу, так чи так позначилися на мові, якою спілкувалися політики, вона відображала рівень освіченості й професійної підготовки цієї суспільної групи. Як не дивно, у той час, коли в державі відбувався фактичний занепад і застій – не тільки в економіці, адміністрації, а й загалом, наприклад, у впровадженні реформ чи наближенні країни до Європи, мова політики активно розвивалася. Політичний дискурс аналізованого періоду – від початку правління Віктора Януковича до Революції Гідності – становить різноманітність тем, порушуваних проблем, текстів, що з’являлися, позатекстових одиниць.

Період 2010–2014 рр. в Україні видається надзвичайно цікавим як з перспективи соціологічних та історичних досліджень, так і з погляду інтердисциплінарних студій – дискурсивних і соціолінгвістичних. Крім того, що цей часовий відтинок пов’язаний щонайменше з його неоднозначним сприйняттям і тлумаченням, він передусім експонував нетипову для інших періодів мову політичних дебатів і способів ведення політичних суперечок. Це було пов’язане насамперед

із появою у Верховній Раді, в уряді, на державних і партійних посадах осіб із сумнівною біографією, іноді пов'язаних із бізнес-середовищем, проте, що гірше, – часто і з кримінальним. У багатьох інституціях, на партійних і державних посадах влада належала особам із неоднозначним життєписом, а такі їхні зв'язки спричинили значний вплив на стиль і спосіб висловлень не лише в приватній площині, але й передусім – у публічній сфері, стали об'єктом жартів, висміювань, а з іншого боку – спроб аналізу, починаючи від журналістів до звичайних громадян (напр., деякі висловлення з'явилися на сторінках газет, у блогах, соціальних мережах, у рекламі, анімації, як торговельні знаки чи слогани).

Вважаю, що стан актуальних досліджень, які стосуються українського політичного дискурсу, виразно вказує на можливості й перспективи аналізу цього типу дискурсу, поміж іншими з використанням лінгвістичного підходу й дискурс-аналізу, звичайно, не виключаючи при цьому й інші – риторичний, когнітивний, чи контент-аналіз. Зазначу, що порушена тематика виходить за рамки традиційного мовознавства як науки, яке не може забезпечити аналіз складних понять необхідними методами, оскільки сама проблематика вимагає ширшого, мульти- і міждисциплінарного підходу та пошуку адекватних методів аналізу. Пов'язане це насамперед із об'єктом дослідження, яким є не мова політики, що міститься у сфері мови й мовлення, а політичний дискурс, що стосується й знаходиться у площині соціуму і складається з множинності мовних актів, висловлювань і текстів, які функціонують у сфері політики, у такий спосіб моделюючи цей простір. Тому, щоб проаналізувати політичний дискурс у пропонованій роботі, крім лінгвістичного, я використала критичний дискурс-аналіз, оскільки вважаю, що такий підхід сприяє зазначеному усебічному розглядові мовних практик у галузі політики, дає можливість не тільки аналізувати мовні явища *per se*, але й пов'язати їх із соціальними чинниками, які на них впливають і певною мірою формують. При врахуванні критичного аналізу дискурсу у цій роботі

я спираюся на лінгвістичні складові аналізу мовних практик, зокрема, враховую формальний підхід (описуючи політичний сленг, соціальний жаргон і суржик), риторичний (вказуючи на маніпулятивні можливості й мовні стратегії), стилістичний (звертаючи увагу на емоційно забарвлену лексику, метафори) і прагматичний (напр., розглядаючи іронію чи натяк як стратегії у політичному дискурсі).

Мета цієї монографії полягала в розв'язанні кількох ключових питань, серед яких передусім дослідження лінгвістичної складової соціальних практик у галузі політики й аналіз типових явищ, виявлених за допомогою вибірки оригінальних текстів, що належать до політичного дискурсу. Ці приклади відбивають загальний стиль організації політичного повідомлення й віддзеркалюють вміння чи невміння вести дебати. У роботі особливу увагу звернено на загальну мовленнєву поведінку українських політиків вибраного періоду, особливо під час суперечок чи висловлень ними невдоволення чиймись діями; зацентровано на суто вербальній поведінці, хоча відомо, що позавербальні чинники в деяких випадках виконують не менш важливу роль. Проте ці приклади не підкріплені додатковим матеріалом, що пов'язано насамперед зі складністю передання мультимедійних текстів у публікації такого зразка. Зазначений підхід потребував би доповнення тексту монографії записами на електронних носіях – аудіо та відео. На жаль, це неможливо, тому там, де необхідно було уточнити загальне розуміння наведеного прикладу, подаю додаткові пояснення й опис.

У праці проаналізовано ті засоби мови, які використовували політики з метою реалізації власних вимог, потреб, а також ті, що слугували засобом переконання опонента, сприяли перемозі над ним, а відтак – зростанню своєї ролі й значення на політичній арені. Крім того, описано способи побудови й удосконалення власного візерунку за допомогою відповідного лексемного наповнення політичних виступів.

Фактографічним матеріалом дослідження стали висловлення політиків, не опрацьовані спічрайтерами та

журналістами, тобто автентичні зразки, процитовані ЗМІ в оригінальній версії, без виправлень. Застосований підхід до вибору джерельної бази дає змогу проаналізувати ту версію політичного тексту, яка містить повний і невидозмінений зміст, у такий спосіб відбиває реальне функціонування мови та мовлення політиків і дозволяє зробити відповідні висновки. Тому об'єктом аналізу, крім цитат політиків, уміщених у ЗМІ, стали також стенограми засідань Верховної Ради. Усе це – публічні виступи політичних діячів різного рівня, їхні коментарі, звіти, виступи на засіданнях і зборах, круглих столах, нарадах – ті, які друкували в мас-медіях.

Звичайно, пропонована праця не мала на меті охопити весь потенціал українського політичного дискурсу цього часового відрізка, проте я намагалася описати ті лінгвістичні одиниці, які стали, на мою думку, типовими для нього. У роботі поза увагою залишилися приклади формальних і офіційних текстів, що становлять певною мірою основу політичного дискурсу – указів Президента, офіційних комюніке, змістів законів, основну увагу зосереджено на текстах виступів депутатів у Верховній Раді, на їхньому спілкуванні із журналістами (інтерв'ю, повідомлення для преси), тобто *de facto* на безпосередньому спілкуванні як такому, що повною мірою 'розкриває' особу політика перед виборцем і спонукає його до конкретних дій – вибору, підтримки, відхилення кандидатури, критики тощо. Не претендуючи на вичерпність, пропоную цей аналіз як початкову форму для подальших досліджень у синхронії чи діяхронії, чи, можливо, як основу для компаративних студій.

Добираючи ілюстраційні приклади, я використовувала висловлення політиків різних угруповань, партій, відмінних поглядів і бачень. Приклади погруповано відповідно до їхньої ролі в дискурсі, описано й подано в контексті, іноді – ширшому, так, щоб переконливо показати їхні функції і значення, а також вплив на безпосередніх адресатів – інших політиків, читачів, слухачів або загалом – на суспільство.

Джерела містять цікаві приклади використання різно-
рідних стратегій із метою заспокоєння власних політичних
амбіцій, іноді такі, що не збігаються із загальноприйнятою
культурою ведення політичних суперечок і дебатів, умілої
риторики, ораторського мистецтва, будування аргумента-
ційного і стислого виступу. Їхній аналіз може сприяти на-
писанню подальших студій, присвячених стилеві керування
українських політиків, напр., у порівнянні з європейськи-
ми, поміж іншими, у зіставленні української політичної
культури, зокрема й мовленнєвої, з європейською моделлю
суспільно-політичного функціонування держави, чи шир-
ше – у конфронтації української традиції з європейськими
нормами здобування й утримання влади, особливо щодо
ведення дебатів, суперечок, переговорів і можливості дійти
порозуміння у складних питаннях.

Варто наголосити, що характерна риса українського
політичного дискурсу полягає в його реалізації не тільки
українською мовою, але й російською. Дотичною до такої
'винятковості' також є проблема функціонування і статусу
української мови в державі Україна. Значення мають передусім
історично-політичні чинники, поміж іншими, довголітнє
уподібнення української мови до російської, чому слугували
зміни в самій системі мови на лексичному, граматичному,
синтаксичному рівнях. Указані фактори посприяли тому,
що рідна мова в Україні втрачала своє значення й поступо-
во підмінялася російською⁵⁶⁵. Цю тенденцію виразно видно
особливо на матеріалі досліджуваного періоду, коли напр.,
виступи у Верховній Раді звучать обома мовами або 'змішу-
ються', тобто частково російською, частково українською, чи
містять поодинокі вставлені конструкції іншою мовою, ніж
основна мова викладу й под.

⁵⁶⁵ Про це детально див. напр.: Л. Масенко, *(У)мовна (У)країна*, Київ 2007; А. Єфграфова, *Мовний баланс в Україні* [in:] *Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht*, her. von O. Novikova, P. Hilkes, U. Schweier, Munchen – Berlin – Washington, D.C. 2014, p. 164–171 й ін.

Зауважу, що український політичний дискурс не є дискурсом однієї мови, він становить поєднання української і російської, до того ж не завжди в площині двох текстів / висловлень; іноді таке невмотивоване змішування двох мов вдається дефініювати як певну стратегію або навпаки – як невміння й мовленнєву безпорадність. Це, безумовно, характерна риса, що додатково ускладнює розуміння та тлумачення деяких висловлень, особливо – намірів автора, оскільки використання російської мови чи фрагментів висловлень цією мовою може свідчити про заздалегідь запланований вплив на адресата чи, скажімо, слугувати для реалізації визначених ним раніше завдань і не може вважатися звичайним переходом на іншу мову.

Роботу зосереджено довкола проблематики використання невідповідних, негречних й агресивних висловлень у політичному дискурсі. Дослідження стосуються, зокрема, опису мовних засобів, що використовують із метою реалізації первазивного чи маніпулятивного впливу. Встановлення причин і можливих наслідків використовуваних вербальних стратегій, вказівка на їхню типовість чи відмінність від загальноприйнятої й погодженої з парламентським кодом мовленнєвої поведінки стали одним із завдань моєї роботи. З'ясовано, що намагання домінувати в політиці мовці реалізують за допомогою використання відповідних мовних практик, які мають допомогти їм у збереженні й утриманні влади. Аналіз увиразнює виняткові риси мови української політики вибраних років, дає загальну її характеристику й поглиблює розуміння сучасного українського політичного дискурсу.

Роботу структурують 3 розділи, з яких перший, *Сучасні дослідження дискурсу*, становить теоретичну основу праці. Він є своєрідним продовженням окресленого у вступі методологічного підходу, оскільки останній потребував ширшого й докладнішого пояснення. У цій частині зосереджено увагу на характеристиці праць, присвячених проблематиці дискурсу й окресленню категорій, на які спирається дослідження, тут також подано визначення політичного дискурсу.

У другому розділі *Український політичний дискурс: характерні риси* описано способи побудови політичних текстів із чітко виявленою негативною маркованістю, а також зацентровано на проблемі появи невідповідних повідомлень з уваги на їхню відмінність щодо культури ведення дискусії в політиці. Представлено маніпулятивні засоби, які використовують українські політики з метою утримати владу, описано різні типи висловлень, що належать до прикладів вербальної агресії. Крім того, подано контекст, у якому такі висловлення функціонують, іноді ширший, для того, щоб переконливо представити їхні функції й значення.

У найоб'ємнішому третьому розділі – *Лінгвістичний аналіз українського політичного дискурсу* – докладно схарактеризовано мовні засоби, які використовують у політичному дискурсі, головно ті, що містять первазивні, негативно марковані, маніпулятивні елементи й інвективи. Ця частина роботи присвячена також описові неологічних конструкцій, зокрема фразеологізмів та неофразеологізмів, спробу встановити і вказати на причини їхньої вибірки, поясненню, наскільки вони зрозумілі для адресата, а також аналізу впливу цих засобів на загальну структуру політичного дискурсу й визначенню можливостей вживання іншого способу мовлення в напружених і таких, що потребують швидкої реакції, ситуаціях, які не виходили поза межі відповідного для політика стилю спілкування.

В окремих підрозділах розглянуто ті мовні явища, що є основними для розуміння винятковості українського політичного дискурсу, поміж іншими, зосереджено на способі формулювання висловлень, на тому, як і чи правильно політики використовують мовні засоби на рівні різних площин мови (лексики, стилістики, синтаксису, фразеології). Опис різноманітності цих засобів сприяв визначенню ролі тих одиниць, якими політики зловживають, напр., негативно маркованої лексики, новоутворюваних назв, епітетів чи фразеологізмів, інвектив. Помилку у мовленні неможливо уникнути, проте в українських реаліях це стало явищем винятковим,

що стосувалося великого кола політичних діячів, настільки поширеним, що вплинуло на сприйняття і заперечення їхніх умінь і кваліфікацій. Українське суспільство впродовж аналізованого періоду мало політиків не стільки ‘мовно-вбогих’, скільки абсолютно некомпетентних, це вдалося помітити під час аналізу їхніх виступів – надзвичайно часто недоречних, непорядкованих, неправильно побудованих, іноді вульгарних, образливих, із використанням інвектив, таких, що походять із жаргону чи розмовної мови, суржику.

Встановлення залежності між стилем і способом мовлення, зокрема, використання персвазії чи маніпуляції, і суспільними процесами, які відбувалися в тогочасній Україні, матиме вагомий вплив на пояснення невідповідної, навіть й агресивної поведінки, становитиме важливий елемент дискурсивних досліджень загалом. З іншого боку, встановлення ролі мови як одного зі знарядь влади, напр., за допомогою можливості формулювання таких, а не інших конструкцій, матиме важливе значення для побудови політичних текстів, крім того, стане джерелом для досліджень інших, споріднених наук, зокрема для теорії дискурсу, соціології, політології, теорії комунікації, медіазнавства й ін.

SUMMARY

UKRAINIAN POLITICAL DISCOURSE in 2010–2014. Linguistic analysis is a monograph in discourse research on the analysis of contemporary Ukrainian political discourse from the period of the past few years. The reason of writing this work were the insights in the Ukrainian language of politics in 2010–2014. In this period a controversial president Viktor Yanukovich was in power and in the Parliament the ruling party was the Party of Regions he came from. The process of coming to power was quite brutal, as a result of which this period influenced not only social and political changes of that time and later ones but also the language of politics and media.

The period in question is exceptionally interesting from the perspective of sociological, historic as well as discursive and sociolinguistic research. The period not only generates a lot of controversy but also during this time a language of political debate and a manner of conducting arguments that are not typical for other periods became apparent. This fact is closely related with, first of all, the membership in the Ukrainian Parliament (Verkhovna Rada) and other institutions, party and national posts of persons with dubious lives often conducting connections with business and, what is worse, criminal circles. Such connections generated strong influence on the style and manner of statements in both private situations and in public and they became the butt of jokes and the subject to analyses of various persons from journalists to fellow citizens (selected statement appeared in newspapers, blogs, social networks, advertising, animation, as trademarks and slogans).

All problems concerning the period under discussion in some way affected the language the politicians used. Language always reflects the level of education and professional background of this social group. It may be surprising that the language was developing in the period of stagnacy of the Ukrainian society not

only the stagnancy of the economy and administration but also everywhere e.g. in reforming the country or in bringing it closer to European standards.

Political discourse of the analysed period – from the moment Wiktor Janukowycz came to power to the Revolution of Dignity – is distinguished by the diversity of topics, problems discussed therein, texts and metatextual elements that appeared at that time.

Obviously the aim of the work in question is not presenting the whole potential of the Ukrainian political discourse of the period under analysis. The author aimed at presenting mainly the linguistic phenomena that, in the author's opinion, have become characteristic for the analysed period. In the book there is no attention paid to official and formal texts that constitute the basis for the political discourse *id est* statutes, resolutions or announcements. The focus is mainly on the speeches of deputies of Verkhovna Rada of Ukraine, the conversations of politicians of various ranks with journalists (interviews, press releases) which are *de facto* direct conversations fully revealing a politician in front of a voter and encouraging a voter to specific actions such as to vote for them, to support them, to reject their candidacy, to criticize etc.

The aims of this monograph are to solve several essential problems, to analyse typical phenomena through showing a general style of statements and conducting arguments by Ukrainian politicians using original texts as well as to interpret the general linguistic behaviours in one appropriate social group and analyse the culture of conducting arguments by the politicians on the basis of their verbal behaviours.

In this monograph a comprehensive analysis of vocabulary and grammar used by the politicians to enforce their demands, to convince and defeat their opponents as well as to increase their roles and the strength in political arena. The manners of creating and perfecting their image by using appropriate vocabulary.

The statements of politicians not having been formulated by speechwriters and journalists which are authentic statements

cited by media in their original form constitute the factual material of research. Such materials reflect the full view of functioning of the politicians' and politics language and make it possible to form objective conclusions. The subject of analysis were stenographic records of the Verkhovna Rada meetings and the statements of politicians cited in the media in particular the statements that constitute an original statement. They are public speeches of political activists of various ranks, their comments, reports, in the Verkhovna Rada sessions, during meetings, round tables, discussions made available for the media.

I based the selection of illustrative examples on the statements of politicians of various parties and different views. The examples were divided into groups according to their role in discourse, analysed and given in their context, sometimes a wider context, in order to present in a convincing way their functions and meanings as well as their influence on the recipients (other politicians, readers, listeners, in other words, the whole of the Ukrainian society) in a convincing way.

The sources constitute interesting examples of the usage of various strategies in order to fulfil own's political aspirations. The strategies often diverge from the accepted culture of conducting arguments, skilled rhetoric, oratorical art and formulating argumentative and concise statements. The analysis of the strategies may be useful for further studies of the style of government of the Ukrainian political elite, e.g. in comparison with the European model of functioning of a social-political organisation of a state and the comparison of the Ukrainian tradition with the European norms of governing in particular in conducting arguments and conducting negotiations.

The distinctive characteristic of the Ukrainian political discourse is the fact that it is realized not only in Ukrainian but also Russian. This constitutes the 'uniqueness' that is caused by the complex problem of functioning and status of Ukrainian in Ukraine. Historical-political factors are of significant importance for the mentioned problem. The mentioned historical-political problems include: artificial making Ukrainian similar to Russian

of many years, which was caused by forced changes in the system of language on the level of lexis, grammar and syntax, which, in turn, has made the native language in Ukraine lose its value and become replaced by Russian. This tendency was clearly visible in particular in the period of the research when e.g. statements in the Verkhovna Rada are in two languages or 'mixed' which means that a statement consists of a part in Russian and a part in Ukrainian or includes single words in a different language than the one of the whole statement etc.

I would like to emphasise that the Ukrainian political discourse is not a discourse of one natural language, it constitutes the combination of Ukrainian and Russian and not always on the level of two texts / statements; such unjustified mixing both languages, during an extensive analysis, may be defined as a given strategy or just the opposite as a linguistic incapacity and ineptitude. It is absolutely a characteristic feature that makes it even more difficult to understand individual political statements, first of all, the intentions of a sender since the usage of a Russian statement or a part of statement in Russian may mean a planned influence on a recipient or e.g. the completion of an earlier planned task (of a sender) and does not absolutely constitute a normal switch into another familiar language.

The issue of the application of impolite, improper and aggressive statements in the Ukrainian political discourse is discussed. Research is, in particular, on the description of vocabulary and grammar used while playing manipulative or persuasive politics. The aim of research is to define the reasons and results of the verbal strategies applied, to point their typical or different character while compared to generally accepted linguistic behaviours suitable for the style of the Parliament. Politicians attempt at becoming dominant through using appropriate linguistic measures, conditioning at the same time the behaviour and maintain the power. During the analysis special features of the Ukrainian politics language of selected years became apparent, which made it possible to formulate the general characteristic of and to understand the contemporary Ukrainian political discourse.

The work is divided into chapters, the first of which, called *Contemporary research in discourse* constitutes theoretical basis of the research. The mentioned chapter constitutes so to speak the continuation of the methodological principles that are outlined in the introduction since the presentation of the principles requires more extensive and detailed description. In this part the attention is paid to research to date on the necessities and complexity of discourse research. What is more, in this part the I present the categories the work is based on and explain the actual meaning of the term *political discourse*.

In the second chapter, *Ukrainian political discourse: characteristic features* I focus on the presentation of manners of creation of the negatively marked political texts and the description of the messages that are inappropriate and not in conformity with the culture of conducting arguments in the Ukrainian political discourse. Moreover, I present manipulation measures Ukrainian politicians use to rule; describes various types of statements that are examples of verbal aggression model; cite the contexts that they appear in, sometimes extended contexts to present the functions and meanings of statements in a convincing way.

The most extensive chapter – *Analysis of the Ukrainian political discourse* – constitutes the key analysis that consists of the detailed description of grammar and vocabulary used in the political discourse, in particular the measures that include persuasive, negatively marked elements or the measures classified as invectives. In this chapter there are discussed: the description of neologic constructions / neologisms, phraseological and neophraseological constructions; the attempt to identify the sources of the mentioned constructions, to present the reasons of using them, to explain the extent of their understanding and by recipients, to analyse the influence of the grammar and vocabulary on the general structure of the political discourse and to describe the possibilities of using another way of speaking in tense situations where fast reaction is needed but not necessarily the way that is inappropriate for a politician.

In individual chapters the linguistic phenomena that are key for understanding the uniqueness of the Ukrainian political language are analysed. The attention is paid to e.g. the way of formulating statements by the Ukrainian politicians of that time, to their correct or incorrect usage of verbal measures from various linguistic areas (lexis, stylistics, syntax, phraseology). The description of the variety of the grammar and vocabulary applied by a selected group is useful for determining the role of the abused measures, among others, negatively-marked lexis, new names, epithets, phraseologisms and invectives in the Ukrainian political discourse.

Making a mistake while speaking is unavoidable but in the Ukrainian realities it became a spectacular phenomenon that concerns a wide range of political environments representatives, which undermines their substantial competency. The Ukrainians in the period under analysis lived to the politicians not only speaking in a slovenly manner but also completely incompetent, which may be stated on the basis of the analysis of their statements. Their statements are incoherent, nonsensical, incorrect sometimes vulgar, offensive, full of invectives, tracing back to jargon or colloquial lexis, etc.

Determining the relations between the way of speaking (in particular the usage of persuasive and manipulation language) and the social processes that occur in contemporary Ukraine will have significant influence on explaining the problem of aggressive behaviours and constitute an important element of discourse research.

Defining the role of a language as one of the tools of exercising power, among others, through using selected constructions will greatly affect not only the selection and analysis of appropriate grammar and vocabulary choice while formulating political texts but will also constitute a research material for similar sciences including the theory of discourse, sociology, politology, communication theory, media studies.

The author is fully aware of the fact that it is impossible to present political discourse at length in one book thus the author

suggests to perceive the presented book as the initial analysis for further research on synchrony or diachrony or the basis for comparative studies.

